

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

OZAN GÜNDOĞDU

SİYASAL İSLAMCILIK

Tarihi, Hedefi, Aktörleri, Emperyalizmle İlişkisi

2. BASIM

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ozan Gündoğdu

22 Şubat 1989'da İzmir'de doğdu. 2007 yılında İzmir Atatürk Lisesi'nden, 2015 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü'nden mezun oldu.

Üniversite yıllarında öğrenci hareketinin içinde bulundu. Öğrencilik hayatı boyunca çeşitli kitap ve dergilerde yazıları yayımlandı. 2011 yılında basılan *Gerçek, Yıkıcı ve Yaratıcı* adlı kitaba "Türkiye'de öğrenci hareketinin krizleri ve imkânları" başlıklı makalesiyle katkı sundu.

2018 yılında aktif gazetecilik hayatına *BirGün* gazetesinde ekonomi editörü olarak başladı. 2020-2022 arasında Halk TV'de yayınlanan "Kayda Geçsin" programına, 2022'de Halk TV'de yayınlanan "Neden Sonuç" programına konuk olarak eşlik etti.

2021 yılında yapım ekibinde yer aldığı *Muhtaç* adlı belgesel Altın Portakal'a aday gösterildi. Aynı yıl Zeynep Uzunpınar ile evlendi.

2022 yılının ağustos ayı itibarıyla Fox TV'de ekonomi ve siyaset yorumcusu olarak çalışmaya başladı. Halen *BirGün* gazetesinde haftalık yazılar yazmakta, Fox TV'de "Benden Söylemesi" adlı programa konuk olarak eşlik etmekte ve Trend Topic adında podcast serisini hazırlamaktadır.

Kırmızı Kedi Yayınevi: 1631
İnceleme: 164

Siyasal İslamcılık – Tarihi, Hedefi, Aktörleri, Emperyalizmle İlişkisi
Ozan Gündoğdu

© Ozan Gündoğdu, 2022
© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022

Yayın Yönetmeni: Enis Batur

Editör: Mehmet Ali Güller
Son Okuma: Mustafa Çolak
Kapak Tasarımı: Umut Tezerer
Sayfa Tasarımı: Serap Bertay

Tarutım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Ekim 2022, İstanbul
İkinci Basım: Kasım 2022, İstanbul
ISBN: 978-625-418-153-5
Kırmızı Kedi Sertifika No: 40620

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B
Güneşli/Bağcılar/İSTANBUL
T: 0212 693 00 08 Sertifika No: 52508

Kırmızı Kedi Yayınevi

kirmizikedi@kirmizikedi.com / www.kirmizikedi.com
facebook.com: kirmizikedi yayinevi / twitter.com: krmzikedikitap
instagram: kirmizikedi yayinevi
Ömer Avni Mah. Emektar Sok. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

Ozan Gündoğdu

SİYASAL İSLAMCILIK

TARİHİ, HEDEFİ, AKTÖRLERİ,
EMPERYALİZMLE İLİŞKİSİ

İNCELEME

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE ÜÇ TARZ-I SİYASET • 9

Almanya'nın İslamcılıkla İlişkisi	10
Osmanlı'daki Durum Almanya'nın Yüzünü Güldürüyor	12
İslamcı Siyasetin Temeli: Nakşibendilik	14
İslamcılar 2. Abdülhamit'i Neden Seviyor?	17

1. BÖLÜM

SALTANAT VE HİLAFFETTEN KURTULUŞ • 27

Savaş Bitti: İslamcılık mı Türkçülük mü?	34
CHP Tarih Sahnesine Çıkıyor	42
Halkın Partisi Kuruldu, Ya Halkın Durumu?	44

2. BÖLÜM

YENİ NESİL BİR İSLAMCI ÖRGÜT: İHVAN • 48

3. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA NAZİLER VE İSLAMCILAR • 60

Ortadoğu'da Nazi Propagandası	63
Sovyet Coğrafyasında Nazi Propagandası	69
Bir Nazi Türkoloğu	72

4. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE'DEKİ DURUM • 77

5. BÖLÜM

ANTİKOMÜNİST YERLEŞİK DÜZENİN İNŞASI • 89

Dünya Ekonomisine Eklemlenme Denemesi	92
Gecekonduunun Doğuşu	97
DP'nin Siyaset Sahnesine Çıkışı	99
1950'li Yıllarda İslamcı Hareketin Durumu	104
Milliyetçi Siyasette ABD Etkisi: Türkçe Örneği	107
Nazilerin Mirasını CIA Devralıyor: Gehlen Ordusu	111

Eğitimde İlk Gedik	122
Tüccarlar Nasıl Fabrikatör Oldu?	123

6. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ İSLAMCILIĞI:

NURCULUK VE SÜLEYMANCILIK • 127

Nursi'nin Önemi	132
Cumhuriyetin İslamcısı: Süleyman Hilmi Tunahan	134

7. BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİĞİN RAHMİNDE BÜYÜYEN YENİ İSLAMCILIK:

MUKADDESATÇI SAĞ • 138

İslamcı Kimliğin Bağımsızlaşması: Dergiler Süreci	145
Hilal Yayınları Kuruluyor	150
Fethullah Gülen Sahnedeki	152
Salih Özcan Kudüs Müftüsü'yle Tanışıyor	152
Bu Büyük İnsanın Değerini Anlayan Hitler	154
Rabıta Örgütü Kuruluyor	154

8. BÖLÜM

SERMAYE, DEVLET, TSK İŞBİRLİĞİNDE DİNSELLEŞME • 162

Kim Bu Yaşar Tunagür?	163
Arabistan Demek Neden ABD Demek?	167
Kilit İsim: Sait Ramazan	177
Münih'te Bir Cami	180

9. BÖLÜM

VE TANRI İSLAMCI KADINI YARATTI • 184

Başörtüsüne Müslüman Kardeşler Desteği	185
Başörtüsünü Kim Buldu? Grimm, Scheer, Şenler... ..	186
Boyundan Dikişli, Bantlı, Atkılı, Tokalı Eşarp Tarifesi	189
Başörtüsünü Ortaya Çıkaran Nedenler	191
Seher Vakti Dergisi: Genç Kızlar, Sizin İçin	196
İlk Başörtüsü Mağduru: Hatice Babacan	199

10. BÖLÜM

MERKEZ SAĞDA İSLAMCI TON KOYULAŞIYOR • 200

Yükselen Sola Karşı Zor ve Rıza	205
Reislamizasyon Süreci	208
Takunyalılar Meselesi ve Turgut Özal	210
Büyük Sermaye, İslamcılığa Arka Çıkıyor	212
Odalar Birliği'nde İslamcı Hareket	214
Milli Nizam Kuruluyor	217
Sağcı Sivil Toplum Örneği: Aydınlar Ocağı	221

11. BÖLÜM

RUZİ NAZAR DİYE BİR ADAM • 225

Antikomünist Cephenin Vurucu Gücü Türkeş Siyaset Sahnesinde ..230	
‘Uçan Kuşlara Bile Komünist Diyorsunuz’232	
‘Türkiye İşçi Partisi’nin Kısaltılmışı TİP, Bizimki de KİP Olsun’233	

12. BÖLÜM

ANTİKOMÜNİST CEPHEDE DEVLET PARMAĞI:

MÜCADELE BİRLİĞİ • 236

Bizim de Bir Doktrinimiz Olsun: İlmî Sağ.....238	
CIA ve MİT’in Ortak ‘Mücadele Birliği’242	
Antisemitist İslamcılık Filistin’e Ne Diyor?244	

13. BÖLÜM

12 MART’IN YANINDA

GENÇ SUBAYLARIN KARŞISINDA İSLAMCILIK • 248

İslamcılar Askeri Vesayete Hep mi Karşıydı?249	
Şule Yüksel Şenler Neden Hapse Girdi?255	
Denizlerin İdamını İslamcılar Nasıl Karşıladı?257	

14. BÖLÜM

NURCULARIN YÜKSELİŞİ • 260

Nursi’den Sonra Nurculuk261	
Milli Nizam’a Karşı Yeni Asya262	
Erbakan ‘Selametle’ Türkiye’ye Dönüyor263	
Karaoğlan Geliyor.....265	
‘Eco ve Neco’ Koalisyonu266	
Nurcular Siyasete Bulaştıkça Bölünüyor.....268	
12 Mart Sonrası İslamcılar İçin Ortalık Günlük Güneşlik269	

15. BÖLÜM

İRAN DEVRİMİ VE RADİKALLEŞEN TÜRKİYE İSLAMCILIĞI • 271

İran, Türkiye’deki İslamcıların Takibi Altında272	
İran Devrimi’nin Etkisi273	

16. BÖLÜM

12 EYLÜL REJİMİ

VE TÜRK-İSLAMCI YENİ HEGEMONYANIN İNŞASI • 275

TSK’nin Kontrolündeki MİT.....276	
MİT’in Sağ Gözü Kör mü?278	
12 Eylül Rejiminin Opus Dei’si: Aydınlar Ocağı279	
Türk-İslam Sentezi Resmi İdeolojiye Dönüştürülüyor.....283	
Sömürsüz Emperyalizm Okuması: Kültür Emperyalizmi285	

Özal, Yalçıntaş, TÜSİAD ve 24 Ocak	288
12 Eylül İslamcılığı DPT Raporu'nda.....	291

17. BÖLÜM

İSLAMCI FİNANSIN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ • 295

İslami Finansın Doğuşu	296
Faisal'ın Prensleri Türkiye'de Kral Oldu.....	298
Faisal Finans'ın Ortakları.....	300
Korkut Özal ve Al Baraka 'Türk'	301
İslamcı Hareketin Yaslandığı Sermaye Fraksiyonu.....	303
İslamcı Sermayenin Dört Biçimi	304
Üretmeden Kazanma Yöntemi: Bağış Mekanizması	308

SONUÇ

İSLAMCILAR DEMOKRASİ SINAVINI GEÇEMEDİ • 310

GİRİŞ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ÜÇ TARZ-I SİYASET

Modern ideolojilerin hızlı biçimde yaygınlaştığı 19'uncu yüzyıl ve sonrasında, Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafyanın eksenini sömürgecilik faaliyetleri belirledi. Sömürgecilik bu topraklarda büyümüş ve belirli özellikler kazanmış kuşaklar için direnilmesi gereken bir hadise olarak belleklere kazındı. İster tam bağımsızlık taraftarı olsun, ister manda veya himaye gibi emperyalizmle bağımlı ilişkileri savunsun, tüm modern akımlar, sömürgeciliğin yaratacağı tahribatı minimize etmek için mücadele ettiler. Kimileri, sömürgeci uluslar arasında ehveni şer aradı, kimileri ise tavizsiz biçimde bağımsızlık mücadelesine girişti. Fakat bu topraklar aynı zamanda azımsanmayacak kadar çok işbirlikçiye de ev sahipliği yaptı. Bu işbirlikçilerin bir kısmı para, bir kısmı koltuk için bu yolu seçerken, bir kısmı ideolojilerine körü körüne saplanmıştı ve yurtsever düşmanlarını ancak sömürgecilerin himayesinde alt edeceğini düşündü. Tarihe işbirlikçi damgası yiyerek geçen onlarca ismin hiçbiri kendi düşünce dünyalarında işbirlikçi değildi. Onları tarih yargıladı ve hüküm verdi. Tabii tarihi de muktedirlerin yazdığını unutmamak gerekir.

Ancak aynı topraklar, bağımsızlık dışındaki seçeneklerin tümünü birden aynı potada eritenleri de gördü ki, Kurtuluş Savaşı bu fikirlerin de katılımıyla verildi. Değişmeyen bir şey vardı; bu toprakların aydınlarının -ister bağımsızlıkçı ister işbirlikçi olsun- düşünüş şekillerine sömürgecilik faaliyeti damga vurdu.

Buna karşılık sınırın batı tarafındaki sömürgecilerin gözünden bu topraklara nasıl bakıldığına daha az kafa yoruldu. İşin aslı Anadolu coğrafyasından başlamak üzere sömürgecilerin gözünü diktiği kürenin doğu ve güneyinde kalan toprakların “sömürgeci akımların saldırılarına karşı, en az hasarla nasıl kurtuluruz” sorusuna yoğunlaştığı kadar sömürgeci akımlar da “hedefteki toprakları en az maliyetle nasıl yönetiriz” sorusuna cevap aradı. Her zaman tek seçenekleri baskı ve zor değildi. Zira bu yöntem her zaman en az maliyetli olan sömürgeleştirme metodu değildi. Bilgi ve birikimlerini sömürgeci güçlere sunan kimi aydınlar, sömürgelerdeki sosyokültürel kodları derinlemesine inceledi ve yarattıkları kaynaklar sömürgeciler tarafından kullanıldı.

Almanya'nın İslamcılıkla İlişkisi

Sömürgeci uluslar “en az maliyetle nasıl yönetiriz” sorusuna birbirinden farklı yanıtlar verse de içinde bulunduğumuz dar anlamda Türkiye topraklarının bugününü en derinden etkileyen sömürgeci akımlardan biri Almanya'nunki oldu. Her ne kadar Osmanlı Hanedanı'nın hüküm sürdüğü topraklar I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri olarak anılan İngiltere, Fransa, İtalya ve onların güdümündeki Yunanistan tarafından pay edildiyse de savaşta Osmanlı'yla aynı safta yer alan Almanya'nın özellikle Müslüman coğrafyalardaki sömürgecilik faaliyetlerine ilişkin tavrı yabana atılır cinsten değildi.

Almanya'nın sömürgecilik yarışına daha geç girmesi, bu yarışta daha farklı metotlar geliştirmesinin en önemli nedenlerinden. Erken sömürgecilik çağlarında Portekiz ve İspanya, ardından Hollanda, sanayi devrimiyle İngiltere, Fransız Devrimi sonrası Bonaparte ile Fransa, paylaşım yarışının öncü güçleriyken, Almanya bu yarışta arayış ancak ülkeyi bir konfederasyondan azılı bir imparatorluğa dönüştüren Otto von Bismarck döneminde kapatabildi. Onun dönemi ise ancak 19'uncu yüzyılın ikinci yarısına yetişebildi. Alman sömürgecilerine sadece demirin değil aynı zamanda sosyal bilimlerin teorik gücü de katkı sunacaktı. Alman sosyal bilimciler, 19'uncu yüzyılın sonundan başlayarak sömürgecilik yarışı içine giren Alman sermayedarları için sömürge topraklarındaki halkları incelediler, stratejiler geliştirdiler.

Sömürge toprakların üzerinde yaşayan halkların önemli bir kısmının Müslüman olması ise emperyalizm ile İslamcı akımlar arasındaki ilişkiyi daha ilginç kılıyor. Kuzey Afrika'dan başlayarak Ortadoğu ve Anadolu'yu da içine alan, daha sonra Kafkasya ve Orta Asya'ya uzanan, petrol ve diğer yeraltı kaynakları tarafından oldukça zengin topraklarda yaşayan halkların büyük çoğunluğu Müslümandı. Bu da başta Almanya olmak üzere diğer sömürgecilerin İslam dinine olan hâkimiyetini artırdı. Almanya'nın Müslüman dünyaya bulaşmasıyla birlikte, ülkenin devlet memurları ve bu alanda faaliyet yürüten uzmanları, siyasal bir kategori olarak İslamı daha fazla konuşmaya başladı. İslam ülkelerine ilişkin sömürge politikası *İslampolitik* kavramsallaştırmasıyla stratejik planlara ve hükümet programlarına katkı sundu. Sömürge kongrelerinde genel olarak İslama ve Müslümanlara yönelik sömürge politikası 19 ve 20. yüzyıl Almanya'sında gündemin birinci maddesiydi. O kadar ki, 19'uncu yüzyılın sonunda Hamburg'da bir Sömürge Enstitüsü (Deutsches Kolonialinstitut) kurulmuş, bu enstitüde Carl Heinrich Becker, Martin Hartmann ve Diedrich Westerman gibi bilim insanları bilgilerini Alman İmparatorluğu'nun hizmetine sunmuşlardı.

Almanya'da pek çok uzman 20. yüzyılın ilk yıllarında sadece İslamın değil, sömürgelerdeki dinsel yapıların kullanılması- nı destekledi. Ancak özellikle Afrika coğrafyasındaki animist¹ dinlere kıyasla İslam, araştırılabilen ve yararlanılabilen özel bir kurallar, normlar ve dogmalar kümesine göre yönetilen uygar bir din olarak görülüyordu. İlk okunduğunda ilginç gelse de, animist dinlerin yerine Müslümanlık, Hıristiyanlık gibi kitabi dinler sömürgeciler için daha kolay bir toplumsal dinamik yaratıyordu. Her şeyden önce kitabi dinlerde dinin toplumsal hayata nüfuzu daha derindi ve bu durum, toplum üzerindeki hâkimiyeti en yüksek devlet biçimi olarak modern devlet aygıtının da işine geliyordu. Dolayısıyla kitabi dinler arasında bir çatışmadan ziyade, sömürgeciliğin başlarında animist ve kitabi dinler arasında bir çatışma yaratıldığı söylenebilir. 19'uncu yüzyıldaki sömürgecilik faaliyetleri sonucu olarak pek az Müslüman topluluk din değiştirdi ancak animist dinleri benimseyen

1 Doğal olaylar, hayvanlar ya da doğada var olan başka nesnelere bir ruh izafe ederek, bunlara tapınma temeline dayanan din anlayışı.

Afrika halkları büyük çoğunlukla Hristiyanlaştı. Sömürgecilerin Müslüman halklara ilişkin hedeflerinin olması, onların dinlerinden rahatsız oldukları anlamına gelmiyordu. Hatta birçok Batılı oryantalist aydın İslamın sömürgecilik faaliyeti için kullanışlı olduğunu dahi savundu.

Buna göre sömürge politikasında İslamın aktif kullanılması-
nın en ünlü savunucusu Carl Heinrich Becker'di.² Onun zamanına kadar İslam, sömürge yönetimlerine tehdit olarak görülürken, Becker henüz 20. yüzyılın başlarında İslamın, emperyal yönetimi desteklemek ve huzuru, istikrarı ve düzeni garanti etmek için kullanılabilir olduğunu savunuyor, doğru sömürge politikası benimsenince "İslam tehlikesi"nin ortadan kalkacağına inanıyordu. Hayır, Becker'a göre Almanya'nın Müslümanları Hristiyanlaştırmasına gerek yoktu. Müslüman kurumlar, gezici vaizler ve hacılar sıkı denetim altında tutulurken, İslam hukuku, medreseler ve vakıflar resmi olarak tanınmalıydı. Bu fikir, misyonerlik faaliyetlerine de gerek olmadığını, misyonerlere ayrılan büyük kaynakların gereksiz olduğunu, bu kaynağın sömürgelerdeki İslam âlimlerinin satın alınması için kullanılabileceğini de söylemiş oluyordu ki bu yüzden cazipti. Becker, başkent Berlin'de politika geliştirme üzerinde son derece etkili oldu. Görüşleri Diedrich Westermann'ın da aralarında olduğu diğer bilim insanlarınca da desteklendi. Onlara küçük bir azınlık bilim insanı içinden en etkili muhalefeti Martin Hartmann yapsa da, Hartmann da daha sonra I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Almanya ortaklığıyla fikirlerini değiştirecekti. Bu isimler Almanya'da dönemin en saygın sosyal bilimcileri arasında gösteriliyordu ki, bu isimlerin fikirleri Alman siyasetinde de etkili oldu. Dolayısıyla Alman sömürge subayları, İngiliz, Fransız, Hollandalı ve Rus meslektaşlarının aksine, İslamcılığı bir tehdit olarak görmedi. Dahası İslamcılık, Alman yayılcılığı için bir fırsat olarak değerlendirildi.

Osmanlı'daki Durum Almanya'nın Yüzünü Güldürüyor

Almanya'daki bu gelişmelere eşzamanlı, Osmanlı topraklarında da aydınlar arasında derin bir tartışma yürüyordu.

2 David Motadel, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. Basım, 2015, s. 36.

İmparatorluk, Fransız Devrimi'nin neden olduğu ulus bilincinin yaygınlaşması sonucu dağılma sürecine girmiş, buna karşı Osmanlı aydınları memleketin "kurtuluşuna" ilişkin tartışmalara başlamıştı. Ancak ortaçağın tarım imparatorluğu olarak kurumsallaşmış Osmanlı'da ulus, vatan gibi kavramlar devletin yapısına uyum sağlayamıyordu. Osmanlılar kimdi? Tek bir millet miydi? Tanıma ihtiyaç duyan bu millet hangi dilde konuşurdu? Hangi tarihsel arka plana dayanıyordu. Bunların tümü belirsizdi. Osmanlı padişahı 300 küsur yıldır aynı zamanda İslam halifesiydi. Bu nedenle Osmanlı'nın siyasal iktidarı ile İslam dini arasında organik bir ilişki tesis edilmişti. O halde dağılmanın önüne geçebilecek üst kimlik Müslümanlık olabilir miydi? Eğer öyleyse vatan denilen topraklar tüm İslam âlemini mi kapsayacaktı? Osmanlı Hindistan'da hak mı talep edecekti? Ülkenin yüzde 20'ye yakını gayrimüslimken bir üst kimlik olarak Müslümanlığı birleştirici unsur olarak tanımak ne kadar mümkündü? Üstelik Müslümanların da dilleri, tarihleri birbirinden ayrıydı. Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* kitabında da belirttiği gibi, imparatorluğun ayakta durması için toprakların tümüne egemen bir üst kimliğe ihtiyaç vardı. O zamana dek en büyük feodal bey konumundaki padişah, imparatorluğun ihtiyacı olan birlikteliği sağlamakta başarısızdı. Akçura, analizinden yola çıkarak 19'uncu yüzyıl aydınları arasında üst kimlik arayışının üçe ayrıldığını tespit eder; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük. Bu üç bakış açısından ilk ikisi olan Osmanlıcılık ve İslamcılık, başlarda Türkçülük fikrine kıyasla çok daha yaygındır. Ticaret burjuvazisinin gelişmesi, ilkel de olsa sanayileşme atılımlarının artması kentli orta sınıfların daha görünür olmasına yol açmış olsa da bu sınıflar için 19'uncu yüzyılın ortalarında Türk kimliği yeterince cazip olmamıştı. İslamcılar ise Türkçülüğü "kavmiyetçilik" olarak niteliyor, zararlı bir fikir olarak görüyordu. Bu durum, Türkçülük akımına daha çok imparatorluk toprakları dışında yaşayan Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı gibi isimlerin öncülük etmesine neden oldu. Ancak 1870 ve 1880'lerle birlikte Batılı anlayışla kurulan okullardan mezun genç Türkler, 20. yüzyılda Türkçülük akımının önünü açacaklardı. Buna karşılık padişah 2. Abdülhamit, İslamcılığı aktif biçimde destekledi, devlet kurumlarına bu düşünceden

idarecileri atadı. 2. Abdülhamit'in cumhuriyet tarihi boyunca tartışılarmış bir padişah olması da büyük ölçüde bu ideolojik taraflaşmadan kaynaklanıyordu. Bu haliyle İslamcılık bir inanış biçimi olmaktan ziyade devleti kurtarmak için yapay yollarla köpürtülmüş bir kimlik olarak tarih sahnesine çıktı. 15'inci yüzyılda, imparatorluk haline gelen Osmanlı'daki Müslüman kimliği ile 20. yüzyıldaki Müslüman kimliği arasında da büyük farklılıklar oluştu. Bir kere kentte gelişen ticaret burjuvazisi ve bunlarla yakın teması olan bürokratlar artık Osmanlı'nın yeni toplumsal düzeninin en önemli parçası haline gelmişlerdi. Yüzyıllar öncesinde Anadolu köylülerinin yaşadığı Müslümanlık, entelektüel tartışmaların içinden süzülmüş, iktidarın nasıl dizayn edilmesi gerektiği hakkında fikirleri olan bir kimlik değildi. Modern devletin ve kentli sınıfların kurumsallaşmasıyla birlikte İslam dini "Nasıl yönetmeliyiz" sorusuna cevap aranan bir ideolojiye dönüştürülmeye çalışıldı. Bu haliyle sosyal İslam ile siyasal İslamı ayırmak gerekir. Başkent İstanbul'da ticaret zincirini elinde tutan gayrimüslim tüccarlara karşı, Müslüman tüccarların İslamcılığı benimsemesinden daha doğal bir durum olamazdı herhalde. Ancak burada artık İslam dininin, dünyevi hedeflerin bir aparatına dönüştüğünü vurgulamak gerekir.

İslamcı Siyasetin Temeli: Nakşibendilik

"Bu devlet nasıl kurtulur" sorusuna yanıt arama süreci böylece bir ideolojik referansa dönüştü. Ancak Osmanlı entelektüelleri arasında tartışılan bu fikrin bir kimlik haline gelmesi, yani İslamcı birey yaratma süreci 2. Abdülhamit'in iktidarında yaşandı. Politik amaçlarla donatılmış İslamcılık fikrinin Anadolu'ya yayılması için sosyal İslam yani halkın gündelik hayatının içine giren dini ritüeller bütünü bir basamak tahtasıydı. Yüzyıllar içinde kendine has bir İslam yorumu geliştiren Anadolu'da bir politik fikrin hegemonya inşa etmesi için İstanbul'daki bir kısım entelektüelin yazdıkları yeterli olamazdı. Zaten Anadolu nüfusunun büyük kısmı, 10 kişiden sadece 1'inin okuma yazma bildiği ırgatlardan yani topraksız köylülerden oluşuyordu. Entelektüel bir çevrenin tartışması olan İslamcılık fikrinin Anadolu'ya yayılmasının bu nedenle engelleri ve fırsatları vardı.

Engelleri vardı çünkü İstanbul'daki seçkin İslamcı çevrelerin Anadolu'daki Müslüman köylü nüfusla teması zayıftı. Fırsatları vardı çünkü Anadolu'daki Müslüman köylü nüfus hem saltanatı hem hilafeti elinde tutan padişahı sayardı, üstelik dinlerine bağlıydı. Bu zemin üzerinden yeni bir tarikat 2. Abdülhamit döneminde Anadolu'ya yayılmaya başladı; Nakşibendi tarikatı Halidi kolu veya başka bir isimle Tarikat-ı Nakşibendiyye-i Halidiyye... Nakşibendilik Hindistan'dan Kuzey Afrika'ya kadar tüm Müslüman coğrafyaya yayılsa da, aynı tarikatın Halidi kolu Türkiye'de yaygınlaştı. Bu kol ismini 1827'de ölen Kürt kökenli Halid-i Bağdadi'den alır. Kendisi Süleymaniye doğumluydu ve gençlik dönemlerinde bölgedeki hâkim güç Kadirî tarikatıydı.

Hindistanlı Nakşibendi şeyhi Mirza Rahimullah'ın 1809 yılında Süleymaniye'yi ziyareti sırasında Halid-i Bağdadi şeyhten etkilenir. Mirza Rahimullah'ın tavsiyesi üzerine Hindistan'ın yolunu tutan Bağdadi, altı aya yakın süren yolculuğunun sonunda Delhili Nakşibendi Şeyhi Abdullah Dihlevi'nin talebesi olur ve ondan el alır. Yolculuğun uzamasının nedeni olarak bölgede Şii din âlimleriyle mezhep tartışmasına girmesi gösterilir.³

Bağdadi memleketi Süleymaniye'ye geri döndüğünde artık bir Nakşibendi şeyhi haline gelmiştir ancak bölgedeki Kadiriler bu durumdan hoşlanmazlar. Bağdadi'nin medrese kurması için bölgedeki güçlü ailelerin desteğini alması gerekir. Feodal ilişkilerin gündelik hayatı belirlediği coğrafyalarda dini cemaatlerin bu ilişkileri tahkim eden yönü yadsınamaz. Nitekim Kadirilerin bölgedeki gücü de aşiret reislerinin Kadiriliği benimsemesinden ileri gelir. Bağdadi, bölgenin geleceğini belirleyecek bir ailenin desteğini kazanır. Barzanilerin kendisine verdiği destek sayesinde Süleymaniye'de Halidiye Tekkesi'ni kurmayı başaran Bağdadi, bu tekke de öğrenci sayısını hızla artırır. Ömrünün son günlerini ise Şam'da geçiren Bağdadi, böylece tarikatın Suriye'de de yayılmasını sağlar. Ancak Nakşibendiliğin Halidi kolunun Anadolu'ya yayılması ancak Bağdadi'nin halifesi Hakkârîli Şeyh Seyyid Taha eliyle olur. Kürt aşiretlerinin bu tarikatı benimsemesiyle birlikte hareket özellikle Güneydoğu ve

3 Hamid Algar, Halid el-Bağdadi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 1. Basım, 1997, 15. Cilt, s. 283-285

Doğu Anadolu coğrafyasına hızla yayılır. 1925'te genç Türkiye Cumhuriyeti'ni zora düşüren ayaklanmanın başındaki Şeyh Sait de 19'uncu yüzyılda Anadolu'ya 2. Abdülhamit eliyle sokulmuş bu tarikatın üyesidir. 1930 yılına gelindiğinde yine Nakşibendi Halidiler bu sefer Menemen'de yedek subay Kubilay'ın katledilmesi olayında karşımıza çıkarlar. Bugün de Nakşibendi tarikatına bağlı dini cemaatlerin hemen hepsi Halidi kolundan besleniyor; İskenderpaşa, İsmailağa, Menzil, Erenköy gibi... Bu dini topluluklar kendi içlerinden başbakanlar, cumhurbaşkanları dahi çıkardılar. Örneğin Necmettin Erbakan, İskenderpaşa cemaatinin üyesiydi. 8'inci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ve Recep Tayyip Erdoğan'ın da gençlik dönemlerinde İskenderpaşa cemaatine üye olduğu biliniyor. Daha ileri gidildiğinde, 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra kurulan ilk Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetindeki 25 bakanın 13'ü İskenderpaşa cemaatindendi. Halidilerin bir başka uzantısı olan İsmailağa cemaatinin lideri konumundaki Mahmut Ustaosmanoğlu'nun "Yarın ahirette kabirden çıkan bir adamı, azap melekleri azaba götürürlerken yakalasa, azaba götürürlerken yaka paça bir hâldeyken o adam: 'Ben, Nakşibendî tarikatının Hâlidî kolundanım' dese, bırakırlar"⁴ şeklindeki ifadeleri de Halidi kolunun ne kadar bilinçli bir biçimde savunulduğunu göstermesi açısından da ibretlik.

Osmanlı'nın başkenti İstanbul'daki bir kısım entelektüel çevrenin Panislamist ideolojik fikirlerinin Anadolu'da yaygınlaşması için Nakşibendi tarikatı bizzat 2. Abdülhamit tarafından desteklenir. Nitekim İmparatorluğun en istikrarsız döneminde 33 yıl boyunca tahtta kalmayı başarabilmiş olan 2. Abdülhamit'in bu başarısının sırrı, tarikatlar ve aşiretlerden oluşan toplumsal yapıyı iyi okuyarak bu yapıyı yönetebilmesi olmuştu. Dönemin Osmanlı'sında her siyasi yapı, İslami cemaatlerle iltisaklıdır. Örneğin, Anadolu'nun en kadim tarikatlarından Mevleviler ve Bektaşilerin Jön Türklerle ilişkileri kayıtlardadır. Buna karşı 2. Abdülhamit, Bektaşilik ve Mevleviliğe karşı Kadiriler, Nakşibendiler, Rıfailer gibi tarikatları destekler. Zaten yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde etkin olan Kadiriler, Nakşibendiliğin Halidi kolu ile ilerleyen yıllarda iç

4 Mahmut Efendi Hazretlerinden Duyulan Hikmetli Sözler, s. 418

içe geçecektir.⁵ Bu kolun devamı niteliğindeki İsmailağa, İskenderpaşa, Erenköy gibi Nakşibendi cemaatleri 2020’ler Türkiye’sinin en güçlü topluluklarıdır.

İslamcılar 2. Abdülhamit’i Neden Seviyor?

Osmanlı padişahlarının hepsi Müslümandı ancak hiçbirisi bir modern ideoloji olarak İslamcılığı benimsememişti. Bu haliyle 2. Abdülhamit bu toprakların gördüğü ilk İslamcı lider olduğu için ayrıca incelenmeye değer. Aynı zamanda onun Almanya ile ilişkileri de...

O kadar ki Alman İmparatoru II. Wilhelm sömürgeci ulusların liderleri içinde Osmanlı topraklarını üç kez (1889-1898-1917) ziyaret eden tek isimdir. Bu ziyaretlerin ilk ikisi 2. Abdülhamit döneminde gerçekleşti. Ziyaretlerden birincisi ve üçüncüsü sadece İstanbul ile sınırlı kalmakla beraber, 1898 ziyareti Hristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kudüs’ü de kapsamaktadır. 1888’de tahta geçen II. Wilhelm’in, o dönem Osmanlı padişahı olan 2. Abdülhamit’in izlediği İslamcılık politikasına destek vermesi de iki ülke arasındaki ilişkileri derinleştirmiş, hatta I. Dünya Savaşı’ndaki ortaklığın temellerini atmıştır. 1878’de Rusya Kars, Ardahan ve Batum’u, 1881’de Fransa Tunus’u, 1882’de İngiltere Mısır’ı ele geçirirken, Almanya, Osmanlı’dan toprak talep etmemiş, hatta paylaşım yarışındaki rakiplerinin Osmanlı’dan toprak talep etmesine engel olmaya çalışmıştı. Bu bağlamda Almanya’yı ve II. Wilhelm’i rakiplerinden ayıran en önemli husus, Almanya’nın dünyaya açılması ve sömürgeci bir politika izlemeye başlaması anlamına gelen “Weltpolitik”ti. Bu kavram, Almanya’nın Otto von Bismarck’ın elinde birleşmesini izleyen yıllarda dış politikasına verilen isimdi. Türkçeye çevrildiğinde “dünya politikası” denebilecek olan weltpolitik, aynı zamanda Almanya’nın agresif bir diplomasiyi takip ettiği ve sömürge yarışında arayı kapattığı 1890-1914 arasındaki 24 yıllık süreci anmak için de kullanılır. Onlara göre mesele yalnızca ele geçirilen topraklar değildi. Nitekim Almanya, o dönem içinde Osmanlı’dan toprak talep etmeyen tek sömürgeci devletti. Ancak bu, Almanya’nın Osmanlı

5 Hamza Semih Vural, “Sultan II. Abdülhamid’in Tarikatlarla Münasebetleri”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 95

topraklarında sömürgeci emelleri olmadığı anlamına gelmemeli. İngiltere - Fransa - Rusya blokunun Osmanlı topraklarıyla ilgili taleplerine karşılık Almanya, Osmanlı Devleti'ni destekler, 1880 yılından başlamak üzere I. Dünya Savaşı'nın sonuna dek askeri ve maddi yardımlarda bulunur. Bunların dışında Almanya'nın Osmanlı'daki en büyük yatırımı, Bağdat demiryolunun finansmanı ve yapımı oldu.

Almanya'nın başkenti Berlin ile Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul arasındaki demiryolu bağlantısı 19. yüzyılın sonlarında bitmişti. Bağdat demiryolu tamamlandığında Berlin, Bağdat ve Basra üzerinden bugünkü Kuveyt'e, yani Körfez petrollerine bağlanacaktı. Almanların hesabına göre Berlin'den yola çıkan bir tren, 13 günde Mezopotamya'ya (bugünkü Irak) kadar ulaşacaktı. Bu tarihi vizyon, o dönem için çok fütüristik bir projeydi. Konya'dan Kuveyt'e kadar uzanacak bu yeni demiryolu hattı, Almanya'nın petrol zengini Basra Körfezi'ne karadan erişimini kolaylaştıracaktı. Almanlar, demiryolu hattıyla sadece Anadolu ve Mezopotamya'daki doğal kaynakları ekonomik açıdan güvence altına almış olmayacak, aynı zamanda Ortadoğu'da askeri ve stratejik üstünlüğü de ele geçirmiş olacaktı. Bağdat demiryolu projesi, Türk-Alman ittifakına karşı çıkan İngiltere ve Rusya'nın yakınlaşmasına yol açtı; çünkü her iki devlet, Türk-Alman işbirliğini kendilerinin Ortadoğu'daki çıkarlarına ve nüfuz alanlarına bir tehdit olarak algılıyorlardı.⁶ Konya'dan başlayarak Bağdat'a kadar uzanan 1600 km uzunluğundaki demiryolu projesine 1903 yılında başlandı. Ancak 1914'te I. Dünya Savaşı başladığında hattın henüz yarısı dahi bitirilememişti. Bu demiryolu hattını kullanarak Konya'dan Bağdat'a varan ilk tren için 1940'a kadar beklemek gerekecekti. Ancak Almanya'dan kalkan trenin, Körfez petrolüne kadar ulaşması fikri hattın inşasına başlamadan 5 yıl önce Kayzer II. Wilhelm'in Osmanlı gezisinde oluştu.

II. Wilhelm'in ikinci Osmanlı gezisi 13 Ekim 1898'de başladı ancak bu ziyaret için yapılan hazırlıklar aylar öncesinden tasarlandı. Tüm İstanbul bakımından geçmiş, hatta konukların

6 Dr. Altan Alperen, "Bağdat Demiryolu: Siyasal Sonuçları Olan Bir Türk-Alman Demiryolu Projesi", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 7. Sayı, s. 6, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652573>

ağırlanacağı Şale Köşkü'nde bulunan resimler dahi tekrar elden geçirilmişti. Alman Kayzeri'nin gezisi bir ziyaretten öte bir gövde gösterisini andırıyor, Osmanlı gazeteleri ziyareti günlerce takip ediyor, hatta Kayzer'in Suriye ve Kudüs gezisine 127 Osmanlı memuru eşlik ediyordu.⁷

Yaklaşık 1.5 ay süren gezinin son günlerine denk gelen 9 Kasım 1898'de II. Wilhelm'in şerefine verilen yemek sırasında yaptığı konuşma dönemin şartları itibarıyla son derece sıradışıydı. Kayzer bir yandan 2. Abdülhamit'e dönük derin sevgilerini ve ilelebet sürecek dostluklarını ifade ederken, diğer yandan Kudüs'ü Hristiyanlardan alan Selahattin Eyyubi'ye met-hiyeler düzüyor, bununla kalmayıp kendisini de Müslüman âleminin dostu ilan ediyordu. Wilhelm'e eşlik eden Mehmet Şakir Paşa'nın günlüğüne göre konuşma şu şekilde:

“Bu seyahatte mucib-i memnuniyetim olan şeylerden birisi de meşhur ordu kumandanlarının ser-efrazını veâlelekser düşmanlarına âli cenablık ve kahramanlık hususlarında asrının müzeyyidi ve uluvv ahlak cihetinden dahi hatta düşmanlarının bile hoca-yıbi-naziri olan Sultan Selahattin Eyyubi'nin türbesini hâvi bulunan şu şehir-i şehirde gördüğüm harikulade alkışların ve Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin hakkımda gösterdikleri asarı mihman-nüvaziveverdikleri evamir inneta-yici olarak Şam'da izhar olunan azametli hüsn ü kabulün müteşekkir ve hayranıyım. Almanyâ İmparatoru ve Prusya Kralı II. Wilhelm'in ilelebed Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin samimi dostu olacağına herkes emin olmalıdır. Yaşasın Sultan Abdülhamid Han hazretleri.”⁸

Almanya'nın weltpolitik (dünya politikası) stratejisi Osmanlı'ya ve Müslümanlara dönük dostça tutumu içeriyordu ve bu dostluğun temelleri 2. Abdülhamit döneminde atılmıştı. Gezi boyunca Kayzer'in geçtiği yerlere bildiriler dağıtılıyor, bu bildirilerde Alman Kayzeri II. Wilhelm hakkında “İslamın dostu ve koruyucusu Hacı Wilhelm” diye yazıyor, Kayzer ise gittiği yerlerde kendisinden 300 milyon Müslümanın dostu

7 Ö. Kürşat Karacagil, “II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyareti ve mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın günlüğü”, *İ. Ü. Türiyat Mecmuası*, s. 79 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/173120>

8 A.g.e., s. 89

olarak bahsediyordu.⁹ Bu durum bölge halklarının bilincine öyle derinden yerleşmişti ki, Wilhelm'in ziyaretinden yıllar sonra 1914 Ekiminde bile İngiliz Büyükelçisi merkeze şu notu gönderebilmişti: "Halep nihayetindeki Müslümanlar, Kayzer'in Müslüman olduğuna ve Almanların, Rusya'ya karşı İslam için savaştığına inanmış görünüyorlar. Türk ve Alman istihbaratı Wilhelm'den 'İslamın dostu hacı Wilhelm' diye bahsediyor."¹⁰

Seyahatin öncesinde yapılan hazırlıkların da gösterdiği üzere bu yakınlaşmada 2. Abdülhamit de karşılıksız kalmamış, Almanya'nın dostluğunu kazanmak için cömert davranmıştı. Birçok tarihçiye göre 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı-Almanya ittifakı o yıllarda kök salmıştı. Bu haliyle sıkça söylenegeldiği gibi Osmanlı-Almanya yakınlaşması II. Meşrutiyet sonrasındaki İttihat ve Terakki yönetimine özgü değildi.

Öte yandan Almanya'nın Müslümanlara dönük yumuşak güç politikası İngiltere için söylenemez. I. Dünya Savaşı öncesi yıllar için İngiltere'nin Müslüman coğrafyalardaki yönetme pratiği İslamı bir fırsat değil, bir tehdit olarak gördüğünün kanıtı gibidir. Özellikle Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti, tüm dünya Müslümanlarının hafızasında olumsuz bir İngiliz imajı çizebilecek kadar gaddardır. Hindistan tarih boyunca çok kez işgal edilmişse de Afgan ve Moğol imparatorlar en azından topladıkları vergileri yine Hindistan'da harcıyorlardı. Sarayları ve orduların bakımı için harcanan para Hindistan içinde kalıyordu. Oysa Doğu Hindistan Şirketi aparatıyla Hindistan'a giren İngiltere hem Hindistan halklarını asimile etmeye çalışıyor hem de ülkenin zenginliğini bir vampir gibi emiyordu.

Osmanlı-Almanya dostluğunun da altında yatan ilişkinin bir sömürge-sömürgeci ilişkisi olduğunu vurgulamak gerekir. Ancak sömürgecilik, amacı aynı olmakla beraber tarihin de gösterdiği üzere, yöntemleri farklı bir yönetme biçimidir. Almanya'nın Müslüman coğrafyaların egemenleri ve halkları ile kurduğu ilişkide İngiltere'nin bir antitezi gibi hareket etmesi, Almanya'nın sömürgeci hedefleri olmadığı anlamına gelmez. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı'nın halifeliği

9 Cengiz Özakıncı, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı Yeni Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yayınları, 33. Baskı, Ekim 2019, s. 155-156.

10 Tuncay Özkan, *MİT'in Gizli Tarihi*, 13. Baskı, Kasım 2013, s. 65

elinde bulunduran güç olarak Almanya lehine cihat ilan etmesi bunun delilidir. Üstelik bu durum bir kanaatten ziyade bizzat birincil kaynaklarda tespit edilmiş bir olguydu. Osmanlı istihbarat örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'nın meşhur üyelerinden Eşref Kuşçubaşı'nın ağzından cihat hadisesi şöyle cereyan etmişti: "Cihadı ve İslam Birliği'ni kullanma fikri, bir Alman planıydı ve General von der Goltz tarafından 1914 yılının ilk yarısında Enver Paşa'ya çok ikna edici bir şekilde önerilmişti. Ali İhsan Sabis de bu fikrin Almanlardan çıktığını, özellikle Alman Askeri Misyonu üyelerinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman Genelkurmay Başkanı Bronsart (von Schellendorff) Paşa'nın bu konuda etkili olduğunu belirtmiştir."¹¹

11 Kasım 1914'te Şeyhülislam Ürgüplü Hayri bütün dünya Müslümanlarını İtilaf Devletleri'ne karşı cihada çağıran fetvalar çıkardı. Bu fetvalara göre İtilaf Devletleri'ne karşı savaşp da ölen kişilere şehitlik mertebesi vaat edildi. Eşref Kuşçubaşı'nın birinci elden tanıklıklarıyla birlikte değerlendirildiğinde İslamcı faaliyetin aslında ne denli dünyevi olduğu daha net anlaşılabacaktır. 14 Kasım'da sultan ve halife "Emir-ül müminin" (İnananların emiri) 5. Mehmet adına ferman Fatih Camii'nin önünde büyük bir kalabalığa okundu. Yalnızca Osmanlı tebaasına değil, İtilaf imparatorluklarındaki Müslümanlara da seslenen duyuru Arapçaya, Farsçaya, Urducaya ve Tatarcaya çevrildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında imamlar, cihat mesajını cuma hutbelerinde müminlere ilettiler.¹²

Almanya ile Osmanlı arasındaki ilişkinin bir müttefik ilişkisinden çok sömürgeci ve sömürge ilişkisi olduğunu İsmet Paşa da anılarında şöyle aktarır:

"Savaş çıktığında Genelkurmay hizmetinde çalışıyordum. Bir gün -benim başımda bir Alman müdür vardı- daha Sankamış muharebesi olmamıştı, onunla konuşuyordum. Savaş uzuyor.

'Ne olacaksınız siz?' dedim, 'Nedir yani bu kadar ısrar ediyorsunuz?'

Alman:

-
- 11 Phillip H. Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, Çev. Tansel Demirel, Arba Yayınları, 1. Baskı, 2003, s. 171
- 12 David Motadel, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Baskı, 2015, s. 40

'Belçika'yı alacağız' dedi.

'E canım, Belçika değer mi bu kadar yaptığınız şeye?

Sarfettiğin gayrete bak' dedim.

Sıkıştırdım adamı. Şunu dedi, bunu dedi:

'Türkiye' dedi.

Faltaşı gibi açıldı gözlerim:

'Nasıl Türkiye' dedim.

Toparlandı o da:

'Daha rahat çalışacağız' dedi, 'o zaman iyi olacak...'

Bu benim kendi işittiğim, adamın tasarladığı bu."¹³

Dolayısıyla ortada açık seçik duran bu sömürge ilişkisi daha sonra Kurtuluş Savaşı'nı yürütecek kadroların hafızasına kazınmıştı. Ortada İtilaf Devletleri adında bir düşman grubundan ziyade o dönem Osmanlı'nın dostu zannedilen Almanya'nın da içinde olduğu topyekûn sömürgeci uluslar vardı. İşte bu Almanya'nın menfaati uğruna yere göğe sığdırılamayan Halife cihat ilan edebiliyordu.

Cihat, askeri mücadele dışında her bireyin nefesine karşı verdiği mücadele anlamında kullanılsa da verilen fetvalar Müslümanları silahlı direnişe çağırıyordu. Ancak bu zamana kadar ilan edilen cihatlarla kıyaslandığında 11 Kasım fetvası sıradışıydı. Öyleydi çünkü, fetva Müslümanların gayrimüslimlerle olan mücadelesine ilişkin değildi. Osmanlıların Hristiyan müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı da değil, hatta savaş-taki tarafsız gayrimüslimlere karşı da değil, yalnızca İngilizlere, Fransızlara, Sırlara ve Ruslara dönük bir cihat çağrısıydı.

Bu haliyle İslamcılığın sömürgeci faaliyetleri destekleyebileceğini iddia eden Carl Heinrich Becker'ı tarih haklı çıkarmıştı. İslam tarihinde ilk kez bir halife, bir Hristiyan ulusun çıkarına, başkaca Hristiyan uluslara karşı tüm dünya Müslümanlarını cihada çağırmıştı. Zaten savaşın başında cihat ilan edilmesini ısrarla isteyen de Almanya'ydı. Hatta Osmanlı'nın cihat planının detaylarına Alman subaylar ve Almanya'nın İslam uzmanları müdahil de olmuşlardı. Osmanlılar savaşa girmeden önce Ekim 1914'te, Alman İstihbaratından ünlü casus ve avukat

13 İsmet İnönü, *İstiklal Savaşı ve Lozan*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1993, s264'ten aktaran Cengiz Özakıncı, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı ve Yeni Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yayınları, 33. Baskı, 2019, s. 264-265

Max von Oppenheim “Düşmanlarımızın İslami Topraklarının Devrimleştirilmesi Üzerine Muhtıra” (Denkschrift betreffend die Revolutionierung der islamischen Gebeiete unserer Feinde) başlıklı 136 sayfalık bir politika notu düzenlemişti.¹⁴ Tam bu noktada Almanya’nın İslampolitik’e verdiği önemin altını çizmek adına Max von Oppenheim’dan bahsetmek faydalı olabilir. Oppenheim bir tarihçi, arkeolog ve avukat. Ancak bu özelliklerinin yanı sıra I. Dünya Savaşı sırasında sömürge Müslümanlarını ayaklandırmak üzere casusluk görevi de bulunan bir isim. Tüm bu özellikleri, gerek tarihi, gerek bölge halklarını iyi tanınması, gerekse politik çevrelerle kurduğu yakın ilişkiler onu Almanya’nın İslam ülkelerindeki politikasını belirlemesinde de etkili bir figür yaptı. I. Dünya Savaşı’nın öncesinde ve savaş boyunca, Oppenheim’in önerileri çerçeveleri belirgin bir stratejiyi izliyordu; Türkler saldırır saldırmaz, savaşın ilk adımı olarak cihat ilan edilmeli, Hindistan’da kaçak Alman silahlarıyla desteklenen dinsel bir ayaklanma kışkırtılmalı, Kafkasya İslami kargaşanın yatağı haline gelmeli, Mısır fethedilmeli, İttifak Devletleri’nden esir alınan Müslüman askerlerin gönlü kazanılmalı ve eski efendilerine karşı harekete geçirilmeliydi. Almanya yaklaşık 30 yıldır Müslüman dünyayla kurduğu olumlu ilişkilerin meyvesini artık toplamalıydı. Bir “İslam ayaklanması” için zaman olgunlaşmıştı.¹⁵ Müslüman Kafkas halkları nedeniyle Rusya’nın, Hindistan’daki Müslümanlar nedeniyle İngiltere’nin aşıl topuğu İslamdı. İmparatorluk Almanyası’nın, savaş öncesi çabalarından ötürü, İslamın dostu olduğu biliniyordu; Berlin artık bu statüden yararlanmalıydı. İstanbul’la bir ittifak, “son derece önemli bir faktör” haline gelebilen İslamı savaşa sokacaktı. Max von Oppenheim da tüm bu kampanyanın merkezindeki isimlerden biriydi ve aynı zamanda Yüksek Komuta ve Dışişleri Bakanlığı’nın Doğu İstihbarat Dairesi’nin de (Nachrichtestelle für den Orient) başındaydı.¹⁶

Oppenheim’in çizdiği çerçeveye sadık kalan Almanya, 1914-1915 kışında Berlin’in güneyinde Müslüman savaş esirleri için özel kamplar kurdu. Kamplarda, Afrika’dan,

14 David Motadel, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Baskı, 2015, s. 43

15 a.g.e., s. 44

16 a.g.e., s. 47

Hindistan'dan ve Rusya'dan İngiliz, Fransız ve Rus ordularında savaşmış birkaç bin asker tutuldu. Bu kamplarda Müslümanların günlük ibadetlerini yapmalarına, dinsel bayramlarını kutlamalarına, kurban kesmelerine ve ölümlerini İslami kurallara uygun gömmelerine izin verildi.¹⁷ Bu açıdan değerlendirildiğinde Almanya, hilafet gücünü elinde bulunduran Osmanlı müttefiki olmanın hakkını verirken, bir yandan da cihat ilanının altını dolduruyordu. Tüm Müslüman halklara Osmanlı - Almanya ittifakının söylediği şuydu: "İslamın batıdaki gerçek dostu Almanya'dır, bu durum gerek ele geçirilen yerlerde Müslüman halklara dönük tavırla, gerek İslam halifesinin Almanya ile birlikte hareket etmesiyle, gerekse Müslüman esirlerin dini hassasiyetine özen gösterilmesiyle kanıtlanmıştır. O halde Rusya, İngiltere ve Fransa egemenliği altındaki Müslümanlar, siz de bu açık gerçeği görün ve İtilaf güçlerine karşı ayaklanın."

Diğer yandan şunu da eklemek gerekir. Her ne kadar Pan-İslamistler yekpare bir ümmet tahayyülü kuruyor olsa da, Müslüman halklar içindeki çatışmalar, birlik duygusundan daha derindi. Türk, Arap, Fars, Hint pek çok Müslüman topluluğun içinde dini olduğu kadar milliyetçi akımlar da güçlüydü. Bu nedenle bir Osmanlı halifesinin cihat ilan etmesi, bu halkları topyekûn harekete geçirmeye muktedir değildi. Bu durum cihadın ve Almanya'nın İslampolitiğinin yeterince etkili olamasının temel nedenidir.

İkinci olarak İtilaf Devletleri de bu hamleler karşısında eli boş durmuyor, karşı kampanya örgütlüyordu. Cihat ilanının hemen ardından İtilaf İmparatorluklarına sadık ulemaların üçlü ittifaka desteğini içeren fetvalar yayımlandı. Bu fetvalarda Halifeliğin İslam Peygamberinin mensubu olduğu Kureyş kabilesinden olması gerektiği için Osmanlı Halifesi'nin İslamı temsil etmeyeceğinden tutun da, Osmanlıların Türk olduğu, bu nedenle halifenin fetvalarının Arapları, Afganları, Farsları bağlamayacağına, Osmanlı'nın yönetici güçlerinin gayrimüslim olduğuna kadar çeşitli propaganda metotları takip edildi. Bu metotlar, savaşın sonucundan da anlaşılacağı gibi büyük ölçüde başarılı oldu. Halifenin cihat çağrısı neredeyse hiç

17 a.g.e., s. 49

karşılık bulmadı. Bu da İslamcılığı bir üst kimlik olarak savunan görüşlerin dayanaklarını çürüttü. Ancak Türkiye topraklarında yaşayan insanların büyük çoğunluğu Türk olmakla beraber Müslümandı. Bu kimlik karmaşası Türkiye'nin egemen güçlerinin 20. yüzyılda komünizme karşı Türk-İslam sentezi fikrini desteklemelerine neden olmuştur.

Görüldüğü üzere paylaşım savaşı, İslamcılık konusunda Batı'nın ihtisas yapmasına neden oluyordu. İslamcı akımların gücü abartılmamalıydı ancak bu güçten tamamen mahrum olmak gibi bir durum da sömürgeci uluslar için lüks sayılırdı. Nitekim Arap yarımadasında İngiltere hem Arap milliyetçisi hem de İslamcı içerikli propagandalarla bölgedeki kabileleri Osmanlı'ya karşı kışkırtabilmeyi başarmıştır. Bu noktada I. Dünya Savaşı, Almanya'nın da etkisiyle İngiltere'nin Müslüman coğrafyalardaki sömürgeci stratejilerini gözden geçirmesine neden olmuştu. Takip eden yıllarda tıpkı Oppenheim gibi arkeolog da olan İngiliz ajanı Thomas Edward Lawrence, Arap kışkırtıcılığında oynadığı rol nedeniyle İngiltere için bir efsaneye dönüşecek ve ünü çekilen filmlerin de etkisiyle tüm dünyaya yayılacaktı.¹⁸ Nitekim İngiltere'nin sömürge ülkelerdeki yönetme tarzı Almanya'ninkinden geçmişte farklı olsa da İslami kodları en az Almanya kadar inceliyorlardı. İslam toplumlarındaki ırk ve mezhep ayrımlarını birkaç yüzyıldır en ince ayrıntısına kadar irdelemiş olan İngilizler, 18. yüzyılın başında Muhammed bin Abdülvahhab'ın kurduğu ve 1747'de Muhammed bin Suud'un benimsemesinden sonra Araplar arasında hızla yayılan Vahabi mezhebini Osmanlı'ya karşı kullanacaklardı.¹⁹

I. Dünya Savaşı sömürgeci güçlerin kozlarını tam olarak paylaşmadığı, tarafların biraz da yorgun düşerek isteklerini karşılayamadıkları 1918'de sona erdi. Almanya ilerleyen yıllarda Nazizmi de kışkırtacak kadar ağır yaptırımlarla savaştan mağlup ayrıldı. Ancak Dünya Savaşları'nın askerlik tarihine belki de en önemli katkısı, cephe gerisindeki sivil halkları savaşın bir parçası haline getirmesi oldu. Artık savaş hazırlıkları veya güvenlik doktrinleri içinde hedef güçlerin egemenliğinde yaşayan

18 Bu filmlerden en ünlüsü David Lean'ın yönettiği 1962 yapımı Oscarlı *Lawrence of Arabia* filmidir. Film Türkiye'de *Arabistanlı Lawrence* olarak bilinir.

19 Cengiz Özakıncı, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı ve Yeni Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yayınları, 33. Baskı, Ekim 2019, s. 253

halkların kültürel ve siyasi kodları, sömürgeci güçler için çok daha önemli hale gelmişti ki, bu kodları belirleyen en önemli etken kuşkusuz dindi. İslamcılığın ve Hilafetin sömürgeci amaçlar doğrultusunda araç olarak kullanılmasının bu kadar geniş kapsamlı olan ilk örneği de I. Dünya Savaşı olmuştu. Bu anlamda, sömürgelerde yaşayan halkların büyük ölçüde Müslüman olması, hem dinsel içerikli antiemperyalist bir ayaklanmaya sebebiyet vermemek, hem de operasyonel harekâtlarda Müslüman ayaklanmalarını fonksiyonel kılabilmek için İslamcı akımlarla emperyalist güçler arasındaki teması güçlendirdi. Her ne kadar I. Dünya Savaşı sırasında Almanlar için İslam coğrafyasıyla kurulan bu ilişkinin faydası bekleneni verecek kadar büyük olmasa da, bu temas II. Dünya Savaşı'nda da devam edecek ve daha da derinleşecekti. İlkinden farkı, ikinci savaşta Berlin'in kontrolünün Nazilerde olmasıydı...

1. BÖLÜM

SALTANAT VE HİLAFETTEN KURTULUŞ

I. Dünya Savaşı'nın etkisi, kürenin yalnızca sömürgecileri için değil, aynı zamanda sömürgeleri için de son derece ağır oldu. Büyük savaşa girmeden 76 yıl önce 1838'de Osmanlı'yla Birleşik Krallık arasında imzalanan Baltalimanı Ticaret Anlaşması Osmanlı'yı zaten bir yarı sömürgeciye dönüştürmüştü. Bu anlaşmayla İngiltere, Osmanlı topraklarında iç ticarete katılabilmış, dilediği miktarda hammadde satın alma hakkını kazanmış, Osmanlı tüccarlarıyla İngiltere tüccarları arasındaki fark tümüyle kaldırılmış, İngiltere gemilerine geniş ayrıcalıklar tanınmıştı. Benzer anlaşmaların izleyen yıllarda Batı'nın diğer sömürgeci uluslarına emsal olduğunu ve Osmanlı'nın neredeyse tüm Batı medeniyetine bahsi geçen ayrıcalıkları tanıdığını da eklemek gerekir. Tüm bu ayrıcalıklar ve devamında borç sarmalının yönetilememesi 1875'te Osmanlı'nın borçlarını ödeyemez hale geldiği için moratoryum²⁰ ilan etmesiyle sonuçlandı.

Bu bağlamda Osmanlı'nın dış âlemle kurduğu bağımlı ilişki derinleştikçe Osmanlı toprakları küresel sermayeye açıldı. 1875 yılında borçlarını ödeyemez hale gelen Osmanlı Hazinesi'nin bu durumunun altında 1873 Mayıs'ında Viyana borsasında baş gösteren ve etkileri 5 yıla yaygın şekilde devam eden mali panik de yatmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde Osmanlı'da üretim yapısındaki baskın güç feodalizmken, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla kapitalist üretim ilişkileri de kendisini

20 Moratoryum: Borçlu ülkenin ödeme zorluğu yaşaması nedeniyle borcunu tek taraflı ertelediğini ilan etmesi.

göstermeye başlamıştır. Mali krizin baş gösterdiği 1870'lerden 100 yıl önce Avrupa'daki bir borsada başlayan mali paniğin yıllara yaygın etkilerinden bahsedilemeyeceği gibi, böylesi bir finansal krizin bir tarım imparatorluğu olan Osmanlı'yı sarsması da beklenemezdi. Bu durum Osmanlı pazarının, Avrupa piyasalarıyla iç içe geçtiğinin de önemli bir göstergesiydi.

Gerek Avrupa'daki mali kriz, gerekse Osmanlı'nın temelleri son derece zayıf mali yapısı nedeniyle devlet hazinesi ağır borç yükü altına girmiş, 1881'de Düyun-u Umumiye'nin kurulmasıyla birlikte artık devletin mali bağımsızlığı da tümüyle sömürgecilerin eline geçmiştir. Tüm bu koşullar altında Hazine'den orduyu finanse etmesi istenmekte, ordudan ise hem içeride çıkan bağımsızlık isyanlarını bastırması hem de sömürgecilerin irili ufaklı saldırılarına göğüs germesi beklenmektedir. Dönemin koşulları bu ekseninde düşünülürse tablo daha net anlaşılır ki, Osmanlı I. Dünya Savaşı'na kendi istek ve arzusuyla girmemiş, itilmiştir. Şartlar sömürgeciler tarafından o hale sokulmuştu ki, Osmanlı'yı yöneten güçlerin seçim yapma inisiyatifi kalmamıştı. Bu açıdan I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı açısından bir varlık yokluk savaşı olduğunun anlaşılması için savaşın sonunun beklenmesine ihtiyaç yoktu.

Tüm bunlar bir araya getirildiğinde Anadolu coğrafyasının sosyal durumu daha net fotoğraflanabilir. Osmanlı'da toplam gelirin yüzde 90'ı tarımdan elde edilmektedir. Bu nedenle Hazine'nin en önemli gelir kalemi çiftçiden alınan "Aşar vergisi"dir.²¹ Verginin tahsilatını ise kendi içinde bağımsız sayılan mültezim-mütegalibe takımının yaptığı düşünülürse Osmanlı köylüsü için devlet, askere çağıran ve vergi isteyen gaddar bir ağadan farksızdır. Osmanlı devleti köylüden aldığı vergiyi bu mültezim takımı ile paylaşır. Tahsildarın mültezim olduğu bu düzende biraz düşünüldüğünde kolayca fark edilecek olan gerçek şu: Mültezim köylüden ne kadar çok para toplarsa, kendi cebine de o kadar çok para kalır. Bu açıdan mültezimleri modern vergi daireleriyle bir tutmamak gerekir. Onlar bir nevi taşeron tahsildarlardır ve yöntemleri bir sömürgeciden farklı değildir. Nasıl ki sömürgeciler sadece zora dayanan yöntemler takip etmez, yerli işbirlikçileri de satın almaya gayret

21 Aşar ya da Öşür Vergisi. Çiftçiden malının onda biri oranında alınan vergidir.

eder; mültezimler de sadece silahlı güçlerini kullanmaz, bölge halkının rızasını kazanabilmek adına dini kanaat önderleriyle diyalog da kurar. Aksi halde köylü vergisini öderken direnir, zorluk çıkarır, tahsilatın maliyeti artar.

Özellikle Balkanlar'daki ulusların bağımsızlık isyanları, ardından I. ve II. Balkan Savaşı, onun ardından I. Dünya Savaşı, üzerine bir de giderek artan borçların yüksek faizleri düşünüldüğünde, Hazine'nin çiftçinin üzerine nasıl gittiği daha net anlaşılır. Bu çerçeveden bakıldığında Gazi Mustafa Kemal'in partisinin 1935 kurultayında geçmişini tanımlarken kullandığı "uçurumun kenarında yitip bir ülke" ifadeleri sadece politik sözlerden ibaret sayılamaz. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bu topraklar gerçekten uçurumun kenarına kadar gelmiştir.

Anadolu köylüsü yalnızca ödediği vergiyle değil, canıyla da orduyu besler. II. Dünya Savaşı sırasında İçişleri Bakanlığı da yapmış Mustafa Hilmi Uran'ın anılarında aktardığı ve vaktiyle kaymakamlık yaptığı Ege Bölgesi'nde bir köylüyle arasında geçen şu konuşma düşündürücüdür;

– *Hemşeri sen ne iş yaparsın?*
– *Esaslı bir işim yoktur bey, ikide bir askere gel derler, gider gelirim.*²²

İşte Uran'ın konuştuğu bu köylü Anadolu sosyal sınıfları içinde sayısı en yaygın olan ırgat takımındandır. Irgatlar topraksız köylülerdir, büyük toprak sahiplerinin yanında çalışır, karşılığında yatacak yer ve karın tokluğunu sağlayacak işlerini alırlar. Ekseriyetinin okuma yazması yoktur. Modern bir toplum hayatı olmadığı için çalıştığı bölgedeki dini kanaat önderlerinin boyunduruğundadır. Bu haliyle Kurtuluş Ordusu'nun erlerini de büyük ölçüde bu ırgatlar oluşturmuştur. Bunun dışında küçük, orta ve büyük toprak sahiplerini de saymak mümkün.

Sovyetler Birliği'nin 1922-1923 yılları arasında Anadolu'daki elçisi ve Mustafa Kemal'le yakın ilişkileri de bulunan

22 Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti, Hatıralarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2008

Semyon İvanoviç Aralov'un²³ anılarında Türk köylüsü dışarıdan bir gözle resmedildiği için ilginçtir. Aralov anılarında Anadolu köylüsü içindeki tabakaları şu şekilde anlatıyor: "Güneşten yanmış, yüzleri esmer, gözleri sorgu doluydu. Bellerine kocaman geniş kuşaklar sarmışlardı. Ayaklarında eski delik deşik çarıklar vardı. Kimisinin başında başlık vardı. Kimisi de atkı ya da düpedüz mendille başını sarmıştı. Bunlardan birine ne kadar toprağı olduğunu, ailesinin kazancını sordum, 20 dönüm toprağı varmış. Çavdar, buğday ekiyoruz diye anlattı. "Ama hasadın aşağı yukarı yarısı vergiye gidiyor. Bizde buna aşar diyorlar. Köyümüzde bir ağa var ki, onun 2000 dönüm toprağı var, tabii o varlıklı yaşıyor, ırgat kiraliyor."²⁴

Sovyet elçisinin gözlediği bu kişi, ırgatlardan daha iyi durumda olan küçük toprak sahibidir. Aralov, nüfusun neredeyse tamamını oluşturan köylü kesimi içindeki diğer tabakaları da şu şekilde anlatıyor: "Öteki köylülerle yaptığımız konuşmalardan Türk köyünün sınıflara ayrılma tablosu keskin çizgileriyle belirmiş oldu. Orta halli köylülerin toprakları 100 ile 200, bazen de 300 dönüm arasında oynuyor. 20 dönüm toprağı olan köylü ise tipik bir yoksul köylü... Irgatların durumu ise hepsinden kötü. Bunlar ağaların, çiftlik sahiplerinin, dini vakıfların ya da camilerin topraklarında çalışıyorlar ve ayda topu topu 3 lira alıyorlar, yiyeceklerini kendileri sağlamaktadırlar. Çobanlara ise iki çift çarık ile ayda -o da her zaman değil- 4 kilo un verilmektedir."²⁵

Aralov'un anılarında satır arasında gözlemlenen bir ülke gerçeği de dini vakıflardır. Özellikle 2. Abdülhamit devrinde Osmanlı'daki dini vakıflar hem saltanatın kontrolü altına alınmış hem de desteklenmiştir. Söz konusu destekler daha çok hazine arazilerinin bu vakıflara bağlanması şeklindedir ki, böylece bu vakıflar da 2000 dönümden fazla toprağı olan büyük toprak sahibi sınıfına denk hale gelmiştir. Bu dini vakıfların büyük çoğunluğu Nakşibendilerin Halidi kolundan gelen çevrelere aittir ki, bugün de ülkedeki en güçlü dini çevre bunlardır.

23 Semyon Ivanoviç Aralov; Büyük Taarruz'dan önce Anadolu'da görev yapan Sovyet Diplomat.

24 Semyon Ivanovic Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Çev. Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, 2019, s.43-44

25 A.g.e., s.44

Söz konusu dini vakıflarda süregelen dini öğretiler ise Osmanlı müesseses nizamını korumaya dönüktür. Bu vakıflar Kadiri, Rifai, Yesevi ve Nakşibendi tarikatlarına bağlı şeyhler, dervişler tarafından idare olunur. Bu idare altında çoğu zaman vergi de vermeyen dini vakıflara, aynı şekilde askerlik hizmetlerinde de esneklik tanınır. O kadar ki, Kurtuluş Savaşı'nda dahi bu vakıflar bizzat Ankara hükümetinden, daha önce elde ettikleri, askerliğe ilişkin esneklikleri isteyebilmişlerdir.

Bu konuda çarpıcı bir örnek Aralov'un anılarında bizzat Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu Konya gezisinde yaşanır. Sakarya Savaşı'nın ardından 1 yıla yakın zaman geçmiştir ve ordu Büyük Taarruz'a hazırlanmaktadır, Tekalif-i Milliye emirleriyle Anadolu'da tam bir seferberlik hali başlatılmış, köylünün sadece parası değil, ayağındaki çarığı bile istenmiştir. Bu koşullar altında bir biçimiyle taarruz ordusu oluşturulabilmişse de bu ordunun başarıya ulaşmaktan başka bir çaresi kalmamıştır. Zira Anadolu, artık son barutunu harcamaktadır. İşte bu koşullar altında taarruz öncesi son denetimlerini tamamlamak adına Başkomutan Mustafa Kemal Konya'ya gider, Sovyet elçisi Aralov'dan da kendisine eşlik etmesini ister. Aralov Konya'da bir medresede gördüklerini şu şekilde anlatıyor:

"O gece iki medreseyi ziyaret ettik. Sağlıklı, güçlü, gencecik öğrenciler, geleceğin mollaları, medresenin avlusunda dizilmişlerdi. Bunların yanında geniş cüppeli, beyaz ve yeşil sanki mollalar yer almıştı. Hepsi de yerlere kadar eğilerek Mustafa Kemal Paşa'yı selamlıyorlardı. Bunların içinden biri, bunların en nüfuzlusu, Mustafa Kemal Paşa'dan medrese sayısının artırılmasını rica etti. Bu zat ayrıca medrese öğrencilerinin askere alınmamalarını da rica etti.

Hoca konuşurken, Mustafa Kemal'in kendini tuttuğu belli oluyordu. Ama medrese öğrencilerinin askere alınmamaları söz konusu olunca artık kendini tutamadı ve yüksek bir sesle, sertçe 'Ne o' dedi, 'yoksa sizin için medrese, Yunanlıları yenmekten, halkı zulümden kurtarmaktan daha mı değerlidir? Millet kan içinde yüzerken halkın en iyi çocukları cephelerde dövüşür, yurt için canlarını feda ederken, siz burada genç sapasağlam delikanlıları besiyeye çekmişsiniz.'

Mustafa Kemal konuştukça gözleri daha korkunç bir hal alıyordu:

'Bu besili delikanlıların askere alınmaları için hemen yarı emir vereceğim!'

Hocalar sindiler ama yüzleri öfkeden kıpkırmızı kesildi. Yabancıların, Rusların yanında hükümet başkanı onları paylamıştı.

Mustafa Kemal Paşa bize dönerek 'Haydi gidelim' dedi, 'artık burada bizim için yapılacak bir şey kalmadı'. Ve şöyle bir selam vererek oradan ayrıldı.

Mustafa Kemal Paşa otomobilde de uzunca bir süre yatışmadı:

'Savaş sona erince onlarla daha ciddi konuşacağız! Her şeyden önce mali dayanaklarından, vakıflardan yoksun etmek lazım. Yurt topraklarının büyük bir parçası, neredeyse üçte ikisi vakıftır. Bu topraklar mollaların varlık kaynaklarıdır. Bunların çoğu köylülerin elinden alınmış topraklardır. Buna son vereceğiz. Bir de utanmadan hükümetten yardım istiyorlar.'

Mustafa Kemal, Anadolu topraklarında şimdi gördüğümüz dinç, sağlam delikanlıları askerden kaçırarak 17.000 medrese bulunduğunu söyledi. Bu tam bir koldu demektir. Medrese öğrencilerinin şimdiye kadar niçin askere alınmadıklarını sormam üzerine Mustafa Kemal bunların askere alınmaları için gerekli emrin verilmiş olduğunu söyledi. Bu devrimci adım, subaylar arasında büyük sevinç yaratmış ve bu olay son günlerin en çok üzerinde durulan konusu haline gelmişti."²⁶

Aralov'un anılarındaki bu kesit, Kurtuluş Savaşı'nın sınıfsal karakterini de ortaya koyuyor. Son 100 yıldır bir yandan cepheden cepheye sürülen, hem canı hem malıyla çürüyen bir imparatorluğu besleyen köylü sınıfı, bir yandan da müesses nizamın devam ettiricisi dini vakıflar için çalışmakta, ırgatlık yapmaktadır. Bu dini vakıfların lağıvı bu haliyle bir politik tercihten ziyade bir zorunluluktur. Çünkü bu vakıfların daha sonraki yıllarda masum resmedilen, manevi işlevinden çok, Anadolu topraklarının yaklaşık üçte ikisini elinde tutan ege-men bir sınıf olduğunu ve maneviyat denilenin içine de bol miktarda maddiyat karıştığını unutmamak gerekir. Bu haliyle

26 A.g.e., s.98-99

Anadolu'nun o dönemki hâkim sınıfları, büyük toprak sahibi ağalar ile ağaların çoğundan daha zengin tarikat liderleridir. Cumhuriyetten sonra söz konusu bu tarikat liderlerinin Cumhuriyete ve Mustafa Kemal'e muhalefeti de dini görünmekle beraber, sınıfsal ayrıcalıklarını kaybetmeme mücadelesidir. 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında komünizmle mücadelede sınıf siyaseti üzerinden yükselen sol hareketin karşısında ABD ve müttefikleri tarafından beslenen, büyütülen, inşa edilen siyasal İslamcı hareketin tarihi dayanakları işte bu sınıfın mücadelesinde gizlidir. O yıllar için yeterince örgütlü olamayan, siyasi aparatlarından mahrum, saltanatın himayesinde kendi konumunu sürdüren bu hâkim sınıf, II. Dünya Savaşı sonrasında siyaset sahnesinde daha görünür olacaktı. Bu haliyle Kurtuluş Savaşı yıllarında da İslamcılık pekâlâ vardı, ancak bugün bildiğimiz manada "siyasal" İslamın ortaya çıkması ancak Soğuk Savaş'la birlikte mümkün olabildi. Siyasal İslamcılığa can suyunu ise kapitalist Batı Bloku verdi.

Kurtuluş Savaşı'nın önder kadrosu, zaferden sonra Anadolu'da hüküm süren kurulu düzen ve onların temsilcileriyle baş başa kaldı. Ülkenin batısındaki Türk eşrafı ve doğusundaki Kürt derebeyleri devrimci dinamizmin başlıca ön tıka-yıcılarıydı. Zaten kurulu düzenden nemalanan, ancak yabancı işgali durumunda pozisyonlarını kaybetmek istemedikleri için yer yer Kurtuluş Savaşı'na omuz veren Anadolu'nun bu hâkim sınıfı, zaferden sonra eski düzenin devam etmesi adına mücadele edecekti. Böylece zaferin önderleri için bir ikilem ortaya çıktı; ya Anadolu'nun ırgatlardan ve küçük-orta büyüklükteki toprak sahibi olan köylülerinden oluşan geniş halk kesimlerinin desteğiyle, toprakların üçte ikisini elinde tutan dini vakıflar ve toprak ağalarından oluşan eski düzen tasfiye edilecek, ya da toprak ağalarının ve kent eşrafının desteğini kaybetmemek adına devrimci süreç, önderler aracılığıyla kontrollü biçimde yürütülecekti. Kurtuluş Savaşı önderlerinin büyük kısmında kurulu düzeni tümünden tasfiye etmek gibi bir düşünce olmaması da Mustafa Kemal ve onun çevresindeki bir grup komutanın en önemli handikapı oldu. Bu nedenle 9 Eylül 1922'de fiilen, Mudanya Barış Antlaşması'yla 11 Ekim 1922'de resmen sona

eren Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından önder kadrolar arasında çatışmalar meydana geldi. Devrimin kanunu değişmedi ve Cumhuriyet Devrimleri de tarihin akışı gereği kendi çocuklarını yedi.

Savaş Bitti: İslamcılık mı Türkçülük mü?

9 Eylül 1922'de Yunan ordusu Anadolu topraklarından tümüyle çıkarıldı ancak İstanbul dahil Trakya Bölgesi İngiltere'nin kontrolündeydi. Yaklaşık 1 ay süren sinir savaşının ardından 11 Ekim 1922 günü imzalanan Mudanya Ateşkesiyle beraber Kurtuluş Savaşı resmen sona ermiş oldu. Sıranın barış görüşmelerine geldiği bu hassas dönem, içerideki iktidar mücadelelerine rağmen sürdürülebilir değildi. Savaş koşullarında biri İstanbul'da biri Ankara'da olmak üzere iki hükümet oluşmuştu. Öte yandan Ankara hükümetinin içinden çıktığı Büyük Millet Meclisi'nin 1921'de onayladığı anayasa açıktı: Hâkimiyet bilâ kayd-ü şart (kayıtsız şartsız) milletindir. Bu anayasa hükmü aslen hâkimiyetin sahibi padişahın esir başkentte tutulduğu için uydurulan ve savaş koşullarına özgü bir hüküm müydü? İstanbul artık esir değilse ve hâlâ hâkimiyet kayıtsız şartsız milletinse padişah kim oluyordu? Bu iktidar çatlağı, Lozan'a gidilirken de sorun yarattı.

Mudanya'da elde edilen haklara dayanarak İstanbul ve Trakya'nın teslim alınması için gönderilecek jandarma kafilesi 18 Ekim 1922'de Mudanya'dan İstanbul'a hareket etti. 19 Ekim'de Refet Paşa Kabataş İskeleyi'ne ulaştı. Öte yandan 2 gün önce yani 17 Ekim'de İstanbul'dan sadrazam Tevfik Paşa, Bursa'da bulunan Mustafa Kemal'e, oğlu Yüzbaşı Ali Nuri Bey aracılığıyla özel bir mesaj gönderdi. Bu mesajında Tevfik Paşa, "Allah'ın yardımı ile kazanılmış muzafferiyet, artık İstanbul ve Ankara arasındaki ihtilaf ve ikiliği kaldırmış ve milli birliği temin etmiştir. Ancak müttefik devletlerle henüz sulh yapılmamıştır. Yakında toplanacak sulh konferansına eskisi gibi İstanbul ile Anadolu'nun beraber davet edilecekleri malumdur. Bu nedenle milletin selametine ait mühim hususların konferansta müştereken savunulması için daha önceden anlaşmak üzere gizlice ve gerekli talimatla İstanbul'a gönderilmesini" istiyordu.²⁷

27 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, 36. Baskı, 2019, s. 52

Bu isteğin içeriğinin daha net anlaşılması adına sadece 2 yıl 5 ay geriye gitmek yeterli olacaktır. 11 Mayıs 1920’de Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki 1 Numaralı Divanı Harp, Mustafa Kemal ve bazı arkadaşlarının gıyaben idamlarına ve mallarının haczine karar verdi. Karara göre suç, Kuvayi Milliye adı altında “fitne ve fesat” düzenlemek, halktan para ve asker toplamak ve ülkeyi yıkmaya kalkışmaktı. Kararda Mustafa Kemal’den de “Paşa” diye değil, Selanikli Mustafa Kemal Efendi diye bahsediliyordu. Mustafa Kemal’in yanı sıra Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Bey ve Halide Edip Hanım da idamları istenen diğer kişilerdi. 24 Mayıs 1920’de de Padişah Vahdettin, Divan-ı Harb’in kararını onayladı. Üstelik idamlar için şerri hukuk da gözetilmiş, 11 Nisan 1920’de Şeyhülislam Dürriyade “Kuvayi Milliyecilerin katli vaciptir” diyen fetva çıkarmıştı.²⁸

Aradan geçen 2 küsur yılın ardından aynı İstanbul Hükümeti, şimdi Mustafa Kemal’e haber göndererek, “barış görüşmelerine gitmeden önce müzakere etmek gerekir” diyordu.

Burada kişisel ihtirasları bir kenara bırakmak gerekir. Mustafa Kemal’in kafasında bir Türkiye ideali olduğu ortadaydı. Ancak Tevfik Paşa’ya verilen cevabı Mustafa Kemal’in öfkesinden azade değerlendirmek gerekir. Ortada mali, siyasi ve diplomatik açıdan tel tel dökülmüş Osmanlı rejimi artık icraatlarıyla da çelişkiler ağına düşmüştü. O kadar ki, 2 yıl önce hakkında idam fermanı verdiği paşasına -ki paşalığını da elinden almış ve sadece efendi sıfatıyla anmıştı- şimdi müzakere etmeyi teklif edecek kadar alçalabilmişti. Bu haliyle bir teferruattan ibaret hale gelmiş olan Tevfik Paşa’ya verilen cevap aşağıdaki gibidir: “Türkiye devletinin aleyhine her türlü teşebbüsü daima göz önünde tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, karşı tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti belirtilen Türkiye devletinin, kurulduğu günden beri Türkiye’nin mukadderatına el koymuş ve bundan mesul, yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğu cihanca malum ve fiili hadiseler ve siyasi muamelelerle

28 Sinan Meydan, “İhanetin belgesi: Atatürk ve Arkadaşlarının İdam Kararları”, *Sözcü Gazetesi*, 11 Mayıs 2020, <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/sinan-meydan/ihanetin-belgesi-ataturk-ve-arkadaslarinin-idam-kararlari-5805880/>

pekiştirilmiş bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kazandığı kesin muzafferiyetin neticesi olmak üzere, toplanması yakın olan sulh konferansında Türkiye devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından temsil olunur. Bu hakikatler karşısında gayrimeşru olduğu ve hukuka dayanmadığı Yüksek Meclisçe tekrar tekrar ifade ve ilan edilmiş olan heyetlerin veya bu gibi heyet mensuplarının, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da devletin siyasetini karıştırmaktan çekinmemelerinin ne büyük mesuliyetleri davet edeceği meydandadır.”²⁹

Aslında bu cevap olmuş bitmiş bir hadisenin adının konmasıydı. Zaten Refet Paşa da 19 Ekim’de İstanbul’a girdikten sonra İstanbul da TBMM’nin idaresine girmişti. Başka bir ifadeyle saltanat koltuğunda oturan Vahdettin’in aslında hilafet makamından öte bir sıfatı o tarihten itibaren fiilen kalmamıştı. Saltanatın resmen kaldırılması için 12 gün daha beklemek gerekecekti.

Refet Paşa’nın İstanbul’a girişi sırasında Veliaht Abdülmecit Efendi’nin yaveri Binbaşı Remzi Bey, Refet Paşa’ya “Veliahd-ı saltanat adına hoş geldiniz” deyince Refet Paşa onu “Hilafet makamının veliahdıdır” diyerek cevapladı ve padişahı tanımadığını duyurmuş oldu. Daha sonra Fatih Türbesi’ni ziyareti sırasında görevli yetkilinin Refet Paşa’yı şehir ve Dahiliye Nazırı adına selamlaması nedeniyle Paşa durumunu yeniden izah etmek zorunda kaldı: “Hükümetim, tamamen halk tarafından idare olunan demokratik bir hükümettir. Ben hükümetim adına, bir Dahiliye Nazırı tanımıyorum.”³⁰

Bu yaşananlardan 8 gün sonra beklenen olmuş ve 27 Ekim’de sanki ortada bir iktidarı kalmış gibi Saray da barış konferansına davet edilmişti. Bu tarihten birkaç 10 yıl sonra tüm bu yaşananlara rağmen saltanatı kaldıran güçlere Batı’nın uşağı diyebilmek herhalde rasyonel bir aklın eseri olamaz. Batı sömürgeciliği bir biçimiyle tüm iktidarı dökülmesine rağmen saltanatı taruma heveslisiydi. Dahası 17 Ekim’de sadrazam Tefvik Paşa’ya sanki gereken söylenmemiş gibi kendisinden bu sefer TBMM’ye resmi

29 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, 36. Baskı, 2019, s. 52 – 53

30 A.g.e., s. 53-54

bir yazı gönderildi. Tefvik Paşa, 29 Ekim 1922'de "Konferansa Babıâli de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu" şeklinde başlayan ve daha önce Mustafa Kemal'e gayri resmi biçimde gönderdiği mesajın aynısını bu sefer TBMM'ye iletti.

Bu krizlerin ardından Mustafa Kemal'in *Nutuk*'ta da söylediği biçimiyle "Bu birlikte davet edilme durumu, şahsi saltanatın kaldırılması işini kesin olarak sonuçlandırdı. Gerçekten de 1 Kasım 1922 tarihinde kanun gereğince saltanat ve hilafet birbirinden ayrıldı. İki buçuk yılı aşkın zamandan beri fiilen hükmünü yürüten milli saltanatın varlığı kabul edildi."³¹

Ne var ki, özellikle 1980 sonrasında liberal veya liberal sol çevrelerde 1923 ve 1946 yılları arasını ifade eden tek parti dönemi sanki tümüyle aynıymış, iktidar yekpare biçimde tek bir kişinin yani Mustafa Kemal'in elindeymiş gibi resmedildi. Buna siyasal İslamcı çevreler de katkı koydu. O zamana dek olan biten ideolojik olarak farklı fikirlerde olan komutanların sömürgeci güçlere karşı verdiği bir yurtsever mücadeleyleydi ki, birçok komutan zannedildiği kadar politik isimler de değildi. Bu nedenle 1923 Devrimi'ni bu özgünlüğü içinde değerlendirmek gerekir. Keza Rauf (Orbay) Bey, saltanatın kaldırılmaması için bir süre mücadele etmişti. Kurtuluş Savaşı'nın en başından beri önder kadrosu içinde olan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, kritik reformlarda iktidara destek vermemiştir.

Sonuç itibarıyla ortaya çıkan tablo şudur: Cumhuriyetin ilk 15 yılındaki devrimci dönemi kesintisiz ve muhalefetsiz, Kemalist rejim tarafından tam olarak kontrol altındaki bir dönem olarak resmetmek yanlıştır. Cumhuriyet kurulduğu günden itibaren valileriyle, emniyet müdürleriyle, bürokratlarıyla Osmanlı rejiminin kadrolarıyla yürütülmüştü. Bu kadroların hepsi Kemalist devrimlere kararlı kadrolardan oluşmuyordu. Örneğin, cenazesi o dönem için İslamcılığın ilk büyük mitingine dönüşen Fevzi Çakmak, tek parti dönemi boyunca genelkurmay başkanıydı. Atatürk'ün en yakınındaki isim İnönü'yle yaşadığı kavgalardan tutun da, Cumhuriyetin ikinci başbakanı Celal Bayar'ın daha sonraları Demokrat Parti'nin kurucuları arasında olması da bunun delillerinden sadece birkaçıdır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bir devrimci parti olmakla birlikte

31 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Çınar Yayınları, 2018, s. 586

Sovyetler'deki komünist parti benzeri bir devrimci parti değildi. Kaldı ki, isimleri saymakla bitmeyecek olan ve ismi bilinmeyen bürokratların Cumhuriyet devrimlerine ne denli ikna olduğu da şüphe götürür. Bu bağlamda, feodalizmin tasfiye edilmeye çalışıldığı Cumhuriyetin ilk 15 yılının önder kadroları meselenin sınıfsal anlamda devrimci boyutunu tam olarak anlayamadığı için, bu 15 yıla "Tam olarak kontrol altında bir Kemalist rejim" demek de doğru olmaz.

Cumhuriyetin kurucu liderleri arasında meseleye öyle yabancı olanlar vardı ki, saltanat kaldırıldıktan ve Vahdettin'in elinden halifelik unvanı alındıktan sonra Mustafa Kemal'e halifelik dahi teklif edilmişti.³² Çünkü kurulu düzen liderin halife olmasına göre dizayn olmuştu. Başka bir düzen hayalini birkaç devrimci ismin dışında kurabilen yoktu. Geçmişte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde bulunan, cumhuriyetin ardından savaştaki rolleri nedeniyle önemli pozisyonlara gelmiş birçok isim için Türkiye önceden bir padişah halife eliyle yönetiliyordu, şimdiyse bir cumhurbaşkanı halife tarafından yönetilebilirdi. Öte yandan Kemalistler ise toptan bir toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşüm istiyorlardı. Ancak Kemalistler laikliği yani dinin devletten ayrılması ilkesini değil, devletçe denetlenen İslamı getirdiler. İslamı, reform programları ve devrimleri gerektiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından meşrulaştırılacak şekilde kullanmaya niyet ettiler.³³

* * *

Bir yandan eski başkent İstanbul'un saltanat sahipleri, diğer yandan Kurtuluş Savaşı'nın önder kadroları arasındaki kararsız tutumlar, bir diğer yandan devrimci dinamizmi baltalayan eski kurulu düzen aparatları Cumhuriyet devrimlerinin daha doğuştan ölümcül bir çelişki içinde büyümesine neden oldu; bu ortamda tüm radikal önlemler halk kitlelerinden bağımsız biçimde gerçekleştirildi. Bu bir zorunluluk mu yoksa bir tercih miydi? Bu tartışılabilir de somut durum, devrimci sürecin arkasında yoğun bir halk desteği olmadığıdır. Fransız Devrimi Katolik Kilisesi'ne karşı mücadelesini köylü kitlelerin desteğini

32 Taner Timur, *İslam Laiklik ve Aydınlanma Savaşı*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2019, s.81

33 Feroz Ahmed, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. Baskı, 2019, s. 90

arkasına alarak yapmıştı. Türkiye ise yurdun dört bir yanında yerel çapta iktidar haline gelmiş mültezim, mütegalibe takımından oluşan ağalara karşı mücadelesini köylü kitlelerine “rağmen” gerçekleştiriyordu.³⁴ Yoksul köylülerin ağalık düzeyine razı olmasını sağlayan durumun altında ise yine toprak ağalarından farksız zenginliğin üzerinde oturan dini vakıflar yatar. Cumhuriyet edebiyatı toprak ağaları ve din adamları arasındaki karşılıklı çıkar ilişkilerini detaylıca resmetmek üzerine kurulmuştur. Zira Cumhuriyetin laiklik çerçevesinde attığı her adımında, dini çevreler güçlerini kaybettikleri için huzursuzlanmış ve soluğu toprak ağalarının yanında almıştır. Peki ya yoksul köylü sınıflar? Onlar neden Cumhuriyet devriminin arkasında durmamıştı?

Bu soruda ise karşımıza, Cumhuriyetin aşmak zorunda olduğu ikinci bir ikilem çıkar. Jön Türkler’den İttihat ve Terakki’ye, ardından Kemalist devrimlere uzanan politik çizgi, bağımsızlığın ancak sanayileşmeden geçtiğinin farkındaydı. Ancak ülke sanayileşme adına “muassır medeniyetle” aradaki farkı kapatacak büyüklükte kaynaklardan mahrumdu. İlk yıllarda sanayileşme süreci özel sektörden beklenmişse de 1930’lardan itibaren sanayileşmenin dinamosunun kamu yatırımları olmak zorunda olduğu kavrandı. Ancak Anadolu köylüsü farkında olmasa da bunun onlar için büyük bir anlamı vardı. Ülkenin toplam gelirinin yüzde 90’a yakını tarım kesiminden kaynaklanıyordu. Sanayileşmek için gereken kaynağı da ancak bu kesimlerden alınacak vergiler finanse edebilirdi. Böylece yıllar içinde kır ve kent arasındaki uyumsuz görüntü biraz daha derinleşti. Köyden alınan vergiler kentlerde büyük sanayi yatırımlarına ayrılmaya başlandı. 1934-38 arasındaki 1’inci 5 yıllık sanayi planı boyunca ülkedeki sanayileşme hızı Cumhuriyet tarihi boyunca bir daha yakalanamadı. İşte bu mucize Anadolu köylüsünün ürettiklerinin katma değeri sayesinde olmuştu.

Bu tablo, Cumhuriyet devriminin siyasal atılımlarının önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Kentlerde hızla büyüyen burjuvazinin yanı sıra, aydınların önemli bir bölümü,

34 Sungur Savran, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, (der) Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2014, s.62

memurların hemen hemen tamamı Cumhuriyetin vaat ettiği yeni hayat tarzına bütünüyle adapte olurken, kentlerdeki işçi aileleri ve nüfusun kırdaki geniş kesimleri, geleneklerine, cinsiyet temelli iş bölümüne, kılık kıyafetlerine, sanat alanındaki geleneksel beğenilerine sadık kaldı. Böylece zenginlik ile kentlilik ve Cumhuriyet devrimlerine sadakat, yoksulluk ile köylülük ve muhafazakârlık özdeşleşti.

On binlerce köyün yüzyıllardır aynı yerde yaşayan kapalı toplumlarına Cumhuriyet devrimleri Köy Enstitüleri gibi ilerici araçlarla ulaşmak istese de geçmişin kurulu düzen güçleri ilk fırsatta bu ilerici araçları tasfiyeye girişmiştir. Bu açıdan 20. yüzyılın ortalarında dahi köylülerin hayatına Cumhuriyet devrimlerinin vaat ettiği refah erişememiştir. Bu da ileride göreceğimiz gibi geçmiş kurulu düzenin ideolojik dayanağı olan İslamcı akımların tarlasını bulmasını kolaylaştırmıştır.

Tüm bu yaşananların yanında 1922'den itibaren Ankara'dan ülkeyi yönetme iddiasında olan Mustafa Kemal ve arkadaşları da önünde türlü engellerle karşılaşmış, bu engeller aşılmaya çalışılırken mecburen kurulu düzenin hâkim güçleriyle işbirliği yapılmak zorunda kalınmıştı.

Bu çerçevenin daha da somutlaşması için gazeteci Ayşe Karabat'ın hazırladığı, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) kurucularından İhsan Arslan'ın 2020'de yayımlanan yaşamöyküsüne göz atmak faydalı olabilir. Arslan'ın çocukluğunun geçtiği 1950'li yıllardaki Siirt'in Balbaş köyü, civardan gelen çocukların medrese eğitimi gördüğü bir köydü. Arslan hatırasını şöyle anlatıyor: "Askerler çift gezerdi. Romi derdik biz onlara. Çobanlar romileri fark ettiklerinde köylerine haber salarlardı. Medrese boşalırdı. Öğrencilerin neredeyse tamamı asker kaçağıydı, nüfusa kayıtlı değildi. Jandarma geldiğinde öğrenciler Zore Deresi'ne inerdi."³⁵

1922'de Sovyet elçisi Aralov'un Mustafa Kemal'le birlikte Konya'daki bir medrese ziyaretinde gördükleriyle 1960'lara merdiven dayanan yıllarda İhsan Arslan'ın anlattıkları ne kadar benzer! Halbuki aradan yaklaşık 40 yıl geçmiş, bu esnada 1924'te şeyhülislamlık lağvedilmiş, yerine doğrudan doğruya

35 Ayşe Karabat, *M. İhsan Arslan: Aklımda Kalan*, Kapı Yayınları, 1. Baskı, 2020, s. 23

Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, aynı yıl Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış, ardından medreseler ve 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılmış, 1926'da Medeni Kanun kabul edilmiş, tek eşlilik yasa gereği haline getirilmiş, 1934'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş, kısacası ülke İslam ülkeleri içinde benzersiz bir devrime imza atmış. Ancak yukarıda saydığımız bir kısım çelişkiler neticesinde 1950'lerin Anadolu köylerine bu devrim ulaşamamıştı.

Peki ya aynı yıllarda Cumhuriyetin başkentinde sosyal yaşam ne durumdaydı? Gazeteci Cüneyt Arcayürek, gazeteci dostu Çetin Altan'ın nasıl solcu olduğunu anlatırken, dönemin Ankara'sını ve Cumhuriyetle beraber yeni oluşan sosyal sınıflarını da resmediyor:

"Devlete egemen olan bir partinin önderleriyle, ünlü kişilerin bir araya gelip söyleştiği, eğlendiği lokallerde, otellerde, gece kulüplerinde bizim gibi hiçlerin ne yeri olabilirdi ki! Hele varlığımızla oralarda, o kişilerle eşdeğerde birer birey olduğumuzu kanıtlamaya çalışmak! Suçtu, büyük suç, haddimizi bilmemekten doğan ağır bir suç...

Toplumun bu kesiminde dolaşırken, küçük gören, hor bakışlar yakalardık kimi zaman. Bir iki saniyeye sığan bu bakışlar insanı isyana kıskırtırdı. Anlamazlıktan geldiğimiz, Türkiye'de o sırada 'yönetenlerle yönetilenler' ayrımının kişilerin yaşayışlarıyla kantara vurulduğu bir ortamın olduğuydu. Yönetenlerin dünyasına girmek, yabancı bir ülkenin sınırlarını izinsiz, vizesiz aşmak gibi bir şeydi.

Herkesin alabildiğine eğlendiği, balonun canlandığı saatlerde egemen kişilerden birinin metresi olan bir kadının gece çantasını yitirdiğini öne sürmesi, bir anda ortalığı karıştırmıştı. Ticaret eski bakanı Atıf İnan, 'Gördüm' demişti, 'Çantayı bu adam aldı'.

İşaret parmağını uzattığı genç insan Çetin Altan'dı. Oysa yitirildiği sanısı ile ortalığı karıştıran çanta, tuvaletin bir köşesinde bulunmuştu.

Ne çare, Çetin Altan'ın bir ömür boyu sürecektir ıstırap, işte böyle başlamıştı. Yazarlığı boyunca başına gelen onca olay bir yana, genç Çetin Altan'ı kimi zaman düş kırıklığına, kimi zaman ıstırap çekmeye, daha sonraları

birden kükreyerek egemen sınıflara karşı tüm gücüyle savaşa itti bu olay.”³⁶

Bu haliyle iki anı Cumhuriyetten 20-30 yıl sonra bile derinliğini koruyan kır ve kent yaşamının farklılığını ortaya koyuyor. Bir yanda Osmanlı’nın kurumsallaştırdığı aşiret ve tarikat varlığı altında sömürülen, devlet diye gördüğü 2 jandarmadan ibaret olan Anadolu köyleri, diğer yanda Ankara’nın başkentinde balolarda, gece kulüplerinde eğlenen yeni sosyete. Bu çatışma, sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte ve büyük ölçüde plansızca gerçekleşen köyden kente göç akımları sonucu daha görünür olacaktır.

CHP Tarih Sahnesine Çıkıyor

Milli Mücadele kendiliğinden ortaya çıkan bir halk ayaklanması olmaktan öte, devrimci önder subayların halkı arkasına alarak başardığı bir savaştı. 9 Eylül’de İzmir’e giren, daha sonra 11 Ekim’de Mudanya’da ateşkes antlaşmasını imzalayan da bu subaylardı. Dolayısıyla memleketin kurtuluşu, üstelik İstanbul hükümetine “rağmen” başta Mustafa Kemal olmak üzere bu subayların eseri idi. Buna karşılık hâlâ payitaht ve onun gücü İstanbul’da aynen korunuyordu. Bu süreçte Milli Mücadele’nin önde gelen subayları arasında da tam bir fikir birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Örneğin, İstanbul’un idaresini ele alan General Refet Bele padişah Vahdettin’e hükümetini dağıtmasını ve milliyetçilerin izinden gitmesini tavsiye etmişti.³⁷ Eğer başarılı olsaydı ve Vahdettin, Ankara Hükümeti’nin tüm yetkilerini tanıyarak pasif bir sultanlığı tercih etseydi, saltanat kaldırılır mıydı? Bilinmez ancak “Vahdettin’in savaşın ardından aldığı tutum saltanatın kaldırılmasını kolaylaştırmıştır” denebilir. Vahdettin, Bele’nin önerisini reddetmesinin ardından 1 Kasım 1922’de Meclis’te saltanat kaldırıldı. Vahdettin 17 Kasım 1922’de bir İngiliz savaş gemisiyle ülkeden kaçtı. Ertesi gün Meclis, Abdülmecit Efendi’yi ülkenin yeni halifesi olarak seçti.

36 Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-1; Demokrasinin ilk yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 1983, s. 60-61

37 Feroz Ahmed, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. Baskı, 2019, s. 88

Padişahlık kaldırılmıştı ancak yeni halife milliyetçi hareket içinde de halk arasında da popüler bir kimliğe dönüşmüştü ve destek görmeye devam ediyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın iktidarını zayıflatan bu gelişmeden fırsat bulan ve 2. Grup olarak anılan muhalefet seçim yasasında değişiklik yapılmasını teklif etti. Teklif eğer Meclis'ten geçerse seçim bölgelerinde 5 yıldan uzun süre oturmamaları veya yeni Türkiye'nin mevcut sınırları dışında doğanlar milletvekili seçilemeyecekti. Mustafa Kemal ise ne seçim bölgelerinden herhangi birinde 5 yıldan uzun süre oturabilmeye fırsat bulmuş ne de yeni Türkiye sınırlarında doğmuştu.

Bu gelişmelere paralel olarak Mustafa Kemal, kendisine verilen desteğin derinleştirilmesi gerektiğini fark etti. Bunun sonucu olarak daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak olan Halk Fırkası'nı kurdu. Halk terimi sosyal sınıflardan bağımsız olarak eski düzene karşı olan herkesi kapsıyordu, partinin temel görevi eski düzeni ve onun temsilcilerini alt etmek ve "halkın devleti"ni kurmaktır.³⁸

İzleyen yıllarda 1924 Kasım ayında Halk Fırkası'na alternatif Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulsa da Şeyh Sait ayaklanmasının ardından parti kapatıldı. Halk Fırkası da TCF'nin kurulmasının ardından isminin başına "Cumhuriyet"i ekledi ve partinin adı böylece Cumhuriyet Halk Fırkası oldu. Mustafa Kemal, 1930'a kadar kendisini çok partili sisteme geçecek kadar güvende hissedemedi. 1924'te TCF ile ilk deneme, kendi yaptığı bir şey değil, rakiplerinin Mustafa Kemal'in liderliğine meydan okuması sonucu doğmuştu. Ancak 1930'a gelindiğinde Mustafa Kemal bu kez arkadaşı Fethi (Okyar) Bey'den Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) kurmasını istedi. Ancak böyle bir deneyime ne genç Cumhuriyet ne de toplumsal yapı hazırdı. SCF mitinglerinde taraftarlar ile jandarma arasında çatışmalar çıktı. Toplantılar şeriatçı çevrelerin gövde gösterisine dönüşmeye başladı. Aralık ayında yaşanan Menemen Olayı ile birlikte SCF'nin daha fazla siyaset sahnesinde barınamayacağını düşünen Genel Başkan Fethi Bey, arkadaşı olan Mustafa Kemal'e açıktan meydan okumaya zorlanmaktansa partisini feshetme kararı aldı. Gerek Şeyh Sait Ayaklanması gerekse

38 A.g.e., s. 89

Menemen Olayı'yla Kemalistler derinden sarsıldılar ve geniş halk kesimlerinin benimseyeceği bir ideolojiye ihtiyaçları olduğunu fark ettiler.

"Kemalizm/ Atatürkçülük olarak bilinen ideoloji bu tartışmanın sonucuydu. Partinin üçüncü kurultayında 1931'in Mayıs ayında açıklanan altı temel ve değişmez ilkeden oluşuyordu; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, inkılapçılık. Bu ilkeler CHP'nin altı okuna, ambleminin sembollerine dönüştü ve 1937'de anayasaya eklemlendi. Ancak bunların yorumları akıcı ve pragmatik kaldı; büyüyen burjuvazinin ihtiyaçlarına göre değişti."³⁹

Siyasi yapı liberalleştikçe 6 ilkeden özellikle Sovyet devriminden esinlenilen devletçilik, halkçılık ve devrimcilikten tavizler verilmeye başlandı. Bu tavizler devamında laiklik ilkesine de uzanacaktı.

Halkın Partisi Kuruldu, Ya Halkın Durumu?

Feodal yapının hükmünü koruduğu bölgelerde medrese eğitimi yoksul köylü çocukları için statü yükseltmenin tek yolu. Bir yoksul köylü çocuğunun ağa olması mümkün değilse o zaman önünde seçim yapabileceği iki yol vardı: ya ailesi gibi yoksul köylü sınıfının yaşama biçimini sürdürecektir, büyük toprak sahibinin hükmü altında hayatını sonlandıracak ya da medrese eğitimi alarak cemaat içinde söz sahibi olacak. (İzleyen yıllarda kentlerdeki sanayileşmenin yeterli işçi talebini yaratmasıyla köyden kente göç de yoksul köylüler için bir diğer imkân dönüştü.)

Her ne kadar medreseler 1924'teki Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yasaklanmışsa da bu kararın köylerde uygulanması bu nedenle oldukça zahmetliydi. Arslan'ın aktardıklarından devamla: "Köylüler ellerinde avuçlarındaki fazla olmasa da medrese öğrencilerine sahip çıkmayı, onların yiyecek ihtiyaçlarını karşılamayı görev bilirlerdi. Medreseyi ayakta tutmak için yaptıkları yardımlar sayesinde zekât verdiklerini düşünürlerdi ve zekât görevlerini büyük zahmetlere girmeden yerine getirmelerine vesile oldukları için bu gençleri ayrıca severlerdi. Yaşlandıkça sakal bırakıp bir köşede oturmayı tercih eden, askere

39 A.g.e., s. 94

gittiklerinde öğrendikleri birkaç kelime Türkçeyi de döndükten kısa bir süre sonra unutan köylüler, kış gecelerinde fakihlerle uzun sohbetler ederlerdi. Bu sohbet ve tartışma zemini köylülerin dinlerini öğrenmelerinin kaynağını teşkil ediyordu. Okuyan, öğrenen kişilere saygı duyulduğunu bu gençlerle köylüler arasındaki ilişkilere bakarak sezmiştim herhalde.”⁴⁰

Bu çerçeveden bakacak olursak, Cumhuriyetin kurulmasının ardından devrimler kent yaşamına kök salmış olsa da, ülkenin kırlarında geleneksel toplum yaşamı neredeyse hiç değişmeden korunuyordu. Hatta sömürü ilişkileri dahi özellikle ülkenin iç ve doğu kesimlerinde değişmemişti. Cumhuriyet bunları görmüyor muydu? Çok açık ki, 1923’ten başlamak üzere toprak reformu adı altında TBMM’ye sunulan tüm kanun tekliflerinin hedefinde köy ile kent arasındaki bu bariz makası kapatmak vardı. Ancak bu zannedildiği kadar kolay olmayacaktı. Tüm ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi anlamına gelen böyle bir devrimi cumhuriyetin devrimci kadroları gerçekleştiremedi ya da gerçekleştirebilecek güce hiçbir zaman ulaşamadı.

Önce Sovyet elçisi Aralov’un tanıklıkları, sonrasında İhsan Arslan’ın aktarımları İngiliz sosyolog Teodor Shanin’in geleneksel toplumlara ilişkin tarifini doğruluyor ve bu bağlamda Türkiye’nin gerçeklerinden birini anlamamıza vesile oluyor:

Aile emeğine dayalı bir tarımsal işletme ve bunun etrafında örgütlenmiş bir iş bölümü.

Ana geçim kaynağı olarak düşük düzeyde uzmanlık gerektiren küçük ölçekli toprak tarımı.

Mevsimsel ve doğal değişikliklerin yaşam koşullarını zorlaması sonucu kaderciliğin gelişmesi.

Küçük köy topluluğuna uygun yaşam biçimini yansıtan bir kültürel yapı, mekâna dair özgünlüklerle şekillenen dayanışma ağları, kolektif bilinç.

Siyasi/ekonomik iktidara uzaklık ve mağduriyet.⁴¹

İşte Türkiye’nin geniş kesimlerinin yaşamını sürdürdüğü köylerdeki toplumsal ilişkiler bu zeminden yükseliyordu.

40 Ayşe Karabat, M. İhsan Arslan: *Aklımda Kalan*, Kapı Yayınları, 1. Baskı, 2020, s. 24

41 Çağlar Keyder, Zafer Yenal, *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2018, s. 18

Köylülerin kendi dinleri olan İslama bakış açıları politik değil sosyaldi. “Maddi hayatın üretim tarzı genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır.” Her yerde olduğu gibi Anadolu köylerinde de bu sosyal anlamda muhafazakâr direncin daha yoğun yaşanmasına neden olmuştu. Ancak bu durum politik hedefi olmayan, hatta bir ideolojiden dahi yoksun sosyal bir vakaydı ki, Cumhuriyet devrimleriyle çatışacak kadar güçlü de değildi. Ancak bütün bu zayıflığına rağmen “sosyal İslam”, bu açıdan “siyasal İslam”ın boy attığı bir fidelik olmuştu.⁴² Bu fidelik Menemen’de yedek subay olarak görev yapan Kubilay’ın öldürülmesi ve Şeyh Sait ayaklanması gibi olaylarda siyasal İslamcılığın boy vermesine de zemin hazırladı. Her iki olayın da altında yatan tarikat Nakşibendilerdi ki, 19. yüzyılda bizzat 2. Abdülhamit tarafından desteklenen bu tarikat 21. yüzyıl Türkiye’sinde de en büyük dinsel topluluktur. Genç Cumhuriyet bu isyanlara karşı sert tedbirlere girişmiş ve 1925’ten 1929’a kadar Takrir-i Sükun Kanunu’nu uygulamıştır. Cumhuriyet devrimleri de büyük ölçüde bu kanun yürürlükteyken hayata geçirilmiştir. Yasanın uygulandığı dönemde İsmet İnönü’nün başbakan olması Türkiye’deki İslamcı geleneğin İnönü’yü tarihsel bir nefret objesi olarak anmasına neden olacaktır.

1929’da tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran nedeniyle ekonomide de liberal politikalardan vazgeçilmişti. Bu durum siyasette de etkisini gösterdi. 1930 yılında yaşanan Menemen Olayı ve Yedek Subay Kubilay’ın katledilmesi üzerine Cumhuriyet, Nakşi Halidi’lerin üzerine daha sert tedbirlerle gitti. Olayların kışkırtıcısı tıpkı Şeyh Sait ayaklanmasında olduğu gibi yine Nakşi Halidilerdi. Şeyh Esat olarak bilinen Muhammed Esad Erbili’nin taraftarları olduğu tespit edilen silahlı kişiler, 23 Aralık 1930’da bir camiden aldıkları yeşil bayrağı, Menemen’in meydanına dikerek silah zoruyla taraftar toplamaya başlarlar. Gruptaki Derviş Mehmet adlı kişi, etraftakilere kendisini mehdi olarak tanıtır. Kışkırtmanın sonuç getirmesiyle artan kalabalık ellerinde silahlarla yürüyüşe geçer. Bunun

42 Sungur Savran, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, (der) Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2014, s. 70

ardından bölgede askerliğini yedek subay olarak yapmakta olan öğretmen Mustafa Fehmi Kubilay komutasındaki bir mangâ asker, isyancıların karşısına çıkar. İsyancıların ateş açmayacağı düşünülerek yeterli önlem alınmadan gruba dağılması söylenir. Ancak uyarıyı dinlemeyen isyancılar bunun üzerine Kubilay'ı katlederler. Daha sonra yaşananlar ise Cumhuriyet tarihinin unutmayacağı kadar vahşicedir. Derviş Mehmet ve adamları Kubilay'ın başını kesip yeşil bayrağa saplayarak kentte gezdirirler. Cumhuriyetin bu olaya tepkisi son derece sert olur. Hatta Mustafa Kemal'in olayları duyduktan sonra İsmet Paşa'ya "Menemen'i yakın" dediği rivayet edilir. Bu olay Türkiye'deki İslamcı muhalefetin son silahlı kalkışması olarak tarihe geçer. Sert tedbirlerle Nakşi Halidilerin üzerine gidilir ve Halidilerin yeraltına inmesi sağlanır. Ta ki Demokrat Parti dönemine (1950-60) kadar...

2. BÖLÜM

YENİ NESİL BİR İSLAMCI ÖRGÜT: İHVAN

Kurtuluş Savaşı yalnızca Anadolu'da değil, Müslüman coğrafyanın genelinde bağımsızlık rüzgârlarının esmesine neden olmuştu. Ancak bu rüzgârlar her zaman aydınlanmacı bir ideolojik önderlikle beslenmiyordu. Savaşın ardından yeni Türkiye'de devrimler süreci başlarken, aynı dönemde Doğu Akdeniz'in güneyinde de İngiltere sömürgelerinde homurdanmalar arttı. Mısır 1882'den beri İngiltere işgali altındaydı ve ülkenin Süveyş Kanalı'nı da barındıran stratejik öneme sahip konumu, İngiltere'nin bu topraklardaki tahakkümünü giderek daha fazla zorluyordu. Gerek Mısır'daki milliyetçi hareketlerden gerek diğer sömürgeci ülkelerin İngiltere'ye dönük basıncından cesaret alan Mısır Hidivi⁴³ Ahmet Fuat Paşa, 28 Şubat 1922'de tek taraflı bağımsızlık ilan etti. Böylece 1953'e kadar sürececek olan krallık dönemi Ahmet Fuat Paşa'nın kendini sultan ilan edip I. Fuat olarak anılmasıyla başlamış oldu.

Ne var ki, söz konusu krallık doğu medeniyetlerinde Orta ve Yeni Çağ'da görülen merkezi rejimlerden farklıydı. Her ne kadar I. Fuat bağımsızlık ilan eden sultan olduysa da ülkede meşruti monarşi vardı ve mecliste Kral'a muhalif Vafd Partisi egemendi. Yani Kral'ın arkasında halk desteği olmadığı gibi, Vafd Partisi yer yer monarşi karşıtı hareketlere de yol veriyordu. Nitekim 1953 yılında patlak verecek olan Hür Subaylar Hareketi Mısır Krallığı'nı tarihe gömdü ve Mısır'da cumhuriyet döneminin kapısını araladı.

43 Kavalalılara mensup Mısır Valilerine 1867'den beri verilen resmi unvan.

Öte yandan Mısır toprakları 1517'den beri bir başka merkezin eyaleti veya sömürgesi konumundadır. O tarihte Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Ridaniye Savaşı sonunda Mısır'da hüküm süren Memluk Devleti'ne son verdi ve Mısır yaklaşık 450 yıl boyunca bir Osmanlı eyaleti olarak anıldı. Tıpkı Anadolu coğrafyası gibi, sosyal yapısında köylülüğün ağır bastığı Mısır, 1882'de İngiltere tarafından işgal edilince, ülkedeki ekonomik faaliyetler plansız biçimde şehirlerde birikmeye başladı. Köyden kente göç hareketleri ise Mısır siyasetini oluşturan ideolojilerin temel dayanağını oluşturan sosyal çatışmalara neden oldu. Türkiye'de de benzer bir köyden kente göç akını 1950'lerde yaşanacak, tıpkı Mısır'da olduğu gibi bu akınların yol açtığı kültürel çatışma ortamından İslamcılar beslenecektir.

Bu sosyal çatışmalar ve İngiltere döneminde kapitalizme hızlı entegrasyonla beraber yaşanan kent yoksulluğu 20. yüzyıla damga vuracak bir hareketin de fitilini ateşledi: Cemiyetül İhvanı Müslimin. Tüm dünyada kısaca İhvan olarak bilinen bu hareket Türkçede "Müslüman Kardeşler" şeklinde anılır.

İhvan için günü gününe bir kuruluş tarihi vermek zordur ancak kurucusu hareket içinde ulvi bir efsaneye dönüştürülmüş Hasan el Benna'ydı. İhvan için Benna bir peygamber değilse de bir ölümlüden daha öte bir kişiliktir. İhvan'ın kurucu önderlerinden Mahmud Abdülhalim, el Benna'yı şöyle tanımlıyor: "Peygamberden aşağıdadır, yine de Dava, Hasan el Benna'yı peygamber soyundan olarak nitelendirmiştir."

El Benna'nın 1906 doğumlu olduğu, İhvan'ın kuruluş yılının ise 1928 olduğu düşünülürse henüz 22 yaşında tüm dünyaya yayılacak bir İslamcı hareketin kuruculuğu için erken bir yaş olduğu düşünülebilir. Nitekim İhvan'ın farkı da buradadır. O döneme kadarki, genel anlamıyla İslamcı örgütlenmeler siyasi bir hedefi olsa dahi tarikat veya cemaat biçiminde tasavvufi biçimlerden oluşuyordu. Cemaat lideri veya tarikat şeyhi olmak içinse uzun yıllara yaygın bir tedrisattan geçmek şarttı. Ancak tüm bu biçimlerin aksine İhvan kendisini cemaat veya tarikat olarak tanımlamaz. İhvan, dönemin moda deyiimiyle bir cemiyettir. Tasavvufi hareketler gibi felsefi bir arayış olmaktan öte değişime tepki gösteren bir harekettir. Bu biçimiyle İslamcı akımlar içinde daha sonra siyasallaşacak örgütlenmelerin de ilkidir.

İhvan, 1928 yılında İngiltere'nin ülkede devam eden varlığına ve son hilafet olan Osmanlı'nın sona ermesine cevap olarak kurulduğunu ifade eder. Hareket, Mısır'da 19. yüzyılda İslam dünyasının batılılaşma ve modernleşmenin ortaya koyduğu meydan okumalara verebileceği tek karşılığın İslami geçmişin "yozlaşmamış" değerlerine geri dönmek olduğuna inanan Reşid Rida ve Muhammed Abdu gibi âlimler sayesinde oluşan reformist geleneğin içinde doğmuştu.⁴⁴ Desteğini ise büyük ölçüde değişimden korkan sınıflardan, küçük burjuvaziden, tüccar ve zanaatkârlardan aldı. Kurucusu ve mürşitlerin mürşidi olarak anılan Hasan el Benna'nın arkasında bir doktrin bırakmamış olması ise İhvan'ın her döneme uyum sağlayabilecek şekilde esneyebilen politik bir kimlik kazanmasında elverişli oldu. Benna'nın ve daha sonra İhvan takipçilerinin sloganları her şeyi açıklıyordu: "Çözüm İslamda." Peki ya çözüm olarak gösterilen İslamın içeriği neydi? Zira sorunlar dünyeviydi. Dünyevi sorunlara önerilecek çözümler de dünyevi olmalıydı. Tüm bunlara karşın önerilen çözüm uhreviydi. Fakat bu uhrevi çözüme inanan milyonlarca Mısırlı Müslüman vardı. İşte İslamcılığın politikleşmesi bu çelişkiler yığını üzerinde gerçekleşti. Nitekim "Çözüm İslamda" sloganı yaklaşık 100 yıllık İhvan tarihinde her rejime karşı kullanılabilen ve her defasında da günün siyasi rejimine meydan okuyabilen, üstelik herkesi kapsayabilen "kullanışlı" bir slogandı. Üstelik o döneme dek İslamcı hareketlerin felsefi nitelikteki "Allah'ı arama" uğraşlarından çok daha farklıydı. Bu haliyle İhvan, kendinden sonra gelecek tüm İslamcı hareketlerin de rol modeli oldu. İslamcı hareketler modernleşmenin de etkisiyle politikanın gücünü daha net fark ettiler.

Benna'nın yandaş toplama yöntemi, toplumda herhangi bir sorun saptamak, sonra da onu çözmekti. Adı da bu tip bir harekete müsaitti: Kardeşlik... Grup yeni bir cami ya da okul yapımına yardım ediyor, yerel sanayinin kurulmasına yardımcı oluyor, bu esnada tüccar destekçilerinden dayanışma paraları topluyordu. Tüccarlar böylece hem uhrevi olarak tatmin oluyor ve din adına bir faaliyete katıldıklarını düşünüyor, hem de politiklaşıyorlardı. Bu model 20. yüzyılın sonunda hem Türkiye'de

44 Alison Pargeter, *Müslüman Kardeşler*, çev. Semih Çelik, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, 2016, s. 8

hem de diğer İslam ülkelerinde yaygınlık kazanacak, geleneksel cemaat ve tarikatlar da bu modeli benimseyerek dernekler, vakıflar kuracak ve kendilerini hizmet hareketleri olarak tanıtmaya başlayacaktır.

İlk kez bir İslamcı hareket dergâhlarda ya da camilerde değil, kahvehanelerde, pazar yerlerinde örgütleniyordu. Bu duruma daha sonra alışılacak ve İslamcı hareketler için dergâh daha çok bir siyasi parti merkezine dönüşecekti. Peki ya İhvan siyasetin neresindeydi? Bu haliyle İhvan, günümüzün sivil toplum örgütlerinden pek de farksız görünmüyor. Ancak işin içyüzü öyle değil. Zira Ortadoğu coğrafyasının en stratejik bölgelerinden birinde tıpkı şimdi olduğu gibi o zaman da siyaset hassas bir konudur. Böyle bir örgütlenmenin de siyasetin dışında kalması beklenemez.

Kahire’de yaşayan bir Müslüman Kardeşler üyesi olan Ferit Abdülhalik, Benna’yı “Şeyh el Benna diğer şeyhler gibi değildi. Benna, İslamı tamamen yeni bir biçimde yorumluyordu” ifadeleleriyle anımsıyordu. Abdülhalik, küçük kasabalarda ve köylerde, sonra da Kahire’de Benna’nın toplantılarına katılıyor ve İhvan’ın farkını şöyle ortaya koyuyordu: “Diğerleri iyi şeyler yap, cennete gidersin, kötü şeyler yap cehenneme gidersin diyorlardı. Benna ise ülkenin iyiliği için bir şeyler yapman gerekir diyordu. Bu dünyada, bu gerçeklerin içinde bir şeydi. Daha önce bilmediğimiz şekliyle bir İslamdı ve geleneksel değildi.”⁴⁵ Bu anlatım İhvan hareketinin, diğer tasavvufi dini topluluklardan nasıl ayrıldığını ortaya koyuyordu. Modern zamanlarda siyasal İslamın taşıyıcısı, ortaçağdan kalma tasavvufi tarikatlar ve cemaatler olamazdı. Bu haliyle İhvan, modern bir İslamcı örgüttü.

Kurulduğu ilk dönemde bir sosyal faaliyetten öteye geçemediklerini ilan etseler de İhvan hareketi çok kısa sürede siyasallaştı. Zaten Benna’nın da politik hedefleri bulunuyordu. Birkaç yıl içinde hareket kurumsallaşarak genel kurullar yapmaya başladı. Hareket kendisine 1935’te bir hiyerarşik vücut yarattı. Hiyerarşinin en tepesinde yer alan İrşad Bürosu yürütme organı gibi çalışıyor, bunun yanında Şûra Meclisi örgütün yasama faaliyetlerini gerçekleştiriyordu. İslamcılar arasında daha sonra

45 Ian Johnson, *Münih’te Bir Cami*, çev. Serhat Ataman, Mikado Yayınları, 1. Baskı, 2012, s.111.

yaygınlaşacak ve Türkiyeli siyasal İslamcılar tarafından da benimsenecek dergicilik geleneğini de İhvan başlatmıştır. Örgütün *El Nezir* ve *İnşa-ul Şaab* adında iki adet resmi yayın organı bulunur.⁴⁶ Benna 1941’de teşkilatın 7. Genel Kurulu için kendi dergilerinde yazdığı bir makalede, “İslam davetinin devlet imkânlarıyla da yayılması için Müslüman Kardeşler’in seçimlere katılması gerektiğini” belirtmişti.⁴⁷ Nitekim 1942 ve 1944 yıllarında iki kez Vafd Partisi bakanları, Benna’ya İsmailiye’den milletvekilliği teklif etti. İlk teklif kabul edilmedi, ikinci teklif kabul edildiyse de Benna’nın kazandığı seçimler daha sonra iptal edildi.⁴⁸

Hareket 1945 yılına gelindiğinde tam anlamıyla bir politik kimlik kazandı ve önce Mısır siyasetinin, daha sonra Müslüman ülkelerdeki siyasal İslamcı hareketlerin rol modeline dönüştü. Sadece rol model olmakla kalmadı, örgütsel yapısını uluslararasılaştırdı ve diğer Müslüman coğrafyalarda da İhvan’lar kuruldu. Benna II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte açıkça “bütün Arap ülkelerinde İslami bir yönetim ve rejim kurulmasını; şeriat uyarınca dinde haram sayılanların (içki, faiz, zina, kumar vs.) yasaklanmasını, milli eğitimin İslami olmasını ve şeriatın anayasanın birinci maddesi olmasını” istedi.⁴⁹

Benna 1949 yılında öldü, ancak arkasında bıraktığı kurumsal yapı İhvan’ın ayakta kalmasını ve dünyaya yayılmasını sağladı. Ne parti ne dernek, hem parti hem dernek olan böyle bir kurumsal yapı kendi içinde bir siyasi güç de barındırdığı için özellikle Soğuk Savaş ikliminde yaşama ve hızla büyüme şansı da yakaladı. 2000’li yıllara gelindiğinde örgütün 75 ülkede kolları olduğu, İhvan’ın İrşad Bürosu üyelerinin açıklamalarından biliniyor.⁵⁰

Siyasal İslam ileride de göreceğimiz üzere II. Dünya Savaşı’nın ardından komünizme karşı Batı dünyası tarafından beslenirken, en fazla büyüyen örgüt de kuşkusuz Müslüman Kardeşler örgütü oldu. Seyyid Kutub gibi Müslüman Kardeşler’in radikal ideologları Türkiyeli İslamcı gençler tarafından okundu,

46 Faik Bulut, *İslamcı Örgütler 2*, Cumhuriyet Kitapları, 4. Baskı, 2009, s.49

47 Abdullah Manaz, *Dünya’da ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık*, Ulusal Birlik İçin Düşünce ve Eylem Vakfı, 1. Baskı, 1998, s.131

48 A.g.e., s.131

49 Faik Bulut, *İslamcı Örgütler 2*, Cumhuriyet Kitapları, 4. Baskı, 2009, s.50

50 A.g.e., s.54

hatta Kutub'un kitapları 1970'li yıllarda Komünizmle Mücadele Dernekleri'nde dağıtıldı.

O kadar ki, 2012'de Mısır'da ortaya çıkan halk ayaklanmalarının ardından muhalefetin bölünmüşlüğü'nün de etkisiyle iktidarı ele geçirdiler ve Muhammed Mursi'yi Mısır'a başkan yaptılar. Fakat kısa süre içinde Mursi, bir darbeyle koltuğundan indirildi. Konuya ilişkin Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Abdurrahman Selahaddin'in açıklamaları son derece enteresandı.

Gazeteci Tülin Daloğlu 31 Ağustos 2020'de KRT TV'de Mısır'ın son Ankara Büyükelçisi Abdurrahman Selahaddin ile özel bir röportaj yaptı. 2013'te Türkiye'den gönderilen Büyükelçi Selahaddin, son günlerde gerilimin tırmandığı Doğu Akdeniz'e ve Müslüman Kardeşler ile Türkiye'ye ilişkin şunları söyledi: "Türkiye, Mısır'da cinayet ve şiddetten mahkûm olmuş kişilere ev sahipliği yapıyor ve Katar kaynaklı para ile onların televizyon ve medya şirketleri kurarak ülkeme karşı antipropaganda yapıp ekonomimizi çökertmeye çalışmalarına imkân sağlıyor. Bu benim bildiğim, tanıdığım, beraberce ilişkilerimizi geliştirmek için uğraştığım ve başarılı olduğum Türkiye değil. O beş yıl içerisinde ülkeler arasındaki ticaret üç katına çıkmıştı. (...) Bugün ise Türkiye tek başına kaldı ve bu yalnızlığın Rus, Amerikan, hatta Mısır gibi ülkelerin komplolarına bağlanmaya çalışıldığını biliyorum fakat bütün bu ülkeler, üstelik başta yine AK Parti varken Türkiye'nin dostlarıydı. Değişen tek şey şu oldu: Türkiye artık Müslüman Kardeşler'in çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koyuyor. Biz bunun düzelmesini istiyoruz."

I. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin payına İtilaf Devletleri'nin tam sömürgeleştirme saldırısı düşmüştü. Bu kapsamda Anadolu işgal edilmeye başlandı. Dolayısıyla Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra önüne konan faturaya bir ulusal kurtuluş savaşı vererek direnmek zorunda kaldı. Zira tablo bir varlık yokluk meselesine dönüşmüştü.

Öte yandan savaşa bir sömürgeci güç olarak giren Almanya'da savaştan sonraki tablo Türkiye'dekinden daha farklıydı. İtilaf Devletleri, Anadolu topraklarına bir sömürge olarak bakıyordu ancak aynı şey Almanya coğrafyası için geçerli değildi. Bu nedenle savaşın ardından Almanya, galip devletler tarafından topyekûn bir işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalmadı.

Ancak bu durum savaştan sonra bir bedel ödemedikleri anlamına gelmez. Silahlı birlikleri lağvedilen, stratejik sektörleri ele geçirilen, maden bölgeleri işgal edilen Almanya'nın payına ekonomilerini toparlayamayacakları ağır bir fatura düşmüştü. Savaş tazminatları ise tarihte eşine rastlanmayan büyüklükteydi.

Türkiye için savaş 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkesi ile resmen bitmişti. Almanya içinse savaşın kaybedildiği 8 Ağustos 1918'de Britanya birliklerinin Alman hattını yarmasıyla netlik kazanmıştı. 29 Eylül'de Alman Kara Kuvvetleri Komutanı Paul von Hindenburg ve Genelkurmay Başkanı Erich Luddendorff derhal ateşkes ilan edilmesi çağrısında bulundu. Bu tarih itibarıyla Alman orduları yenilgiyi resmen kabul etmiş oldu. 4 gün sonra Prens Max von Baden yönetimindeki yeni hükümet kuruldu ve ABD Başkanı Wilson ile ateşkes görüşmeleri başladı. Ancak bu tarihten ateşkesin yürürlüğe girdiği 11 Kasım'a kadar geçen 2 aylık süreçte Almanya'da yaşananlar, Türkiye tarihini dahi etkileyecek büyüklükteydi.

Almanya'nın 4 yıllık mücadeleden sonra kayıtsız şartsız teslim olduğunun ortaya çıkması halkın imparatorluk hükümetine olan güvenini kalıcı olarak sarstı ve mevcut rejime karşı büyük bir tepki doğurdu. Geçen 4 yıl boyunca yaklaşık 300 bin askerini kaybetmiş Almanya'da 1.2 milyon çocuk yetim kalmıştı. 800 binden fazla savaş gazisi çalışamayacak durumdaydı ve bakıma muhtaç hale gelmişti. Savaş dullarının sayısı da yüz binleri buluyordu. Savaş boyunca yaşanan ekonomik güçlükler ise cabası...

Tablo buyken tüm bu acıların sonunda savaşın kesin bir netlikle kaybedildiğinin anlaşılması Alman halkı için çok ağır bir travmaya neden oldu. Üstelik ordu içinde yenilgiyi kabullenmeyen bir kısım sağcı subay savaşa devam etme gayretindeydi. Ancak bu gayretin bir intihardan farklı bir anlamı da bulunmuyordu. Ekim ayında Açık Deniz Filosu'ndaki sağcı subaylar son bir intihar saldırısı için Alman Savaş Donanması'na (*Kriegsmarine*) denize açılması talimatı verdi. Hedefleri Britanya Kraliyet Donanması'ydı. Emrin verildiği tarihte Alman Kara Kuvvetleri Komutanı yenilgiyi kabullenmiş, ordunun en kuvvetli komutanları ateşkes çağrısı yapmıştı. Donanmaya verilen saldırı emrinin intihardan farklı bir anlamı yoktu.

Böylece Baltık Denizi'ndeki Kiel Limanı'nda bulunan donanma üssünde isyan çıktı. Alman askerler artık savaşmak istemiyordu. Onları işçiler de destekledi. 3 Kasım'da 20 binden fazla denizci ve liman işçisi isyana destek vermek amacıyla toplandı. Bu toplantıya ateşle karşılık verilmesi sonucu 7 kişi ölünce, ertesi gün barut fıçısı patladı ve donanmanın üçüncü filosunun tamamı subaylarıyla beraber ayaklandı. Silahlanan denizciler askeri hapisaneyi işgal ederek önceki gün tutuklanan yoldaşlarını serbest bıraktı. Ayaklanma giderek farklı kesimlerin katılmasıyla bir devrime dönüşmeye başladı.

9 Kasım'da ayaklanmalar başkent Berlin'e sıçradı. Başka seçeneği kalmayan Prens Max von Baden, İmparator II. Wilhelm'in ve veliahdının görevden alındığını duyuran bir bildiri yayımladı. Bu arada Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) yetkililerinden oluşan bir heyet şansölyeliğe giderek "düzeni tesis etmek" amacıyla hükümete talip oldu. Prens Max, bu talebi memnuniyetle kabul ederek hükümeti kendi elleriyle SPD'ye verdi. Partinin başındaki isim ise Friedrich Ebert'ti.

Fakat bu koltuk değişimi ayaklanmayı durdurmadı. Dahası ayaklanma artık ideolojik bir nitelik de kazanmıştı. Friedrich Ebert'in hükümetin başına geçtiği gün, komünist Spartakist hareketinin Rosa Luxemburg'la birlikte liderliğini üstlenen Karl Liebknecht ve destekçileri İmparatorluk Sarayı'nı işgal ederek sarayda kızıl bayrağı göndere çektiler. Liebknecht burada Sovyet cumhuriyetinin kurulduğuna ilişkin ateşli bir konuşma yapacaktı.

Aslında Alman komünistleri başından beri tıpkı Rusya'daki yoldaşları gibi savaşın sömürgeciler arasındaki bir paylaşım savaşı olduğunu, bedelini ise Alman işçilerinin kanıyla ödediğini söylüyorlardı. Dolayısıyla 9 Kasım ayaklanması komünistler için ilk sayılmazdı. Nitekim daha savaşın devam ettiği 1918 başında Almanya'da 1 milyon işçiyi greve çıkarmış, Alman milliyetçilerinin de öfkesini üzerlerine çekmişlerdi. Savaşın sonunda komünistlerin, sağcılar tarafından yenilginin nedenlerinden biri olarak görülmelerinin dayanağı da bu vb. grevlerdi.

9 Kasım'da İmparatorluk Sarayı'nın işgal edilmesine ılımlı sosyal demokratlar cumhuriyet ilanıyla tepki verdi. Zaten imparatorluktan azledilen II. Wilhelm'in ve veliahtlarının nerede

olduğu bilinmiyordu ve ülkede monarşi rejimi fiilen kalkmıştı. Sosyal demokratların amacı ise kitlelerin ateşini söndürecek tavizler vererek radikalizmden uzaklaşılmasını sağlamaktı. Bu kapsamda SPD yetkilileri bir emekçi hükümetinin kurulacağını vaat etti ve komünistlerle işbirliği yaparak 10 Kasım'da Halkın Temsilcileri Konseyi (*Rat der Volksbeauftragten*) kuruldu. Ancak komünistler ordu içinde örgütlü değildi. Böyle bir hükümetin kurulmasına da Alman ordusu karşı çıkacaktı.

Liddendorff'un ekim ayında genelkurmay başkanlığı görevinden alınması sonucu ordunun başına geçen Wilhelm Groener, 10 Kasım akşamı SPD lideri ve şansölye Freidrich Ebert ile görüşerek komünizme direneceğine ve ordunun bağımsızlığını koruyacağına söz vermesi karşılığında Ebert'e desteğini sundu. Groener'in teklifi aynı zamanda bir tehdit de içeriyordu. Öyle ki, şansölyenin komünistlerle işbirliğine devam etmesi halinde askeri bir darbe de gündeme gelebilirdi. Ebert de bu desteği kabul ederek veya tehdide boyun eğerek komünistlere sırt çevirdi. Ebert-Groener paktı olarak tarihe geçen bu olay, ordunun sağcı subaylarının makamlarını büyük ölçüde korumasını sağladı. Bu subaylar daha sonra Almanya'da faşizmin yükselişinin de yolunu döşeyecekti. Tarihin Ebert'i nasıl yargıladığı tartışmalı olsa da, bu yaşananlar komünist bir devrimin eşğine gelmiş Almanya'da Avrupa'nın hiçbir ülkesinde olmadığı kadar güçlü bir antikomünist damarın ortaya çıkmasına neden oldu. Alman sermayedarları için komünizm gerçek bir tehditti ve komünizme ne olursa olsun taviz verilmemeliydi. Alman sermaye sınıfının işçi, emekçi sözcüklerini duymaya tahammülü kalmamıştı. Böylece antikomünist dalgadan, komünistleri tarihin kritik bir anında yalnız bırakan sosyal demokratlar da kaçamayacaktı.

10 Kasım'dan iki ay sonra 15 Ocak 1919'da Alman Komünist Partisi liderleri Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht tutuklandılar ve aynı gün kimi kaynaklara göre kurşuna dizilerek, kimi kaynaklara göreyse işkence edilerek vahşice katledildiler. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin günah keçilerinden ilki, İmparator II. Wilhelm olmuşsa, ikincisi savaşa girilmesine başından beri karşı çıkan ve II. Wilhelm'in en sert muhalifleri Alman komünistleri olmuştu. Diğer günah keçisi ise Yahudiler olacaktı...

19 Ocak'ta komünistlerin boykot ettiği seçimler yapıldı ve SPD oyların yüzde 37.9'unu alarak meclisteki (*Reichstag*) en çok koltuğa sahip parti oldu. Söz konusu meclis anayasa yapma yetkisine sahip bir kurucu meclisti ve anayasa hazırlıkları için Almanya'nın Weimar kentinde çalışmaya başladı. Böylece 9 Kasım 1918'de başlayıp, 30 Ocak 1933'te Adolf Hitler'in şansölye olmasına kadar geçen sürede tarihe Weimar Cumhuriyeti olarak geçen rejim kurulmuş oldu.

Türkiye'dekinin aksine demokrasiye doğrudan çok partili yapıyla başlayan Weimar Cumhuriyeti'nin başlıca sorunu siyasal istikrarsızlık oldu. Ocak 1919 ile Mayıs 1924 arasında 10 farklı hükümet kuruldu. Cumhuriyetin 15 yıllık kısa tarihine 20 farklı hükümet sığdı. Bu hükümetlerden yalnızca 3 tanesi Reichstag'da çoğunluğa sahip olabilmmişti.⁵¹ Söz konusu siyasal istikrarsızlığın yanında eşine az rastlanır büyüklükteki ekonomik sorunlar, Almanya'da faşizmin hızla yükselmesinin nedenlerinden biri oldu. Alman sermayedarlar ekonomik krizle boğuşan halkın komünizme sempati beslemeye başlamasıyla birlikte Alman faşistlerini desteklemeye başladı. Weimar'ın siyasi yelpazesindeki merkez sağ ve sol partiler gitgide güç kaybettiler. Sürecin sonunda antikomünist Nazi Partisi Hitler liderliğinde iktidarı ele geçirdi.

* * *

Almanya'da savaş sonrası kurulan Weimar Cumhuriyeti sosyal demokrat nitelikli bir anayasa hazırlamış ve savaşın yarattığı ekonomik tahribata karşı halka refah devleti vaat etmişti. Öte yandan aynı cumhuriyetin 28 Haziran 1919'da imzaladığı Versay Barış Antlaşması bu refah devletinin tüm finansman kaynaklarını savaş tazminatı olarak galip devletlere vermeyi kabul ediyordu. Alman sosyal demokratları bu ağır yükü tarih mahkemesinde omuzlamak zorunda kaldılar. Zaten savaş döneminde parası yarı yarıya değer kaybeden Almanya'yı savaştan sonra da eşine az rastlanır bir ekonomik yıkım bekliyordu. Her ne kadar Almanya, savaştaki müttefiki Osmanlı gibi topyekûn işgal tehdidiyle karşılaşmamış olsa da, Versay Antlaşması ile beraber sömürgelerine el konulmuş, topraklarının

51 Colin Storer, *Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi*, çev. Sedef Özge, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2015, s. 79

yüzde 13'üne denk gelen Silezya ve Alsace gibi maden bölgeleri galip devletlerin eline geçmişti. Bu da kömür üretiminin yüzde 16, demir cevheri üretiminin yüzde 48 oranında düşmesi anlamına geliyordu.⁵² Anlaşma gereği ordu ve donanma küçültülünce bu durum bütçedeki tasarruf imkânlarını biz nebze artırmış olsa da bu durum teselliden öteye gitmez.

Tüm bunlara hükümetin yanlış ekonomi politikaları eklenecektir. İç piyasayı paraya boğan ve kâğıt fabrikalarını durmaksızın para basmak adına çalıştıran hükümet, zaten yüksek seyreden enflasyonun hiperenflasyona dönüşmesine neden olacaktı. Ocak 1920'de 1 ABD doları 64.8 Alman markına denk gelirken, Kasım 1923'te 1 ABD doları 4.2 trilyon Alman markına ulaşmıştı.⁵³ Bu tarihte eşi benzeri olmayan bir enflasyon demektir. Bir çuval paranın karşılığında bir öğün yemek alındığı bu günlerde Almanya'nın sabit gelirli memur ve işçilerinin nasıl bir yıkımla karşılaştığı daha net anlaşılabilir. Bu zaman zarfında fiyat değişimlerini günlük hatta saatlik olarak bile takip etmek mümkündür. Özellikle 1923 sonbaharı fiyatların tümüyle kontrolden çıktığı bir kâbusa dönüşür. 1923 yazında 5 bin mark olan bir adet yumurtanın fiyatı aynı yılın kasım ayında 80 milyar marka yükselmişti.⁵⁴

Hükümet ise çelişkili programına devam ediyordu. Bir yandan enflasyonun sorumluluğunu tümüyle savaş tazminatlarına yüklüyor, diğer yandan da borçların altına imza atanlar siyaset yapmaya devam ediyordu. Yurtiçinde ise 30 kâğıt fabrikası, 150 matbaa firması, bitmeyen banknot akışını sağlamak için 24 saat aralıksız çalışıyordu.⁵⁵ Artık banknotlar bir aşamada tamamen değersiz hale geldi. Kimileri peçete olarak, kimileri ise not defteri olarak kullanıyordu.

Almanya'da 1923'te yaşanan hiperenflasyon süreci ekonomi tarihine de geçti. Ne ondan sonra ne de ondan önce böyle bir enflasyonu hiçbir ekonomi yaşamadı. Ancak yine de yaşanan enflasyon en azından 1922 yılına kadar Almanya'nın büyümesine katkı da sundu. Uyanık iş insanları bankalardan aldıkları

52 A.g.e., s.113

53 A.g.e., s.118

54 A.g.e., s.119

55 A.g.e., s.118

kredilerle yatırım yapıp, para pul olduktan sonra borçlarını ödemeyi tercih ettiler. Bu 2 temel şeye neden oldu:

1) Sabit gelirliler ile sermaye sınıfı arasındaki gelir makası sert şekilde açıldı.

2) Eşitsizlik yaratacak biçimde de olsa ekonomik büyüme işsizliği sifıra yakın seviyede tutmaya yardımcı oldu.

Kâbus gibi geçen 1923'ün ardından 1 Eylül 1924'te Dawes Planı ile anti-enflasyonist tedbirler hayata geçirilmeye başlarken, enflasyon kontrol altında tutulmaya çalışılrsa da bu sefer ekonomik büyüme zaafa uğradı. Seçimlerde ise artık ılımlı merkez partiler geriliyor, sağ ve sol uçtaki partiler güç kazanıyordu. Adolf Hitler'in liderliğindeki Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi 1924 seçimlerinde yüzde 6.5 olan oyunu 1930 yılında yüzde 18.3'e, 1933 yılında ise yüzde 43.9'a çıkardı.

Hitler'i iktidara getiren yolculuğun ekonomik temelleri aslında 1923 yılında hiperenflasyonla atılmıştı. Çoğu kişi suçlayacak birilerini ararken günah keçileri yabancılar, sendikalar, büyük şirketler, savaş zenginleri ve özellikle de Yahudiler oldu. Yahudi dükkânlarına saldırılar giderek arttı. Naziler ise ekonomik yıkımın sorumluluğunu bir yandan Yahudilere yıkarken, diğer yanda halka disiplin ve birlik vaat ediyordu. 28-29 Ekim 1929'da ABD'de patlak veren Büyük Buhranın Almanya'ya işsizlik olarak sıçraması ise Alman işçi sınıfının öfkesini manipüle edebilecek kadar güçlü konuma gelen Naziler için bir fırsattı.

* * *

Tüm bu yaşananlar Avrupa'daki diğer ülkelere kıyasla Almanya'nın sermaye sınıfını antikomünist partilere daha fazla destek olmaya sürükledi. Özellikle küçük ve orta büyüklükteki sermaye sınıfının desteğini alan Hitler iktidarı seçimle aldı ve burada bahsini geçirmeyeceğimiz ayak oyunları sonucunda kısa süre içinde diktatörlüğünü ilan etti. Antikomünizmin en kanlı diktatörlüğü tarihe milyonlarca işçinin ve azınlık halkların katili olarak kazındı. Nazizmin komünizmle mücadelesinde kullandığı metotlar ve istihbarat dosyaları, II. Dünya Savaşı sonrası ABD'de kurulan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) tarafından devralınacak ve Soğuk Savaş sürecinde kapitalist bloka yardımcı olacaktı.

3. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA NAZİLER VE İSLAMCILAR

Adolf Hitler'in 1933'te Almanya'nın başına geçmesi ve kendisini "Führer" olarak kabul ettirmesiyle birlikte Avrupa'nın geri kalanının da kâğıttan bir kaplan misali zayıf ve basiretsiz olduğu daha net anlaşıldı. Zira çılgın bir diktatör olduğu her halinden belli olan Hitler, II. Dünya Savaşı'nı başlattığı 1939'a kadar, Almanya'nın savunma bütçesini 3 katına kadar çıkarmış, Alman sanayisini askerileştirmişti. Çok yakından bakmaya bile gerek olmayan bu tabloda Hitler'in yayılmacı bir dış politika izleyeceği gün gibi açıktı. Britanya'da ise kurt politikacı Winston Churchill gibi isimler yaklaşan tehlikeyi görse de iktidarda daha öngörüsüz Neville Chamberlain bulunuyordu. Fransa henüz I. Dünya Savaşı'nın yaralarını sarmakla meşguldü. İtalya ve İspanya ise tıpkı Almanya gibi faşist diktatörler tarafından yönetiliyordu. Tarih, Nazi yayılmacılığı için uygun bir zemin yaratmıştı. 1 Eylül 1939'da Hitler'in Polonya'yı işgale girişmesine kadar Nazi rejimine tavizler veren Avrupa, bu tarih itibarıyla onun durdurulması gereken bir canavar olduğunu fark edebildi.

10 Mayıs 1940'ta Britanya'nın başbakanlık koltuğuna Winston Churchill oturdu. Churchill'e göre bu çılgın diktatörü durdurmak için geç kalmanın bedeli kan ve gözyaşıydı. Başbakan olduktan 3 gün sonra Avam Kamarası'nda yaptığı tarihi konuşmanın tonu son derece sertti: "Size acı, kan, ter ve gözyaşımdan başka bir şey vaat etmiyorum. Önümüzde çileli ve zor bir yol var. Önümüzde aylar var. Politikamız ne diye mi soruyorsunuz? Politikamız;havada,karada ve denizde savaşı finanse edebilmek,

bunu tüm gücümüz ve kuvvetimizle yapabilmektir. Hedefimiz ne diye sorabilirsiniz. Hedefimizi tek kelime ile cevaplayabilirim: Zafer! Ne olursa olsun zafer! Duyulsun ki; Britanya İmparatorluğu için başka çare yoktur.”

Bu haliyle I. Dünya Savaşı'nda dökülen kandan çok daha fazlasının ikinci büyük savaşta döküleceği henüz savaşın başlarında belliydi. Ordular çok daha motorizeydi, tank ve uçak teknolojisi I. Dünya Savaşı'ndan bu yana daha da yaygınlaşmıştı. Birliklerin manevra gücü artmıştı. Tüm bu gelişmeler savaş hızla Avrupa'nın dışına taşdı.

11 Şubat 1941 sabahı Alman birlikleri, İtalyanların yönetimiindeki Libya'da Trablus kıyılarına çıktı ve izleyen aylarda Kahire'ye ve Ortadoğu'ya doğru ilerledi. Savaşın finansman sorunu yanı sıra motorize birlikler yüzünden petrole geçmiş savaşlardan çok daha fazla ihtiyaç duyuluyor, bu da petrol rezervlerine sahip bölgelerdeki savaşın daha kanlı geçmesine neden oluyordu. Hitler'in birinci hedefi Ortadoğu ve Azerbaycan petrolleriydi ki, ikisinin de bulunduğu coğrafyalarda yaşayan halklar Müslümandı. Azerbaycan petrolleri için Sovyetler Birliği'ni, Ortadoğu petrollerine ulaşmak içinse İngiliz ve Fransız sömürgelerini aşmak gerekiyordu.

Her ne kadar Nazi İmparatorluğu, Alman Weimar Cumhuriyeti'nin sonunu getirdiyse de, Nazi rejimi Almanya'nın kurumsal hafızasından beslendi. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda Carl Heinrich Becker, Martin Hartmann ve Diedrich Westermann gibi sosyal bilimcilerin İslam dünyasındaki sömürgeci faaliyetlere ilişkin tezleri II. Dünya Savaşı'nda da kullanıldı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin hüküm sürdüğü topraklardaki Müslüman halklara yoğun Nazi propagandası yapılması amaçlandı. Ortadoğu'da ise Müslüman halkların Yahudi karşıtlığından istifade edilmek istendi. Dolayısıyla tıpkı I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da Almanya Müslüman halklar kartını kullanmak istiyordu.

Bunun için Fransa ve İngiltere sömürgelerindeki Müslüman halklara, üzerlerinde “Müslümanlara hiçbir zaman hiçbir zararı dokunmamış Almanların safına geçin”, “Gerçek Müslüman camilerinizi alıp kiliseye dönüştüren, sizi ölüme gönderen

İslam düşmanları için asla savaşmaz” yazan broşurler dağıtı-yordu.⁵⁶

Tıpkı I. Dünya Savaşı’nda olduğu gibi Alman yetkililer İslama saygılarını göstermeye, Müslümanlara çeşitli ayrıcalıklar tanımaya hevesliydi. Müslüman savaş esirleri yoğun bir Nazi propagandasına tabi tutuldu. Müslümanların esir kampları ayrı dizayn edildi, onlara domuz eti yedirilmedi, cenazelerinde serbest bırakıldı, toplu namaz kılmalarına engel olunmadı. Nazi propagandacısı imamlar aracılığıyla Müslüman savaş esirleri devşirme haline getirildi. Ancak bu durum tüm Müslüman savaş esirleri için geçerli değildi. Nazi rejimi özellikle anavatanında Müslümanların azınlık olduğu coğrafyalarda Müslüman savaş esirlerine iyi davranıyordu. Bununla maksat, Müslümanları kışkırtarak kendi ülkelerine karşı savaşmalarını sağlamaktı. Bu politikanın en yoğun uygulandığı ülke ise Sovyetler Birliği oldu. Antikomünizm, İslamcılık ve Naziler üçgeni böylece II. Dünya Savaşı sırasında kurulmuş oldu.

Ancak özellikle sahra altı Afrika’dan gelen Müslüman savaş esirleri ya Nazi rejiminin toplama kamplarına gönderildi ya da acımasızca kurşuna dizilerek katledildi. Zira bu Müslümanlar anavatanlarında çoğunluktu ve herhangi bir Nazi düşmanına karşı kışkırtılması zordu. Dolayısıyla Naziler Müslümanlarla son derece faydacı bir ilişki tesis etmeyi amaçlıyordu. Bu açıdan değerlendirildiğinde Naziler ve Müslüman halklar arasındaki ilişkiyi 3 bölümde incelemek mümkündür:

1) *Ortadoğu’da Fransız veya İngiliz sömürgesi altında veya yarı-sömürge coğrafyalarda yaşayan Müslüman halklar*: Buradaki Nazi propagandası, bölgenin Kudüs gibi semavi dinlerce kutsal kabul edilen toprakları da içermesi nedeniyle Yahudi düşmanlığı şeklinde gerçekteşir.

2) *Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan, Slav olmayan Müslüman Türkler*: Buradaki Nazi propagandası daha çok antikomünizm veya anti-Stalinizm şeklinde gerçekteşir.

3) *Sahra altı Afrika’daki Müslüman halklar*: Nazilerin burada Müslüman halkları kendi çıkarları doğrultusunda ordularına katma amacı zayıftır. Üstelik bölge halkları ekseriyetle

56 David Motadel, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. Basım, 2015, s.151

siyahidir. Dolayısıyla ırkçı Naziler tarafından insan yerine dahi konmazlar. Buradaki Nazi politikası son derece zalimdir. Savaş esirleri genellikle kurşuna dizilir.

Ortadoğu'da Nazi Propagandası

Konuya yabancı olanlar için Nazilerin propagandaya yaptıkları yatırımın büyüklüğünün altını çizmek gerekir. 1933'te Hitler'in Almanya'nın başına geçmesiyle birlikte rejimin ikinci adamı olarak kabul edilen Joseph Goebbels tarafından daha 13 Mart 1933'te "Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı" kurulduğu ve bu bakanlığın savaşın sonuna kadar aktif çalıştığını hatırlatalım.

Bu perspektifle Propaganda Bakanlığı'nın Ortadoğu'daki faaliyetleri bölge halklarını Yahudilere karşı kışkırtmak, böylece Yahudi düşmanı Nazilerle bölgedeki Müslümanların işbirliği yapmasını sağlamaktır. Nazi rejimi, bu konuda başarılı da olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Müslüman halklar politikası II. Dünya Savaşı ile kıyaslandığında ilkel kalır. İlk büyük savaşta Almanya'nın temel stratejisi, Müslüman halkların büyük çoğunluğunun yaşadığı Osmanlı Devleti ile ittifak kurmak ve halifelik makamını elinde tutan Osmanlı'nın bu gücünden faydalanmaktı. Ancak o dönemki Almanya bir monarşiydi ve modern kurumları Nazi Almanyası kadar kuvvetli değildi. Üstelik İmparatorluk Almanyası, propagandaya Nazi Almanyası kadar büyük yatırım yapmamıştı.

Ancak Naziler Müslüman halkları politikleştirerek İslamcı bir şiddetten istifade etmeyi umuyordu. 1930'ların sonu itibarıyla ortada tüm Müslümanları harekete geçireceği umulan bir halife yoktu. O halde dini meşruiyet doğrudan Nazi ajanları tarafından sağlanmalıydı. Bunun için 1942 yılında başkent Berlin'de İslam Merkezi Enstitüsü dahi açılacaktı. Naziler bu merkezin açılmasından daha önce Ortadoğu'da işbirlikçi Müslüman önderlerle çalışma ve bizzat dini metinlerden yola çıkarak Müslümanları manipüle etme taktiğini benimsedi. O kadar ki, bölge halklarına dağıtılan propaganda broşürlerinde Kur'anı Kerim'den alıntılar dahi yapılıyordu. "Ey inananlar! Savaş için ilerlerken, inkâr edenlerle toplu halde karşılaştığınızda onlara

arkanızı dönmeyin" ve "Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını dönen kimse Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. O ne kötü bir dönüştür" gibi Kuran alıntıları Nazi bildirilerini süslüyordu.⁵⁷

1942 baharında Alman birlikleri Kahire'nin üzerine yürürken, Alman Dışişleri Bakanlığı Mısır halkı için broşürler hazırlamaya başladı. 1.1 milyon broşür basıldı. Bunların 100 bini "Müslümanların rengi yeşildir" başlığını taşıyordu. Broşürlerin etkili olduğu düşünüldü ve 30 Haziran 1942'de dört uçak Kuzey Afrika'ya en az 1.3 milyon broşür taşıdı. 2 Temmuz 1942'de 2 milyon bildiri daha gönderildi ve bu bildiriler Müslüman Mısır halkına uçaklardan dağıtıldı. Bu broşür ve bildirileri 100 binden fazla kartpostal takip etti. Kartpostallar Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni'nin Berlin'de karşılanmasını kutlayan görselleri içeriyordu.⁵⁸

Kudüs Müftüsü Muhammed Emin el-Hüseyni (1895-1974) Filistin'de 1917'den 1948'e kadar devam eden İngiliz hâkimiyeti boyunca Filistin mücadelesine katkı koymuş ve böylece Arap dünyasında da meşhur olmuş bir isimdi. Müftü, Kudüs'te seçkin Arap ailelerinin en soylularından biri olan Hüseynilerin oğlu olarak doğdu. Bu aile aynı zamanda seyyitlik (İslam peygamberi Hz. Muhammed'in soyundan gelen) iddiasındaydı ki, bu da bölge aristokrasisi içinde Hüseynilere özel bir konum sağlıyordu. Bu konumlarıyla Hüseyniler Osmanlı idaresinin bölgedeki seçkinlerinden biriydi. Zaten Emin el-Hüseyni de Mekteb-i Harbiye'den mezun olmuş, Çanakkale Savaşlarına katılmış, 2. Abdülhamit hayranı bir Osmanlıydı. Ancak Emin'in ayrılıkçı ve bağımsızlıkçı bir çizgiyi savunduğunun altını çizmek gerekir.

Dönem itibarıyla bölgedeki devlet idaresi içinde önemli pozisyonlardan biri de Kudüs müftülüğüydü ve Hüseyniler 18. yüzyıldan beri bu görevi elinde tutan aileydi. Bugünden farklı olarak müftüler merkezden atanmıyor, müftülük görevi babadan oğula geçiyordu. Böylece Muhammed Emin el-Hüseyni, 1921 yılında henüz 26 yaşındayken babasının ölümü üzerine Kudüs Başmüftüsü oldu. O esnada Kudüs Osmanlı

57 A.g.e., s.161

58 A.g.e., s.162

hâkimiyetinden çıkmış ve İngiliz hâkimiyetine girmişti. Bağımsızlıkçı genç müftü kendisini böylece İngiliz aleyhtarı bir çizgide buldu. Aynı dönemde bölgeye gerçekleşen Yahudi göçünün hızlanması ise Yahudi aleyhtarlığının kışkırtılmasına zemin hazırlıyordu. Bu durum Naziler için Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni'yi bir propaganda aparatına dönüştürmek için biçilmiş kaftan haline getiriyordu. Üstelik Nazilerle işbirliği yapma teklifi doğrudan Müftünün kendisinden gidecekti.

Emin el-Hüseyni II. Dünya Savaşı'nın henüz başlarında 1940 Ağustosunda Almanca konuşabilen yardımcısı Osman Kemal Haddad'ı gizli bir görevle Alman Dışişleri'yle görüşmeye gönderdi. Talepleri ise Hitler Almanyası'nın yardımıyla Filistin'i İngilizlerin elinden almak, bölgedeki Yahudi nüfusunu tehcir etmek ya da yok etmektir. Amacı ise doğrudan Hitler'le görüşmektir.⁵⁹ Ancak bu zannettiğinden zordu. Bunun için önce Hitler'in müttefiki Mussolini ile görüşmeyi amaçladı. 1941 yazında İstanbul üzerinden Roma'ya geçti. Ekim ayında ise Mussolini'yle görüştü.⁶⁰ Mussolini'nin sıcak tavrı müftüyü cesaretlendirdi. Ancak mihver güçlerinin⁶¹ merkezinin Roma değil Berlin olduğunu bilen müftünün ikinci adresi Almanya'nın başkenti oldu. Mussolini idaresinden aldığı referansla Emin el-Hüseyni 28 Kasım 1941'de Adolf Hitler'le 95 dakikalık bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede taleplerini sıralayan müftüyü Hitler can kulağıyla dinledi ve hiçbir söz vermese de heyecanlandı. Çünkü Nazi rejimi için müftünün kendisi emsalsiz bir propaganda aparatıydı. Bu görüşmede çekilen resimler kartpostallara basılarak Ortadoğu'daki Müslüman halklara dağıtıldı. Müftü de durumdan gayet memnun görünüyordu. Fakat Hitler'le görüşen bu politik figürün İngiliz hâkimiyetinde olan Kudüs'e dönmesi artık mümkün değildi. Böylece müftüye Nazi Almanyası konaklayacağı gösterişli bir ev verdi. Altına şoförlü bir otomobil çekildi, hesabına maaş bağlandı. Emin el-Hüseyni Nazilerin İslamı siyasallaştırmada kullanacakları etkili bir aparata dönüştürülmüştü.

Yukarıda bahsettiğimiz İslam Merkezi Enstitüsü'nün açılışı da bizzat Kudüs Müftüsü tarafından yapıldı. 18 Aralık 1942'de

59 Philip Mattar, *Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni*, çev. İsa Ölmez-Ali Soylu, Akademi Yayınları, 1. Baskı, 1991, s. 153

60 A.g.e., s. 155

61 II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'nın başını çektiği ittifak.

gerçekleşen açılışta konuşan müftünün söyledikleri son derece çarpıcı: “Dünya Yahudiliğinin başlattığı bu savaş eğer hakkıyla yararlanılırsa Müslümanlara baskıdan ve zulümden kurtulmaları için en iyi fırsatı sunar. Yahudiler ve işbirlikçileri eskiden beri düşmanlık gösterdikleri ve her yerde kahpelikle ve şeytanlıkla karşıladıkları Müslümanların en azılı düşmanları arasındadır... Kuranı Kerim ve Peygamber’in hayatı Yahudilerin karaktersizliğinin, kötü niyetli, yalancı, hain davranışlarının kanıtlarıyla doludur; tek başına bu Müslümanları son güne kadar onların sürekli, şiddetli tehdit ve düşmanlığı konusunda uyarmaya yeter. Yahudiler çağlar boyunca, ulu Peygamber’in zamanındaki gibi kaldılar; fırsat buldukları her seferinde kumpasçı ve Müslüman nefretiyle dolu...”⁶²

Naziler, İslamcı söylemin politik gücünün farkına varmıştı. Benzer konuşmaları Sovyetler’deki Müslümanlara komünizme karşı, Hindistan’daki Müslümanlara İngilizlere karşı, Kudüs’teki Müslümanlara ise Yahudilere karşı yaptırıyordu. Naziler için konuşmaların dini içeriği değil politik içeriği önemliydi. Dini söylem politik içeriğin gücünü artıran bir yan öğeydi sadece. Her politik konuşma Kuran’dan alıntılarla dolduruluyor, birbirine tezat da oluşturan metinler bir biçimiyle dinin etki gücü kullanılarak bir araya getiriliyor, bunun için dini önderler Kudüs Müftüsü örneğinde olduğu gibi ajanlaştırılıyordu. Naziler o zamana kadar İslamcılık olarak bilinen akımı politikleştirdiler. Çoğu sömürge topraklarında yaşayan Müslümanlar ise artık yeni adıyla “siyasal İslamcı” söylemin etkisi altında kalarak emperyalistlerin çıkarlarına hizmet eden kararlar aldılar.

Bu satırlar okunduktan sonra müftüye Berlin’de konaklaması için maaş verilip, semirtildiği düşünülmesin. Naziler Kudüs Müftüsü’nü ele geçirdikleri Müslüman coğrafyalara da gönderiyor, ona İslam ile Nazi rejiminin nasıl uyum içinde olduğunu anlattırıyorlardı. Müftü ise dini metinleri ustalıkla Nazi rejimi lehine yorumluyor, bizzat İslamın birincil kaynaklarından faydalanıyordu. 1943 Martı’nın sonunda SS güçleri⁶³

62 David Motadel, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Basım, 2015, s.94

63 Hitler’in kişisel muhafızlığını yapmak üzere kurulan, daha sonra Nazi rejiminin polis gücü olan silahlı birlik.

Emin el-Hüseyni'yi Balkanlar'a gönderdi. SS'in amacı bölgede bir Müslüman tümeni kurmaktı. Müftünün görevi de bölgedeki Müslümanlar arasında Nazi Almanyası'na desteği teşvik etmek ve yerel Müslüman liderlerle görüşmeler yapmaktı. Bunun için Kudüs'ün kutsallığından istifade edildiği için Emin el-Hüseyni'nin "Kudüs Müftüsü" sıfatı Naziler tarafından öne çıkarılıyordu. Müftü de durumdan gayet memnundu. Üstelik Nazi Rejimi tarafından hatırı sayılır miktarda para verilen müftü, Nazilerden aldığı paranın bir kısmını Balkan Müslümanlarına bağışlayıp, bu durumu bölgedeki gazetelere haber yaptırıyordu.⁶⁴ Balkan Müslümanlarının gözünde müftünün konumu da son derece güçlüydü. Öyle ki, el-Hüseyni her şeyden önce peygamber soyundan geldiğini iddia eden bir ailenin (Hüseyniler) çocuğuydu, bu da onu peygamber torunu yapardı. Ortadoğu'da kimi gerçek, kimi uydurma birçok aile peygamber soyundan geldiğini iddia ederek rant devşirmeye çalışsa da Balkanlar'da bu, eşine az rastlanır bir durumdur. Öte yandan müftü, hacıydı. Filistinli Müslüman eşrafta hacılık yaygın bir özellik olsa da Balkan Müslümanları için daha özel bir durumdu. Bu da müftüyü ayrıcalıklı kılıyordu. Öte yandan kendisi Kudüslüydü. Balkanlar'da Müslüman cemaate yaptığı konuşmalarda sık sık Mescid-i Aksa'yı anlatıyor, böylece cemaati duygulandırabiliyordu. Kendisi Almanca bilmesine rağmen konuşmalarını Arapça yapıyor, bir tercüman aracılığıyla cemaate sesleniyordu ki bu da konuşmalarının duygusal derinliğini artırıyordu. Ancak bölge halkına yaptığı konuşmalar dinsel nitelikli görünse de son derece politik konuşmalardı. Müttefik güçleri "Moskof kundakçı", "İngiliz zorba", "Amerikalı sömürgeci" şeklinde anıyor, ardından Nazi rejiminin Müslümanların özgürlüğü için savaştığından bahsediyordu.

Naziler geziye coşkuyla tepki verdi. SS komutanı Gottlob Berger'in Heinrich Himmler'e verdiği raporda, "Büyük müftünün ziyareti her bakımdan başarılı oldu; siyasal açıdan da olağanüstü iyi ve olumlu karşılandı ve bölgenin sakinleşmesine epeyce katkıda bulunabilir" deniyordu.⁶⁵

64 David Motadel, *İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Basım, 2015, s. 342

65 A.g.e., s.346

Peki tüm bunlar yaşanırken, Kudüs Müftüsü, Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin dikkatini çekmemiş miydi? Gerede anılarında Emin el-Hüseyni'ye ilişkin şunları not ediyor: "Hitler, Reichstag'a (Alman Meclisi) Nazilerin bir ağzından söyledikleri şarkı sesleri arasında, 6 Ekim günü mağrur ve muzaffer bir eda ile girmişti. O gün orada, gözüme ilişen bir sarıklının kim olduğunu sormuş, Kudüs Müftüsü olduğunu öğrenmiştim..." O kadar ki, Hitler'le görüşmesinde Emin el-Hüseyni'nin de bahsinin açıldığını Gerede şu şekilde aktarıyor: "Hüseyni'nin, dünyanın bu bölgesinde, politika alanında hayalperest olmaktan çok, gerçekçi bir adam olarak belirlediğini söyleyen Hitler, müftünün ince bedeni ve fare gibi haline rağmen, sarı saçlı ve mavi gözlü oluşunun, ecdadı arasında Aryen bulunduğunu gösterdiğini söylüyordu."

Tarihin gördüğü en kanlı rejimlerin birine payanda olan Hüseyini, bu rejimin diktatörü tarafından ancak Aryen ırkına benzediği için övülüyordu. Ancak bu durum Hüseyini için belli ki sorun olmuyor, amacı için bu kirli rejimle işbirliği yapmaktan hicap duymuyordu.

Öte yandan Nazilerin başta Ortadoğu'daki Müslüman halklar olmak üzere diğer coğrafyalardaki halklar üzerindeki en meşhur propaganda aparatı Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni'ydi belki ancak müftü tek isim değildi. Onun kadar meşhur olmasa da artık siyasal İslamcılık olarak anacağımız akımın Nazi himayesindeki bir diğer figürü de İmam Alimcan İdris'tir. Hikâyesi Alman emperyalizmiyle siyasal İslamcılık arasında 20. yüzyılın ilk yarısındaki ilişkiyi resmettiği için ilginç. Zira Alimcan İdris, Kudüs Müftüsü gibi sonradan Nazi olmuyor, O, daha I. Dünya Savaşı döneminde Almanya'nın Müslüman esir kamplarında imamlık yaparak Almanya için çalışmaya başlıyor. Uzun yıllar süren hizmetlerinin ardından 1933'te Almanya Dışişleri Bakanlığı Politika Dairesi Doğu Masası'na danışman olarak atandı. İdris, hem İmparatorluk Almanyası için, hem Weimar Cumhuriyeti için çalışmıştı. En parlak dönemini ise Nazi Almanyası'nda yaşayacaktı. Nazi Almanyası'nda iktidara o kadar yakındı ki, Adolf Hitler'in meşhur kitabı *Kavgam'ı* (*Mein Kampf*) Farsçaya onun çevirmesi bile istenmişti.⁶⁶ Alimcan İdris de tıpkı Kudüs

66 A.g.e., s.92

Müftüsü gibi Berlin'deki İslam Merkezi Enstitüsü'nde çalıştırılmış, burada dini metinlerin Alman propagandası için nasıl yorumlanacağına ilişkin kafa yormuştur. Söz konusu Enstitü ise Nazi propagandasına uygun biçimde, neredeyse her Müslüman halktan birer temsilciyi yönetiminde barındırır ki, Müslümanlar arasında milliyetçi ayrılıklar çıkmasın.

Nazilerin Müslüman halklar politikasının bir boyutu düşmanların himayelerinde tuttukları Müslümanları isyana teşvik etmekse de, bir ileri aşamada propagandanın yoğunlaşmasıyla bizzat Müslüman Nazi birlikleri de kuruldu. Hatta savaş esirleri içinde daha sonra Naziler için savaştan birlikler bile çıktı. Özellikle Sovyetler Birliği'nde çoğu Orta Asya Türk'ü olan Müslüman halklar arasında Nazi ordusuna katılma eğilimi oldukça yüksekti. Politik netliği son derece katı olan ve Nazi saflarına katılmayacağından neredeyse emin olunan Türkler ya toplama kamplarına gönderiliyor ya da kurşuna diziliyordu. Nazi saflarında savaşmaya gönüllü olan Türkler ise II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ABD için çalışmaya başlayacak ve bir kısmı Türkiye'de siyasal İslamcılığı yaymak için kullanılan ajanlara dönüştürülecekti.

Sovyet Coğrafyasında Nazi Propagandası

Ortadoğu'daki Nazi propagandasının ana omurgasını Yahudi düşmanlığı oluşturuyordu. Bu sayede hem dini metinler kullanılıyor, hem hadislerden istifade ediliyor, hem de dağıtılan broşürlerde Hz. Muhammed'in de aslında Yahudi karşıtı olduğu vurgulanıyordu. Buna karşılık Sovyet coğrafyasındaki propaganda Yahudi karşıtlığı değil, antikomünizm üzerine kurgulanmıştı. İslamcılığın politik motivasyonunu fark eden Naziler için bu akım her yerde Müslümanları kışkırtmak için kolayca kullanılabilirdi. Politikayı, akılcılıktan arındırıp, inanç temelli ele almak geniş kitleler üzerinde son derece etkiliydi ve bir propaganda makinesi olan Naziler bunun farkına vararak İslamı politikleştirdiler. Bunun için Berlin'deki İslam Merkezi Enstitüsü dini metinleri tarıyor, İslam kaynaklarında yeri geliyor antikomünizm, yeri geliyor Yahudi karşıtlığı buluyordu. Bir broşürde İngilizlere karşı savaşmayanların cehenneme gideceği yazılıyor, bu iddia ayetlerle güçlendiriliyor, bir başka

broşürde Almanlar için savaşanların şehit sayılacağı anlatılıyordu. O kadar ki, müttefik güçlerinin ele geçirdiği Müslüman bölgelerde camileri topa tuttuğu yalanı dahi Kudüs Müftüsü gibi ajanlaştırılan Müslüman önderlerce halka anlatılıyordu. Bu esnada Berlin'deki Müslümanların fotoğrafları servis ediliyor, Nazi rejiminin nasıl da Müslüman dostu olduğu vurgulanıyordu. Ortada din üzerine inşa edilmiş bir ideoloji yoktu, ideoloji üzerine inşa edilmiş bir din vardı. O din ise 100 yıl önce anlatılagelen İslamla şekil üzerinde birbirine benzese de içerik olarak giderek farklılaşıyordu.

Hitler, tarihin gördüğü en büyük askeri saldırı harekâtı olan Barbarossa Operasyonu'nu Sovyetler Birliği'ne karşı 22 Haziran 1941'de başlattı. 1926 nüfus sayımına göre Sovyetler Birliği'nin nüfusu 153 milyon olarak kayda geçti. Bunun yüzde 11.3'üne denk gelen kısmı Müslüman halklardan oluşuyordu. Bu haliyle Sovyetler Birliği içindeki Müslüman nüfusun 17.3 milyon olduğu biliniyor.⁶⁷ Bu ise Sovyetler'i Nazilerin düşmanları içinde anavatanında en çok Müslümana ev sahipliği yapan ülke konumuna taşıyor. Sovyetler'deki Müslüman halkların da büyük çoğunluğu Azeri, Özbek, Tatar, Kırgız, Kazak olmak üzere Türklerden oluşuyordu. Sovyet nüfusunun yüzde 57'sini oluşturan Ruslara karşı hem etnik milliyetçiliği kışkırtmak hem de tıpkı Balkanlar ve Ortadoğu'da olduğu gibi İslamcılığı bir propaganda aparatı olarak kullanmak Barbarossa Harekâtı'nın hedeflerinden biriydi. Zira Hitler, tıpkı Fransa'da olduğu gibi en kısa sürede savaşta stratejik hedeflerine ulaşmak istiyordu. En hızlı şekilde Azerbaycan petrolerine ulaşmak birinci öncelik olan bu harekatta, yerel halktan ikmal desteği almak hayati önemdeydi. Bu nedenle Rus olmayan halklara dönük propaganda faaliyetine özel önem verildi. Bu halkların başında da Müslüman Türkler geliyordu. Üstelik Müslüman Türklerin de Sovyet lider Stalin'le arasının iyi olduğu söylenemezdi. Bu durum Nazi propagandası için avantaj da yaratacaktı. Nazilerin bu konudaki dezavantajı ise ırkçılıktı. Zira Nazi ideolojisine göre Slav ırkı, Türklerden üstündü. Bu durumda Nazi Almanyası'nın elindeki propaganda aparatı olarak Türkçülük yerine İslamcılık öne çıktı.

67 Davut Dursun, *Sovyetlerdeki Müslüman Türklerin Sosyal Yapısı Üzerine bir Çalışma*, s.176, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/101102>

Öte yandan 4.5 milyon askerli bir orduyla ve baskın niteliğindeki bir harekâtla karşı karşıya kalan Sovyetler Birliği en hızlı şekilde ordusunun insan gücünü büyötmeye başladı. Bu kapsamda henüz silah kullanmayı bilmeyen köylüler de orduya çağrıldı. Bu köylüler arasında Müslüman Türkler de bulunuyordu. Savaşın ilk 4 ayı Sovyetler Birliği için tam bir hezimetti. Birçok kaynaktaki, bu süre içinde Almanya'ya teslim olan veya esir alınan 2.5 milyon Sovyet askeri olduğı söyleniyor. Esirlere ilişkin raporlar korkunç. Çoğı kurşuna dizilerek toplu mezarlara gömüldüler. Ancak teslim olan çoğı Türkistanlı 1 milyonun üzerinde Sovyet askeri için Nazi propaganda makinesi çalışmaya başladı. Amaç bu askerlerden bir Nazi garnizonu devşirmektir. İlginçtir, Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemki Berlin Büyökelçisi Hüsrev Gerede de Nazilere bu tavsiyede bulunur. Gerede yıllar sonra yazdığı anılarında konuya ilişkin şunları not ediyor:

"Bu esirlerden (Müslüman Türklerden) istifade etmelerini -şahsi fikrim ve özel olmak kaydıyla- tavsiye etmiştim. Amerikalıların çıkardığı gizli belgeler kitabında, genel sekreterin bu görüşmemizi ayrıntılı şekilde Ribbentrop'a bildirmiş olduğunu okudum. O zaman Kafkas halklarının bir tampon devlet halinde birleştirilebileceğini, Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Türkistan devleti kurulabileceğini belirttiğimi de bu eserde okuyarak hatırlamıştım."

Üstelik Gerede bu fikirlerinde yalnız da değildir. Nazi Almanyası'ndaki İşgal Edilen Doğı Toprakları Bakanlığı (*Ostministerium*) Kafkasya Bölüm Başkanı Prof. Gerhard von Mende de tıpkı Gerede gibi düşünüyor ve Kafkasya'da işgalden sonra Nazilerin himayesinde kurulacak bir Türkistan Devleti'nin bölgenin yönetimi açısından işlevsel olacağını savunuyordu. Mende çalıştığı bakanlığın bu konuda dikkatini çekebilmek için ciddi çabalar harcadı. Ona göre bu bölgedeki dini ve milliyetçi akımlar antikomünist propaganda için işlevseldi. Başlangıçta Naziler Mende'nin fikirlerine karşı çıktılar. Bu, Nazilerin işgal ettiği yeni sömürgelerde kendileriyle eşit haklara sahip hükümetlerin varlığına karşı olmalarından kaynaklanıyordu. Ancak savaş şartlarında Nazilerin Türkistanlı askerlere ihtiyacı vardı ve Orta Asya toprakları Naziler tarafından işgali öngörölen toprakların dışında kalıyordu.

Burada bir parantez açıp Mende'yi daha yakından incelemekte fayda var. Çünkü bu genç akademisyen aynı zamanda ileride göreceğimiz üzere Türkiye'deki siyasal İslamcı akımlar için dolaylı da olsa kritik önemde.

Bir Nazi Türkoloğu

1904 doğumlu, II. Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945) genç sayılacak bir yaşta olan Gerhard von Mende, 1933 yılında Sovyetler Birliği'nin kırılğan etnik yapısını inceleyen teziyle doktora derecesini aldı. 3 yıl sonra ise dönemin Almanya'sında çok ses getiren *Rusya Türklerinin Milli Mücadeleleri - Sovyet Rusya'daki Milliyetler Sorununa Bir Katkı* başlıklı kitabını yayımladı.⁶⁸

Kitaptaki tezler çok çarpıcıydı. Mende'ye göre Sovyetler Birliği'nin Rus olmayan azınlıkları, asimile edilmemiş ve komünist rejimden rahatsız halklardan oluşuyordu. Üstelik bu halkların büyük kısmı İslam inancını taşıyor ve Sovyetler'le esas çatışmayı da söz konusu bu Müslüman halklar oluştuyordu. Üstelik Rusya'daki Müslümanların etnik kökenlerinin, Özbek, Tatar, Kırgız ve Kazak halklardan oluşması, bunlar arasındaki Türkçenin farklı lehçelerinin konuşulması durumu daha derinlikli hale getiriyordu. Bu haliyle Sovyetler'e karşı girişilecek savaşta Müslüman Türkler aktif olarak Nazi saflarında kullanılabiliirdi. O kadar ki, Mende, o yıllar için son derece ileri görüşlü sayılabilecek kehanetlerde de bulunmuş ve kitabında "Türkmen etnik grupların konumunun değişmesi için Sovyetler Birliği'nin ciddi bir şokla karşı karşıya kalması gerekir. Ancak o zaman Sovyetler'in Türkmenleri küçük halklara bölme politikalarının başarılı olup olmadığı görülecektir" demişti. Mende'nin kehanetinin ancak yüzyılın sonunda Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Orta Asya'da Türk Devletleri'nin kurulmasıyla gerçekleştiği söylenebilir. Ancak onun öngörüsü, Nazi ordusunun olası bir Sovyet harekâtında böyle bir bağımsızlık hareketini fişekleyebileceği yönündeydi.

Von Mende, Nazilerin 1933 yılında Almanya'da iktidar olmasıyla beraber politikaya atıldı. Önce SA'ya (Yıldırım Birlikleri) giren Mende, bu faşist çetenin kısa süre sonra önemini

68 Ian Johnson, *Münih'te Bir Cami*, çev. Serhat Ataman, Mikado Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 28

yitireceğini kavrayınca buradan ayrılır. Gerçekten de izleyen yıllarda SA güçleri Naziler tarafından tasfiye edilecektir.

1941’de yani savaşın 2. yılında von Mende, çok istediği profesörlük unvanını elde etse de tarih onu akademisyen olarak görevlendirmez. 22 Haziran 1941’de yani Barbarossa Harekâtı’nın başladığı tarihte, daha sonra İslamı kucaklama planlarını gerçekleştireceği Ostministerium’da işe başlar.⁶⁹

Von Mende bu bakanlıkta çalıştığı süre içinde kendisine Sovyetler Birliği’ne karşı mücadele eden antikomünist bir ekip de kurmuştu. Bu ekip aynı zamanda Prometheus adlı bir hareketin de üyesiydi ve hepsi Müslümandı. Hareketin amacı bağımsız Türkistan’dı. Von Mende’nin de Prometheus hareketinin de amaçları birdi: Sovyetler’le savaşacak Müslüman Türk orduları kurmak.

Von Mende’nin çalışmaları umut vaat etmeye başlayınca Ostministerium’da Kafkasya Bölüm Başkanlığı’ndan Yabancılar Bölüm Başkanlığı’na terfi etti. Savaşın ilk aylarında Müslüman esirlere son derece gaddar davranan Nazi orduları, von Mende’nin raporlarının Nazi komutanları tarafından benimsenmesiyle tavır değiştirdi. O kadar ki, 1942 yılının ağustos ayında bir Alman generali Kuzey Kafkasya’da Sovyetler’in elinden alınan bir köyde cami açılacağını söyleyince, Müslüman köylüler generali tezahüratlarla omuzlara alıp, havaya atıp tutmuştu.⁷⁰ Savaşın kızışmasıyla birlikte Sovyetler’de yaşayan yüz binlerce Müslüman Türk (bazı kaynaklarda bu sayı 2 milyona dayanmaktadır) Nazi ordusuna katıldı. Böylece hem von Mende’nin hem de Almanya’daki Prometheus hareketinin Nazi rejimi için önemi arttı.

Almanya’nın başkentinde Müslüman halkların Nazileştirilmesi üzerine çalışan von Mende’nin elbette bu işleri yürütürken Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni’den habersiz ve bağımsız olması beklenmezdi. Müftünün bu süreçteki misyonu ise von Mende’nin katıldığı ve Müslümanlara konuştuğu konferanslardan önce Hristiyan von Mende’ye icazet vermesi oldu. Müftüye göre von Mende her ne kadar Hristiyan olsa da bir Müslüman dostuydu. En azından von Mende’yi bu şekilde tanıyıyordu.

69 A.g.e., s. 32

70 A.g.e., s. 39

Barbarossa Harekâtı'nın başlamasını takip eden 1.5 yılın sonunda Prometheus hareketi Ekim 1942'de Milli Türkistan Birlik Komitesi'ne (MTBK) dönüştü. Her ne kadar MTBK resmen bu tarihte kurulduysa da aslında Naziler tarafından faaliyete resmen bu tarihte geçmelerine izin verildi demek daha doğru olur. Zira zaten MTBK, fiilen 1941 sonunda faaliyete başlamıştı. Komitenin başında, 1941'de ölen Mustafa Çokay bulunuyordu. Çokay Berlin'de yaşayan bir Türkistanlıydı ve sıkı bir antikomünistti. Prometheus hareketinin lideriydi ve von Mende'nin ekibinin bir numaralı ismiydi. Savaşın başlarında Nazilerin propaganda faaliyetine ayıracağı kaynağı ve zamanı bulunmuyordu. Yukarıda da belirtildiği üzere Hitler'in planı Sovyetler'i savaştan en kısa sürede saf dışı bırakmaktı. Durum bu olunca Müslüman Türk savaş esirleri ilk günlerde Nazi mezalimine uğradı. Mustafa Çokay'ın bu süreçte amacı mümkün olduğunca Müslüman Türk'ü hayatta tutabilmektir. Savaşın henüz başlarında eşi Mariya'ya yazdığı mektup şöyle:

"Daha fazla dayanamayacağım. Dün 35 kişiyi kurşuna dizilmekten kurtardım. Onları çukura yerleştirmişlerdi. Şimdi ekim ayıdır. Onlar yazlık giyimleriyle yarı çıplak halde; çıplak elleriyle kendilerini yağıştan ve soğuktan koruyacak barınak kazanmaya çalışıyorlar. Onlara köpeklerle atar gibi ekmek atıyorlar. Bu adamlar (Naziler) hayvandan daha kötü... Manen ne kadar yorulduğumu tahmin edersin... Tahammül edemiyorum... Ben ölmek istiyorum."⁷¹

Mustafa Çokay bu satırları yazdığı 1941 Ekimi'nden haftalar sonra 27 Aralık 1941'de Berlin'de hayatını kaybetti. Almanya'da fiilen çalışan MTBK'nin başına ise yardımcısı Veli Kayyum Han geçti.

Veli Kayyum da tıpkı amiri pozisyonundaki von Mende gibi önemli bir isim. Zira onun Nazilere yakınlığı Mustafa Çokay gibi zayıf değil. Nazilerle ilişkisi 1933 yılına dek dayanıyor. Bu nedenle her ne kadar MTBK içinde Mustafa Çokay'dan sonraki ikinci adam olsa da Naziler için Çokay'dan daha kritik bir isimdir.

MTBK'nin kurulduğu 1941 Ekim ayında Doğu Prusya eyaletindeki bir Müslüman savaş esiri kampını yanında bir Nazi

71 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'ın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s.86

subayı ile ziyaret eden Kayyum, burada esirlere şu konuşmayı yaptı: "Ben bir Özbekim. Adım Veli Kayyum Han'dır. Taşkent'te doğdum. Sovyet hükümeti Türkistan'ı kontrol altına almak üzere yardımcılar arayıp, eğitim için Almanya'ya gönderirken 1922 yılında Almanya'ya geldim. Türkistan'ı Rusya'dan bağımsız hale getirmek için kurmuş olduğumuz bir politik kuruluşumuzun da bulunduğu Almanya'da kalmaya karar verdim. Çok yakın zamanda benden haber alacaksınız."⁷²

Kayyum'un bu sözünden sonra kamptaki koşullar bariz şekilde düzelmisti. Ardından kamplarda politik içerikli eğitimler vermeye başlandı. Eğitimleri koordine eden isim de yine Veli Kayyum'du. Bu eğitimlerde Müslüman Türk esirlere anayurtlarının uzun ve kıvanç dolu bir tarihçesi olduğu, Sovyetler'den kurtulurlarsa tekrar yükselişe geçilebileceği anlatıldı. Eğitimlerin etkili olduğu görülünce hem von Mende, hem de Nazi subaylarının memnuniyeti arttı.

Tarihin bu anında her zaman görülmeyecek türden bir taraf değiştirme yaşanmaya başladı. Müslüman Türkler Sovyetler'den hazzetmiyordu ama artık daha önce savaştıkları düşmanları olan Almanların hizmetine girecekler ve Moskova'ya ihanet edeceklerdi. Bu ise belki de ailelerini bir daha görememeleri demekti. Öte yandan aksi durumda savaş kamplarında muhtemel bir ölüm onları bekliyordu. Müslüman Türk esirler tercihlerini kitlesel bir biçimde Nazilerden yana koydular.

Böylece Nazi Almanyası Müslüman - Türk ordularına Alman Silahlı Kuvvetleri'nin üniformalarını giydirdiler. Onlar artık savaş esiri değil, birer Nazi askeri olmuştu.

Her ne kadar Türk olsalar da kendilerini daha çok Müslüman olarak tanımlıyorlardı. Bu da durumu daha enteresan bir noktaya taşıyordu. Bu adamlar din için savaşıyorlardı ve bu da komünizme tamamen zıt bir noktaydı. O halde bu askerlerin manevi motivasyonu Kudüs Müftüsü gibi isimlerin desteğiyle artırılabilirdi. Naziler bunu da yaptılar. 1942 yılının sonuna gelindiğinde Nazi ordularında Sovyetler'e karşı savaşan Müslüman askerlerin sayısının en az 250 bin olduğu tahmin ediliyor. Bu da İslamı politik gayeleri için kullanmayı icat eden

72 Ian Johnson, *Münih'te Bir Cami*, çev. Serhat Ataman, Mikado Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 21

Nazilerin bu gayelerinde ne ölçüde başarılı olduklarını da gösteriyor.

II. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi Nazi rejiminin sonu olmuştu. Peki ya savaştan sağ kurtulan yüz binlerce Müslüman - Türk Nazi askeri ne olacaktı? Anayurtlarına gönderilmeleri halinde sonlarının Sovyetler Birliği'ne ihanet suçundan idam olacağı belliydi. Nazi geçmişleriyle Batı topraklarında yaşamak da kolay sayılmazdı. Onlara ABD ile Sovyetler Birliği arasında başlayan Soğuk Savaş yardımcı olacaktı...

4. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE'DEKİ DURUM

II. Dünya Savaşı'nın özellikle Avrupa halklarındaki karşılığı kan ve gözyaşıdır. Türkiye'de ise savaş denince akla gelen açlık olmuştur. Savaş boyunca kaç milyon insanın hayatını kaybettiği çeşitli kaynaklarda değişmekle beraber ölü sayısının 40 ile 50 milyon arasında olduğu tahmin ediliyor. Her bir ölümün bir trajediyi içerdiği düşünülürse tarihin gördüğü en kanlı savaşın sadece 6 yılda yarattığı yıkım daha net anlaşılacaktır. Savaşın sürdüğü 1939 ile 1945 arasındaki günlük ortalama ölü sayısı yaklaşık olarak 20 bindir. 6 yıl boyunca her saat yüzlerce insanın öldüğü bu savaşta Türkiye'nin savaşa girmemesi herhalde büyük bir başarı sayılabilir.

Fakat Türkiye'nin hem batı hem de kuzey yanı başında süren kanlı savaşın ülkeye çıkardığı bilanço ekonomik ve sosyal olarak oldukça derindir. Savaşın yarattığı ekonomik koşullar hem geniş kesimlere darbe vurdu hem de yeni ekonomik ve sosyal sorunların baş göstermesine neden oldu. Özellikle işçiler, dar gelirli memurlar ve küçük çiftçiler büyük yokluklarla kendi başlarına mücadele etmek zorunda kaldı. Savaş tehdidine karşı sürekli hazır tutulması ve beslenmesi gereken büyük bir ordunun varlığı özellikle büyük şehirlerin beslenme sorununu kriz seviyesine çıkardı. Artan gıda malları enflasyonu, sabit gelirli kesimlerin açlıkla sınanmasına neden oldu.

Savaş ekonomisinin yarattığı açlığın yanında aynı dönemde Türkiye'nin gelir dağılımı da geçmişte görülmemiş ölçüde bozuldu. Savaş fırsatı çeviren iş çevrelerinin servetlerinin

büyümesi ileriki yıllarda yaşanacak sosyal sorunların da zeminini oluşturdu. Köylerde erkekleri askere alınan aileler işgücü sıkıntısı yaşadı. Böylece kadın evin dışına çıkarak, çocuk okulu bırakarak çalışmak zorunda kaldı. Sokak ve caddelerde o döneme kadar hemen hemen görülmeyen evsiz ve kimsesiz insanların sayısında gözle görülür artışlar yaşandı.

Savaşın toplumsal hayatta yarattığı ekonomik tahribat özetle bu şekildeyken, sermaye sahipleri için de savaş önemli bir dönüşüme neden oldu. Savaşın ekonomik alandaki ilk etkisi uluslararası ticarete hissedildi. Birçok tarafsız ülkeye önceden savaştan önce ihracat edilen mallar artık bu ülkelere gelmemeye başladı. Nazi Almanyası Yunanistan ve On İki Ada'ya yerleşip Ege Denizi'ni mayınlayınca Türkiye'nin en büyük limanları olan İzmir ve İstanbul limanları fiilen kapandı. Temel ihracat kalemi olan tarım ürünlerinin ihracatı, 1940 yılının ilk 10 ayında 1939 yılına göre 276 milyon kg ve 1938 yılına göre de 344 milyon kg daha azdı.⁷³ İhracatın 1948 fiyatlarıyla hesaplanan değeri 1938 yılında 724 milyon TL'den 1944 yılında 277 milyon TL'ye düştü.⁷⁴

Buna karşın milli savunma giderleri 1938 yılında 163 milyon TL iken, bu rakam savaş yılları boyunca artarak 1944 yılında 710 milyon TL'ye ulaştı.⁷⁵ Bu haliyle 1944 yılındaki savunma harcamaları 5 yıl öncesine göre yüzde 335'lik artış göstermiştir. Bu ise başkaca harcamaların kısılması, bazı yeni vergilerin getirilmesi veya vergi oranlarında artışa gidilmesine neden oldu. 1942 yılı itibariyle merkezi bütçe harcamalarının yüzde 66'sını milli savunma harcamaları oluşturuyordu. Savaştan önce bu oran yüzde 39'du.⁷⁶ Aynı dönemde bütçeden iktisadi ve sosyal hizmetlere ayrılan pay da yüzde 27'den yüzde 15'e düşürüldü.⁷⁷

73 Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017, s. 49

74 A.g.e., s. 49

75 A.g.e., s. 50

76 Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi, 1923-1950*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 114'ten aktaran Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017, s.49

77 Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017, s. 49

Ordudaki asker sayısı 120 binden 1 milyon civarına çıkarılmıştı. Tam bir askeri seferberlik hali anlamına gelen böyle bir dönemde 1 milyon askerli ordunun 750 bini Anadolu köylülerinden oluşuyordu. Bu durum ise tarımsal üretimin savaş yılları boyunca azalmasına neden oldu. Halkın temel gıdası ekmeğin hammaddesi olan buğday üretimi yüzde 40, kimi verilere göreyse yüzde 50 azaldı.⁷⁸ Askeri seferberliğin etkisiyle tarımsal üretimdeki düşüş ülkede yaygın bir iâşe sorununun ortaya çıkmasında büyük rol oynadı.

Buğday sorunu ise özellikle İstanbul'da tarımsal üretimin uzağındaki halkın en büyük sorunu haline gelmişti. 1 milyonluk ordunun yarıya yakını olası bir savaş tehlikesine karşı Trakya Bölgesi'nde konuşlandırılmıştı. Buğdayın getirildiği Orta Anadolu ise bu bölgede hem İstanbul'daki kent sakinlerini hem de sayısı yarım milyona ulaşan askerleri beslemek zorundaydı. Üstelik mesele sadece buğday üretimindeki azalma da değildi. Deniz yolu savaş nedeniyle kapanmıştı, elde kalan tek imkân demiryoluydu ancak onun için de hat sayısı yeterli değildi. Öyle ki, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda Meclis kürsüsünden, Anadolu'daki tarımsal üretim çok iyi olsa bile bunun gerekli yerlere sevki konusunda yaşanan güçlüklerin, kentlerin ve ordunun iâşesi konusunda belirleyici olduğunu söylüyordu: "Orta Anadolu'da buğday ambarları dolup taşsa yine İstanbul sıkıntı çeker. Mesele buğday meselesi değil, buğday nakli meselesidir. Tek hat ile Anadolu'dan hem İstanbul halkını hem Trakya'yı hem de buradaki askerleri bol bol beslemeye imkân yoktur."⁷⁹

Tüm bu tarihsel gerçeklere karşılık ekmeğin karneyle satılması gibi uygulamalar maalesef gelecek yıllarda siyasal İslamcılarının sürekli dillerine dolayacakları bir travmaya dönüştürüldü. Karneyle ekmek uygulaması tüm tarihsel koşullarından arındırılıp Tek Parti Dönemi'ne saldırıların vitrinine kondu.

II. Dünya Savaşı yıllarının ekonomiye vurduğu darbe yalnızca tarımda yaşanmadı. Tarım sorunu bir gıda sorununu beraberinde getirdiği için daha görünür olsa da sanayi ve

78 A.g.e., s.52

79 A.g.e., s. 54

madencilik faaliyetlerinde de son derece radikal tedbirler alınmaya başlandı. Bu tedbirlerin en dikkat çekenini savaşın henüz başlarında, 1940 yılının ocak ayında yürürlüğe konan “Milli Korunma Kanunu”dur. Bu kanunla devlet ekonomik hayata müdahalede olağanüstü yetkilerle donatıldı. Bu yetkiler arasında doğrudan fiyat kontrolleri, ürüne el koyma ve hatta zorla çalıştırma dahi bulunuyordu.

Bu çerçevede zorunlu çalışmaya tabi olanlar için “emsaline uygun” ücretler ödenmesi esası getirilmişti. Ancak işçi ile köle arasındaki ayrımı ortadan kaldıran bu uygulama özellikle maden bölgelerinde trajik sonuçlar doğurdu. Belli bölgelerden toplanan köylüler askerlik hizmeti yapar gibi zorla maden işçileri haline getirildi. İşçilerin yeni adı “mükellef işçi”, uygulamanın adı ise “mükellefiyet”ti.

Mükellefiyet uygulamasının, yine II. Dünya Savaşı döneminde uygulanan bir diğer olağanüstü tedbir olan Varlık Vergisi kadar popüler olmaması izaha muhtaçtır. Zira bu uygulama en az Varlık Vergisi kadar trajik sonuçlar doğurmuşsa da mağdurları garibanlar olduğu için tarih yazıcılığının yeterince ilgisini çekememişti. Ancak döneme ilişkin az sayıdaki sözlü tarih çalışması mükellefiyetin halk türkülerine dahi konu olduğunu gösteriyor. Uygulamanın yarattığı rahatsızlık bir türküde şöyle anlatılıyordu: “Mükellefin urganı, terli olur yorganı / Mükelleften kurtulan, çifte kessin kurbanı.”⁸⁰

Mükellefiyete ilişkin sözlü tarih çalışmalarından en kapsamlısı, kendisi de Zonguldaklı bir maden işçisi olan Kadir Tuncer tarafından 1998 yılında yayımlanan *Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu* adlı eserdir. Tuncer'in bu kitapta yaptığı röportajlar mükellefiyet dönemindeki madencilerin durumu hakkında fikir veriyor. Dönemin maden işçilerinden Aslan Yılğün yaşadıklarını şöyle anlatıyor: “Burada rahmetli İnönü'nün bir yanlılığı var. Yahu bırak adamı. Bırak bakalım askere mi gider, ocağa mı girer? Kendisi karar versin. Zonguldak havzası Trabzon da dahil mükellef oldu. Adamlar geliyor, çalışıyor. Bizde boyunduruk bindi miydi biraz zorumuza gider. Ama serbest olursa öyle değildir. İşte bunun için

80 Ahmet Makal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, 1. Baskı, 1999, s.416

adam bırakır, kaçar gider. Çalışmaz. Bu sefer aile efradını jandarmalar zorlar. Nihayetinde yakalayıp yine ocağa sokarlar onu.”⁸¹

Peki ya ocaktan kaçan işçilere ne oluyordu? Nasıl bulunup getiriliyordu? Bir başka mükellef işçi Hüseyin Aydın anlatıyor: “Adam kaçtı geldi köye değil mi? Hemen jandarma kapısının dibinde biter. Ondan önce yetişirdi. Hemen karakola giderdi. Seni buradan alırlar karakola teslim ederlerdi. Karakolda yer-sin bir araba sopa.”⁸²

Mükellef işçi tüm bunları göze alıp da neden kaçıyordu ocaktan? Aslan Yılgün yaşadıklarını şöyle anlatıyor: “Yatak memlekettten getirdiysen vardı. Koyun postu yatak gibi şeyler getirdiysen vardı. Bunları getirmeyenler kara tahtanın üzerinde yatarlardı. Ocaktan gelirlerken kömür getirirlerdi bir kucak. Ateş yakarlardı. Kimi sultaniye der, kara bakla getirirlerdi köyden gelirken. Onu değirmende çekerlerdi. Bu ateşte çorba yaparlardı. Daha Türkçesi eşek baklası çorbası yani...”⁸³

Anlatılanlar ortaya koyuyor ki, mükellef işçilerin çoğunun ayağında çarık dahi bulunmuyor, ayak tabanları bir parmak kalınlığında nasır bağıyor. Banyo ayda bir belki yapılıyor, o da madene yakın derelerde...

Kabul etmek gerekir ki, Cumhuriyet devrinde sanayi işçisinin durumu ile maden işçisinin durumu arasında uçurum vardı. Sanayi işçisi ileride göreceğimiz şekilde nispeten daha iyi durumdaydı. Maden işçisi ise 1960’lı yıllarla beraber toparlanabildi. Bugün özellikle Organize Sanayi Bölgelerinde asgari ücret düzeyinde güvencesiz biçimde çalışan sanayi işçisinin durumu onlarca yıl öncesinden çok daha kötüdür.

Türkiye’deki sosyal politika disiplininin kurucularından biri olan Prof. Gerhard Kessler’in 1949 yılında yayımlanan bir yazısında Karabük’teki demir çelik fabrikasından aktardığı tanıklık bu gerçeği ortaya koyuyor: “Karabük’te işletme tarafından inşa edilip personele gayet ucuza kiraya verilen 3 bin tane tek katlı, bahçeli ev bulunmaktadır. Bu evlerde elektrik, su ve

81 Kadir Tuncer, *Tarihten Günümüze Zonguldak’ta İşçi Sınıfının Surumu*, Göçebe Yayınları, 1. Baskı, 1998, s. 76

82 A.g.e., s. 79

83 A.g.e., s.76

yakacak ücretsizdir. İnsanın hakikaten derhal Karabük'e göç edeceği geliyor."⁸⁴

Cumhuriyetin ideali kentli sınıfların refahını yüksek tutmak ve modern bir işçi sınıfı yaratmaktı. Bunun için işçi sınıfının güvencesi grev, toplu sözleşme vs. değil, bizzat devletin kendisiydi. Köylü kesimler ise birçok teknik sebeple aynı refaha erişemedi. Bu durum daha önce de belirttiğimiz gibi kentlerde cumhuriyet ülküsünün sahiplenilmesine, köylerde ise böyle bir bilincin gelişme dinamiklerinin tıkanmasına yol açmıştır. Böyle bir sosyal yapıda Cumhuriyet karşıtı fikirlerin büyümesi için köyden kente plansız göçün kışkırtılması yeterli oldu. Siyasal İslam, işte bu şartların olgunlaşmasıyla Türkiye'de kışkırtılabilir ve vücut bulabildi.

II. Dünya Savaşı'nın üzerinden geçen onlarca yılda savaşın acıları unutuldu ama siyaset kurumunun manipülasyon ustalığı sayesinde karneyle ekmek uygulaması unutulmadı. Savaştan 75 yıl sonra 2020 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan defalarca andığı karneyle ekmek dönemine ilişkin "Türkiye için buhran yabancı bir kavram değildir. Bu ülke CHP döneminde ekmeği karne ile dağıtma buhranını yaşamıştır. Yaşatan kimdi? CHP"⁸⁵ ifadelerini kullanabildi. Halbuki dönemin şartları içinde ekmeğin karneyle satılması gibi zaruri uygulamalar olduğu gibi, mükellefiyet gibi gereğinden sert tedbirler de alınmıştı. Aradan geçen yıllarda çoğu unutuldu. En gerekli olan uygulama "Karneyle ekmek" ise çarpıtılarak hafızalara kazındı.

Savaş boyunca Türkiye'nin içinden geçtiği sosyal ve ekonomik yıkım özetle buyken, ülke bir yandan da savaşın etkisiyle ciddi bir kamplaşma yaşıyordu. Ülkenin gözü kulağı kuzeyde milyonlarca insanın ölümüne neden olan Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği savaşına odaklanmıştı. Türkiye ise her ne kadar savaşın tarafsız güçlerinden biriye de halkın azımsanmayacak bir bölümü bu savaşta Almanya'nın kazanmasını diliyordu. Bu dileğin arkasında kabaca iki önemli etken bulunuyor.

84 Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, 1. Baskı, 1999, s.416s. 260

85 <https://www.evrensel.net/haber/405384/erdogan-yine-ayni-sozlerle-chpye-yuklendi-chp-doneminde-ekmek-karne-ile-dagitildi>

İlki Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın müttefiki olmasıdır. Pek çok yazara göre I. Dünya Savaşı 1914'te başlamış ve savaşın yalnızca ilk bölümü 1918'de bitmişti. İkinci bölüm ise 1945'te bitecekti. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye için önemli bir travma olan I. Dünya Savaşı yenilgisindeki müttefik Almanya'nın en azından II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkması geniş ve apolitik halk kesimleri için ulusal onuru kurtarabilme fırsatıdır. Almanya'nın bu konumu aynı zamanda Türkiye halkının Rus düşmanlığıyla birleştirilince tablo daha açık bir hal alıyor. ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği ile müttefik olarak Nazi Almanyası'na karşı savaşıırken Türkiye'deki Sovyet Rusya karşıtlığı İngiliz diplomatların bile tepkisini çekiyordu. İngiltere'nin Ankara'daki büyükelçisi Knatchbull-Huggessen, 1943'te Türkiye'deki Sovyet karşıtlığını "açık bir ahmaklık" ve "çılgın Rus saplantısı" olarak tanımlıyor ve bunu "milli akıl hastalığına" benzetiyordu.⁸⁶

İkincisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle 1930'lu yıllardan itibaren içerideki antikomünist eğilimi güçlendirmesidir. 1945'ten sonraki Soğuk Savaş yıllarında ve özellikle 1960'larda siyasi arenada Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) komünistlikle suçlansa da, devleti kuran bu parti oldukça antikomünistti. Öyle ki, komünist şair Nâzım Hikmet II. Dünya Savaşı yılları boyunca ve hatta sonrasında (1938-1950) toplamda 12 yıl 7 ay yine CHP döneminde cezaevinde kalmıştı. Bu haliyle devletin de resmi ideolojisi (Stalin'in Kars ve Ardahan'da toprak talep etmesinin iddia edilmesinden çok daha önceleri bile) antikomünizmdi. Erken cumhuriyet döneminin daha sonraki yıllardan temel farkı Sovyetler Birliği ile geliştirilen sıcak diplomasıdır. Ancak bu durum iç politikada komünist fikirlerin en azından ifade imkânı bulacağı bir ortam yarattığı anlamına gelmez. Ayrıca CHP'nin ve dolayısıyla Tek Parti Dönemi'nin resmi ideolojisinin antikomünizm olması, bu dönemin ekonomi politikalarının liberal-serbest piyasacı olduğu anlamına da gelmemelidir. Hatta günümüzde merkez sağın ilk kitle partisi olarak bilinen ve neredeyse tüm sağ partiler tarafından sahip çıkılan

86 Behlül Özkan, "Soğuk Savaş'ta Türkiye Müesses Nizamı ile Siyasal İslam'ın Kutsal İttifakı", (der) Behlül Özkan-Tolga Gürakar, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s.129

Demokrat Parti (DP) bile kurulduğu ilk günlerde siyasi yelpazedeki konumunu CHP'nin solunda tanımlar. Tabii komünizm tehlikesinden sakınarak... Ocak 1946'da DP'nin kurulmasının hemen ardından yaptığı basın toplantısında Adnan Menderes, gazetecilere yeni partinin siyasi yelpazedeki yerini "CHP'den belki iki parmak daha soldur" şeklinde tanımlıyordu.⁸⁷

Kurulduğunda DP'nin bile solda kaldığı böyle bir siyasi düzende komünizmin temsilcisi konumundaki Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyası savaşırken Sovyetler Birliği'nin galip gelmesini açık açık ummak dönemin şartları düşünüldüğünde zordur. Ancak her ne kadar Sovyet karşıtlığı yüzünden Nazilerin galip gelmesi geniş kesimler tarafından arzu edilse de aynı geniş kesimlerin Nazi sempatzanı olduğunu ileri sürmek de iddialı olurdu. Buna karşın yine de II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye'de açık açık Nazi propagandasının yapılmaya başlandığı ve daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi'ni (MHP) kuracak isimlerin fikirlerinin tohumlarının atıldığı dönem olarak anılabilir. Irkçı-Turancı fikirlerin güç kazandığı bu dönemin sembol isimlerinden biri de edebiyatçı Nihal Atsız'dı.

1944 yılının 20 Şubat ve 21 Mart günlerinde Irkçı-Turancı Nihal Atsız, sahibi olduğu *Orhun* isimli dergide dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na iki açık mektup yayımlar. "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye açık mektup" ve "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye ikinci açık mektup" başlıklı bu iki yazıda Atsız, komünistlerin devlet kademelerinde hızla kadrolaştığını iddia eder. Atsız'a göre bu kadrolaşmanın en yoğun yaşandığı yer ise Hasan Âli Yücel'in Maarif (Eğitim) Vekâleti'dir. Atsız da bu kadrolaşmanın engellenmesini Başbakan Şükrü Saraçoğlu'ndan şu sözlerle istemektedir: "Devlet bilmeden koynunda yılan besliyor. Kızıl gözlü, sinsî ve zehirli yılanlar... Bu yılanlar yarın birer doktor olup yurt köşelerinde vazife aldıkları zaman ilk işleri baltalama işlerine girmek olacak, vatani arkadan vuracaklar, bekledikleri kızıl sabahı Türkiye'ye getirecek olan yabancı ordulara ajanlık edeceklerdir. Zaten toplu ve teşkilatlı bir halde daha şimdiden konferanslarda nümayiş yapmaları da bugünden ajanlık etmelerinin delilidir."⁸⁸

87 A.g.e., s. 127-128

88 Fatih Yaşlı, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket ve Türkeş*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2019, s. 25

Atsız bu yazısının devamında komünistlerin devlete nasilsinsice sızdığını anlatır ve bir isim listesi yayımlar. Pertev Naili Boratav ve Sabahattin Ali gibi isimlerin bir an önce devletten uzaklaştırılmasını ister. Hasan Âli Yücel'i de istifaya çağırır.⁸⁹ Bunun üzerine Sabahattin Ali yargıya başvurur ve böylece Atsız hakkında soruşturma başlatılır. 26 Nisan 1944'te davaya dönüşen soruşturma 9 Mayıs 1944'te Atsız'ın Sabahattin Ali'ye hakaretten 4 ay hapis cezası almasıyla son bulur. Duruşmaların devam ettiği 3 Mayıs 1944'te yaşanan bir hadise ise İnönü'nün 19 Mayıs'ta yapacağı konuşmayı dahi etkileyecek büyüklüktedir. 3 Mayıs'ta Atsız yanlısı bir kalabalık "Kahrolsun komünistler" sloganıyla Ankara Ulus Meydanı'nda bir gösteri düzenler. Benzer gösteriler daha önce de düzenlenmişse de 1944'ün ortaları itibariyle Nazilerin savaştan galip çıkamayacağı kesinleşmiş gibidir. İnönü uluslararası bu konjonktürü de gözетerek operasyona girer, "İrkçılık-Turancılık" dosyasını açar ve 19 Mayıs konuşmasında şu ifadeleri kullanır:

"Turancılık fikri, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterisidir. Bu bakımdan Cumhuriyeti iyi anlamak lazımdır. Milli Kurtuluş sona erdiği gün, yalnız Sovyetler'le dosttuk ve bütün komşularımız eski düşmanlıklarının bütün hatıralarını canlı olarak zihinlerinde tutuyorlardı. Herkesin kafasında, biraz derman bulursak saldıncı bir siyasete kendimizi kaptıracağımız fikri yaşıyordu.

Şimdi vatandaşlarımdan iki suale cevap vermelerini isteyeceğim: İrkçılar ve Turancılar gizli tertipler ve teşkilatlara başvurmuşlardır. Niçin? Kandaşları arasında gizli fesat tertipleriyle fikirleri memlekette yürür mü? Hele doğudan, batıdan ülkeler gizli Turan cemiyetiyle zapt olunur mu? Bunlar o şeylerdir ki, ancak devletin kanunları ve esas teşkilatı ayak altına alındıktan sonra başlanabilir. Şu halde yaldızlı fikirler perdesi altında doğrudan doğruya Cumhuriyetin, Büyük Millet Meclisi'nin mevcudiyeti aleyhinde teşebbüsler karşısındayız.

Vatandaşlarıma ikinci sualimi soruyorum: Dünya olaylarının bugünkü durumunda Türkiye'nin ırkçı ve Turancı olması lazım geldiğini iddia edenler, hangi millete faydalı, kimlerin maksadına yararlıdır? Türk milletine yalnız bela

89 A.g.e., s. 25

ve felaket getirecek olan bu fikirleri yürütmek isteyenlerin
Türk milletine hiçbir hizmetleri olmayacağı açıktır.”⁹⁰

Bu konuşmadan sonra ünlü “ırkçılık-Turancılık” operasyonları başlar. Yaşananlar tarihsel çerçeveye oturtulduğunda Cumhuriyetin kendi felsefesi için tehlikeli gördüğü İrkçılık-Turancılıkla açıktan mücadele edebilmek için ancak Nazilerin geri çekilmesini beklemek durumunda kaldığı görülecektir. Belki de Naziler Sovyetler’le giriştiği mücadelede galip gelseydi tarih Cumhuriyeti çok daha farklı bir yörüngeye sokacaktı.

Öte yandan İrkçi-Turancı faaliyetlere karşı girişilen mücadele komünist faaliyetlere alan açıldığı anlamına da gelmez. Bu tarihten sadece 4 yıl sonra 2 Nisan 1948’de bu sefer de Soğuk Savaş ikliminde solcu edebiyatçı Sabahattin Ali, Kırklareli’de kendisini sınıra taşıyan Ali Ertekin tarafından öldürülecekti. Sabahattin Ali suikastının tetikçisi Ali Ertekin olsa da arkasındaki failer bulunamadı. Faili meçhul aydın katliamlarının kapaşı böylece Sabahattin Ali suikastıyla aralandı.

* * *

II. Dünya Savaşı’nın bitişi ve faşizmin yenilmesiyle dünya ABD ve Sovyetler Birliği’nin başını çektiği iki kampa, kapitalist ve sosyalist kamplara ayrılır. 5 Mart 1946’da Missouri eyaletinde ABD Başkanı Truman ile birlikte katıldığı bir konuşmada İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Avrupa’nın ortasına “demir perde” indiğini ve Soğuk Savaş’ın başladığını ilan etti: “Baltık’taki Stettin’den Adriyatik’teki Trieste’ye kadar kıta boyunca demir bir perde çekildi. Doğu ve Orta Avrupa’nın tüm kadim ülkelerinin başkentleri, bu hattın arkasında kalmış durumda. Varşova, Berlin, Prag, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya; tüm bu görkemli şehirler ve halkları, Sovyet etkinkenlik sahası olarak isimlendirmek zorunda kaldığımız alanda kalıyorlar.”⁹¹

Churchill’in bu ünlü konuşması “Demir Perde” konuşması olarak da bilinir. Ancak Türkiye’de bu konuşmadan aylar

90 A.g.e., s. 23-24

91 Sedef Bulut, “Türk Dış Politikasındaki Gelişmeler Etkisinde Sir Winston Churchill’in 1959 Yılı Gayri Resmi Türkiye Ziyareti Üzerine bir Değerlendirme”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2013 Bahar, s.223-248: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235744>

öncesinde dahi, antikomünizm çok revaçtaydı ve Soğuk Savaş boyunca antikomünizmin yaygınlığı ordu, ABD ve büyük sermayedarların da etkisiyle artırılacaktı. “Türkiye’de İslamcılık Soğuk Savaş sürecinde merkez tarafından ezilen, baskı gören bir siyasal hareket değil, 1960’lardan itibaren sınıf siyaseti üzerinden yükselen sola karşı devletin merkezinin ve büyük sermayenin panzehir addederek arka çıktığı bir siyasal dinamikti.”⁹² Başka bir ifadeyle iddia edilenin aksine İslamcılık fikri Türkiye’nin sosyal yapısındaki fırsatlardan istifade ederek kapitalist güçler tarafından kışkırtılmış bir hareketten ibaretti. Böyle bir kışkırtma olmasaydı, bu topraklarda yaşama şansı da bulamayacaktı. Yine iddia edilenin aksine “yerli ve milli” bir fikir de değildi.

Ancak savaşın sona erdiği 1945 yılı itibariyle antikomünizmin en önemli ideolojik aparatı olan İslamcılık henüz kapitalist kutbun merkez gücü ABD tarafından yeterince keşfedilememişti. Bu keşif ancak savaşta bozguna uğrayan Nazilerin geçmişlerini temizlemek ve hayatta kalabilmek adına Sovyetler Birliği’ne ilişkin istihbarat belgelerini ABD istihbaratına sunmasıyla derinleşebildi. Bu belgeler ise Nazi yetkilisi Gerhard von Mende’nin de içinde bulunduğu Ostministerium’dan elde edilecekti.

Bu haliyle II. Dünya Savaşı Türkiye’si’ne bakıldığında gelecek yılları hazırlayan zemin netleşiyor. Her ne kadar II. Dünya Savaşı’na girmemek çok büyük bir diplomatik başarı olsa da, Cumhuriyetin kır-kent çelişkisini henüz aşamamış olmasından doğan zorluklar, bazı politik yanlışlarla bir araya gelince halkın iktidar partisi CHP’ye sırtını dönmesine neden olmuştu. Burada “Elden başka ne gelirdi” savunması yapılabilir. Ancak bu savunma halk gerçeğine yeterince yakın bakılmamasından kaynaklıdır. Cumhuriyet, çatışmacı değil sınıf uzlaşmacı bir anlayışı benimsese de, özellikle savaş yıllarında sermaye birikimini artıran Türk sermayedarları savaş sonrasında ticaretten sanayiye geçiş yapacaklar ve izleyen yıllarda kentli işçi sınıfı

92 Behlül Özkan, “Soğuk Savaş’ta Türkiye Müesses Nizamı ile Siyasal İslam’ın Kutsal İttifakı”, (der) Behlül Özkan-Tolga Gürakar, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düzeni*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2020 s. 125

hızla büyüyecekti. Böyle bir büyümeye eşzamanlı olarak “komünizm tehlikesi”nden tedirgin olan egemenler işçi sınıfını manipüle etmek için İslamcılıktan istifade etmekten hiç çekinmeyecekti. 1945 itibariyle Türkiye’de siyasal İslamcılığın filizleneceği zemin olgunlaşmıştı fakat toprağa can suyunu dökmek gerekiyordu. Bu can suyu bizzat Türkiye’nin müesses nizamının egemen güçleri olan ordu, sermaye ve ABD eliyle döküldü.

5. BÖLÜM

ANTİKOMÜNİST YERLEŞİK DÜZENİN İNŞASI

Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya ve müttefiklerine savaş ilan etse de II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmadı. Zaten aynı yılın mayıs ayında müttefikler Berlin'i ele geçirdi. 2 Eylül 1945'te ise Mihver güçlerinin son üyesi Japonya teslim oldu. Bu tarihten itibaren sadece Türkiye'nin değil tüm dünyanın düzeni yeniden şekillenmeye başladı. Savaşın sonuçlarıyla birlikte eski dünyanın büyüklerinin çoğu tarihe karışmış, yeni dünya düzeninde sadece iki büyük kalmıştı. Ancak bu iki büyük yani ABD ile Sovyetler Birliği arasında da sıcak bir savaş olasılığının sürekli masada olduğu bir silahlanma yarışı başlamış, Türkiye de bu yarışta kapitalist bloku temsil eden ABD'nin tarafı olmaya karar vermişti. Ancak sorun şu ki, Türkiye liberal bir ekonomiye sahip değildi. Hali hazırda sanayi üretiminin neredeyse tümü kamu şirketlerinin elindeydi. Sermaye sınıfı da zaten ticaretten sanayiye henüz geçememişti. Ancak savaş yıllarının ticaret burjuvazisine "iyi geldiği" de ortadaydı.

Dahası liberal bir ekonominin gereği olan çok partili hayat da her ne kadar Cumhuriyetin ana hedeflerinden biri olsa da henüz hayata geçmiş değildi. Dış politikada da Sovyetler Birliği ile ilişkiler kötü sayılmazdı. Örneğin 1934-1938 arasını kapsayan Birinci 5 Yıllık Sanayi Planı Sovyetler'den gelen uzmanların danışmanlığında ve yine Sovyetler'den alınan borçla finanse edilmişti. Sözün kısası Türkiye'nin Batı Bloku'nun içine dahil olması için hem ekonomik hem iç hem de dış politik yapısında değişikliğe gitmesi gerekiyordu. Üstelik savaş yılları, önceki bölümlerde de

bahsettiğimiz gibi ülke ekonomisinde büyük hasarlara yol açmıştı. Bu hasarın telafisi için dış kaynak ihtiyacı elzem olmasa da dış kaynağın süreci hızlandıracacağı da ortadaydı.

Böylece Türkiye’de çok partili hayata Soğuk Savaş’ın gölgesinde geçildi. Soğuk Savaş’ın gölgesindeydi çünkü çok partili hayat, zamanın ruhu gereği sola kapısını hiç açmamıştı. Nitekim CHP iktidarı döneminde Esat Adil Müstecaplıoğlu’nun kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), Dr. Şefik Hüsnü Deymer’in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) “dış devletlerle bağlantılı” olduğu gerekçesiyle sıkıyönetim mahkemeleri tarafından daha 1946 yılında kapatılacaktır. Öte yandan dönemin ruhu gereği İslamcılık komünizme karşı panzehir olarak görülmeye başlanır. TSP ve TSEKP henüz faaliyete bile geçmeden kapatılırken o dönem deyim yerindeyse pıtrak gibi muhafazakâr veya İslamcı partiler kurulur. Arıtma Partisi (ArP-1946), İslam Koruma Partisi (İKP-1946), İdealist Parti (İdP-1947), Türk Muhafazakâr Parti (TMP-1947), Serbest Demokrat Partisi (SDP-1949) gibi İslamcı/ muhafazakâr partiler yine bu dönemde kurulurlar.⁹³ Buna karşılık bu yıllarda “antikomünist dalganın ana taşıyıcı kolonu İslamcılıktır” demek de doğru olmaz. Zira devletin kurucu partisi olan CHP de son derece antikomünist olmakla birlikte İslamcı değildi. 1945’i takip eden yıllarda rejimin antikomünist söylemi savaştan önceki mirası da devralarak daha çok Türkçülük üzerine bina edildi. Türkiye’nin siyasi yelpazesinin sağında kalan “iki kavgalı kardeş” İslamcılık ve Türkçülük bir araya gelene dek CHP, siyasi yelpazenin sağında kalan bir partiydi.

O kadar ki, Demokrat Parti (DP) kurulduktan sonra gazetecilerin Adnan Menderes’e “Kendinizi nerede tanımlıyorsunuz” sorusu üzerine Adnan Menderes “CHP’nin iki parmak solunda” diyebilmişti. Gerçekten de dönemin solcuları Demokrat Parti’nin kurulmasının ardından partiye ilgi göstermiştir. Örneğin 1960’lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi’nin genel başkanlığını yapacak olan Mehmet Ali Aybar, 1946 yılında DP listesinden Bursa milletvekili adayı dahi olmuştur. Özellikle DP’nin kuruluş sürecinde solculuklarıyla bilinen ve bundan ötürü

93 Mete Kaan Kaynar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2020, s. 296

haklarında pek çok kere dava açılan *Tan* gazetesinin sahipleri Sabiha ve Zekeriya Sertel de DP ile bağlantılı hareket etmiştir.⁹⁴

Zaten 4 Aralık 1945'teki sol görüşlü *Tan* gazetesi baskını bizzat devletin (bu yıllar için CHP'nin de denebilir) parmağıyla organize edilmiş ve kışkırtılmıştı. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarındaki antikomünist hava öylesine baskındı ki, siyasi partilerin birbirlerini gayrimeşru ilan etmek için yaslandığı ilk dayanak karşı tarafı komünistlikle suçlamaktı. Örneğin *Tan* gazetesi baskını olayının kışkırtıcılarından Hüseyin Cahit Yalçın 18 Temmuz 1946 tarihinde *Tanın* gazetesindeki yazısında "Moskova Radyosu Demokrat Parti'yi destekliyor" diyebilmişti.⁹⁵ Bu haliyle Soğuk Savaş'ın ilk yılları düşünüldüğünde "CHP siyasi yelpazenin solunda kalıyor" önermesi yanlıştır. CHP'nin solda konumlanması için 1960'ları beklemek gerekir.

Dönemin ruhunun bütününe yansıyan antikomünist dalga ülkenin siyasi yelpazesinde tek bir sol partinin dahi olmamasının ana nedeniydi. Çok partili hayata solsuz siyaset damga vurmuştu. Buna rağmen ülkenin dört bir yanını saran bir komünizm tehlikesi varmış gibi yapılarak Batı Bloku'na daha hızlı eklenmek arzulandı. Böylece 1940'ların sonu itibarıyla Türkiye, ABD'den gelecek olan Marshall Yardımı'nı almak adına bir komünist tehdit olduğunun propagandasını daha sık yapmaya başladı. Hatta bu propaganda öylesine büyük bir canavara dönüşmüştü ki, Köy Enstitüleri dahi bizzat İsmet İnönü döneminde komünizm tehdidi gerekçe gösterilerek pasif hale getirilmişti. Aynı dönemde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes ve Pertev Naili Boratav'ın tasfiyeleri, Sabahattin Ali'nin 2 Nisan 1948'de şüpheli biçimde öldürülmesi antikomünist dalganın sonuçlarıdır. Tüm bunlar yaşanırken Nâzım Hikmet'in de yine komünizm suçlamasıyla cezaevinde olduğu düşünülürse, Türkiye daha Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında kapitalist Batı Bloku'nun parçası olmak adına "gereğinden fazla" efor harcamıştır.

Tüm bu yaşanan cadı avının dayanağı ise savaştan sonra Sovyetler Birliği lideri Josef Stalin'in Doğu Anadolu'daki Kars

94 A.g.e., s. 298

95 Behlül Özkan, "Soğuk Savaş'ta Türkiye Müesses Nizamı ile Siyasal İslam'ın Kutsal İttifakı", (der) Behlül Özkan-Tolga Gürakar, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s. 130

ve Ardahan'ın Gürcistan'a verilmesi talebiydi. Bu iddianın gerçekliğini tarihçilere bırakmakla birlikte Türkiye'nin bu tehdidi Batı Bloku'na dahil olmak için kullandığı da açıktı.

Dünya Ekonomisine Eklemlenme Denemesi

Her ne kadar siyasette antikomünist rüzgâr esse de 1945 ve 1946 yılları için aynı şeyi ekonomi alanında söylemek erkendi. 1946 yılının başlarında hâlâ eski korumacı-devletçi dönemin alışkanlıklarının izleri vardı. 1946 yılının ilk yarısında tamamlanan ve Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev gibi korumacı-devletçi sanayileşmenin savunucularının hazırladığı İkinci 5 Yıllık Sanayi Planı bunun açık örneğini oluşturuyor. Ancak aynı planın uygulamaya konulmaması da 1945 ve 46 yıllarında dünya ekonomisine eklemlenme sürecindeki kafa karışıklığını kanıtlar nitelikte. Dahası İkinci 5 Yıllık Sanayi Planı'nın yerine 1947 yılında dönemin şartlarına göre son derece liberal görünümlü Türkiye Kalkınma Planı'nın hazırlanması artık korumacı-devletçi sanayileşme modelinin tümünden terk edildiğinin en açık örneğidir.

Zaten Türkiye henüz 1946 yılında Uluslararası Para Fonu'na (IMF) üyelik başvurusu yaparak ekonomik anlamda da Batı Bloku'nun parçası olmak istediğini ortaya koymuştu.

1946 yılında 100 milyon dolarlık dış fazla veren Türkiye, yıllık ithalatının da 2 mislinden fazlasına denk gelen 250 milyon dolarlık döviz rezervine sahipti.⁹⁶ Bu haliyle bir dış yardım için politik ve ekonomik tavizler vermesine ihtiyaç yoktu. Buna rağmen Türkiye, ABD'nin Sovyet tehdidine karşı dağıttığı Marshall Yardımı'nı almak adına yoğun bir çaba içine girdi. Yardımlar ilk etapta II. Dünya Savaşı'nda doğrudan zarar gören ülkeler için tasarlandığından, Türkiye'nin ilk başvurusu kabul edilmese de devamında yardımların kapsamının genişletilmesiyle Türkiye de yardımlardan faydalandı.

Bu zamana dek ülkenin sanayisi daha çok kamu yatırımlarından ibaretti. Özel teşebbüsler olsa da bunlar, büyüklük itibarıyla kamu teşebbüslerine yaklaşacak cinsten değildi. Türkiye sermaye sınıfı ise sanayiden çok ticaretle uğraşıyordu. Ancak 1945 sonrası işler değişmeye başladı. Birkaç kurnaz iş insanı

96 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, 18. Baskı, 2013, s. 99

Türkiye'nin ABD ile yakınlaştığını sezince soluğu ABD'de aldı. Dönemin şartları düşünüldüğünde ABD'ye gitmek son derece zordu ve bunu yapabilen az sayıda müteşebbisten biri de Vehbi Koç'tu. Vehbi Bey'in parlak zekâsı henüz savaşın ortasında ABD'yle ilişkileri geliştirmenin gerekliliğini fark etmişti. Koç Holding'in kurucusu anılarında döneme ilişkin şunları kaydediyor: "1943 yılındaydık. Savaş uzuyor, bütün Avrupa'yı titreten Alman orduları Hitler'in durmadan değişen kararlarıyla yıpranıyor, savaş uzadıkça da Müttefikler zaman kazanıyor, güçleniyordu. Yılın ikinci yarısında bende şu görüş belirdi: Bu savaş Amerika ve müttefikler kazanacak, ticaret serbest olacak. Avrupa bitkin halde, Amerika'yla büyük iş imkânları çıkacak; iş alanıma giren Amerikan firmalarının temsilciliklerini almalıyım. Bu yoldan yürümem gerektiğine karar verdim."⁹⁷

Vehbi Koç, böylece yanına gelen genç mühendis Vecihi Karabayoğlu'nu ABD'ye henüz savaş yıllarında kendisine ilişkiler sağlaması için gönderir. 1946 yılında da Karabayoğlu'nun ilişkileriyle bizzat ortaklıklar kurmak adına kendisi ABD yolcusu olur. Vehbi Koç'un ticaretten sanayiye geçişinin ilk adımı da bu yolculuk olur.

Aslında bu hikâye Türkiye ekonomisinin ve siyasetinin dönüm noktası sayılabilir. Bu yıllar itibariyle kamunun sanayiden çekilmesi halinde geride kalan özel şirketlerin büyük ölçekli sanayi atılımları yapacak sermaye derinliği ve tecrübesi bulunmuyordu. Ancak yine de küresel ekonomiye entegre olma girişimlerine plansız ve son derece hızlı yol verildi. Bu durum Türkiye sermaye sınıfının hızla kompradorlaşmasına neden olmuştu. Vehbi Koç'un ardından birçok sermayedar aynı yolu izleyerek ABD'li şirketlerin Türkiye'deki fabrikalarını kurdular. Bununla da bitmedi. Çok partili hayata geçilmesine geçilmişti ancak Türkiye'nin bu rejimi finanse edecek kurumları bulunmuyordu. Çok partili hayat, siyasi rekabet ortamıyla birlikte, partilere aynı zamanda daha fazla paraya ihtiyaç duyan finansman sorunlarını getirdi. 1940'ların sonu itibariyle sanayiye adım atarak sermayelerini derinleştiren bu iş insanları, ileriki bölümlerde göreceğimiz üzere 1960'lardan sonra siyaseti geri planda dizayn eden güçlerin de içinde oldu.

97 Vehbi Koç, *Vehbi Koç Anlatıyor*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 2018, s. 120-121

Tüm bunların paralelinde ise Soğuk Savaş'ın antikomünist çarkları dönmeye devam ediyordu. Türkiye, değişim yıllarında, eşzamanlı olarak ABD'yle ortaklık kuran sermaye sınıfının büyümesini, çok partili hayatı ve antikomünist propagandanın Türkçülük ve İslamcılık akımlarını büyütmesini izledi.

* * *

Her ne kadar irili ufaklı birçok parti kurulmuşsa da siyasi arenada iddia sahibi olan Demokrat Parti oldu. Zaten İsmet Paşa ile karşılaştırılan Celal Bayar'ın partinin başında olması, partinin yönetici kadrosunun daha önce CHP'de vekillik de yapan tanınmış siyasetçilerden oluşması, DP'yi en güçlü iktidar alternatifi yapıyordu. DP'nin kurulduğu ve muhalefette olduğu ilk yıllardaki temel stratejisi de CHP'den rahatsız olan tüm sosyal ve siyasi çevrelerin desteğini kazanmaktı. Böylece DP'nin 1946-1950 arasındaki siyasi söylemi partinin adından da ivme kazanarak "demokratlık" oldu.

Ancak muhalefetteki DP ile iktidardaki DP arasındaki açığı farkı yıllar geçtikçe daha da açılacaktı. Öte yandan komünizme karşı seküler milliyetçi söylemin yeterince işlevsel olmadığı ve İslamcı söylemin oya tahvil edilebildiğinin anlaşılmasıyla birlikte DP'nin iktidarda olduğu 1950'li yıllar siyasal İslamın da kökleştiği dönem oldu. Ayrıca DP yönetimi CHP karşıtlığında birleşse de Amerikancılık konusunda 1945 CHP'sini mumla aratır niteliktedir.

14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP'nin hükümet programı 1 ay sonra Meclis'te okunduğunda 1946 sonrası politik tercihlerin bir süreklilik içinde iktidara geldiği anlaşıldı. Programda "Büyük dostumuz Birleşik Amerika'nın askeri sahadaki maddi ve teknik yardımlarından daha geniş mikyasta ve daha süratle istifadeler teminini tahakkuk ettirmeye çalışacağız"⁹⁸ denerek antikomünist harekete omuz verileceği tüm dünyaya ilan edilmiş oldu. "Hususi teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve onun süratle gelişmesine yardım etmek"⁹⁹ maddesiyle yeni yeni derinlik kazanan sermaye sınıfına güvence veriliyordu. "İstihsal hayatını devletin zararlı

98 Fatih Yaşlı, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket ve Türkeş*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2019 s. 84

99 A.g.e., s.84

müdahalelerinden kurtarmak” ve “iktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye ifade olunabilir”¹⁰⁰ maddesiyle 6 okun devletçiliğinden kesin olarak vazgeçildiği, dahası özelleştirmelerin önünün açılacağı belirtilir. Menderes hükümeti bu programla 10 yıl boyunca ABD ile giderek derinleşen bağımlılık ilişkilerine teslim oldu.

Amerikancılık sadece dönemin hükümet programından ibaret değildi. Aynı zamanda bizzat hükümet tarafından sosyal hayata da enjekte edilmeye çalışıldı. Zaten Marshall Yardımı’nın şartlarından bir tanesi de buydu. Amerika Doğu Bloku’na karşı yekpare bir Batı Bloku tahayyül ediyor ve bu blokun liderliğini üstleniyordu. Zaten kapitalizm doğası gereği tek merkezli bir sistemdi ve sistemin merkezinde paranın kontrolünü elinde tutanlar bulunuyordu. Bu haliyle Türkiye piyasasını serbestleştirdikçe ABD ile bağımlılık ilişkileri derinleşti.

Marshall Yardımı’yla ilgili 12 Temmuz 1947 tarihli antlaşmada şöyle deniyordu: “Türkiye hükümeti, bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye’de tam ve devamlı yayın yapacaktır.”¹⁰¹

Bu, Türkiye hükümetinin kendi yurttaşlarına Amerikan propagandası yapma yükümlülüğü demekti. Üstelik bu yükümlülüğe hiç ayak diretmeden de uyuldu. Amerikalılar tarafından hazırlanan resimli, krokili broşürler Türkçeye çevrilerek basıldı ve dağıtımı sağlandı. Devlet radyosunda Marshall Yardımı’ndan gelen traktörler, cipler, pulluklar için özel programlar hazırlandı. Yardımın büyük bölümü zaten ABD’de üretilen ürünlerin gönderilmesinden oluşuyordu. Dolayısıyla bir yandan da ABD ürünlerinin bizzat Türkiye devleti aracılığıyla halka propagandası yapılmaya başlandı. Türkiye’deki radyo yayınlarında sık sık şöyle ifadeler kullanılabiliyordu: “Marshall Planı sayesinde, medeni insanlar, insan nesline yardım edebilmek uğrunda, modern teknik üzerindeki maharet ve bilgilerini paylaşıyorlar.”¹⁰²

100 A.g.e., s.84

101 Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, 11. Baskı, 2018, s. 183

102 A.g.e., s. 184

Bu kadar yoğun propagandaya maruz bırakılan halk kesimlerinin de sosyal hayatında ister istemez değişimler gözlenmeye başlandı. 1970’li yıllardaki aranjmanların ilk örnekleri 1950’li yılların başında yapıldı. Ancak 1970’li yıllardaki gibi apolitik aşk şarkılarından çok politik içeriği de olan şarkılar aranje edilmektedydi: “Amerikan kovboyları aslan Cinotri / Cinotri’nin yumrukları demir gibi...”¹⁰³

Aranjmanları, izleyen dönemde Türk müzisyenlerin Türkçe yazılmış sözlerle Amerikan müziğini andıran besteleri takip etti. Mesela dönemin meşhur solistlerinden Celal İnce’nin seslendirdiği Dostluk Şarkısı, TRT radyosunun en sık çaldığı şarkılardan biri oldu: “Amerika, Amerika, Türkler dünya durdukça / Beraberdır seninle, hürriyet savaşında.”¹⁰⁴

* * *

Bu haliyle Amerikancılık kent hayatına bu biçimiyle nüfuz ederken nüfusun yüzde 80’inin yaşadığı köylerde siyasi faaliyetlerin laiklik karşıtı tonu giderek artmaya başladı. Cumhuriyetin dilemması 1950’li yıllarda önemli bir kırılmaya neden oldu. Sanayileşmeyi finanse edecek olan özel sermayenin derinliği yeterli olmadığı için özel teşebbüse yaslanamayan Cumhuriyet, ilk yıllarından itibaren kamu yatırımları eliyle sanayileşti. Üstelik bu sanayileşme hamleleri başarılı da oldu. Nitekim 1934-1938 yılları arasında Birinci 5 Yıllık Sanayi Planı dönemindeki sanayileşme hızına Cumhuriyetin başka bir döneminde yetişilemedi. Ancak söz konusu kamu yatırımlarının finansmanı temelde tarım kesiminden alınan vergilerle sağlandı. Köyden alınan vergiler kente ve kent sanayisine yatırılmak zorunda kaldı. Nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı düşünülürse kırla kent arasındaki sosyal ve ekonomik uzaklık böylece arttı. Kentli memur, işçi ve tüccar kesimleri Cumhuriyetin kazanımlarına sahip çıkarken, köylü nüfusun bu kazanımlara sahip çıkması için yeterince dayanağı yoktu. Bu nedenle köylü kesimlerin maruz kaldığı Cumhuriyet karşıtı propagandalar bu kesimlerde kolayca karşılık bulmaya başladı. Ta Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın kafasına koyduğu toprak reformunu,

103 A.g.e., s. 186

104 Fatih Yaşlı, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket ve Türkiye*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2019 s. 85

izleyen dönemde CHP uygulamaya çalışsa da çeşitli nedenlerle başarılı olamadı. 1947'den 1962'ye kadar 1.8 milyon hektar arazi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu yoluyla 360 bin aileye dağıtıldı. Ancak bu dağıtılanlar zaten devlet arazileriydi. Feroz Ahmad'ın *The Making of Modern Turkey* başlıklı kitabında belirttiği üzere bu dağıtılanların yalnızca 8 bin 600 hektarı devlet arazisi olmayan, kamulaştırılmış özel mülklerdi.¹⁰⁵

Sonuçta, 1923'teki Ankara ile 1950'deki Ankara arasında dağlar kadar fark vardı ancak 1923'teki bir Anadolu köyüyle 1950'deki Anadolu köyü arasında aynı büyüklükte bir fark oluşmamıştı. Köy Enstitüleri projesi bu farkı kapatma amacı taşısa da antikomünist hava onların da yaşamasına müsaade etmedi. Bu durum izleyen dönemde kente göç hareketlerinin sonunda kentli işçi sınıfının dahi "elit" olarak algılanmasına neden olacaktı.

Antikomünist dalgayla tahkim edilmiş Amerikancılık, Cumhuriyetin temel kazanımlarıyla da mücadele eden ideolojilerin nefes almasını kolaylaştırdı. Bu ideolojilerin de başında İslamcılık geliyordu. Her ne kadar İslamcılık 1950'li yıllar itibarıyla siyasal kurumlarından mahrumsa da bu ideolojinin ellili yıllarda sosyal ve siyasal hayata nüfuz etmesi kolaylaştırıldı. "Bu kış komünizm gelecek" aldatmasıyla idare edilen memleketin müesseses nizamı İslamcılığı komünizme karşı güvenli liman olarak gördü. Suni şekilde büyütülen İslamcılığın günü geldiğinde kontrol altına alınacağı, komünizme karşı işlevsel olan bu aparatın kullanılmasında mahsur olmadığı düşünüldü. Bu yapay destek olmasaydı İslamcılık fikrinin bu topraklarda doğal gelişim yolu yoktu. İslamcılık fikri zannedildiğinin aksine aşağıdan yukarıya dayatılan bir talepler seti değil, yukarıdan aşağıya dayatılan bir ideolojidi.

Gecekondunun Doğuşu

Türkiye'nin köyü ile kenti arasındaki sosyal mesafe arttıkça, bu iki kesimin siyasi yönelimleri de birbirinden farklılaştı. Ancak köylü köyünde, kentli kentinde olduğu müddetçe 1950 yılı itibarıyla 21 milyona ev sahipliği yapan Türkiye'de bir sosyal

105 Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2020, s.542

çatışma en azından görünür değildi. Bu çatışma ancak köyler boşalıp kente göç başladıktan sonra görünür olmaya başladı.

Sanayileşmeyi amaç edinmiş cumhuriyet kente göç hareketlerini de tahmin ettiği için kalkınma sürecini mümkün olduğunca planlara yaydı. Ancak 1950 ile başlayan Demokrat Parti iktidarı planlardan, ülkenin merkez sağ geleneğine plansızlığı armağan edecek kadar uzak durdu. Böylece Cumhuriyet döneminin ilk köyden kente göç akınları da 1950'li yıllarda yaşandı. Bu hareketin başlıca sebepleri şöyle sıralanabilir:

1) Sanayileşmenin neden olduğu doğal göç hareketleri.

2) Marshall Yardımı'yla tarımda makineleşmenin artması ve tarımda işgücü fazlasının istihdam edilememesi.

3) Marshall Yardımı'nın nakdi bölümünün büyük ölçüde karayolu yatırımlarını finanse etmesi sonucu kente ulaşımın kolaylaşması.

Kente göç akınları kentte yeni bir mesken formunu da beraberinde getirdi: gecekondu.

Gecekondu tipi konut türünün yaygınlık kazanmasının, Kemal Karpat'ın tanımladığı gibi "Hızlı iktisadi kalkınmanın ve sanayileşmenin, tarımdaki değişmelerin ve mesken kıtlığının bir yan ürünü olarak" ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁰⁶ Kente göç eden yeni işçi, eski köylüler, kentlerdeki sanayi yatırımlarının yetmediği noktada ücretleri aşağı çekmiş, böylece kent yoksulluğu sorunu derinleşmişti. Kente büyük umutlarla göç eden köylüler, gecekondu mahallelerinde giderek daha büyük yoksullukla mücadele etmeye başlamıştır. Bu kesimlerin politik tercihleri başlarda sol tandanslı hareketlerden yana olsa da solun baskılanmasının ardından İslamcılık buralarda yaygınlık kazanır. Tüm bunlara bir de Balkanlar'dan İstanbul'a gelen göç dalgası eklenir.

Öte yandan bu yıllarda kente göç eden kesimlerin tamamen mülksüzleşmemiş olması da bir başka sosyal vakadır. Türkiye yıllarca kentte yaşayan ancak köyde toprağı bulunan, bu nedenle köyünden de kopmayan fakat tam anlamıyla kentli de olmayan bir toplumsal yapıyı geliştirdi. Kente göç eden bu kesimler, gündelik hayat alışkanlıklarını terk etmekten çekindiler. Zira köyün dar ve kapalı sosyal çevresinin baskılarını yaşayan

106 A.g.e., s. 550

bu kent yoksulları, kentte köy yaşamını devam ettirmek zorunda bırakıldı.

Tüm bunların yanında plansızlık kente göç eden kesimlerin konut sorununu da beraberinde getirdi. Böylece kentlerin çeperlerinde köy hayatının aynen devam ettiği gecekondular mahalleleri ilk kez II. Dünya Savaşı'nın ardından görülmeye başlandı. Kemal Karpat'ın en kısa biçimde tanımladığı gibi "Hızlı iktisadi kalkınma ve sanayileşmenin, tarımdaki değişmelerin ve mesken kıtlığının bir yan ürünü olarak" gecekonduların ortaya çıktığı söylenebilir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri konut sorununa lojmanlar aracılığıyla çözüm üretiyordu. Ancak kamunun sanayiden çekilmesi ve özel teşebbüsün teşvik edilmesiyle birlikte zaten sermaye derinliği kıt olan teşebbüsler bu sorunu çözecek birikimden mahrumdu. Dolayısıyla köyünde geçinemeyen, kentte barınacak yeri olmayan milyonlar akın akın kente göç ederken barınmak için kendi sorunlarını kendileri çözmek zorunda bırakıldı.

Buna karşılık konut sorunu piyasa kuralları gereği konut sektörünün de hızla büyümesine neden oldu. II. Dünya Savaşı sonundan başlamak üzere müteahhitlik biçimindeki sermayedarlık tüccarlıktan sonraki en yaygın girişimciliğe dönüştü. Plansızca girilen bu yolculukta müteahhitlerle belediyeler arasında çıkar birliğine dayanarak kısılan "Katolik nikâhı" 21. yüzyılda da sürmektedir. 1940'ların sonu ve 50'lerin başıyla kurulan bu düzende müteahhitlik ile siyaset arasında ranta dayalı bir ortaklık kurumsallaşmıştır.

Öte yandan gecekonduların artması halihazırda kentli halk kesimlerinde de gerici reaksiyonlara yol açmıştı. Yıllarca çalışıp didinen, para biriktirerek ev sahibi olan kentli sanayi işçisiyle bir gecede ev sahibi olabilen bu kesimler arasında çatışmanın doğması olağan sayılır.

DP'nin Siyaset Sahnesine Çıkışı

Cumhuriyet 1946 yılına gelene dek birçok devrimi hayata geçirmişti. Ancak bu devrimler kentli sınıfların gündelik hayatında ve devletin idari yapısında hissediliyordu. Buna karşılık ülke nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan köylerde Osmanlı'dan Cumhuriyete geçilirken aynı düzeyde bir devrim istense de

başarılamadı. Bu haliyle devrim, kent eşrafının ve toprak ağalarının çıkar ilişkilerini gözetmeye başladığı noktada yavaşladı ve durdu. İlerleme kaydedilmeyen devrimlerde zaman geçtikçe geriye gidilmeye başlandı. 1938’de Atatürk’ün ölümü ve hemen ardından 2. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte devrimlere ara verilmişti ancak savaşın bitmesiyle birlikte tartışmalar yeniden hız kazandı. CHP içinde de muhalefet güç kazanıyor, 2. Dünya Savaşı’nın bitmesini bekleyen CHP içi muhalefet sesini artık daha gür çıkarıyordu. Ocak ayında Meclis’e getirilmiş olan ve nihayet 14 Mayıs 1945’te genel kurulda görüşülen Toprak Kanunu tasarısı muhalefetin sert gösterilerine sahne oldu. Hükümetin getirdiği reform tasarısına göre toprak mülkiyetine üst sınır getiriliyor, böylece toprak ağalığı tasfiye edilmeye çabalanıyordu. Her ne kadar üst sınır 5000 dönüm gibi oldukça yüksek belirlense de toprağın yetmediği yerlerde topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceği öngörülmekteydi.¹⁰⁷ Muhalifler kanuna doğrudan doğruya muhalefet etmek yerine dolambaçlı yolları tercih ettiler. Toprak reformuna aleyhtar görünmek istemeyen Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Emin Sazak gibi milletvekilleri, sorunun bir mülkiyet sorunu değil, bir sermaye ve teknik donanım sorunu olduğunu ileri sürdüler. Fakat bazı milletvekilleri konunun özünü ortaya koyan konuşmaları da kayda geçirdi. Örneğin Kütahya Milletvekili Besim Atalay Meclis’teki konuşmasını; “Arkadaşlar, biz Cumhuriyet kurulalıdan beri birçok inkılaplar geçirdik... Toprak inkılabına gelince işin rengi değişti” diye başlamış, “Arkadaşlar şunu bilir ki, bu kanun keseye dokunur keseye... Zannedirim fazla bağırıtı da keseye dokunduğu içindir” diyerek bitirmişti.¹⁰⁸ Refik Koraltan dahi “Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali’nin malını Veli’ye vermektir” diyecekti. Dolayısıyla kanun ülkenin Osmanlı’dan beri süregiden toprak mülkiyetine darbe vuruyor ve yeniden bölüşüm öngörüyordu. Başarılması halinde Cumhuriyetin yalnızca kentli değil aynı zamanda köylü kesimlerin de hayatında büyük değişim

107 Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, 3. Baskı, 2019, s. 12

108 *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: VII Toplantı: 2 C. 18 (01.06.1945) s. 45-46

yaşanacaktı. Ancak halihazırda yaklaşık 23 yıllık iktidarın yarattığı hantallığı omuzlamakta zorlanan CHP, ilk yılların devrimci heyecanını yitirmişti. Mustafa Kemal Atatürk döneminde yaşanan büyüklükteki bir devrimi -hele ki bu devrim toprağın yeniden bölüşümü gibi akçeli bir konuysa- gerçekleştirmek, bu kadar yorgun bir CHP için oldukça zordu. Aradan geçen yıllarda devrimci özellikleri aşınan parti iktidarını hâkim sınıflara yaslamaya başlamıştı.

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun Meclis'ten çıktığı günlerde dört milletvekili parti grubuna bir önerge verdi. Önergenin altında imzası olan milletvekilleri, İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, Mersin milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü'ydü. Bu kişiler, "Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde hakiki bir murakabenin (denetimin) sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan anayasanın halkçı ruhunu takyit eden (kısıtlayan) bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin (değişikliklerin) hemen icrasını" teklif ediyorlardı.¹⁰⁹ Bu önerge siyaset tarihimize "Dörtlü takrir" olarak geçti ve çok partili hayata geçişin kapısını aralayan olay oldu. Önergeleri reddedilen Dörtler'den ikisi Adnan Menderes ve Fuat Köprülü bir süre sonra *Vatan* gazetesinde açık muhalefete geçiyorlardı. Muhalefetin dayanağı halk denetiminin sağlanması, insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alınması, antidemokratik hükümlerin ilgası gibi liberal ve demokratik temalardı. 21 Eylül'de, parti divanı toplanarak bu iki milletvekilinin partiden ihracına karar verildi. Ardından Dörtler'in en güçlü ismi Celal Bayar milletvekilliğinden eylül sonunda istifa etti. Koraltan da 2 Ekim'de *Vatan* gazetesine beyanat vererek arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu söyleyince o da Menderes ve Köprülü gibi partiden ihraç edildi. CHP kaynakları gözler Milli Şef İsmet İnönü'ye çevriliydi. İnönü, bu olayların ardından 1 Kasım 1945'te Meclis'in açılış konuşmasında açık konuştu: "Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Antidemokratik maddelerin iyileştirilmesinde, partiler teşkilinde, toplanma

109 Refik Koraltan "Parti İşlerindeki Vaziyetini Belli Etti", *Vatan Gazetesi*, 1. Sayfa, 2 Ekim 1945

ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir... Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir.”¹¹⁰

Öte yandan İnönü, Dörtler’e de şu sözlerle yol gösteriyordu: “Bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur.”¹¹¹

Daha önce CHP’nin ortaya çıktığı tarihsel koşulları ikinci bölümde anlatmıştık. Gerek 1924’teki Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası gerekse 1930’daki Serbest Cumhuriyet Fırkası girişimleri laik düzene karşı girişilen saldırıların ardından kapatılmıştı. Ancak bu tarihlerin üzerinden çok zaman geçmiş, II. Dünya Savaşı gibi tarihi yeniden yazan bir olay yaşanmıştı. Dünya değişirken, Türkiye yeniden çok partili hayatı deneyecekti. Bu haliyle Dörtler’in kuracağı partinin önceki deneyimlere kıyasla bazı avantajları vardı. En temel avantaj ülkenin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk gibi güçlü bir liderin hayatta olmamasıydı. Zira yaşadığı tarihlerde ona karşı sert bir muhalefete girişmek, İsmet İnönü’ye karşı muhalefete girişmekten çok daha zordu. Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası, Fethi Okyar tarafından tam da bu nedenle, Mustafa Kemal Atatürk’e açıktan meydan okumaya girişmek istenmemesi üzerine feshedilmişti. Ancak bu sefer rejimin gücü Atatürk’ün değil, İsmet İnönü’nün elindeydi. Üstelik İnönü’nün karşısında Atatürk’ün son başbakanı Celal Bayar bulunuyordu. Bayar, Cumhuriyeti kuran önder kadronun içinde bulunan saygın bir isimdi. İş Bankası’nı kurmuş, ekonomi bakanlığı ve başbakanlık görevlerinde bulunmuştu. Atatürk öldükten sonra da cumhurbaşkanlığı için İnönü’den sonra en çok görüşülen isim Bayar’dı. İsmet İnönü’nün yukarıda alıntılıdığımız konuşmasını yapmasından bir ay kadar sonra 7 Ocak 1946’de Dörtler resmen Demokrat Parti’yi (DP) kurdular. Partinin kurulduğu gün merkez idaresi,

110 Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, 3. Baskı, 2019, s. 10

111 A.g.e., s. 10

tüzüğü ve programı da ilan edildi. Açıklanan program hem siyasi hem de ekonomik anlamda liberaldi. Dernek kurma özgürlüğünden üniversitelerin özerkliğine dek dönemin ruhuna uygun ve son derece ilerici taleplerle siyaset sahnesine çıktı Demokratlar. Öte yandan sadece siyasi olarak değil, ekonomik olarak da liberal bir çizginin takipçisiydiler. Örneğin, anayasa-da yer alan devletçilik ilkesini, devletin özel teşebbüsü koruyup teşvik etmesi biçiminde yorumluyorlardı.

Bu özgürlük rüzgârları geniş kesimlerde de heyecan yaratmıştı. Bu heyecan karşısında Demokratların elindeki liberalleşme silahını kapmaya çalışan CHP bir dizi düzenlemeye girişti. 23 Ocak 1946'da Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı. Aynı ay içinde İşçi Sigortaları Kanunu yürürlüğe sokuldu ve Çalışma Bakanlığı kuruldu. İnönü milli şef ve partinin daimi başkanı sıfatlarını bıraktı, partinin her 4 yılda bir genel başkan seçmesine razı oldu. Ancak tüm bu gelişmeleri halk kesimleri göstermelik değişiklikler olarak gördü. Parti, yılların getirdiği yorgunluğu üzerinden atamıyor, çehresine makyaj yapsa da, makyajın ardındaki sert ifade halk tarafından da görülüyordu. Savaşın başından beri süregelen sıkıyönetim savaş bitmesine rağmen kaldırılmamıştı. Seçim güvenliğine ilişkin muhalefetin arzu ettiği düzenlemeler inatla yapılmıyordu. DP'nin hızla büyüdüğünü gören CHP tarihi bir hata daha yaptı ve tek dereceli seçim sistemi kabul edileli daha 10 gün olmadan genel seçimleri 1 yıl önceye aldı. 23 yıllık bir iktidarın karşısında sadece 6 aylık bir muhalefet partisi yarışacaktı 21 Temmuz 1946 seçimlerinde. Üstelik seçim güvenliğinin yerinde de yeller esiyordu. Tek dereceli olmakla birlikte gizli oy, açık sayım ilkesi tanınmıyor, seçimler hâkim güvencesinde yapılmıyordu. Seçim güvenliği aynı zamanda CHP il başkanı pozisyonunda olan valilere emanetti. DP muhalefetine ilişkin basın dili de son derece sertti. *Ulus* gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay "Demokrat Parti... bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir" diyordu.¹¹² Seçimlerin ardından DP, yurdun dört bir yanında protesto gösterileri düzenlemeye başladı. Bu gösterilerden ilki 25 Temmuz 1946'da İzmir'de 40 bin kişinin katılımıyla gerçekleşti. Arkasından Konya'da, Adana'da ve

112 A.g.e., s. 22

Ankara’da büyük mitingler düzenlendi. Tüm bunları izleyen CHP iktidarı, İstanbul mitingine izin vermedi. Celal Bayar’ın şiddetli protestosunu yayımlayan *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri sıkıyönetim kararıyla kapatıldı.¹¹³

DP iktidarı Amerikancılıkla beraber anılsa da 1946-1950 yılları arasındaki CHP iktidarı da söz konusu Amerikancılık olunca DP ile yarışacaktır. 5 Nisan 1946’da İstanbul limanına gelen *Missouri* savaş gemisine misli görülmemiş bir karşılama töreni düzenlenir, bir hafta sonra da ABD’den 500 milyon dolarlık borç talep edilir.¹¹⁴ 1947’de IMF ve Dünya Bankası’na üye olunurken de iktidarda CHP vardır. 1948’de başlayacak olan Marshall Yardımı yine CHP iktidarı döneminde kabul edilmiştir.

1946-1950 arası aynı zamanda DP’nin de kurumsallaştığı, yurda yayıldığı, tek parti iktidarına karşı alternatif olduğunu kanıtladığı yıllar olur. Türkiye’nin demokratikleşme mücadelesinde önemli yeri olan bu dönemin sonunda 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerle 27 yıllık CHP iktidarı yerini DP’ye bırakır.

1950’li Yıllarda İslamcı Hareketin Durumu

Cumhuriyetin ilk 10 yılında deneyimlenen şeriatçı ayaklanmalar ya da 1970’li yıllardaki biçimiyle ümmetçi parlamenter bir İslamcılık 1950’li yıllarda görülmez. 1930’lar ve 40’lar, başta Nakşi Halidilik olmak üzere İslamcı akımların üzerine sert tedbirlerle gidildiği, laikliğin hegemonik söylem haline geldiği, dinsel hayatın içinden üreme potansiyeli olan rejim karşısı hareketlerin devlet tarafından kontrol altına alındığı yıllar olur. Öte yandan siyasi hayata gelen rekabet, artıları kadar eksileri de içinde barındırır. Artık seçimlerde çoğunluğu elde etmek iktidar olmanın tek yoludur. Bu haliyle Türkiye gibi fay hatları olan bir ülkede bu rekabet İslamcı akımlarının fetret devrinin sonuna gelindiğini de gösterir. 29 Ocak 1932’den beri Türkçe okunan ezan, DP’nin iktidar koltuğuna oturmasından sonraki 1 ay içinde yeniden Arapça okunmaya başlar. CHP 16 Haziran 1950’de Meclis’e getirilen Arapça ezan düzenlemesine de ses çıkarmaz. Böylece 18 yıllık Türkçe ezan serüveni sona erer. Her ne kadar Arapça ezan düzenlemesine CHP destek vermiş olsa da, bu gelişme DP iktidarının

113 A.g.e., s. 24

114 A.g.e., s. 20

ilerleyen 10 yıl boyunca sıkça kullandığı politik argümanlardan birine dönüşür. Diğer devrimlerin mayası tutmuş olsa da Türkçe ezanın Anadolu’da oturması mümkün olmamıştır.

Dönemin politik ruhuna İslamcı demek mümkün olmasa da, izleyen yıllarda İslamcı akımların büyüyeceği iklim 1950’li yıllarda oluşur. Devletin başat korkusu “irticai faaliyetler” olmaktan çok “komünizm tehlikesi” olmaya başlamıştır. Bu halile DP iktidarı antikomünist söylemi derinleştiren ve yaygınlaştıran tutum takınır. Soğuk Savaş’la birlikte ülkenin siyasi ve sosyal hayatı değişirken antikomünist akımlar da kurum-sallaşmaya başladı. Bu kurumların başında Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), İlim Yayma Cemiyeti ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği (TKMD) geliyor. Bu kurumların İslamcı söylemi 1950’li yıllardan itibaren giderek arttı ve 1960’lı ve 70’li yıllara gelindiğinde MTTB ve TKMD doğrudan İslamcı isimler tarafından yönetilmeye başladı. İlim Yayma Cemiyeti ise daha başından itibaren İslamcıydı. Bu noktada ülkenin içinden geçtiği değişimi görmek adına filmi bir miktar ileriye sarıp 1967’ye uzanalım. 29 Ekim 1967’de Komünizmle Mücadele Derneği’nin düzenlediği “Cumhuriyetin 44. Yılında Türk Milliyetçiliği ve Komünizm Tehlikesi” konulu mitingde yeni MTTB Başkanı olmuş ve MTTB’nin Türkçülükten İslamcılığa yönelmesini sağlamış İsmail Kahraman şöyle diyordu: “Cumhuriyeti anma günlerinde maziye küfür ve hakaret etmek moda haline gelmiştir. Geçmişe küfretmek ve onu inkâr etmek hıyanettir. (...) Nitekim ‘umum-nukudum emrindedir’ dermanı ile Anadolu’ya gönderdiği paşasına Kurtuluş Savaşımızın organizasyonunu havale eden son padişah Sultan Mehmet Vahdettin vatan haini olarak tanıtılmak istenmektedir. Gerçekten milli olan doğru bir tarihe kavuşma ve hakikatleri görme durumuna ulaşmalıyız.”

Soğuk Savaş’la birlikte komünizme karşı mücadelede yukarıdan beslenen bu ideolojik hat, Demokrat Parti’nin iktidara gelişinden sadece 17 yıl sonra İsmail Kahraman gibi figürlerin siyaset sahnesine taşınmasına vesile olmuştu. Kahraman yıllar sonra TBMM Başkanlığı da yapacaktı.

MTTB, 1936’da izinsiz Hatay mitingi düzenlediği gerekçesiyle hükümet kararıyla kapatılmıştı ve tekrar faaliyete geçtiği tarih de 1946’ydı. Aslında bu tarih itibariyle MTTB’nin yeniden açılmasına

izin verilmesinin bir nedeni siyasetteki serbestleşmeye daha da önemli olan sebebi yükseköğrenim gençliğinde sosyalist fikirlerin yayılmasına engel olma arzusuydu. Bu tarihsel serüvenin 1980 askeri darbesiyle noktalanması darbecilerin sağ ile sol arasında anlatılagelen tarafsızlığından değil, sola karşı mücadelede darbecilerin bayrağı tek başına eline almak istemesinden kaynaklanıyordu. Böylece 1946'dan 1980'e kadar geçen 34 yıllık Soğuk Savaş hayatında MTTB, üniversite gençliği içinde İslamcı fikirlerin gelişmesine neden olmuş önemli bir kurum olarak siyasete damga vurdu. İsmail Kahraman örneğinde olduğu gibi 21. yüzyılın yöneticileri MTTB'den yetişti. Öte yandan MTTB'nin aynı süreçte ordu, sermaye ve ABD tarafından korunup kollanması, dahası hükümetlerce de desteklenmesi, siyasal İslamcılığın mağdurluk hikâyesinin altının ne denli boş olduğunu kanıtlar nitelikte.

MTTB'nin Soğuk Savaş yıllarındaki 34 yıllık serüveni aynı zamanda komünizme karşı hangi aparatların kullanıldığına ilişkin de fikir verir. 1936'da kapatılan Birlik, 1946-1960 arasındaki ikinci döneminde altı boş bir Atatürkçülüğü benimsemişse de Atatürkçülüğün özellikle geniş halk kesimlerinde antikomünizmle özdeşleşememesi izleyen yıllarda sorun olarak karşımıza çıkacak. Bu nedenle kısa süre içinde Atatürkçülüğe dayansa da milliyetçi tonun abartılarak mukaddesatçı bir Türkçülüğün komünizme karşı mücadelede aktif olarak desteklendiğini gözlüyoruz. Ancak bu sefer de ırkçılık sorunu doğacak ve MTTB etkinlikleri kafa karışıklıklarıyla dolu konuşmalara sahne olacaktı. Resmi ideoloji ırkçılık söylemini kabul etmiyordu. 1946'da MTTB'nin kuruluş etkinlikleri kapsamında Eminönü Halkevi'nde düzenlenen törende öğrencilere hitaben konuşan Prof. İsmail Gürkan milliyetçiliği şöyle karışık biçimde tarif ediyordu: "Milliyet fikri, demagoji ile sağından solundan çarpıtılabilecek bir doktrindir. Bugün biz hariçteki hadiselerle alakadar değiliz, onların bizim işlerimize karışmalarına kabili münakaşa görmüyoruz. Bu memleket dağları, taşları, ocakları, insanları milliyetimizin temel taşıdır. Milliyet, Süleymaniye Camii'ni seyretmek, milliyet şiirini beğenmek ve zevk almaktır."¹¹⁵

115 Çağatay Okutan, *Bozkurt'tan Kuran'a: Milli Türk Talebe Birliği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2004, s.103

MTTB etkinlikleri bu yıllar arasında milliyetçiliğin ne olduğunu açıklamaya çalışan sayısız konuşmaya sahne oldu. Ancak milliyetçiliğin antikomünist mücadelede temel referansı Rus düşmanlığıydı. Gerçekten de Osmanlı'nın son döneminde Rusya ile girişilen savaşlar Türkiye'de Rus düşmanlığının kök salmasına neden olmuştur. Bu nedenle antikomünist hareketin milliyetçilik aparatıyla faydalanabileceği nesnel şartlar elverişliydi.

Fakat komünizm Rus ulusu ile sınırlandırılmayacak bir fikirdi. Böylece komünizme karşı mücadelede tek başına Türkçülüğün yeterli olmadığı alanlarda din bir siyasal aparat olarak kullanılmaya başlandı. Bu nedenle İslamcı fikirlere popülerlik kazandırmaya çalışılırken milliyetçiler de İslamcılaştı. Milliyetçiliğe de uhrevi bir içerik kazandırıldı ve milliyetçilik bir din gibi tasarlanmaya başlandı. 1947'de Gazeteciler Cemiyeti'nden Bahadır Dülger, düzenlediği basın toplantısında şunları söylüyordu: "Komünistler, komünizmi bir içtimai adalet davası, cennete ulaştıracak bir iktisadi sistem olarak göstermek suretiyle memleketleri aldatmışlardır. Her fikre hürmetkârız, fakat hıyanete müsamahamız yok. Bir din olarak komünizme, bir din haline getireceğimiz Türk milliyetçiliği şuuru ile karşı koyacağız."¹¹⁶

Tahmin edileceği üzere komünizme karşı Türk milliyetçiliğini bir din haline getirmek yerine hali hazırda halkın dini İslamı siyasallaştırmak daha elverişlidir.

Bu yüzden 1950'li yılların "bozkurt"u 1970'li yıllarda yerini İslami referansı daha yoğun "üç hilal"e bırakacaktı. MTTB de bu tarihsel süreç içinde giderek İslamcılaşacak ve 1970'li yılların sonu itibarıyla neredeyse tümüyle Erbakancı Milli Selamet Partisi (MSP) çizgisine girecekti.

Milliyetçi Siyasette ABD Etkisi: Türkes Örneği

Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte ABD, Batı Bloku'nun tartışılmaz liderliğini üstlendi ve dünya iki kutba ayrıldı. Bu süreçte gerek Doğu gerekse Batı Bloku, kendi içlerinde askeri ve ekonomik işbirlikleriyle güçlerini pekiştirme yoluna gitti. ABD eksenli Batı Bloku IMF, Dünya Bankası ve adı 1995'te Dünya Ticaret Örgütü olacak Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret

¹¹⁶ A.g.e., s. 114

Anlaşması gibi ekonomik kuruluşlarla sermaye ve mal ve hizmet hareketliliğini kapitalist ülkeler arasında artırmayı ve böylece blok içindeki karşılıklı bağımlılığı derinleştirmeyi hedefledi. Kapitalizm bu haliyle ABD merkezli konfederatif bir yapıya dönüştürüldü. Uluslararası ticaret hacimleri bu dönemde hızla artarken ticarete geçer akçe olarak “altın standardı” benimsendi. Ancak Soğuk Savaş yıllarındaki altın standardı 19. yüzyıldakinden farklı olarak dolara endeksliydi. Bretton Woods sistemi olarak anılan bu rejimde, sisteme dahil olan tüm ülkelerin paralarının ABD doları cinsinden sabit kurla karşılıkları vardı. Daha basit ifadeyle, her ülkenin merkez bankası, ona yerli para getirene, karşılığı kadar ABD doları vermeyi taahhüt ediyordu. Böylece ülkelerin merkez bankası rezervleri ABD dolarıyla doldu, uluslararası ticaret ABD doları cinsinden yapılmaya başlandı. Peki ABD dolarının karşılığı? Bretton Woods sistemine göre ABD dolarının da altın karşılığı bulunuyordu. Yine aynı şekilde ABD, kendisine 1 ons altın getirene 35 dolar vermeyi veya 35 dolar getirene altın vermeyi taahhüt ediyordu. Böylece ABD dışındaki tüm ülkelerin rezervlerinde dolar birikirken ABD rezervlerinde altın birikmeye başladı. Bu durum ABD için olağanüstü bir avantaja neden oldu, zira sistemde ABD’nin neredeyse hiçbir şey için finansman sorunu olmuyor, istediği takdirde “para basarak” kendisi için zenginlik yaratabiliyordu. Soğuk Savaş’ın süper gücü haline gelen ABD’nin gücünün altında böylesi bir ekonomik sistem yatıyordu.

Ekonomik olarak Batı Bloku’nu domine eden ABD, askeri olarak da Kuzey Atlantik Paktı (NATO) ile aynı adımı attı. Dünyanın dört bir yanına konuşlanmış ABD üsleri, her denizde yüzen ama nerede olduğu bilinmeyen denizaltıların nükleer tehdidi ABD karşıtı ülkeler için paranoya seviyesinin yükselmesine neden oluyordu.

Soğuk Savaş’ın başlamasının ardından geçen birkaç yıl içinde oluşturulan bu kurumlar ABD’yi dünyanın o zamana kadar gördüğü en büyük imparatorluğa dönüştürdü. Bu sistemde kelimenin gerçek anlamıyla tam bağımsızlık mümkün değildi. Peki ya sistemin dışında kalanlar veya sistemin kurallarına aykırı davranma tehlikesi olanlar? Sistemin kurallarına uymama, kendi bağımsızlık alanını genişletme ya da ABD çıkarlarıyla çatışma

halinde istihbarat faaliyetleri de aktif biçimde kullanılacaktı. Zaten Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) 1947’de, Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) 1952’de bu kaygıyla kurulmuştu. Tüm Batı Bloku’na yayılan ABD büyükelçilikleri CIA görevlilerini istihdam ederek bu ülkelerdeki operasyonların bizzat içinde olurken aynı zamanda çok sayıda işbirlikçi de onlara yardımcı oldu.

Öte yandan 2. Dünya Savaşı, milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmakla beraber, teknolojik atılımın da hızlanmasını sağlamıştı. Savaşın ardından otomobil ve uçak ülkeler arasındaki iletişimin artmasını sağladı. Cumhuriyetin ilk yıllarında ABD’ye gidebilmek günlerce süren çileli bir yolculuk gerektirirken 1950’ye gelindiğinde artık Türkiye’den ABD’ye uçakla gidebilmek en azından sermayedarlar için mümkün hale gelmişti. Ulaşım sektöründeki gelişmeler sayesinde dünya artık daha küçüktü.

Ancak sistem Batı Bloku ülkeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisini derinleştiriyor, tüm ülkelerle ABD arasında ise tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi yaratıyordu. Sistem açıkça ABD tarafından domine edilmişti. Bu haliyle ABD için yapılması gereken tek şey Batı Bloku içinde ABD karşıtı hareketlerin henüz ciddi ölçüde güçlenmeden önce tespit edilmesini sağlayacak bir istihbarat ağı yaratıp bu hareketleri kontrol altında tutmaktan ibaretti. Bu da yalnızca CIA ajanları eliyle değil, aynı zamanda CIA’in uydu devletlerdeki, uydu istihbarat teşkilatları eliyle mümkün olacaktı. Böylece izleyen yıllarda tüm dünyaya yayılan bir kontrgerilla ağı inşa edildi. NATO’ya üye devletlerin ordu mensupları ABD’ye getirilerek kontrgerilla faaliyetleri için eğitilmeye başlandı.

Bu biçimde ABD’ye eğitime gönderilen isimlerden biri de daha sonra siyaset meydanında boy gösterecek olan ancak ABD’ye gitmediği tarih itibarıyla genç bir subay olan Alparslan Türkeş’tir.

1948 yılında, ABD’ye eğitime gönderilecek subaylar için bir sınav açılır ve Türkeş de görevli olduğu Gelibolu’dan ayrılarak sınava girer. Sınavı kazanan 16 kişiden biri olur ve ABD’ye gider. Önce Kansas’taki Amerikan Harp Akademisi’nde, ardından da Georgia’daki Amerikan Piyade Okulu’nda iki yıl eğitim görür. Eğitimin merkezinde “Gerilla savaşı” vardır, yani olası bir Sovyet işgalinde düzenli ordu yenilgiye uğradığında

işgale karşı yeraltına inilecek ve gerilla tarzı bir mücadele verecektir.¹¹⁷

Türkeş'in ABD ile bağlantısı sadece 1948-50 arasındaki 2 yıllık gerilla savaşı eğitiminden ibaret değil. ABD dönüşü Harp Okulu sınavını kazanan Türkeş, binbaşı rütbesiyle okuldan mezun olur. Hemen ardından 1955 yılında dış görevler sınavına girerek Pentagon'da göreve başlar ve 1958'e kadar ABD'de kalır.¹¹⁸ Ancak onu asıl ününe kavuşturacak olay, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından hükümet sözcülüğü yaptığı dönem olacaktır.

Ancak Soğuk Savaş'ın ilk yılları için tüm Batı Bloku'na yayılmış bir istihbarat ağından bahsetmek güçtü. Zira daha önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi ABD'nin II. Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği gibi bir düşmanı bulunmuyordu. Kaldı ki ABD kendisini tedirgin hissedeceği bir düşman tehdidi altında da değildi. Bu durum ABD istihbarat ağının 1945 yılı itibariyle Sovyetler Birliği istihbarat ağından çok daha zayıf olmasına neden olmuştur. O kadar ki, Sovyetler Birliği'ne dönük düşmanlık Türkiye'deki Türkçülerde ABD'den daha köklüdür. Konuya ilişkin yine Alparslan Türkeş'in ABD'deki anılarına dair aktarımları son derece çarpıcı: "Biz oraya gittiğimiz zaman Sovyetler, Türkiye'den Kars, Ardahan ve Artvin'i istemişti. Boğazlardan da üs talep ediyorlardı. Bununla da yetinmeyip, Ankara'da kendi rejimlerine benzer bir rejime dayalı, yani dost bir iktidar oluşmasını gönüllerinden geçiriyorlardı. Bu talepler bizi çok korkutuyordu. Amerika'ya gittiğimiz zaman, onları Sovyet Rusya'ya karşı dostluk duyguları içinde, onları müttefik kabul eden bir zihniyette gördük. Bu bizi şaşırttı ve üzdü. Amerikalı subaylarla sohbetimizde 'Almanları yendiniz ama asıl büyük tehlike Sovyetler'dir, komünizm ayakta duruyor' diydük. Amerikalıların da Sovyetler'e karşı tavrı değişiyordu. Aslında Amerikalılar 2. Dünya Savaşı'nın galibi olarak çok gururluydular.

117 Fatih Yaşlı, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket ve Türkeş*, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2019, s.30

118 A.g.e., s. 31

Bizi de Marshall Planı çerçevesinde Sovyetler'e karşı güçlendirmek için eğitiyorlardı."¹¹⁹

Türkeş'in aktarımlarından da görüleceği üzere ABD'nin Soğuk Savaş öncesinde Sovyetler Birliği gibi bir tehdit algısı yoktur. Hatta 2. Dünya Savaşı boyunca ABD ile Sovyetler müttefik güçlerdir. Bu haliyle Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da yükselen faşizme karşı kurduğu dönemin en güçlü istihbarat gücü KGB'ye karşı ABD'nin elinde henüz güçlü bir istihbarat teşkilatı dahi yoktu. 7. Bölümde bahsettiğimiz gibi CIA bu hızlı yükselişini ABD işbirlikçisi Nazi artıklarına borçludur.

Nazilerin Mirasını CIA Devralıyor: Gehlen Ordusu

Bir insan, kısa yaşamına hem Sovyet Kızıl Ordusu, hem Nazi Almanyası için savaşmayı hem de ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı'nda (CIA) ajanlık yapmayı sığdırabilir mi? Sovyetler Birliği'ndeki yüz binlerce Müslüman Türk, önce Kızıl Ordu'da daha sonra ise Nazi Ordusu'nda savaşmıştı. Ancak savaş bitmiş, Nazi Ordusu tarihe karışmıştı. Sovyetler'e dönmeleri halinde idam edileceklerdi. Almanya'da yaşamaları da Nazi geçmişleri yüzünden oldukça zordu. İki ülke arasında sıkışan on binlerce antikomünist Müslüman Türk, ABD istihbaratının kucağına düştü. Her birinin hikâyesi bir sinema filminden farksız olan bu isimler izleyen yıllarda Türkiye'de CIA için kontrollerli faaliyetlerine girişecek, hatta bazıları MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, MİT Müsteşarı Fuat Doğu gibi isimlerle sıkı dostluklar kuracaktı. Siyasal İslamın komünizme karşı ne kadar etkili olduğunu en iyi bilen bu isimler Türkiye'nin sınıf siyaseti üzerinden yükselen sol siyasete karşı İslamcı akımların güçlenmesini sağladılar.

Batı kapitalizmi için savaştan sonraki en büyük tehlike komünist Sovyetler Birliği'ydi. Ancak Batı Bloku'nun lokomotif gücü olan ABD, Sovyetler Birliği ile girişilecek bir rekabete hazırlıklı değildi. Bu haliyle "Soğuk Savaş ABD'nin kucağında bulunduğu dinamittir" denebilir. Öyledir çünkü Sovyet istihbarat örgütü KGB, Batı emperyalizmi hakkında çok fazla şey bilirken, ABD için aynısı geçerli değildir. Sovyetler'in, kurulduğu

119 A.g.e., s. 30

günden beri Avrupa ile gerilimli bir ilişkisi olmuş, bu durum istihbarat faaliyetlerinde Sovyetler'in daha titiz davranmasına yol açmıştı. Öte yandan Avrupa'da kurulan komünist partiler aracılığıyla Sovyetler Birliği'nin ilgili ülkelere ilişkin bilgi toplaması Batı ülkelerinden çok daha kolay ve maliyetsizdi. ABD ise coğrafyası itibariyle Avrupa gerilimlerinden çok uzakta kurulmuştu. Meşhur ifadeyle ABD için en büyük tehlike okyanustaki köpekbalıklarıydı. Savaş yıllarında ise ABD istihbaratı daha çok düşman kuvvetler olan Almanya, İtalya ve Japonya'ya odaklanmıştı. Sonuç olarak Sovyetler Birliği'ne ilişkin geniş kapsamlı bir veri havuzu ABD'nin elinde yoktu. Hatta 1945 yılı itibariyle henüz CIA bile kurulmuş değildi. Soğuk Savaş koşullarında oluşturulan bu istihbarat teşkilatı 1947'de, Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) ise 1952'de kurulacaktı.

Peki ortada derli toplu bir istihbarat örgütü bile olmayan ABD, nasıl olmuştu da birkaç yıl içinde Sovyet istihbaratına kafa tutmaya başlamıştı? Bu sorunun cevabı II. Dünya Savaşı'ndan sonra tasfiye edilen Nazi subaylarında gizlidir.

* * *

1933'te kurulan Nazi rejimi, Weimar Almanyası'nda baş gösteren komünizm tehlikesine karşı Alman sermaye sınıfının da desteğini alarak antikomünist bir düzen inşa etme vaadiyle kuruldu. Nazilerin odaklandığı temel tehdit de komünizm oldu. İlk önce komünist parti, daha sonra sosyal demokrat partiler, en sonunda da tüm siyasi partiler kapatıldı. Sendikaların tümü lağvedildi. Hitler'e göre Sovyetler Birliği Yahudilerin bir komplosuydu ve Bolşevizm bir Yahudi ideolojisiydi. Nitekim Fransa'yı işgal ettikten yani batıdaki tehlikeyi bertaraf ettikten sonra tarihin gördüğü en büyük taarruz ordusunu Sovyetler'in üzerine sürmesi de Hitler'in saplantılı bir antikomünist olduğunu ortaya koyuyor. Dolayısıyla daha en başından itibaren tüm Nazi istihbaratı Sovyetler Birliği hakkında bilgi topladı, raporlar hazırladı, Sovyetler'in zayıf ve güçlü yönlerini tespit etti. Hitler Almanyası'nın elinde Sovyetler Birliği'ne ilişkin hiçbir ülkede olmadığı kadar çok doküman bulunuyordu.

Ancak savaş bittikten sonra Naziler yıllarca işledikleri savaş suçlarıyla beraber ortada kalmıştı. Alman ordusu lağvedilmiş, subayların çoğu tutuklanmıştı. Alman kentlerinin kontrolü ise

ABD'nin elindeydi. Bu atmosferde "emekli" Naziler için hayatta kalmanın formülü ABD güvencesiydi. Peki ne karşılığında?

Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere özellikle Sovyetler Birliği hakkında uzmanlaşan bakanlık Ostministerium yani İşgal Edilen Doğu Toprakları Bakanlığı'ydı. Böylece Ostministerium'daki Naziler bakanlıktan ele geçirdikleri ve Sovyetler'e ilişkin stratejik bilgileri içeren belgeleri ABD istihbaratına vererek bir ABD saflarına katılmaya başladılar. Üstelik antikomünist ideolojilerini değiştirmeleri de gerekmiyordu. ABD'ye belge sunan Naziler bu yolla geçmişlerini temizlemiş oluyor ve yeni bir hayata adım atıyordu. Eski hayatlarına benzer biçimde yine uzmanlık alanları olan Sovyetler Birliği üzerine çalışacaklardı. Üstelik artık çok daha geniş bir coğrafyaya antikomünist propagandayı yayma fırsatları vardı. Bu belgeler emekli Naziler arasında geçmişi temizlediği için Persil Belgeleri olarak anılıyordu. Persil, Almanya'nın en meşhur çamaşır deterjanı markasıydı. Belgelerin adına Persil deniyordu çünkü doğru kişiden alınan ve ABD'ye sunulan bir belge tüm Nazi lekelerini çıkarabiliyordu.¹²⁰

Ostministerium'un Kafkasya Bölüm Başkanı Prof. Gerhard von Mende de savaşın bitmesiyle birlikte tıpkı diğer Naziler gibi tedirgindi. Ancak savaş boyunca yürüttüğü stratejik operasyonlar ve Sovyetler'in yumuşak karnı olan Rus olmayan halklara ilişkin uzmanlığı onun hayatta kalmasını sağlayacak gizli formülüydü.

Aslında von Mende o kadar stratejik bir konumdaydı ki, kendisine özel Persil Belgeleri toplamasına gerek dahi yoktu. Mende'yi zaten ABD'liler de arıyordu. Amaç, onun 1942'de Veli Kayyum'la birlikte kurduğu Müslüman Türk antikomünist örgütü Milli Türkistan Birlik Komitesi'ni ABD saflarına katmaktır. Savaşın son günlerinde Almanya'dan kaçan von Mende ve yanındaki 3 Gürcü arkadaşı İsviçre sınırında yakalanmış ve oradan Avusturya'nın Höchts kasabasındaki bir savaş esiri kampına gönderilmişti.¹²¹

120 Ian Johnson, *Münih'te Bir Cami*, çev. Serhat Ataman, Mikado Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 65

121 A.g.e., s. 61

ABD birlikleri onları burada buldu. Mende, Amerikalı istihbarat subayları tarafından savaş esiri kampından çıkarıldığında muhtemelen ABD'nin arzusunu anlamıştı. ABD'nin amacı Mende'nin muhacir ağını firesiz olarak toparlamaktı. Amerikan bakış açısından bu ekip, Sovyetler Birliği'ne nüfuz edebilecek operasyonu yapabiliirdi.

Savaş esiri kampından çıkarılıp Frankfurt'un bir banliyösüne gönderilen Mende, burada daha sonra CIA'ye dönüşecek Office of Strategic Services (OSS) için Sovyetler'de azınlıkların rolünden Nazi beyin yıkama yöntemlerine, Berlin'deki birçok bakanlık hakkında bilgiler de dahil olmak üzere tam 23 adet rapor yazdı. Sonuç hem Mende için hem de ABD için tam bir mucizeydi. ABD, yıllarca çalışsa dahi edinemeyeceği bilgilere birkaç hafta içinde kılını bile kıpırdatmadan ulaşmıştı, Mende ise hayati güvencesini almakla kalmamış, lüks bir hayata adımını atmıştı. Birkaç ay önce bir savaş esiri kampında idam edilmeyi beklerken artık Almanya'nın birçok şehrinde ofisi olan gayri resmi bir bürokrattı.

Savaştan bir yıl sonra 1946'da von Mende ayrıcalıklı bir yaşam sürmeye başlamıştı bile. Almanya açlık sınırında yaşarken, von Mende otomobil sahibi dahi olmuştu. Hiçbir resmi gelir kaynağı yoktu ama ailesinin müstakil bir evi ve hizmetlileri dahi vardı.¹²²

Ancak von Mende tüm bunları sadece para için yapacak bir kişi değildir. Eski Nazi bürokratu, yeni ABD ajanı bu kişi 1930'lardan bu yana Sovyetler üzerine çalışan saplantılı bir komünizm düşmanıydı. Ona göre Almanya'nın Weimar Cumhuriyeti boyunca yaşadığı tüm ekonomik sorunların temelinde Alman komünistleri vardı. Zaten I. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya için tam bir esaret demek olan Versay Anlaşması'nı da komünistler değilse bile onlara yumuşak davranan sosyal demokratlar imzalamıştı. Mende'nin penceresinde ideal olan Nazi rejiminin ilelebet yaşaması değil, Sovyet komünizminin son bulmasıydı. Böylece ABD için antikomünist faaliyetlere girişirken tereddüt etmedi.

* * *

ABD'nin özel stratejik ofisi (OSS) Mende'yle çalışmaya başlayınca, otomatik olarak Mende'nin ekibi de OSS için çalışmaya

¹²² A.g.e., s. 63

başladı. Zaten bu ekip yani Milli Türkistan Birlik Komitesi'nin siyasi ve askeri liderleri, savaşın son iki yılında kaçınılmaz hale gelen Alman yenilgisinden sağ çıkmanın hesaplarını yapmaktaydı. Bu nedenle MTBK ekibi, ABD için savaşmakta hiçbir sorun görmedi. Savaş 1945 Mayıs'ında sona erdiğinde Veli Kayyum, Garip Sultan, Ergeş Sermet ve Baymirza Hayit gibi isimler terhis belgeleri sayesinde Almanya'da kalarak sivil nüfusa karışmıştı.

Von Mende'nin OSS için çalışmaya başlamasıyla bu isimler de hızlıca ekibe dahil olarak geçmişlerini temizlediler. Mende'nin bir arada hareket ettiği iki isim Veli Kayyum ile Baymirza Hayit, bu dönemde Rusya'dan Almanya'ya kaçan muhacirlerin örgütlenmesinden sorumlu oldu. Kayyum, savaş yıllarında Nazilerle işbirliği yaparak savaş kamplarında Sovyetler Birliği'nden esir alınan Müslüman Türkleri Naziler için savaşmaya ikna eden kişiydi. Şimdiyse ayrı işi ABD için yapıyordu. Ancak savaş yıllarında Naziler için etkin görevlerde bulunan Kayyum'un bu performansı savaş sonrasında azaldı. Von Mende'nin maaşlı çalışanı olarak geçirdiği yıllarda Kayyum'un, Rusya'dan Almanya'ya kaçan muhacirlerden dedikodu taşımak ve Sovyetler Birliği aleyhine bir gazete çıkarmaktan öte geçen faaliyeti olmadı.¹²³

Öte yandan bu yıllarda aynı yollardan geçen ancak savaştan sonra Kayyum'un aksine yıldızı parlayan bir isim Türkiye tarihi için de önemlidir; Ruzi Nazar... Nazar da tıpkı Kayyum ve Hayit gibi MTBK irtibatı olan bir antikomünistti.

Savaşın son günlerinde Almanya'nın güneyindeki Rosenheim şehrinin kırsalında saklanan ve Alman makamlarının kendisine verdiği terhis belgeleri sayesinde Kızıl Ordu'ya teslim edilmekten kurtulan Ruzi Nazar ve arkadaşları da bu örgütlere kısa sürede eklemlendiler.¹²⁴ Ruzi Nazar'ın Rosenheim günlerinde tesadüfen tanıştığı müstakbel eşi Ermelinda Roth, Bavyera'nın önemli Katolik ailelerinden birinin kızıydı. Roth'un babası savaş yıllarında albay rütbesi taşıyan bir asker ve aynı zamanda yüksek hâkimdi.¹²⁵ Albay Roth aynı zamanda Nazizme karşı eleştirel

123 A.g.e., s. 66

124 Mehmet Ali Tuğtan, "Soğuk Savaş ve Türkiye'de Siyasal İslam'ın Yükselişi", (der) Behlül Özkan – Tolga Gürakar, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s. 86

125 A.g.e., s. 86

tutum takınan Katolik Merkezi'nin üyesiydi ki bu örgüt, içinden geleceğin Federal Alman Şansölyesi Konrad Adenauer'i çıkaracak kadar da etkindi. Yani Ruzi Nazar, Sovyetler Birliği'nde başlayan hayatına Nazi saflarında Almanya'da devam ederken, hayatını değiştirecek bir evliliğe de imza atmıştı. Artık Roth ailesinin damadı olan Nazar, ABD için diğer muhacirler gibi piyon değil, artık aynı zamanda prestijli bir ajan adayıydı. Bu konuda kendini kanıtlamakta da gecikmedi.

Bu dönemde Ruzi Nazar, arka arkaya iki teklif aldı. Birincisi 1948 yılında eski bir Alman subayı ancak yeni ABD ajanı tarafından yapılmıştı ve Nazar'dan "Amerikalılar ve onlarla işbirliği yapan Alman subaylarının oluşturduğu bir örgüt" için İran'a giderek oradaki Rus ve komünist karşıtı mücadeleye destek vermesi isteniyordu. Ruzi Nazar bu teklifi hamile eşini gerekçe göstererek reddetti.¹²⁶ İkinci teklif ise o sırada ABD'nin Ankara Büyükelçiliğine büyükelçi yardımcısı olarak gitmek üzere olan Archibald Roosevelt'ten geldi. II. Dünya Savaşı sırasında OSS, ardından da CIA için çalışmaya başlayan ve Ankara'ya da CIA istasyon şefi olarak giden Roosevelt, "Orta Asya ve Sovyet uzmanlığına ihtiyaç olduğunu" belirterek Ruzi Nazar'ı ABD'ye davet etti. Bu seferki teklif Nazar tarafından severek kabul edilmişti. Artık Ruzi Nazar Batı Bloku'nun merkezinde, üst düzey ilişkiler yakalayabileceği New York'ta yaşıyor, burada yine von Mende'nin ekibinden Baymirza Hayit ile birlikte "Azatlık Radyosu" adı verilen ve Orta Asya Türklerine antikomünist propaganda yapan kurumda çalışıyordu. Mesai arkadaşları arasında ilerideki yıllarda CIA'in Türkiye istasyon şefliğini yapacak olan Paul Henze de vardı.¹²⁷ Bir süre sonra Ruzi Nazar ABD'nin başkenti Washington'a alındı. İşleri de artık sadece radyo değildi. 1954 yılında CIA'in milat niteliğindeki eyleminde başrol Ruzi Nazar'ın olacaktı ki bu eylem bizzat Washington günlerinde CIA tarafından kurgulanmıştı.

1954 Eylülü, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslümanlar için önemliydi. Sovyet lideri Stalin'in 1953'teki ölümünün

126 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s. 234

127 Murat Yetkin, *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*, Doğan Kitap, 9. Baskı, 2017, s. 33

ardından, yerine Nikita Kruşçev geçmişti. 28 yıllık Stalin iktidarının ardından yeni yönetime geçiş sancıları devam ediyordu. Kruşçev ise Stalin'den daha yumuşak bir yönetme stratejisi benimsiyor ve bunu Batı dünyasına da göstermek istiyordu. Bu kapsamda o yıl ilk kez Sovyet coğrafyasından hacca gitmek isteyenlere izin verildiği duyuruldu. Komünist hacıların Mekke'ye gitmesi, eğer yolda hiçbir aksilik olmazsa Sovyetler Birliği propagandası için etkili olabilirdi.

Böylece hepi topu bir otobüsü ancak dolduran, hemen hepsi Orta Asya kökenli hacı adayları Moskova'dan yola çıktı. Mekke ilk kez komünist hacıları ağırlayacaktı.

Sovyetler'in bu kararının duyurulduğu dönemde Ruzi Nazar, Columbia Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Türkistan Bölümünde çalışıyor, Sovyetler Birliği ve Türkistan sorunları üzerine dersler verip danışmanlık yapıyordu.¹²⁸ Aynı zamanda CIA çalışanıydı. O dönemde yine CIA için çalışan Ruzi Nazar'ın eski dostu, yine Kızıl Ordu'nun ardından tıpkı Ruzi Nazar, Veli Kayyum gibi Naziler için savaşmış ve ardından ABD'ye geleerek CIA ile irtibatlanmış Hamit Raşit ile bir araya geldi. Raşit Sovyetler Birliği'nin Mekke'ye hacı göndereceğini duymuş ve Nazar'a birlikte hacca gitmeyi teklif etmişti. Planlarını ABD'li yetkililere sundular ve olumlu yanıt aldılar.

Ruzi Nazar ve Hamit Raşit'in görevi hacıların bu yolculuğunu bir cehenneme çevirip, yolculuğu antikomünist propaganda faaliyetine dönüştürmektir. Bu görev Nazar'ın ilk yurtdışı görevi olmakla beraber geçmişinde hem Kızıl Ordu hem Nazi üniforması giymiş bu CIA ajanı için görev basit sayılırdı.

Ancak yine de tasarlanan şey 2 kişinin altından kalkabileceği bir iş değildi. Öncelikle Mısır'a giden Nazar ve Raşit burada din adamı Alimcan İdris'le¹²⁹ buluştu.¹³⁰ Alimcan İdris bir din adamı olmakla birlikte uzun yıllar Almanya'da yaşamış, Nazar'la da burada tanışmıştı. 20. yüzyılın başlarında Buhara Medresesi'nde din eğitimi alan İdris, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'ya

128 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s. 279

129 Beşinci bölümde adı geçen ve Nazi Almanya'sı için tıpkı Kudüs Müftüsü gibi faaliyet gösteren isim.

130 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s. 283

gelmiş, 1933'te Almanya Dışişleri Bakanlığı Politika Dairesi Doğu Masası'na danışman olarak atanmıştı. Hitler'e o kadar yakındı ki, *Kavgam*'ın Farsça çevirisini Alimcan İdris'in yapması istenmişti. Ancak II. Dünya Savaşı bittikten sonra Almanya'da yaşaması mümkün olmaktan çıkınca o da soluğu Mısır'da aldı. O sıralar İsrail'in kurulması nedeniyle Arap devletleriyle İsrail arasından yaşanan gerilimden beslenerek Mısır'ın kendisine sahip çıkacağını tahmin etti. Zira İsrail düşmanı olduğunu eski bir Nazi'den daha iyi kim kanıtlayabilirdi?

Alimcan İdris, iki CIA ajanı Ruzi Nazar ve Hamit Raşit'i Mısır'da son derece sıcak karşıladı. Burada, Mekke'deki Müslümanları, Sovyetler'den gelen hacı adaylarına karşı kışkırtmak üzere bir bildiri kaleme aldılar.¹³¹ Alimcan İdris'in Suudi Arabistan'daki bağlantıları sayesinde bildiriye Mekke'de çoğalttılar. Basit gibi görünmekle birlikte basılan bildiri sayısı 250 bindi. 1950'li yıllarda tüm Suudi Arabistan'ın nüfusunun 3.5 milyon olduğu, bunun da yüzde 80'inin kırsalda yaşadığı düşünülürse 250 bin bildirinin ne büyüklükte bir etki yaratacağı daha net anlaşılır. Peki bu kadar bildiriye kim nasıl dağıtıcaktı? Böylece Almanya'da savaştan sonra da varlığını sürdüren Milli Türkistan Birlik Komitesi'nden (MTBK) yardım istendi ve Suudi Arabistan'daki Orta Asyalı Türk gençlere ulaştılar.¹³² Gençler dünyanın her bir köşesinden gelen hacılara Alimcan İdris, Ruzi Nazar ve Hamit Raşit'in hazırladığı 250 bin bildiriye dağıttı. O zamanlar ABD'nin Suudi Arabistan Büyükelçiliği Cidde'deydi. Nazar ve Raşit, büyükelçilikte bir diğer CIA görevlisi Josef Danachau aracılığıyla bildirinin gazetelerde basılması için Suudi hükümetine ricacı oldu. Böylece Sovyetler'den Mekke'ye gelen hacılar daha yoldayken, Mekke onlara karşı doldurulmuş olacaktı.

Sovyetler'den gelen hacı adaylarının otobüsünün izlediği güzergâh boyunca binlerce bildiri dağıtılarak halk galeyana getirildi. Otobüs yol boyunca yumurta ve domates yağmuruna tutuldu. Yaratılmak istenen algı açıktı: Onlar hacı değil, komünist propagandacıları. En azından Müslüman coğrafyaya böyle tanıtılmışlardı. Hem Müslüman hem komünist olunamazdı. ABD gizli servisinin Nazilerden öğrendiği en kritik konu

131 A.g.e., s. 286

132 A.g.e., s. 290

da buydu. Hacı adaylarına dönük taciz Mekke sokaklarında da devam etti. Yol boyunca fotoğrafları çekilen komünist hacı adayları Mekke'ye vardıklarında, kentteki diğer hacı adaylarının onları tanıdığını fark ettiler, çünkü Mekke'nin her yerinde komünist hacıların resimleri asılmıştı.

Olaylar, Sovyet büyükelçisinin Suud Kralı'na ulaşmaya çalışmasıyla boyut kazandı. Zira ABD araya girerek görüşmeye müsaade etmedi. Tüm bu yaşananlar ise 27 Eylül 1954 tarihli *Times* dergisinde bire bir anlatıldı.¹³³ Oradan Avrupa basını protestoları sayfalarına taşıdı. Operasyon başarıyla sonuçlandı, istenen oldu: Sovyetler'e karşı yeşil kuşak projesinin ilk eylemi sonuç verdi. Tüm dünya komünist hacıların, İslam âleminde nasıl dışlandıklarını yazdı.

Mekke'deki komünist hacılara karşı kışkırtılan Müslümanlar ABD için önemli bir örnek oluşturunuyordu. Komünizme karşı mücadelede İslamın siyasal söylemi kolayca çarpıtılabiliyor ve kitleler antikomünist propaganda için manipüle edilebiliyordu. Nazilerin Alimcan İdris, Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni gibi isimlerle tatbik ettiği gerçeğin ABD de farkına varmıştı. Böylece artık sadece CIA ajanları aracılığıyla yapılan benzer sızma operasyonlarıyla yetinilmeyecek, doğrudan hükümetler aracılığıyla antikomünist eksenindeki İslamcı faaliyetler desteklenecekti. Ruzi Nazar da izleyen yıllarda Türkiye'de görevlendirilecek, burada MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, MİT Müsteşarı Fuat Doğu gibi kritik isimlerle izleyen bölümlerde göreceğimiz üzere yakın "dostluk" kuracaktı.

Öte yandan Nazilerin Sovyetler Birliği uzmanı Gerhard von Mende savaş sonrası ABD için çalışmalarına aynen devam ediyordu. Ancak Mende sonuç itibarıyla sadece bir uzmandı. ABD'ye Sovyetler Birliği'ne ilişkin çalışmalar yapan derin ve yaygın bir casusluk ağı gerekiyordu.

Bu noktada II. Dünya Savaşı'nın son aylarında Almanya'daki Nazilerin nasıl bir ruh hali içinde olduğunu özetlemekte fayda var. 1944 yılı başı itibarıyla doğu cephesinden Sovyetler, batı cephesinde ise artık Avrupa'ya ayak basmış İngiltere ve ABD güçleri tüm kuvvetleriyle Almanya'yı geriletirken, cephedeki

133 Murat Yetkin, *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*, Doğan Kitap, 9. Baskı, 2017, s 34

subaylar savaşın kaçınılmaz olarak kaybedileceğini anlamıştı. Ancak gerçeklerle bağını tümüyle koparmış olan Adolf Hitler, ya bir taarruz planı hazırlıyor ya da savaşı Almanya'nın sokaklarına kadar taşıyacağı projeler izdiriyordu. Hitler'in yakın çevresindeki komutanlar dahi fhrerlerinin artık akıl sağlığını yitirdiğini anlamıştı. Yenilgi kaçınılmaz olmasına rağmen Hitler bir barış teklifine katıyen sıcak bakmıyordu. Bu durum çoğu Nazi subayı için ağır bir travmadır. Çünkü ortada kazanılması artık imkânsız hale gelmiş bir savaş uğruna lmek Nazi fanatikleri için dahi gttr.

Cephenin diğer tarafındaki ABD ve İngiltere güçleri için de Hitler'in bu tavizsiz tutumu zorlayıcıydı. Alman güçleri gerilemekle beraber müttefik ordularına ağır hasarlar vermeye devam ediyordu. Bu süreçte müttefikler savaşı daha erken bitirmek uğruna her türlü yolu denemiştir. Bunlara şehirlerdeki sivil yerleşim yerlerinin bombalanması da dahil. 13 şubat 1945'te başlayıp 3 gün 2 gece süren Dresden bombardımanında hiçbiri askeri hedef olmayan 25 bin sivil katledildi. Bu haliyle müttefik güçler de savaşın uzamasıyla birlikte kontrollerini kaybetti. 1945 yılı itibariyle tablo şu şekildeydi: Bir tarafta barış görüşmeleri talep eden Nazi subayları, diğer tarafta savaşın bir an önce bitmesini isteyen Müttefik güçler bulunuyorken tüm bunlara karşı Berlin'deki sığınağı Fuhrerbunker'de gerçek hayatla bağını koparmış ve sonuna kadar savaşmayı kafasına koymuş Adolf Hitler bulunuyordu.

İşte bu koşullar savaşın sonlarında doğru birçok Nazi subayının ABD'lilerle işbirliği yaparak saf değiştirmesinin zeminini hazırladı. Bu şekilde saf değiştirerek ileriki yıllarda ABD'nin en çok işine yarayacak isim de istihbarat subayı Reinhard Gehlen'di.

Gehlen, Nazi iktidarı adına Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgesinde geniş bir casusluk ağının başındaki isimdir. Tutkulu bir antikomünist olduğu için savaştan çok önce Nazi Partisi'ne üye olan Gehlen, II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde komünizme karşı mücadeleye devam edebilmek adına 4 bin civarında ajan, muhbir bağlantısı ve Sovyetler zerine eşsiz istihbarat arşiviyle saf değiştirdi. O artık bir ABD ajanıydı. 1947'de CIA'in kuruluşunun ardından Doğu Avrupa, Orta Asya

ve Ortadoğu'daki CIA ağı Gehlen örgütüne dayanıyordu.¹³⁴ Dolayısıyla "Nazi istihbaratı olmasaydı CIA de olmayacaktı" önermesi son derece yerindedir. Tahmin edileceği üzere 1947'de kurulan CIA içinde önemli bir ağırlığa sahip olan eski Naziler, kendi ağlarıyla casusluk operasyonlarını başarıyla sürdürebilmektedir. Nitekim Ruzi Nazar da bu ağın bir parçasıdır.

Nazi geçmişi olup da ABD göreviyle Türkiye'de kritik operasyonların içinde olacak tek isim Ruzi Nazar değil. Onun kadar önemli bir diğer isim de Murat Bayrak. 1917 doğumlu Boşnak kökenli Bayrak, Nazar'ın Türkistan Lejyonu'nda görev yaptığı sıralarda, Yugoslavya'daki Josip Broz Tito önderliğinde kurulan komünist direniş hareketine karşı, yine Naziler tarafından kurulan Boşnak Lejyonu'nda görev yapıyordu.¹³⁵ Ancak savaştan sonra Ruzi Nazar gibi ABD'ye gitmemiş, Türkiye'ye kaçmıştı. İlginç biçimde Yugoslavya'da kalsa kurşuna dizilecek olan Bayrak, Türkiye'de zengin bir sanayici olmuş ve Çanakkale'deki Sancak Tül Fabrikasını satın almıştı.¹³⁶ İlerideki bölümlerde göreceğimiz üzere 1960'ların sonunda devrimci gençlere karşı kurulan komando kamplarını finanse edecek olan Murat Bayrak, 12 Eylül 1980 darbesinde MHP'nin genel idare kurulu üyesiydi. Darbe tüm MHP yönetimini hapse atmasına rağmen Bayrak'a hiçbir şey olmayacak, 12 Eylül'den sonra da ABD'ye gidecekti.

* * *

Almanya'nın sömürgecilik savaşında İngiltere ve Fransa'nın gerisinde kalması Türkiye'nin de kaderini değiştirdi. 19. yüzyılın sonunda halkı Müslüman olan sömürge ülkeler İngiltere ve Fransa'nın kontrolündeydi. Bu durum Alman emperyalizmi için çalışan sosyal bilimcilerin Müslüman halklar üzerine yoğunlaşmasına ve Almanya'nın Osmanlı Devleti ile yakınlaşmasına neden oldu. Almanya bu birikimini Nazi Rejimi'ne devretti ve Naziler Sovyetler Birliği ile girdikleri mücadelede İslamcılığı aktif olarak kullandı. Savaşın ardından tasfiye edilen Nazi istihbaratı hayatta kalabilmek ve komünizmle mücadeleye devam edebilmek adına ABD'yle işbirliği yaptı ve CIA'in kurulmasında

134 A.g.e., s.29

135 A.g.e., s. 42

136 Serdar Akinan, *Buzdağı*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 3. Baskı, 2017, s. 56

katkı sağladı. Siyasal İslamcılığı komünizmle mücadelede kullanışlı bir araç haline getiren CIA, Soğuk Savaş yıllarında özellikle Sovyetler Birliği'ne komşu Müslüman ülkelerdeki İslamcı faaliyetleri doğrudan destekledi. Bu ülkelerin de başında Türkiye gelmektedir. Üstelik İslamcıların ABD'den gördüğü destek yalnızca CIA eliyle birtakım istihbarat faaliyetlerinden ibaret değildi. Zira NATO üyesi Türkiye, ABD'nin teşvikiyle Soğuk Savaş yıllarında siyasal İslamcılığın önünü açtı, bu ideolojiyi Türkiye'nin değişen sosyal yapısından da faydalanarak yapay biçimde büyüttü. Bu destek olmasaydı Türkiye'de siyasal İslam iktidar olabilir miydi? Bu sorunun cevabı izleyen bölümlerde netlik kazanacak.

Eğitimde İlk Gedik

1970'lerin sonu itibariyle tümüyle İslamcı gençlik hareketinin üniversite kurumu olan MTTB görüldüğü üzere 1950'li yıllarda daha çok antikomünist milliyetçi bir çizgiyi takip ediyordu. Buna karşılık 1951 yılında kurulan İlim Yayma Cemiyeti (İYC) kurulduğu günden itibaren doğrudan İslamcı fikirleri benimsedi.

İYC'nin kurulduğu tarihin 1951 yılına denk gelmesi tesadüf değildir. Zaten Soğuk Savaş etkisiyle siyasal alanda başlayan İslamizasyon 1946'dan itibaren (Evet, CHP döneminde!) mesafe katetmeye başlamıştı. 1948 yılında CHP, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından imam, hatip, vaiz ve yüksek din okulları açılması için Meclis'e kanun teklifi verdi. Teklif sonucunda imam hatip okulları açılmadı ancak 10 ay süreli imam hatip kursları açıldı. Bunu okulların dördüncü ve beşinci sınıflarında seçmeli din dersi takip etti.¹³⁷ Bu adımla CHP siyaseten doğru bir hamle yaptığını düşünse de durumun böyle olmadığına ilişkin gözlemler çarpıcıdır. Seçmeli din dersi uygulamasına DP seçmenlerinin tepkisini Mahmut Makal *Bizim Köy* adlı romanında şöyle dile getiriyor: "İmanım demirkıratlar! Her dediklerini yapıyorlar. Bu sene din dersini koydurdular mı, gelecek sene de kendileri çıkarlar başa. Esas öteki Müslüman yazısıyla birlikte fesi getirirler gine. Atarlar şu dinini s...min şapkasını filan."

Öyle veya böyle nüfusun o dönemler için yüzde 10'unun gayrimüslim olduğu, Müslüman çoğunluk içinde de önemli

137 Murat Ağirel, *Sarmal*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s.120

büyükölükte Alevi nüfusun olduğu Türkiye’de, devlet, resmi bir Sünni müfredat geliştirdi. Bu uygulama zaman içinde yaygınlaştı ve eğitimde bir krizin de adı oldu. 21. yüzyıla gelindiğinde eğitim birliğı rafa kalkmış duruma gelecekti.

İmam-hatip kursları Demokrat Parti döneminde yetersiz bulundu ve 1951’de 7 ilde ortaokul seviyesinde 4 yıllık imam hatip okulları öğretime başladı.¹³⁸ Aynı yılın sonunda imam-hatip okullarının sayısını artırmayı amaçlayan 68 kişi, 11 Ekim 1951’de İlim Yayma Cemiyeti’ni kurdu. Sabahattin Zaim İYC’nin kuruluşuna ilişkin şunları söylüyor: “İlim Yayma Cemiyeti büyük bir hızla ve ihlasla bu işe girişti. Bütün Anadolu halkı, büyük bir millet seferber oldu. Pıtrak gibi yurdun her yanında imam-hatipler açılmaya başladı.”¹³⁹

İmam-hatiplerin önünü CHP açmıştı ancak İlim Yayma Cemiyeti Demokrat Parti’ye destek oluyordu. Cemiyetin 30 Ağustos 1952 tarihli “Muhterem hayırsever din kardeşlerimiz” başlıklı bildirisinde geçmiş CHP hükümeti eleştirilirken DP hükümeti şu şekilde övölüyor: “Uzun senelerden beri devam eden, ihmal yüzünden yok olan, din âlimlerinin yetiştirilmesi ve dini müessesatımızın yeniden dirilmesi fırsatını memleketimizde imam ve hatip mekteplerine vücut vermek suretiyle halka bahşettiğinden dolayı bahtiyar ve minnettarız.”¹⁴⁰

Bu minnettarlık da karşılıksız değildi. Zira 10 şubat 1952 tarih ve 4/169 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile İYC, “umumi hizmetlere kadim” derneklerden sayıldı.¹⁴¹

Her ne kadar Demokrat Parti için “siyasal İslamcıdır” demek doğru olmasa da bu dönemde siyasal İslamcıların, ülkenin müesses nizamı içinde kök salmaya başladığını söylemek de yanlış olmaz.

Tüccarlar Nasıl Fabrikatör Oldu?

1950’ler, Türkiye’nin sermaye sınıfı için de bir dönüm noktasıdır. 1920’lerde denenen liberal ekonomik düzen tutmamış,

¹³⁸ A.g.e., s.120

¹³⁹ A.g.e., s.124

¹⁴⁰ A.g.e., s.125

¹⁴¹ Mustafa L. Bilge – Hamza Akbulut, *İlim Yayma Cemiyeti, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, 2020, Ek 1. Cilt, s. 283-285: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilim-yayma-cemiyeti>

1929 Büyük Buhranı'nın ardından 30'lu yıllar, tümüyle korumacı ve devletçi ekonomi politikalarının uygulandığı dönem olmuştur. Bu dönemde hazırlanan 1934-38 Birinci 5 Yıllık Sanayi Planı, devletçi sanayileşmenin en başarılı örneğiydi. Etibank ve Sümerbank gibi kurumların finanse ettiği büyük projeler aracılığıyla sanayileşmede hızlı mesafe katedildi. Ancak 1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle sanayileşme hızı yavaşladı, Savaş'ın ardından ise Türkiye gözünü yeni bir düzene açtı.

1930'lu yılların iki simge kuruluşu Etibank ve Sümerbank ise, 1950'lerin simge kuruluşu da Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'dır (TSKB). Etibank ve Sümerbank kalkınmada devletçi dönemi simgelerken, TSKB yeni dönemin ruhuna uygun biçimde liberal bir kalkınma modelinin bankasıdır. 22 Mayıs 1950'de Adnan Menderes'in başbakanlığındaki hükümetin kurulmasının ardından bir yıl geçmeden 1 Mart 1951'de TSKB faaliyete başladı. Peki neydi TSKB'nin önemi?

O yıllara kadar Türk burjuvazisinin birikimi ticarete dayanıyor, sanayi yatırımları daha çok devlet eliyle yürütülüyordu. TSKB'nin amacı Türk burjuvazisinin çokuluslu tekellerle bütünleşmesini hızlandırmak, yerli sermayenin sanayi alanına yönelimini teşvik etmektir. Bankanın kuruluşuna da Dünya Bankası önyak olmuştur.¹⁴² Böylece TSKB, Türk sermayedarlarını tüccarlıktan fabrikatörlüğe yükseltecekti. Bankanın kurulmasıyla birlikte bugün adını sıkça duyduğumuz sermayedar aileler de büyümeye, kurumsallaşmaya başladı. Sakıp Sabancı *İşte Hayatım* başlıklı hatıratında 1953'te kurulan Bossa İplik ve Bez Fabrikası ve TSKB'ye ilişkin şunları söylüyor: "Bossa İplik ve Bez Fabrikası için TSKB'den kredi alındı. O yıllarda bankanın sermayesi 12.5 milyon lira ve bir projeye tahsis ettiği en büyük kredi 1.5 milyon lira idi. Bossa İplik ve Bez Tesisi projesini değerlendiren Dünya Bankası projeye 5 milyon TL karşılığı döviz kredisi verilmesini uygun gördü. Bankanın uzun yıllar genel müdürlüğünü yapan kıymetli bankacı Reşit Egeli 'Bir defada bir firmaya 5 milyon lira vermek, o günün şartlarında inanılamayacak bir işlemdi' demiştir bana sonraları."¹⁴³

142 Mustafa Sönmez, *Türkiye'de Holdingler: Kırk Haramiler*, Arkadaş Yayınevi, 5. Baskı, 1992, s. 71: <http://mustafasonmez.net/wp-content/uploads/turkiyede-holdingler.pdf>

143 Sakıp Sabancı, *İşte Hayatım*, s. 68

Türk tüccarlarının fabrikatörlük yolculuğu böylece Dünya Bankası kredileriyle gerçekleşti. Aynı dönemde sanayileşmemiş ülkelerin neredeyse tümünde Dünya Bankası ile bağlantılı TSKB'ye benzer bankalar kurulmuştu. Bu süreçte aynı zamanda dünya kapitalizmini sanayi devi ABD'ye entegre etmek amaçlanıyordu. Vehbi Koç, *Hayat Hikâyem* başlıklı hatıratında fabrikatörlük yolculuğunun nasıl ABD'den geçtiğini şöyle anlatıyor: "1946'da ilk Amerika yolculuğum tüccarlıktan çıkıp, sanayiciliğe geçişimin başlangıç noktası olmuştur. Türkiye'de General Electric Ampul Fabrikası kurulması kararını aldım. Uzun konuşmalar oldu, Türkiye'ye heyetler geldi, gitti. Sonunda şirket kuruldu, fabrika inşaatına başlandı, başarı sağlandı. Memlekette Amerikan sermayesi ile ortak ilk fabrika böylece kuruldu. Döviz tasarruf edildi, General Electric kazandı, biz kazandık. Bu başarıdan dolayı çok memnunum."¹⁴⁴

Türkiye'nin sermaye sınıfının özellikle ABD ve uluslararası kuruluşlarla ilişkileri derinleştikçe, içeride de siyasi güçleri artıyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında sermaye sınıfının siyasete nüfuz edecek gücü yokken, 1950'li yıllardan itibaren artık siyaset sahnesinde sermayedarların etki gücü gözlemlenebiliyordu. Nasıl gözlemlenmesin, dünyanın önde gelen iş insanları Türkiye pazarına girmeye başlamıştı. Başbakan Menderes bu sayede dönemin küresel imparatorlarıyla muhatap olmaya başlamıştı. İşte Henry Ford II'nin Başbakan Adnan Menderes'in Vehbi Koç'u tanıtan mektubuna cevaben gönderdiği 26 Kasım 1956 tarihli mektubu:

"Sayın Başbakan,

Bay Vehbi Koç'u tanıtan mektubunuza çok teşekkür ederim. Bay Koç ve iş arkadaşlarıyla tanışmak benim için ayrı bir zevk vesilesi olmuştur.

Çeşitli kaynaklardan sağlanacak Ford kamyonlarının Türkiye'de montajını yapacak bir tesisin Bay Koç ve iş arkadaşları tarafından kurulması konusunda yardımcı olmak düşüncesiyle sorunu önemle dikkate almış bulunmaktayız. Kendilerinin bizleri ziyareti amacın gelişmesine yardımcı olmuştur.

144 Vehbi Koç, *Vehbi Koç Anlatıyor*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 2018 s. 120

Hükümetinizin onayını sağlamak amacıyla yakın bir zamanda teklifin Bay Koç tarafından sunulacağını anlamaktayız. Ford Motor Company'nin önemli bir rol oynayacağı montaj fabrikasının kurulması ve başarıyla çalışmasında tarafları memnun edecek bir çözüm yolunun bulunacağını ümit etmekteyim.

Saygılarımla

Henry Ford II"¹⁴⁵

Böylece Türkiye'nin özel sektöründe tekelci yapı giderek görünür olmaya başladı. Birkaç işçisi olan atölyelerde de üretim yapılyordu yapılmasına ancak pek çok sektör, 200'den fazla işçisi olan firmaların kontrolündeydi. Bu firmaların sahipleri cumhuriyetin ilk yıllarından beri ticaretle uğraşsalar da 1950'li yıllardan itibaren imalat sanayiinde tekelleşmeye başladı. Bu sermaye fraksiyonu daha sonra 1971'de Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği'ni (TÜSİAD) kuracak, Türkiye'nin yönetiminde pozisyon sahibi olacaktı.

145 A.g.e., s. 145-146

6. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ İSLAMCILIĞI: NURCULUK VE SÜLEYMANCILIK

Cumhuriyet'i derinden sarsan Şeyh Sait İsyanı (1925) ve Menemen Olayı (1930) Nakşibendi tarikatının Halidi kolunun eseri idi. 1930'lar ve 40'lar boyunca Nakşibendilere dönük sert önlemler alındı, bu hareket sözü edilen yıllar boyunca sosyal hayatta varlık göstermede zorlandı. Ancak Cumhuriyet devrimleri kendi diyalektiği içinde yeni tasavvufi kollar da yaratmıştı. Bunlar Nakşibendi değildi, modern zamanlarda oluşmuştu. İlkinin lideri Said Nursi, diğerinin lideri ise Süleyman Hilmi Tunahan'dı. İlki Nurculuk, ikincisi ise Süleymancılık akımının kurucusuydu. Her iki hareketin temelleri daha önce atılmışsa da bu hareketler 1950'li yıllardan itibaren siyaset sahnesinde aktif oldu. Özellikle Nurculuk, izleyen yıllarda bölünerek çoğaldı. Süleymancılık ise Türkiye'nin İslamcı hareketi içinde diğer hareketlerden farklı bir yer edindi.

Said Nursi, I. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1876'da Bitlis'in Hizan kasabasının Nurs köyünde dünyaya geldi. II. Meşrutiyet ilan edildiğinde 32, Cumhuriyet ilan edildiğinde ise 47 yaşındaydı. Kurtuluş Savaşı'nın önder kadrolarının akranı olan bu kişi, adını kendi eseri olan *Nur Risaleleri*'nden alan bir akımın öncüsü oldu. Adı Said olmakla birlikte köyü olan Nurs adıyla birlikte Said Nursi olarak anıldı ve Cumhuriyetin karşısında konumlanan en önemli İslamcı çevrelerden birinin de fikri önderliğini üstlendi. "Nurcular" olarak anılan takipçileri, önderleri Said Nursi'nin 1960'taki ölümünden sonra Yeni Asya,

Fethullahçılar, Yeni Nesil, Yazıcılar, Okuyucular, Aczmendiler gibi birbirinden farklı kollara bölünse de, hepsi Said Nursi'yi doğru yorumlayanların kendileri olduğunu iddia etti. Bu nedenle tüm kollar kendilerine "Nurcu" demeyi sürdürdü. Bu kollar Said Nursi'yi "Üstad" ya da "Bediüzzaman" (zamanın güzeli) olarak andılar.

Necip Fazıl Kısakürek, Said Nursi'nin hayatını 17 yıllık 1876-1890 dönemi ile 35'er yıllık 1890-1925 ve 1925-1960 olmak üzere toplam 3 döneme ayırıyor. Said Nursi'nin kendisi de hayatı için benzer bir ayrıma giderek, hayatını 1926 ve sonrası için Yeni Said, 1926 öncesi için Eski Said olmak üzere ikiye ayırır. 1926 tarihinin onun hayatı için önemi *Nur Risaleleri*'nin yayına başladığı yıl olmasıdır.¹⁴⁶ Ancak uzun yıllar sürgün hayatı yaşamasına rağmen, Said Nursi, Risalelerin basımıyla bizzat ilgilendi, yer yer bürokrasiden destek de gördü.

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılında Said Nursi de Afyon Emirdağ'da 4.5 yıl sürecek zorunlu ikametindeydi. Emirdağ'a 2 Aralık 1949'da gelen Nursi, 1950 seçimlerini de burada izledi. 14 Mayıs günü yapılan seçimde DP'nin iktidarı almasının ardından sürgündeki din adamı Nursi, Celal Bayar'a bir telgraf yolladı: "Zatınızı tebrik ederiz, Cenab-ı Hak, sizi İslamiyet ve vatan ve millet hizmetinde muvaffak eylesin."¹⁴⁷ Çok geçmeden Bayar'dan da Nursi'ye cevap geldi: "Samimi tebriklerinizden ötürü fevkalade mütehasşis olarak teşekkür ederim."¹⁴⁸

Böylece Said Nursi, hareketini büyüteceği 10 yıllık dönemin iktidarıyla ilk teması sağlamış oluyordu. Böyle bir temasa yalnızca Said Nursi'nin değil, CHP'nin de içinde bulunduğu ancak iktidarın DP'de olduğu 1945 sonrası yeni rejimin ideolojik planda antikomünist çizgisinin de ihtiyacı vardı. CHP iktidarında olsa Said Nursi'yle böyle bir temas kurulur muydu bilinmez ancak 1945 sonrası CHP'nin, 1930'lu yılların CHP'sinden sert şekilde koptuğu düşünülürse, Said Nursi ile CHP arasındaki ilişki için imkânsız denemez. Her ne kadar İsmet İnönü ile

146 Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, 12. Baskı, 2017, s. 86

147 Emrah Cilasun, *Bediüzzaman Efsanesi ve Said Nursi Gerçeği*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2018, s. 373

148 A.g.e., s.373

arasında mesafe olduğu bilinse de Fevzi Çakmak cumhuriyetin ilk yıllarından II. Dünya Savaşı'nın sonuna dek, ordunun başındaki mareşaldir. Kamuoyunda da mütedeyyin olarak bilinen Çakmak'ın Nursi'nin Burdur'da olduğu bir sırada kente geldiği Nur Talebeleri arasında anlatılır. Mareşal'in Burdur'da Vali'ye "Bediüzzaman'dan zarar gelmez, ilişmeyiniz, hürmet ediniz" dediği en azından Nurcular arasında rivayet edilir.¹⁴⁹ Antikomünizm Türkiye'nin müesses nizamının resmi ideolojisi. Said Nursi de bu anlamda resmi ideolojiyle bir çatışma içinde değildir, hatta resmi ideolojiyi sahiplenir, Emirdağ Lahikası'nda komünizmin ilacını şöyle tespit eder: "Şimdi bu zamanda en büyük tehlike olan zındıka ve dinsizlik ve anarşilik ve maddiyunluğa karşı yalnız ve yalnız tek bir çare vardır. O da Kuran'ın hakikatlerine sarılmaktır. Yoksa koca Çin'i az bir zamanda komünistliğe çeviren müsibet-i beşeriye, siyasi ve maddi kuvvetlerle susmaz. Onu susturan hakikat-i Kuraniye'dir."¹⁵⁰

Sola kapalı olan siyaset alanı, her türlü antikomünist faaliyete açıktır. Memleketteki komünist sayısı belki de binlerle bile ifade edilemeyecek kadar azdır fakat gerek ABD'yle teması güçlendirmek, gerekse iktidar gücünden taviz vermemek adına antikomünist akımlar her ne olursa olsun desteklenir. Bu nedenle özellikle 1950'den itibaren İslamcı akımlar, devlet katında itibar görmeye başlar. Üstelik bu itibar, sadece Türkiye katında değil, aynı zamanda diğer Müslüman ülkeler katında da gözleniyor. Örneğin 1951'nin ocak ayında Türkiye'yi ziyaret eden Pakistan Eğitim Bakan Yardımcısı Ali Ekber Şah, Ankara'daki Nurcu talebelere Said Nursi ile görüşmek istediğini söyler ve 15 Ocak'ta ziyaret gerçekleşir. Bu ziyarette Ali Ekber Şah'ı Said Nursi'ye götürecek kişi Salih Özcan'dır ki, kendisi daha sonra Suudi Arabistan'ın şeriat örgütü Rabıta'nın da kurucuları arasında yer alacaktır. Said Nursi de İslamcı akımlara dönük uluslararası ilginin farkındadır ve bundan istifade etmek gerektiğini talebeleriyle paylaşır. Nursi'nin kaleme aldığı Emirdağ Lahikası'nda konuya ilişkin şu ifadelerle yer veriliyor "Rehber

149 Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil Yayınevi, 34. Baskı, 2004, s. 284

150 Said Nursi, Emirdağ Lahikası 2: <https://www.risalehaber.com/bediuzza-man-en-buyuk-tehlike-zindika-dinsizlik-anarsilik-ve-maddiyunluga-karsi-tek-b-418298h.htm>

Risalesi'ndeki Leyle-i Kadir meselesi, şimdi hem Amerika hem Avrupa'da eseri görünüyor. Onun için şimdiki bu hükümetimizin hakiki kuvveti, hakaik-i Kuraniye'ye dayanmak ve hizmet etmektir. Bununla ihtiyat kuvveti olan 350 milyon uhuvveti İslamiyye ile ittihadı İslam dairesinde kardeşleri kazanır. Eskiden Hristiyan devletleri ittihadı İslam'a taraftar değildiler. Fakat şimdi komünistlik ve anarşistlik çıktığı için hem Amerika hem de Avrupa devletleri Kuran'a ve ittihadı İslam'a taraftar olmaya mecburdurlar. (...) Sadisen yanıma Nur talebesi bir mebus geldi, dedi ki; 'Ben Adliye Vekaleti'ne gittim, Nur'ların müsadere kararını söyledim', Adliye Vekili Özyörük dedi ki; 'Ben Afyon Mahkemesi'ne Nur'ların tamamen verilmesini emir verdim'."151

Yukarıda bizzat Said Nursi'nin ağzından ifade olunan birkaç gerçeğin altını çizmek gerekir. Batı dünyasının İslamcı akımlara verdiği destek Afyon'un Emirdağ ilçesinden dahi görülmektedir ki, Said Nursi bu desteğin farkına varmıştır. İkincisi, Nur talebesi pozisyonunda milletvekilleri siyaset sahnesine DP sıralarından girmeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda sadece Nurcu değil, Nakşi vekillerin de sayısında artış yaşanacaktır. Üçüncüsü, hükümette de Adalet Bakanı Halil Özyörük Nurcuları koruyup kollamaya başlamış, daha önce Afyon Mahkemesinin el koyduğu Nur Risaleleri'nin sahiplerine geri verilmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler DP'nin İslamcı olduğunu değil, dönemin ruhu içinde Nursi'nin de tespit ettiği gibi antikomünizm uğruna İslamcı akımlara destek veren siyasileri barındırabildiğini gösterir. DP, Nurculara göre ehven-i şerdir. Bu haliyle Nurcular politik bir tutum takınarak DP iktidarına destek olurlar.

Nitekim Adalet Bakanı Özyörük'ün risalelerin sahiplerine iadesi hakkındaki talimatı 23 Mayıs 1956'da yerine getirilir. Hatta bütün risaleleri teker teker inceleyen Diyanet İşleri Müşavere Kurulu bu eserlerin İslami eserler olduğunu, basılmasında kanunen bir mahsur olmadığına ilişkin bir rapor hazırlar.¹⁵² Devletin İslamcı akımlara olan bakış açısındaki bu sert değişim, Nurcuları da şaşırtmaktadır. Henüz 10 yıl öncesine dek sürgün

151 A.g.e.

152 Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil Yayınevi, 34. Baskı, 2004, s. 424

hayatı yaşayan Nursi'nin eserlerinin basılması ve çoğaltılması-
nın önündeki engeller tümüyle ortadan kalkmıştır. O kadar ki,
DP Isparta Milletvekili Dr. Tahsin Tola, Said Nursi ile görüşe-
rek eserlerini Latin alfabesiyle bastırmak için izin ister. Adnan
Menderes'in de onayı üzerine Nursi'nin Risaleleri bizzat DP
vekilleri tarafından basılır, çoğaltılır.¹⁵³

Dönemin siyasileri arasında en yetkili Said Nursi tarafta-
rı Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'dir denebilir. İleri'nin Said
Nursi'ye olan yakınlığını Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakül-
tesi'ndeki bir konferanstaki tanıklığı üzerinden Nur Talebele-
rinden Salih Özcan şöyle anlatıyor: “(...) Sempozyum başladı.
Sefir bana ‘Gelenler için ön tarafta iki tane koltuk koyacağım,
onlardan birisine Tevfik İleri'yi (Milli Eğitim Bakanı) oturtacak-
sın, ikincisini boş bırak, onun sahibi geldiği zaman ben sana
söyleyeceğim kimi oturtacağın’ dedi. Ben de ‘peki’ dedim.
Toplantı salonu hıncahınç dolu. Tevfik İleri konferanstan 10
dakika evvel geldi. Onu koltuklardan birisine oturttum. Kon-
feransın başlamasına beş dakika kala salona esmer uzun boylu
birisi geldi. O içeri girince sefir yanıma gelerek; ‘Bu zatı Tevfik
İleri'nin yanındaki boş koltuğa oturt’ dedi. Ama kim olduğu-
nu bilmiyordum. Beş dakika kala geldi, onu oturttum oraya.
Konferansın bitmesinden iki-üç dakika evvel Tevfik İleri bana
işaret ederek ‘gel’ dedi. Ben de gittim. ‘Bu zat, Bediüzzaman
Hazretlerini ziyaret edecek, onu götüreceksin ama kimse duy-
mayacak. Bu ziyaretten, kimsenin özellikle de basın haberi ol-
masın’ diye tembih etti. Ben de ‘Peki, olur efendim’ dedim.”¹⁵⁴

Tevfik İleri'nin Said Nursi'nin yanına gönderdiği kişi Pakis-
tan Eğitim Bakan Yardımcısı Ali Ekber Şah'tır.

Tarihe uzaktan bakıldığında Said Nursi'nin çilelerle dolu bir
hayatı varmış, yanındaki bir grup talebenin dışında itibar gör-
meyen bir âlimmiş gibi anlaşılabilir. Halbuki Nursi her ne ka-
dar sürgün hayatı yaşasa da ve her ne kadar mütevazı bir hayat
sürse de görüldüğü üzere dönemin devlet erkânı tarafından de-
yim yerindeyse el üstünde tutulur. Bu haliyle Nursi rejimle kök-
ten bir çatışma içinde değil, tam tersine, rejimin antikomünist

153 A.g.e., s.424

154 Ahmed Özer, *Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan*, Işık Yayınları,
1. Baskı, 2011, s. 23

karakterine uygun bir din âlimidir. 25 Nisan 1952 tarihli *Büyük Cihad* gazetesi "Komünizme karşı mücadele" alt başlığıyla ve "Büyük dâhi, büyük âlim Bediüzzaman" manşetiyle çıkar. Aynı dönemde Nâzım Hikmet 50 yaşında askere alınmak istendiği için Moskova'ya kaçmak zorunda kalır, Nâzım'ın şiirlerini bastırmak bir yana okuyanlar dahi soruşturmadan geçirilir. Said Nursi de sürgündür fakat Soğuk Savaş rejiminin iki sürgüne dönük tavrı gece ile gündüz kadar farklıdır. Nitekim dönemin iki sürgünü olan Nâzım ile Nursi'nin ABD'ye karşı takındığı tutum kendilerine dönük rejim baskısını da belirler. Nâzım Hikmet Kore Savaşı'na karşı "Kimi öldürmeye gidiyorsun Ahmet"¹⁵⁵ şiirini yazarken, Said Nursi hükümetin Kore Savaşı'na katılma kararını en yakın öğrencilerinden Bayram Yüksel'i cepheye yollayabilecek ölçüde desteklemiştir.¹⁵⁶

Denebilir ki, Said Nursi'ye itibar gösterenler yalnızca DP'den ibarettir. Bu iddia yeterince doğru olmaz. Nursi sürgündeyken askeri kışlalarda bizzat subaylar tarafından cami, mescit açılışlarına dahi çağırılır. 12 Nisan 1957'de Isparta'daki Tugay Camii'nin temel atma merasimine katılır, caminin temelinde ilk harcı Nursi koyar. Üstelik çekilen fotoğraflarla cami merasimi basına servis edilir.¹⁵⁷

Said Nursi bu haliyle düzen güçlerinin el üstünde tuttuğu bir din âlimi olduğunun da farkındadır. 31 Aralık 1959'da Ankara'ya geldiğinde bu ziyaret *Milliyet* gazetesine haber olacak kadar önemli bir kişidir artık.¹⁵⁸ Nurculuk akımının kurucusu, popülerliğinin doruk noktasındayken 23 Mart 1960'ta 84 yaşında Urfa'da hayatını kaybetti.

Nursi'nin Önemi

Cumhuriyet dönemi tasavvuf bağlantılı İslamcı hareketler içinde Nursi'nin yeri oldukça önemli. Zira Nurculuk hareketinin temelleri Osmanlı döneminde değil, bizzat Cumhuriyet

155 (...) Ve onların en ucuz ölüm aleti sendin Ahmet/ vebalı farelerinden de ucuz./ Kore'de yağmur mu yağıyor?/ Dinecek./ Ya defolup gideceksiniz/ Ya da denize dökcekler sizi (...)

156 Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, 12. Baskı, 2017, s. 87

157 Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil Yayınevi, 34. Baskı, 2004, s. 427

158 A.g.e., s. 433

döneminde atılmıştır. Hareketin kurucusu Said Nursi, bir tarikat şeyhi olmadığını defalarca vurgular. “Tarikatsız cennete giden çoktur ama imansız cennete giden yoktur” sözü Nursi’nin tasavvufi hareketlere olan eleştirisini simgeler. Buna karşılık “Nur Talebeleri” adı verilen grup da bir arkadaş topluluğu değildir elbette. Bu topluluk kendisini geniş Müslüman cemaat içinde bir tür öncü rolü üstlenecek, deyim yerindeyse “çelik çekirdek” bir topluluk olarak görür. Bu haliyle Nursi ile talebeleri arasındaki ilişki bir Nakşi şeyhi ile müritleri arasındaki ilişkiden daha farklıdır. Bu farklılık Türkiye’nin seküler entelektüellerini de derinden etkilemiş, özellikle 1980’den sonra İslamcı hareketin büyümesiyle birlikte Türk aydınının Said Nursi’ye dönük ilgisi artmıştır. Bu aydınların başında kuşkusuz Şerif Mardin geliyor. Mardin gibi saygın bir bilim insanının Said Nursi’yi mercek altına alması, devamında özellikle liberal çevrelerde Nurcuların popülerliğini artırdı. 2000’li yıllara gelindiğinde ülke aydınlarının bir kısmı için İslamcılar hele ki Nurcular, elitist, ceberrut merkeze karşı, demokrasi mücadelesi veren hareketler olarak yorumlandı. Bu hatalı yorumun sonuçlarına ise 2010’lu ve 2020’li yıllar Türkiye’inde tanık olundu. İslamcı hareket Türkiye’nin siyasi yelpazesinin en sağında yer alan, komünizme karşı işlevsel bulunduğu için müesses nizam tarafından makbul kabul edilen, yer yer ABD, yer yer ise TSK tarafından desteklenen konumdaydı. Buna karşılık Türkiye’nin 1950 sonrası rejiminin çok parçalı yapısı, kafa karışıklığının belki de en önemli nedenidir. Said Nursi’nin Isparta’da bir tugayın camisinin açılışına davet edilmesi, ordunun tümüyle İslamcı olduğunu göstermediği gibi, 1949’dan 1953’e kadar Afyon Emirdağ’da sürgünde olması, rejimin İslamcılığın üzerine sert tedbirlerle gittiğini de göstermez. Türkiye’nin rejimi, kendisine dönük tehditlere karşı tedirgindir ve tedirgin olduğu kadar da faydacıdır. Soğuk Savaş yılları boyunca komünizm tehdidinin büyük ölçüde yapay biçimde gündemde tutulması nedeniyle rejimin İslami tonu koyulaşmıştır. Yaklaşık 50 yıl boyunca Türkiye’nin kurulu düzeninin bir parçası olan İslami hareket, bu haliyle Şerif Mardin’in iddia ettiği gibi “çevre” olmaktan çok, merkezin bir aparatı konumundadır. Nitekim 50 yıllık yolculuğun sonunda yaşanan 28 Şubat müdahalesi süreci

de, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından İslamcı hareket içindeki ABD karşıtı kesimlerin budanmasından başka sonuç doğurmamış, 28 Şubat'ın hemen ardından 2002'de İslamcı hareketin "ılımlı" kanadını iktidara taşımıştır. Ancak 1950'li yıllar itibariyle İslamcılık Türkiye'nin geneline yaygın bir kimliğe dönüşmüş de değildir. Örneğin, "türban" ne devletin ne de sosyal hayatın gündemindedir. Tarikatlar ve cemaatlerin toplumsal etkileri cılızdır. Antikomünist hareket içinde İslamcılığın yeri olsa da, hareketin ağırlık merkezi daha çok milliyetçiliktir. Zaten antikomünist rejim nedeniyle Türkiye'deki sağ hareket içindeki milliyetçi ve İslamcı kanatlar izleyen yıllarda birbirine gitgide yaklaşacak, İslamcılar milliyetçileşecek, milliyetçiler İslamcılaşacaktır. Bu durum yine izleyen yıllarda "Türk-İslam Sentezi" gibi amorf bir fikrin yeşermesine de zemin hazırlayacaktır.

Nursi'den ise bugün hemen hemen tüm İslamcı çevreler tarafından saygıyla söz ediliyor. Nursi'nin "Zalimler için yaşasın cehennem" sözlerinin İslamcı hareketin önemli sloganlarından biri olması bunun dayanaklarından yalnızca biri.

Cumhuriyetin İslamcısı: Süleyman Hilmi Tunahan

Etki alanı Nursi kadar olmamakla birlikte, takipçileri aktüel siyasetin doğrudan içinde bulunduğundan, Türk siyasi tarihinde önemli yeri olan bir diğer isim de Süleyman Hilmi Tunahan'dır. Kendisinin takipçilerine "Süleymancılar" adı veriliyor. Nursi'den 12 yaş küçük olan Tunahan, 1888'de Silistre'nin Ferhatlar Köyü'nde doğuyor. Gençlik yıllarında İstanbul'un ünlü medreselerinde eğitim alan Süleyman Hilmi, 1924'te medreselerin kapatılmasının ardından ticarete atılıyor. 1930'dan itibaren Diyanet İşleri kadrosundan Sultanahmet, Yenicami, Şehzadebaşı ve Kasımpaşa camilerinde vaizlik yapıyor.¹⁵⁹

1930'lu ve 40'lı yıllarda el altından Kuran kursları veren Süleyman Hilmi Tunahan, 1946'da Kuran kurslarına yasal izin verilmesiyle gizli faaliyetlerini alenileştirdi.¹⁶⁰ Takipçileriyle henüz genç yaşta kurduğu ilişki ve bakış açısındaki otoriter tavır nedeniyle kendi çevresinde Tunahan'a insanüstü güçler

159 Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, 12. Baskı, 2017, s. 134

160 A.g.e., 135

de atfediliyor. Her ne kadar Süleymancılar olarak anılsalar da, Tunahan'ın takipçileri, onu, bir Nakşibendi şeyhi olarak görüyor. *Yepyeni Usul ve Tertiple Kuran Harf ve Hareketleri*, bu şeyhin ilk ve tek kitabı. Bir medrese ders kitabını andıran bu eserin bugüne dek 3 milyondan fazla baskı yaptığı tahmin ediliyor. Süleymancıların temel örgütlenme yöntemi ise gençlere dönük eğitim faaliyetleri ve Kuran kursları. 1949'da Kuran kurslarının yasallaşmasıyla birlikte Süleymancılar da altın çağını yaşamaya başlıyor. Bu kurslardan mezun ettikleri mürit pozisyonundaki gençler aracılığıyla Diyanet'e sızan Süleymancılar, Diyanet aracılığıyla resmi Kuran kurslarını denetliyor, böylelikle Diyanet'e önemli sayıda kadro yetiştiriyor.

İslamcı hareketler incelenirken unutulmaması gereken önemli noktalardan biri hareketin içindeki fraksiyon çatışmalarıdır. 1951 yılında İlim Yayma Cemiyeti'nin kurulması ve cemiyetin katkılarıyla aynı yıl ilk İmam Hatip Liseleri açıldı. Bu liselerden mezunların yetişmesiyle birlikte Kuran kurslarındaki Süleymancı tekeli kırılmaya başladı. 1965'te yürürlüğe giren 633 sayılı Diyanet Teşkilatı Kanunu, zaten büyük darbe yemiş Süleymancıların elinden Kuran kurslarını tümüyle alıyor, zira kanunla birlikte Kuran kurslarında yalnızca imam hatip mezunlarının ders vermesi zorunlu hale getiriliyordu. Böylece Diyanet'e cepheden tavır alan Süleymancılar, İslamcı hareket içinde ayrı bir yerde konumlandılar, imam hatiplerin sayısının artmasından da rahatsız oldular. Ancak Türkiye'deki Kuran kursu faaliyetlerine kaçak yollarla devam ettiler. Öte yandan Kuran kurslarında ders verecek olanların imam hatip mezunu olma zorunluluğu Süleymancılar için bir fırsat da doğurdu. Aynı yıllarda Almanya'ya göç eden Türk işçiler arasında örgütlenmeye, Avrupa'daki camilerde Kuran kursları açmaya başlayan Süleymancılar, gurbetçiler arasındaki en yaygın dini topluluklardan biri haline geldi. O kadar ki, Süleymancılık adı merhum Süleyman Hilmi Tunahan'ın sağlığında kullanılan bir isim değildi. Bu isim, hareketin Avrupa'ya yayılmasından sonra gurbetçiler arasında bu çevreyi isimlendirmek için kullanıldı.¹⁶¹

Süleymancılar, özellikle Avrupa'daki İslamcı hareketleri yakından inceleyen gazeteci Uğur Mumcu'nun radarına da

161 Uğur Mumcu, *Rabita*, Um:ag Vakfı Yayınları, 34. Baskı, 2019, s. 95

girdiler. Mumcu, Süleymancılık kavramının nasıl çıktığını *Rabı-ta* adlı eserinde şöyle ifade ediyor:

“İslam Kültür Merkezi’ne (Avrupa’da Süleymancıların kurduğu dernek. Y.N.) göre Süleymancılık ne bir din, ne bir mezhep, ne de bir tarikattır. Peki nedir? Yine İslam Kültür Merkezi’ne göre merhum Süleyman Hilmi Tunahan hayatta iken, Süleymancılık diye bir tabir yoktu. Böyle bir tabir ne duyulmuştu, ne de işitilmişti. (...)

Yoktur da nasıl çıkmıştır bu ‘Süleymancı’ etiketi? İslam Kültür Merkezi’nin bu konudaki açıklaması şöyle:

- Süleymancılık tabiri, sonradan özel maksatlarla bir kısım Diyanet mensubu tarafından icat edilip ortaya atılmış sun’i bir yaftadan ibarettir.”¹⁶²

Öyle ya da böyle, Süleymancılar olarak anmaya devam edeceğimiz bu çevre, diğer İslamcı çevrelere Diyanet’le bitmeyen savaşı nedeniyle mesafelidir. Bu durum onun siyasi tutumunu da etkiler. 1970’li yıllarda Milli Selamet Partisi yerine Adalet Partisi’ni tutarlar. Süleyman Hilmi Tunahan’ın 16 Eylül 1959’da ölmesi üzerine hareketin liderliğini üstelenen ve Tunahan’ın damadı olan Kemal Kaçar Adalet Partisi’nden milletvekili olur. Hareketin önde gelen isimlerinden bir diğeri olan Ali Ak da yine Adalet Partisi’nden Mersin milletvekilliği yapar. Süleymancılar, Süleyman Demirel’le kurdukları bu ilişki, “Süleymancı Süleyman” şakalarının yapılmasına da neden olur.

Süleymancılar Diyanet’le bitmeyen savaşından bahsettik. Ancak savaşın diğer tarafı Diyanet de boş durmaz. Özellikle Avrupa’daki camiler neredeyse üçe bölünmüş durumdadır. Bir tarafta Diyanet’in, bir tarafta Milli Görüş’ün, diğer tarafta ise Süleymancılar camileri... Diyanet’in camilerinde de Süleymancıları eleştiren fetvalar verilir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nca hazırlanan raporlarda Süleymancılar “Yabancı ülkelerde çalışan vatandaşların dini inançlarından yararlanarak yıllardan beri külliyetli miktarda teberra toplamaktadırlar. Bu hasılatı kendileri gereğince yararlandıktan sonra bir kısmını da Türkiye’ye transfer etmektedirler” şeklinde tanıtılır.¹⁶³

162 A.g.e., s. 95

163 A.g.e., s. 97

Avrupa'daki diğer büyük İslami çevre ise Avrupa Milli Görüş Teşkilatlarıdır (AMGT). Uğur Mumcu, AMGT Genel Sekreteri'ne sorar: "Süleymanlıların çok zengin olduklarını söylüyor. Kemal Kaçar neyle geçiniyor örneğin?" Yanıt: "Süleymanlılıkla."¹⁶⁴

Görüldüğü üzere ne Süleyman Hilmi Tunahan, ne de Süleymanlılar, İslamcı camia içinde Said Nursi ve Nurcular kadar itibarlılar. Bu durum Süleymanlıların yaygınlığını zayıflatsa da belirli bölgelerdeki güçleri o bölgenin hâkim İslamcı hareketi olmalarını sağlıyor. Özellikle Akdeniz bölgesinde Süleymanlılara ait olan yüzlerce yurt ve bir o kadar Kuran kursu olduğu rivayet ediliyor. Uğur Mumcu'nun 1987 yılında kaleme aldığı *Rabıta* yazı dizisindeki verilere göre yalnızca Antalya ve ilçelerinde Süleymanlıların elinde ve denetiminde 109 gizli din eğitimi yeri saptanmış, bu yerlerde 729 Arapça ve Türkçe kitap, 386 ses bandı ele geçirilmiş, 729 öğretici ve 3892 öğrenci bulunduğu belirlenmiştir.¹⁶⁵

164 A.g.e., s. 97

165 A.g.e., s. 98

7. BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİĞİN RAHMİNDE BÜYÜYEN YENİ İSLAMCILIK: MUKADDESATÇI SAĞ

1950'lerin sonu itibariyle DP iktidarı, yönetebilme yeteneğini giderek kaybetmeye, böylece baskıdan daha fazla güç almaya başladı. 1950-54 arası için DP'nin altın çağı denebilirse, 1957 sonrası için bir karanlık çağ tarifi yapılabilir.

27 Ekim 1957 Genel Seçiminden sonra yeni Meclis 1 Kasım'da toplandı. Ancak iktidar içindeki çatlaklar ilk kez bu denli görünür oldu. Tek başına iktidarını devam ettirmesine rağmen Menderes, hükümeti yaklaşık 1 ay boyunca kuramadı ve yeni hükümet ancak 25 Kasım 1957'de ilan edildi. İlk fırtına da hükümet programının 4 Aralık'ta Meclis'e sunulmasıyla koptu. Muhalefet, programı incelemek için süre istiyor ancak iktidar bu süreyi bile vermiyordu. Hükümet Meclis'teki çoğunluğuna dayanarak güvenoyunu aldı ve programı Meclis'e onaylattı. Menderes yeni programı okurken "manevi asayışı iade edecek tedbirlerin de alınmasının zaruret haline geldiğini" ifade etmişti.¹⁶⁶ Bu tedbirlerin ne olduğu hemen sonra anlaşılacak, aralık ayında Meclis'e yeni içtüzük teklifi getirilecekti. Yeni içtüzük muhalefetin denetim görevini yerine getirmesini zorlaştıran kimi hükümler barındırıyordu. Örneğin sözlü sorular sadece cuma günleri ve en fazla bir saat müzakere olunacaktı. Bakanlar bu sorulara kamu çıkarını gerekçe göstererek cevap vermeyebilecekti. Milletvekilleri, Genel Kurul'da çoğunluğun

166 Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, 3. Baskı, 2019, s. 206

arzu etmesi halinde oturumlara katılmama cezasına çarptırılıbiliyordu. Bu, eski içtüzüğe göre üç birleşimken, yeni içtüzükte 12 birleşime çıkarıldı.¹⁶⁷ Üstelik bu ceza da sık sık kullanılacak, yeri gelecek İsmet İnönü bile Meclis'teki oturumlara katılmama cezasına çarptırılacaktı. Bu dönemde özellikle 1958 ekonomik kriziyle birlikte zirve yapan toplumsal huzursuzluğu unutturmak için iktidar, başta basın olmak üzere tüm kesimlerin üzerindeki baskıyı daha fazla hissettirmeye başladı. Ekonomik kriz küçümsememeli, çünkü sabit kur rejiminde yapılan en büyük devalüasyonun tarihidir 1958. Bir gecede 2.83 TL olan dolar kuru, 9 TL'ye çıkarılmış, böylece ithalatın sert şekilde kısılması, ihracatın artırılması amaçlanmıştır. Ancak gündelik hayatta böylesine sert devalüasyon karaborsayı ve mal yokluklarını da beraberinde getirmiştir.¹⁶⁸

Plansızca girişilen yatırımların sonunda ekonomide çekilen iflas bayrağının sorumluluğunu almak istemeyen iktidar, muhalefetin üzerine daha sert tedbirlerle gitmeye başlar. Bu esnada demire, kâğıda, ulaştırma araçlarına zam yapılır. Bunları kömür zamları takip eder. Beraberinde tarım ürünleri fiyatları aynı oranda yükselmeyince iç ticaret hadleri çiftçilerin aleyhine bozulmaya başlar. Ekonomik krizden en çok etkilenenler, DP'nin seçmen tabanını oluşturan kırsal kesim olur. Bu durum DP'deki panik havasını da artırır.

Ülke tek partili hayata monte edilmiş 1924 Anayasası ile yönetilmektedir. Bu anayasada kapsamlı bir reform yapılmadan ülke 1946'da çok partili hayata geçmiştir. Dolayısıyla bir muhalefetin varlığı ve hatta korunmasına ilişkin herhangi bir önlem tasarlanmamıştır. Bu şartlar altında DP iktidarında vücut bulacak olan "Milli irade" kavramı Türkiye sağı için adeta bir fetişizme dönüşür. Sonuç olarak halkın çoğunluğunun oylarını alarak iktidara gelinmemiş midir? Demokrasi dediğiniz zaten milletin kendi idaresi değil midir? Millet kararını vermişse bu durumda iktidar ne kadar güçlüyse millet de o kadar güçlüdür. Bu haliyle demokrasiyi "seçimli sultanlık" gibi gören bir anlayış peyda olmuş, 27 Mayıs ile bu anlayış tarihin tıkanmasına yol açmıştır.

167 A.g.e., s. 207

168 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, 18. Baskı, 2013, s. 108

Çünkü 27 Mayıs'a dönük öfkeyi örgütlemek isteyen Türkiye merkez sağ siyaseti esaslı bir DP eleştirisi verememiştir. DP'nin hatalarının konuşulmasının 27 Mayıs'ı aklayacağından endişe edilmiştir. Böylece tarihi taraflı okuyan bir siyasi gelenek inşa edilir. Nitekim her şey yolunda giderken, demokrasiye halel gelmemişken, milli irade tecelli ederken yapılan askeri darbe neyin nesidir? Türkiye sağ tek taraflı bir okumayla 27 Mayıs'ı bu şekilde yanlış değerlendirir. Bu tek taraflı okumanın kaynağı da 1924 Anayasası'nın "egemenlik" kavramına getirdiği çarpık yorumdan kaynaklanır. Zira 1924 Anayasası egemenlik kavramını 1921 Anayasası'nın "Meclis Hükümeti" sisteminden miras alıyor ve "Meclis'in egemenliğin tek ve gerçek temsilcisi olduğu, egemenliği millet adına yalnızca parlamentonun kullanabileceği"ni hükme bağlıyordu. 1924'ten 1946'ya kadar Meclis'te tek bir parti (CHP) olduğu için bu durum bir sorun yaratmış da değildi. Üstelik 1946'dan 1950'ye kadar çok partili hayat içinde devam eden CHP iktidarı da egemenlikten hemen hemen böyle bir şey anlıyordu. Cumhuriyeti kuran, devrimlerin sorumluluğunu üstlenen, devletin ilk 27 yılında ülkeyi yöneten CHP'nin siyasal söylemi de demokrasi üzerine kurulmamıştı. Bu haliyle ülkenin küçük bir azınlığını temsil eden aydınları dışında demokrasi denince seçimli sultanlıktan öteye giden bir tartışma süreci yürümedi. Bu şartlar altında bir tarafta CHP ve onun 27 yıllık iktidarından miras kurumları karşısında, kendi milli irade yorumuyla DP iktidarı konumlanıyordu. Ancak 1946'dan itibaren ikinci bir partinin Meclis'te yer edinmesi anayasanın egemenlik kavramına yorum farklılıklarını da beraberinde getirdi. Egemenlik Meclis'teyse bu durum, Meclis'te daha fazla milletvekili olan partinin egemenliğin tek temsilcisi olduğu anlamına gelmez miydi?

1950'li yılların bir resmi ideolojisi varsa o da antikomünizmdir. Rejimin, arzu ettiğinde muhaliflerini dövebileceği bir so-paya dönüşmüştür antikomünizm. İktidar partisi DP, CHP'ye yüklenirken de bu argümandan beslenir. Yer yer CHP'yi komünistlikle suçlar. Tarihin bir cilvesi olacak ki, DP ilk kurulduğunda da CHP'li kimi isimler DP'yi komünistlikle suçlamıştı. Tabii, bu durum beraberinde komünizm karşısındaki en büyük

küresel güç olan ABD'ye dönük sempatiyi de artıracaktır. 1920'li - 30'lu yılların "muasır medeniyet seviyesi" hedefi, 1950'li yıllarda "Küçük Amerika olma" hedefine evrilmiştir. 20 Ekim 1957'de Taksim'de yaptığı seçim mitinginde Celal Bayar'ın şu sözleri durumu özetliyor: "Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takibe çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki, 30 sene sonra bu mübarek memleket 50 milyon nüfusu ile küçük bir Amerika olacaktır."

21. yüzyıl Türkiye'si için ABD'nin toplumsal meşruiyeti zayıf olabilir ancak bu durum 1950'li yıllar için söylenemez. ABD, o yılların Türkiye'si için hem yöneticiler hem de geniş halk kesimlerinin gözünde "dost ve kardeş" ABD'dir. Komünizme duyulan nefret, ABD'ye duyulan sempati düzenin sol kanadının tasfiye edilmesine yol açmış, düzen içi sol muhalefet bile oluşamamıştır.

İnönü'nün damadı Metin Toker'in genel yayın yönetmenliğini yaptığı *Akis* dergisinde çalışırken yazdığı bir yazıdan dolayı hapse giren Cüneyt Arcayürek, 1955 ile 60 arasındaki dönemin ruhunu anılarında yansıtıyor:

"O tarihte henüz 'küçük bir Amerika' olmadığımız için telefon dinleme aygıtlarıyla işlemleri herhalde kısıtlı olmalı. Gizli buluşma istemine, izlenme kuşkusuna, telefonların dinlendiği yolundaki öykülere, 1955'te Metin Toker'in 'adam aklını kaçırmış' cümlesiyle özetlenen bir dönem..."

Oysa zaman geçecek, hiç değilse bir konuda telefonların dinlenmesiyle ilgili gelişmede büyük rol aldığımızı saptayacaktık. Solcuların nefes alışlarını bile saptadığını Millet Meclisi kürsüsünde 'kemal-i iftiharla' söyleyen bir zamanların İçişleri Bakanı Faruk Sükan bir gün hayıflanarak bana;

'- Ne çare ki' demişti. 'Solcular otomobil içinde buluşur, konuşurlarsa seslerini teybe alamıyoruz.'

Sükan'a 'yalnızca solculann mı' diye sormuştum, biraz alayla.

Çok ama çok sonraları bir bakan bana, bir solcu gazeteci dostumla yaptığım telefon konuşmasının tam metnini o günün iktidar sahiplerinden birinin masasında 'biz-zat' gördüğünü söylemişti."¹⁶⁹

169 Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-3; Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 1984, s. 37

1950'lerin ruhu, şeytan taşıyan hacılara benzer. Resmi ideoloji antikomünizmle vücut bulur. Yalnızca komünizm değil, her türden solculuğun varacağı son nokta da komünizm olarak görüldüğünden Türkiye siyasetinin solu şeytanlaştırılır. İster muhalefette isterse de hükümette olsun, tüm iktidar sahipleri bu şeytanı taşıyarak merkeze yakınlaşır. Merkez siyasetin seslendiği geniş halk kesimleri içinse komünizm dinsizlikten ibarettir, kimse komünizmin derli toplu tanımını yapacak durumda değildir. Komünizm dinsizlikse, laiklik de komünizme yakın bir şey değil midir? Buradan hareketle antikomünizm ateşini harlayan İslamcı akımlar, bir yandan komünizmle diğer yandan da komünizmden ilhamını aldığını düşündükleri laiklikle mücadeleyi tek potada eritmeye çalışırlar. Onlara göre laik sistem, şeytani komünizmden esinlenir, o kadar ki, Türkiye'de laikliğin savunucuları da biraz eşeleseniz komünisttir. Antikomünizm, komünizmi bir din gibi pazarlayarak Müslümanlığın karşısına koyar. Bu din Moskof dinidir. Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu* dergisinin İslamcı yazarlarından İsmail Kazdal *Serencam-Zamanıma Şahitliği*" adlı hatıratında gözlemlerini şu şekilde aktarıyor: "Bu bahsettiğimiz döneme kadar (1960'ların sonuna kadar demek istiyor. Y.N.) 'Komünizm' kelime olarak bile iğrenç gelirdi halkın çok büyük bir kesimine. Çünkü neredeyse en azından yakınlarından bir kişiyi Moskof kâfirine kurban vermişti gariban Anadolu halkı. Ona göre komünizm işte bu Moskof kâfirinin diniydi ve cüzzamdan kaçır gibi ondan kaçmalıydı. Evet, bu his içindeydi zavallı halk."¹⁷⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar müesses nizamın hükümetleri, kendilerine karşı gelişen her türlü muhalefete komünizm tehdidi üzerinden saldırmış, bu saldırı esnasında halkın desteğini almak için İslam dini ustalıklı kullanılmıştır. Aslen laik temellere sahip müesses nizam, komünizme bu şekilde saldırdıkça ve İslamcıları komünizme karşı bir mücadele aracı olarak besleyip büyüttükçe, laiklik de saldırıların hedefi haline gelir. Ancak 1950'ler ve 60'lı yıllar boyunca antikomünist rejimin lokomotifi İslamcılıktan çok milliyetçiliktir. Antikomünist mücadele içindeki İslamcılar da kendilerini "milliyetçi" olarak tarif eder. Zaten 1951'de kurulan ilk antikomünist teşkilatların

170 İsmail Kazdal, *Serencam*, Pınar Yayınları, 1. Baskı, 2004, s. 224

başında gelen dernek de Türk Milliyetçileri Derneği'dir. Derneğin amacı ise şöyle ifade edilmişti: "Allah, vatan, tarih, dil, anane, sanat, aile, ahlak, hürriyet ve milli mukaddesat esaslarına dayanan Türk milliyetçiliğini işlemek ve bütün milliyetçileri teşkilatlandırmaktır."¹⁷¹

Türk Milliyetçileri Derneği'nin kendini ifade ettiği amaçlara bakıldığında 1944 sonrasında yargılanan ırkçı Turancı milliyetçilik çizgisinin zayıfladığı görülür. Derneğin metinlerindeki İslami ton, milliyetçiliğin gereği olarak yoğunlaşır. Bu süreç gitgide o günlerde kendisini milliyetçi olarak tanımlayan kimselerin izleyen yıllarda İslamcı olarak tanınmasıyla sonuçlanacaktır. Bu durumun bir diğer nedeni de milliyetçiliğin, Atatürk'ün 6 okundan biri olmasının verdiği yasal meşruiyettir. Bu nedenle 1950'li ve hatta 60'lı yıllarda antikomünist hareketin içindeki pek çok isim milliyetçilik adlı meşru kılıfın arkasından ifade eder kendisini. İslamcılar da geniş milliyetçi koalisyonun içinde sayılır. Dolayısıyla İslamcılık Türkiye'de müesses nizamın koruyucusu sağ siyasetin bir unsurudur. Zaten 1970'lerde Süleyman Demirel'in başbakanlığında toplanan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin de bir parçası Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi olur.

İslamcı yazar İsmail Kazdal'ın anılarında milliyetçilik meselesinin de işlendiği bir hatırayla devam edelim:

"Henüz adam öldürmeye gitmemiş olan bir dönemde, Bayezid Meydanı'na bakan bir binanın üst katındaki bir düğün salonunda İşçi Partisi'nin toplantısı olacaktı. Bu toplantıya hiçbir proleter soyundan gelmeyen ve hemen hepsi aristokrat üst yapıdan gelmiş olan Behice Boran, Mehmet Ali Aybar, Çetin Altan ve Aziz Nesin ve şimdi adlarını hatırlayamadığım o zamanın sözde Marksist birçok ileri gelen kimselerin katılacağını duymuştuk milliyetçiler olarak. Elbette bu curcunayı kaçıramazdık. Fakat benim bilgim dışında zaten milliyetçiler bu toplantıyı basmaya karar vermişlermiş. Bu toplantıyı basacaklar ve prolelerin omuzlarına basarak iktidara gitmek isteyen aristokrat kişileri korkutmaya karar vermişlermiş. Böylece orada bulunma karanımız milliyetçilerin karanyla çakışmıştı biz bilmeden.

171 Cemil Koçak, "Türk Milliyetçiler Derneği'nin Kısa Hikayesi", *Star Gazetesi* 11 Ekim 2015: <https://www.star.com.tr/yazar/turk-milliyetcler-derneginin-kisa-hikayesi-yazi-1061933/>

Buluştuk düğün salonunu içinde barındıran hanın önünde. Hep birden daldık hanın en üst katında bulunan düğün salonuna. Ama ne dalmaydı bir görseniz. Toplantının en ateşli anında genç kurtlar gibi dalmıştık salona. Ve salonun her boşluğunu doldurarak kuşatmıştık salonda toplanmış olanları. Aramızdan biri sahneye çıkarak konuşmakta olan Marksistin elinden mikrofonu kapmış, salonu doldurmuş olan komünistlere milliyetçi sloganlar haykırtmaya başlamıştı. Salonu dolduran sözüm ona Marksistlerin korkudan ve şaşkınlıktan ağızları açık kalmıştı olanlara. (...)

Milliyetçi hatip salonda yankılanan konuşmasını bitirdikten sonra, korkudan kâğıda dönmüş renkleriyle toplantı öncülerine ve mevcut haziruna dönerek ‘Hepiniz ayağa kalkın, birerli kol haline gelerek teker teker çıkış merdivenlerine doğru yürüyün bakalım. Sizi kordon altına alacak milliyetçi arkadaşlarımız ne diyor ne istiyorsa hiç gecikmeden yerine getiriniz. Yerine getiriniz ki emirleri, tartaklanıp itilmeyesiniz’ emrini verdi.”¹⁷²

O yıllar itibariyle İslamcılar kendilerine İsmail Kazdal’ın anılarından da gördüğümüz üzere milliyetçiler diyorlardı.

Bir 19. yüzyıl ideolojisi olarak İslamcılık, 2. Abdülhamit devrinde iktidar olanaklarından faydalanmış, Cumhuriyet devrinde Şeyh Said ve Menemen Olayı gibi rejim aleyhtarı kalkışmaların ardından tasfiye edilmeye başlanmıştı. 1930’lu ve 40’lı yıllarda rejimin İslamcı akımlara dönük tavizsiz tutumu nedeniyle, İslamcı yayınlarda ve propagandada gözle görülür bir azalma meydana geldi. Ancak Soğuk Savaş’ın başlaması karşısında aniden tonu artan antikomünist propaganda komünizme karşı her türlü kimliğin koalisyonuna dönüştü. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya’nın ilerleyişiyle yükselen ırkçı Turancı milliyetçilik yerini 1950’li yıllardan itibaren Müslüman milliyetçiliğe bırakmıştı. Bu türden bir milliyetçiliğin içindeki dinci renk giderek koyulaşacaktır. Ancak İslamcılığın “milliyetçilik içinden yeniden doğuşu”nun tek nedeni milliyetçiliğin hâkim ideolojik söylem olması değildir. Evet, Cumhuriyetin kurulduğu günden itibaren, hatta daha Kurtuluş Savaşı sırasında “Türk Milliyetçiliği” hâkim ideolojik söylemin belirleyicisi olmuş, Cumhuriyet rejimi de uzun yıllarını Türk

172 İsmail Kazdal, *Serencam*, Pınar Yayınları, 1. Baskı, 2004, s. 174-175

milliyetçiliğini tanımlamaya ayırmıştır. Ancak yine de İslamcılığın milliyetçilik içinden yeniden doğuşu sadece milliyetçiliğin politik meşruluğuyla açıklanamaz. 1950’li yıllar itibariyle ortada diğer ideolojilerden ayrılan, bağımsız bir İslamcı çizgi ve önderlik yoktur. Ne entelektüel anlamda bir İslamcı matbuat, ne de siyasi anlamda bir İslamcı parti Türkiye’nin gündemine girmiştir 1950’li yıllarda. Bu yokluğun etkisiyle “İslamcılar yeniden doğuş sürecinde kendilerini milliyetçi olarak ifade etmiştir” demek yanlış olmaz. Ancak 1960’lı yıllardan itibaren takip edeceğimiz gibi, İslamcı propagandanın önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte bu ideoloji ile milliyetçilik arasındaki mesafe de açılmaya başlayacaktır. Bu gelişmenin yaşanabilmesi için Türkiye’de İslamcılığın salt bir ideoloji olmaktan öteye geçerek kendi kimliğinin oluşması, bu kimlik oluşurken de evvela İslamcı entelektüellerin bir tartışma sürecinden geçmesi gerekecektir. İlk bakışta tuhaf gelebilir ama bu tartışma sürecinin tohumlarını 27 Mayıs atar. Tuhaf gelebilir çünkü 27 Mayıs, her yönüyle İslamcı ideolojinin karşısında konumlanan bir müdahaledir.

İslamcı Kimliğin Bağımsızlaşması: Dergiler Süreci

İslamcılık fikrinin 20. yüzyılın başında II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan dergilerle belirginleştiğini söyleyebiliriz. İslamcı dergiler sürecinin ilki 1908’in ardından II. Meşrutiyet’in getirdiği özgürlüklerden faydalanarak başlamış ve 1925’teki Takrir-i Sükun kanununa kadar sürmüştür. Bu durum ilginçtir çünkü 2. Abdülhamit gibi İslamcıların destek verdiği ve İslamcılık fikrinin önünü açan bir padişahın devrilmesine neden olacak II. Meşrutiyet dönemi, fikir hayatına getirdiği özgürlükler nedeniyle, aynı zamanda İslamcı aydınların da tartışmalarının olgunlaşmasına neden olmuştu. Bu yıllar itibariyle döneme rengini veren dergilerin başında 1908 yılında yayımlanmaya başlanan, Mehmet Akif Ersoy’un desteği ile Eşref Edip Fergan’ın *Sırat-ı Müstakim* dergisi gelir. Bu dergi 1912’den itibaren adını *Sebilürreşad* olarak değiştirmiş ve 1925’te Şeyh Said isyanının ardından kapatılmıştı. Bu dergi İslamcı camia içinde önemli bir yere sahip olduğundan olacak ki, 1948-66 yılları arasında da basılmıştır. Aynı dönemde *Kelime-i Tayyibe*, *Muhibban*, *Hikmet*, *Ceride-i Suffiye* gibi dergiler de başlıca İslamcı dergiler arasında

sayılır.¹⁷³ Bunun dışında 1960 sonrasıyla kıyaslandığında, 1960 öncesinde İslamcılar tarafından basılan dergi neredeyse yok gibidir. Zaten 25 Temmuz 1931 tarihli ve 181 sayılı Matbuat Kanunu rejimin izin vermediği seslerin kısılması adına hükümete geniş yetkiler vermişti. Bunların başında da gazete kapatma yetkisi gelir ki, bu idari tasarrufa karşı itiraz yolu da kapalıdır. Kanunda basılması suç sayılan fikirler içinde özel olarak “İslamcılık” geçmez. Ama kanun “Padişahlık ve hilafetçiliği veya komünistlik veya anarşistliği kışkırtan yayınlar yasaklandığı gibi, hanedana mensup olup yurtdışına çıkarılmış kişilerin yazılarının basılması da yasaklanmıştır” şeklinde özetlenebilecek maddeler içerir. Durum böyle olunca hilafetçiliği kışkırtmadan İslamcı dergi çıkarmaya çalışmak da sığ sonuçlar doğurur. Zaten hilafetçiliği kışkırtmak ifadesi de ucu açık, muğlak bir ifadedir. 1946 yılında gazete kapatma yetkisi, çok partili hayata geçilmesiyle çıkarılan bir dizi yasayla birlikte hükümetin elinden alınır ve mahkemelere verilir. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk 20-30 yılında İslamcı matbuattan bahsetmek zordur ve İslamcılık fikrini benimseyen entelektüel tabaka da oluşabilmiş değildir. Said Nursi’nin Risale-i Nur Külliyyatı gibi özgün örnekleri dışında fikri bir tartışma da derinleşmemiştir. 1960 öncesi dönemde *Sebilürreşad* dışında *Hareket*, *İslam’ın Nuru*, *İslam Dünyası*, *Oku*, *Ehli Sünnet*, *Büyük Doğu* gibi dergiler çıkmışsa da kendi özgün çizgisini ilerleyen yıllara taşıyabilecek tek yayın Necip Fazıl Kısakürek’in *Büyük Doğu*’su olmuştur. Söz konusu dergiler, bir yandan İslami bilginin tebliğini yapmış, bir yandan da CHP hükümetlerine dönük İslamcı eleştirileri yayımlamıştır.¹⁷⁴

1960’lı yıllara kadar İslamcıların Türkiye siyasetine yön verecek güçte ne bir kitle tabanı ne bir siyasi partisi ne de bir entelektüel tabakası vardı. Ancak 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından çıkarılan 1961 Anayasası, İslamcıların bu eksikliklerini giderebilmesine imkân tanımıştı. Bu süreçte basın yayın faaliyetlerine getirilen özgürlükler şartların sağladığı avantajlarla birleşince

173 Ahmet Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, (der) Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yunus Enes Sezgin, 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler, Nobel Yayınları, 1. Baskı, 2016, s. 9

174 Asım Öz, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960 – 1980 Dönemi İslamcı Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, (der) Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yunus Enes Sezgin, 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler, Nobel Yayınları, 1. Baskı, 2016, s. 77

İslamcılık fikri yaygınlaşmaya başladı. Köyden kente göç bu şartların toplumsal olanıydı. Aynı dönemde Müslüman coğrafyada ortaya çıkan İslamcı akımların fikri önderlerinin yazdıklarının Türkçeye çevrilmesi de İslamcı kimliğinin oluşmasında önemli rol oynadı. Böylece İslamcı dergilerin çeşitliliği ve derinliği arttı. Bu akım, büyük ölçüde İslamcı edebiyatçılar tarafından başlatılmıştır. 1960 sonrası İslamcı dergiler içinde edebiyatçıların popülerleştirdiği başlıca yayınlar arasında Necip Fazıl Kısakürek'in 1943'te çıkarmaya başlayıp 1978 yılına kadar basılan *Büyük Doğu* dergisi özel önemdedir. Bunun dışında Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisi 1960'ta yayın hayatına başlar ve 1992 yılına kadar farklı periyotlarla yayımlanır. 1969 yılında yayın hayatına başlayan Nuri Pakdil'in çıkardığı *Edebiyat* adlı dergi de bu akımın öncülerinden sayılabilir. Bunlar edebiyat dergileri olmakla beraber politik içerikten de mahrum değildir. Ancak Nurettin Topçu'nun çıkardığı *Hareket* dergisi politik içeriği daha yoğun olduğu için ayrı bir ekol olarak değerlendirilir.¹⁷⁵ Sezai Karakoç, Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, Nuri Pakdil, İslamcı dergilerin sürükleyicisi olmuş, daha sonra ideolojik kamplaşmanın derinleşmesiyle birlikte İslamcı dergilerin politik içeriği artmış ve sayıları çoğalmıştır.

Bu dergiler yalnızca İslamı tebliğ eden yayınlar yapmaz. Aynı zamanda antikomünist rejimin propaganda yayınları olarak da işlev görür. Dezenformasyon ise antikomünist propagandanın omurgasını oluşturur. Komünizme ilişkin akla hayale gelmeyen iddialar bu dergilerde üretilir. Komünistlerin evlilik kurumunu yıkmayı amaçladığı, kadınların binlerce erkekle yatabilmekte özgür olduğu, komünistlerin hayvani güdülerle hareket eden yaratıklar olduğu yazılır, çeşitli karikatürlerle resmedilir. *Fedai* dergisinin 1969'un şubat sayısında Kemal Fedai Coşkunur imzalı "Kızılların rejimi değiştirme gayretleri" başlıklı başyazısı şu şekilde bitiyor: "Tekrar ediyoruz, sağda tehlike yoktur. Sağ kurtuluştur. Sağ selamettir. Musibetler, felaketler soldadır. Evet böyle bir kanun ihtiyaç var. Fakat bu kanun hasseten ve ezici hükümlerle sadece komünistler için getirilmelidir. Vatan için tehlike onlardır."¹⁷⁶

175 Ahmet Köroğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", (der) Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yunus Enes Sezgin, 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler, Nobel Yayınları, 1. Baskı, 2016, s. 16-17

176 Kemal Fedai Coşkunur, "Kızılların Rejimi Değiştirme Gayretleri", *Fedai Dergisi*, 1969 Şubat, s. 14

İslamcı dergilerin antikomünist dili yer yer milliyetçilikten, yer yer antisemitizmden beslenir. Bu haliyle son derece radikal ve marjinal olmasına rağmen İslamcılık, 1980’den sonra kimi aydınlarca ne sağ, ne sol biçiminde yorumlanmış, hatta ceberut devletin ezdiği mağdur bir kimlik olarak vitrine çıkarılmıştır. Halbuki İslamcılar, Soğuk Savaş konjonktüründe, bizzat ceberut devletin sola karşı kullandığı bir aparattır.

Sadece komünistlere dönük öfke harlanmaz İslamcı dergilerde. Türkiye halkının toplumsal yaşamına ilişkin ritüeller de sert şekilde hedeftedir. Bu ritüellerin başında da yılbaşı kutlamaları gelir. Bakın ünlü İslamcı yazar Osman Yüksel Serdengeçti, *Fedai* dergisinin 1965 Ocak sayısındaki “Yılbaşı geliyor, başımızın belası geliyor” diye başladığı yazısını nasıl bitiriyor: “Bir peygamberin doğum gününü, sarhoş kusmuklarıyla, sarhoş naralarıyla, kumarla, düşeşlerle, para, ırz ve namus yağmalarıyla karşılamak delaletlerin en büyüğü. Hem Hristiyan peygamberin doğumundan bize ne? Yarabbi! Milletimi bir nevi ruh kanseri, frengi illeti olan bu tür hastalıklardan afetlerden koru.”¹⁷⁷

Burada önemli olan, dildeki değişimdir. 1960’larla beraber antikomünizmin sağladığı meşruiyet alanı içinde İslamcılar kendi programlarını uygulayabilme, radikal fikirlerini yaygınlaştırabilme fırsatı bulmuştur. Serdengeçti’nin yukarıda alıntılarladığımız bu ifadeleri aslında yeni bir İslamcı kimlik yaratma sürecinin doğumuna işaret eder. Bir süre sonra 21. yüzyılda toplumsal yaşama uyum sağlamakta ideolojik nedenlerle direnen bu hareket, toplumsal yaşamı kendi ideolojisine uydurmak için iktidar olacaktır. Böyle radikal bir hareketin iktidar yolculuğunun bir kısım aydın tarafından demokratik gelişme olarak yorumlanması ise trajikomik değil mi?

İslamcı dergiler, antikomünizmle antisemitizmi bir arada yorumlar. Komünizmin bir Yahudi icadı olduğundan hareket eder. Bu nedenle sık sık konu Adolf Hitler’e dayanır. Dünyanın modern çağının en kanlı diktatörüne yer yer methiyeler düzülür. *Fedai* dergisi İslamcı hareketin sokak ayağına dönük ajitatif yazılar ve şiirler yayımlarken, Sezai Karakoç’un *Diriliş* dergisi entelektüel camiayı hedefler, daha derinlikli analizler, yer yer çeviriler basılır dergiye. *Diriliş*’in 1966’nın mart ayında basılan

177 Osman Yüksel Serdengeçti, “Yılbaşı Geliyor”, *Fedai Dergisi*, 1965 Ocak, s. 13

ilk sayısında Hitler'in ölümünden 1 ay önce kaleme aldığı iddia edilen vasiyetine geniş yer ayrılır. Nedir bu vasiyetin içeriği ve okura nasıl bir mesaj verilmektedir? Hitler bu metinde, sömürgecilik faaliyetlerine ilişkin bir girişin ardından sözü İslam dinine şu şekilde getirir ve sömürgeciliğin başarısızlığını yargılar: "Hristiyan misyonerlerin muazzam faaliyetlerine rağmen din alanında da mühim bir değişiklik olmamıştır. Din değiştirme vakaları çok nadir olmuştur. Bu din değiştirenler ya safdil ya da sahtekârlardır. Beyazlar bu halkalara hiçbir şey vermemiş değillerdir. Ama verdikleri, verebileceklerinin en kötüleridir olmuştur. Medeniyetimizin yaraları olan materyalizmi, taassubu, alkolizmi ve frengiyi vermişlerdir. Bunların dışında kendilerine özgü olan yanlarıyla bizim onlara verebileceklerimizden kat kat fazlasına sahip olan bu milletler benliklerini korumuşlardır. Baskıya başvuruldukça doğal neticeler daha da kötü olmuştur. Aklın emri başarısız oldukları görünen bu tip gayretlerden sakınmaktı. Sömürgecilerin bir tek başarısı olmuştur: Her tarafta kin yaratmak! Uykularından uyandırdığınız bütün bu milletleri bizi kovmaya yönelten bir kin... Sanki bunun için uyanmış gibiler. Sömürgeciliğin dünya üzerindeki Hristiyanların sayısını artırdığını söyleyebilir misiniz? İslamın başarısı olan kitle halindeki ihtidalarla hiç kıyaslanabilir mi? Şurada burada dağınık sözde Hristiyanlardan başka bir şey göremiyorum..."

Bu ve benzer metinleri İslamcı dergilerin sayılarında bulmak oldukça kolaydır. Hitler'in bile sempatik ve haklı gösterildiği bu metinler gücünü antikomünizmden alır. Çokça ele alınan konuların başında da komünizmin bir Yahudi icadı olduğu iddiası bulunur. Buradan hareketle antisemitik yazılara sık sık yer verilir. Örneğin, *Fedai* dergisinin 1969 Şubat sayısı 2. Abdülhamit, Cevat Rıfat Atilhan¹⁷⁸ ve Adolf Hitler'i yan yana basar ve "Tarihin kaydettiği 3 büyük Yahudi düşmanı, Beşeriyet size minnettardır" başlığını atar. Nazilerden ilham alan böyle bir düşünce doğal olarak Türkiye sağ siyasetinin en ucunda konumlanır. İktidarının da demokrat bir rejim kurmayacağı 50 yıl öncesinden bellidir.

178 1892 yılında İstanbul'da doğdu, tek parti döneminde Türkçülük ideolojisine yakın dururken 1946'dan itibaren İslamcı dergilerden *Büyük Doğu* ve *Sebilürreşad*'da yazmaya başladı. Antisemitizmin Türkiye'deki en popüler yazarlarından biri olarak kabul edilir.

Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat gibi İslamcı dergilerin popülerliği büyük ölçüde başyazarlarından gelir. Sırasıyla Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil gibi isimlerin imzalarıyla yayımlanan bu dergiler İslamcı düşün hayatını çeşitlendirir, yaygınlık kazanmasını sağlar. Ancak Türkiye İslamcılığının besleneceği asıl kaynak çeviri metinlerdir. Dünyada Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan gibi İslamcı hareketlerin güçlü olduğu coğrafyalardan, hareketin liderlerinin yazdıkları metinler 1960'lı yıllarla beraber Türkçeye çevrilmeye başlar. Böylece Türkiye İslamcıları, Seyyid Kutub'la, Mevdudi'yle, Hasan el Benna'yla, Muhammed İkbal'le tanışmaya başlar. Bu isimlerin çevrilmesi ve Türkiye'ye dağıtılması için bir yayınevi de kurulur; Hilal Yayınları...

Hilal Yayınları Kuruluyor

1960'larda İslamcı matbuat için belki de en önemli kurumların başında Hilal Yayınları geliyor. Yayınevi bir yandan çeviri kitapları basarken diğer yandan da *Hilâl* adlı İslamcı dergiyi de çıkarıyor. 1958 yılında yayın hayatına başlayan bu dergi 1993'e dek tam 367 sayı çıkararak İslamcı dergiler tarihinin en uzun soluklu ve en çok basılan dergilerinden biri oluyor. Sahibi ise Salih Özcan...

Salih Özcan, Türkiye İslamcılığı söz konusu olunca tarihsel duraklarda bulunan önemli bir isim. Dikkatli okuyucular önceki bölümlerde onun adının geçtiğini anımsayacaktır.¹⁷⁹ Said Nursi'nin talebelerinden olan Salih Özcan, aynı zamanda o zamanlar Nurcular olarak anılan grubun yurtdışı temaslarını yürütmektedir. O kadar ki Said Nursi, Salih Özcan'dan bahse derken "Ben yüz binlerce seyyid beklerken sen geldin" diyecektir.¹⁸⁰ Öncelikle bu kişinin hayatına genel hatlarıyla bakalım.

Nur talebeleri içinde saygın bir pozisyonu olan ve "ağabey" olarak anılan Salih Özcan 1929 yılında Urfa'nın Harran ilçesinin Şahinalan köyünde dünyaya gelir. Özcan'ın *Nur Risaleleri*'yle tanışması da Urfa Lisesi'nde okurken gerçekleşir. 1949'da sık sık gittiği Yusuf Paşa Camii'nde Nursi'nin

179 Bölüm 8'de Said Nursi ile Pakistan Eğitim Bakan Yardımcısı Ali Ekber Şah'ı tanıştıran isim.

180 Ahmed Özer, *Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan*, Işık Yayınları, 1. Baskı, 2011, s.55

talebelerinden Albay Hulusi Yahyagil ile tanışır ve onun sohbet meclislerinde hazır bulunur.¹⁸¹ Özcan, -hatıratında tam olarak tarih vermese de 1950'li yılların başı olduğu anlaşıyor- liseden mezun olduktan sonra Albay Yahyagil'in tavsiyesi üzerine Said Nursi'nin ikamet ettiği Afyon'un Emirdağ ilçesine doğru yola koyulur ve burada Nursi'nin talebesi olur, onunla Isparta Eğirdir'e ve Barla'ya gider. Ancak üniversite eğitimine de devam eder. Ankara'da Tıp Fakültesi'ne dedesinin isteği üzerine kaydolar. Üniversitede Milli Türk Talebe Birliği'ne (MTTB) girer. Bu yıllarda tüm Nurcular gibi sıkı bir Menderes taraftarıdır. Ancak Salih Özcan'ın önemli bir özelliği de Türkiye dışındaki Müslüman coğrafyanın önde gelen ülkelerine duyduğu ilgidir. Nurcu Ahmed Özer'e anlattığı hatıralarına göre Pakistan-Türk Dostluk Cemiyeti'ne kaydolar ve bu cemiyetin etkinliklerini yakından takip eder. Derken bu durum Pakistan Elçiliği'ne sık sık ziyaretlere evrilir. Elçilik, Pakistan'la ilgili Türkiye'de bir etkinlik yapacağı zaman Salih Özcan onlara yardımcı olur. Zaten bu etkinliklerden biri aracılığıyla Pakistan Eğitim Bakan Yardımcısı Ali Ekber Şah'la ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'yle tanışır. Bu kişilerin Said Nursi'yle tanışmasında da aracı olur. Tüm bu yaşananlar onu, Nur talebeleri içinde saygın bir pozisyona yükseltir ve Nursi onu "Hariciye Vekilim" diye tanıtmaya başlar.

Salih Özcan 1955 yılında birkaç arkadaşı ile birlikte *İslam Mecmuası*'nı çıkarmaya başlar ve bu dergi 1970 yılına kadar yayın hayatını sürdürür. *İslam Mecmuası* 1955 ile 1960 arasında İslamcı tandanslı nadir dergilerden biridir ve bu camia içinde Salih Özcan'ın adının duyulmasını sağlar. Derginin tutmasının ardından 1956 yılında Ankara'da Denizciler Caddesi Küçük Çarşı Han'da Hilal Yayınları'nı kurar. Yayınevinin başlangıçtaki amacı *Nur Risaleleri*'ni basmaktır. Zira o zamana kadar Risaleler eski yazıyla basılıyor, bu nedenle geniş okuyucu kitlesine ulaşamıyordu. Nursi'nin izniyle Hilal Yayınları kurulur ve böylece Risaleler Latin harfleriyle bu yayınevinden çıkarılmaya başlar. Bu haliyle İslamcı camia içinde özellikle de Nurcular içinde popüler bir isim haline gelir Salih Özcan.

181 A.g.e., s.17

Fethullah Gülen Sahnede

Salih Özcan, 1959 yılında Ankara'da bulunduğu dönemde özellikle Nurcular arasında şöhreti artar, yurdun çeşitli yerlerinden gelen Nurcular, onu ziyaret etmeye başlar. Ziyaretçileri arasında o dönem henüz adı duyulmamış olan ancak daha sonra kuracağı cemaatle devlet bürokrasisi içinde güçlü bir hizip yaratacak ve sonunda bir darbe teşebbüsüne yeltenecek Fethullah Gülen de vardır.

1959 yılında Erzurum'dan Edirne'ye giderken Ankara'ya uğrayan Fethullah Gülen, Hacı Bayram civarında bir evde misafir olarak kalır. Bu evde sık sık adını duyduğu Salih Özcan'la tanışmak ister ve yanına gider.¹⁸² Böylece ikili arasında kurulan dostluk yıllarca sürer, Fethullah Gülen Edirne'de cami hocalığı yaparken de bu sefer Salih Özcan sık sık Gülen'i ziyarete gelir. Bu beraberlik daha sonra İzmir'de de devam eder ve *İttihad* gazetesini çıkarırken beraber çalışırlar. Gazete Nurcuların çıkardığı ilk gazetedir. Salih Özcan, hatıralarında Gülen'den şu şekilde bahsediyor: "Bediüzzaman 'şeytandan ve siyasetten' Allah'a sığındı. Onun tek gayesi insan yetiştirmektir. Hocaefendi'nin (Fethullah Gülen'den bahsediyor. Y.N.) yaptığı en güzel şey de insan yetiştirmektir. İnsan... Her şeyin başı insandır."

1950'li yılların sonu veya 60'lı yılların başında Fethullah Gülen Nur Cemaati üyelerinden yalnızca biri olsa da, kendisinin yolculuğu 15 Temmuz 2016'da yaşanan Türkiye tarihinin en kanlı darbe girişimine dek uzanacaktı. Ancak tarihin bu evresinde yalnızca bir Nurcuydu...

Salih Özcan Kudüs Müftüsü'yle Tanışıyor

Bu sırada Nurcuların ağırlık verdiği önemli konuların başında *İttihad* gazetesi bulunur. Gazetenin imtiyaz sahibi Salih Özcan'dır. Ancak haftalık da olsa bir gazeteyi çıkaracak mali güç Nurcularda hele ki o yıllarda var mıydı? Bunu bilemiyoruz ancak *İttihad* gazetesinin finansmanı için Suudi Arabistan Kralı'nın yardım ettiğini biliyoruz. Devam edelim.

Özcan'ın henüz üniversite yıllarında Pakistan Elçiliği'ne sık sık gidip geldiğini Ahmed Özer'e anlattığı anılarından

182 A.g.e., s. 30

öğrendik. Aynı zamanda Said Nursi'nin kendisinden "Hariciye Vekilim" diye bahsettiğini de. Ancak Salih Özcan'ın hayatındaki dönüm noktası Suudi Arabistan Kralı Faysal'la tanışması olur. Özcan 1962'de dört Nurcu arkadaşıyla hacca gider; Saatçi Şükrü, Ali Dövye, Osman Aykut, İbrahim Turgut.¹⁸³ Önce Şam'a oradan da Beyrut'a geçen kabile burada ilginç bir isimle bir araya gelir; Hacı Emin el-Hüseyni, nam-ı diğer Kudüs Müftüsü...

Dikkatli okuyucu bu ismi hatırlayacaktır zira Hacı Emin el-Hüseyni, II. Dünya Savaşı sırasında Naziler için çalışan ve Müslümanları Almanya safında savaşmaya davet eden bir İslamcıdır.¹⁸⁴ Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslümanların önemli bir kısmı Türk olduğu için Emin el-Hüseyni Müslüman Türkleri yakından tanır. II. Dünya Savaşı'nı Nazilerin kaybetmesinin ardından Emin el-Hüseyni Beyrut'a yerleşir. Aradan geçen 17 yılın sonunda yine bir Müslüman Türk Salih Özcan ile yolları kesişir. Bu tarihin bir cilvesi mi yoksa daha organize bir şebekenin oyunu mudur? Bu sorunun cevabını verebilmek için Salih Özcan'ın hikâyesine devam etmek gerekir.

1962'de Salih Özcan'ın da aralarında olduğu beş hacı adayının Beyrut'ta Hacı Emin el-Hüseyni'yi ziyaret ettiklerini söylemiştik. Hüseyni, bu ziyarette Salih Özcan ve arkadaşlarına Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın adamlarından Ebu'n Numir adında birine verilmek üzere bir mektup iletir. Suudi Arabistan'ın Cidde kentine hareket eden kabileyi karşılayan da Ebu'n Numir olur.¹⁸⁵ Emin el-Hüseyni'nin mektubunu Kral'ın adamı Ebu'n Numir'e getiren Salih Özcan'dır. Böylece Salih Özcan, Nazilerin propaganda için kullandığı Emin el-Hüseyni'nin referansı sayesinde Kral Faysal'la tanışır. Garip bir üçgen; bir yanda Nazi

183 A.g.e. s. 41

184 Kudüs Müftüsü Muhammed Emin El-Hüseyni (1895-1974) Filistin'de 1917'den 1948'e kadar devam eden İngiliz hâkimiyeti boyunca Filistin mücadelesine katkı koymuş ve böylece Arap dünyasında da meşhur olmuş bir isimdi. Emin el-Hüseyni II. Dünya Savaşı'nın henüz başlarında 1940 Ağustosunda Almanca konuşabilen yardımcısı Osman Kemal Haddad'ı gizli bir görevle Alman Dışişleri'yle görüşmeye gönderdi. Naziler Kudüs Müftüsü'nü ele geçirdikleri Müslüman coğrafyalara da gönderiyor, ona İslam ile Nazi rejiminin nasıl uyum içinde olduğunu anlatıyorlardı. Müftü ise dini metinleri ustalıkla Nazi rejimi lehine yorumluyor, bizzat İslamın birincil kaynaklarından faydalanıyordu. Daha fazla bilgi için bkz; Bölüm 4.

185 Ahmed Özer, *Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan*, Işık Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 41-42

propaganda aparatı Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni, bir yanda Said Nursi'nin "hariciye vekili" Salih Özcan, bir yanda ABD işbirlikçisi Suudi Kralı...

Bu Büyük İnsanın Değerini Anlayan Hitler

Toplantının ardından Salih Özcan'ın sahibi olduğu *Hilâl* dergisinde yine Salih Özcan imzalı bir yazı yayımlandı. Derginin 1962 Mayıs ayında çıkan sayısında Özcan, hac ziyaretini ve başından geçenleri uzun uzadıya anlatıyor. Elbette bu ziyarette tanıştığı ve dost olduğu Emin el-Hüseyni'den de bahsediyor.

Özcan, Kudüs Müftüsü'nün hayat hikâyesini kısaca yazdıktan sonra şu ifadeleri kullanıyor: "Filistin'de 2. Abdülhamit zamanından beri devlet kurmak isteyen Yahudiler, ayrılmadan istifade ederek İngilizlerin yardımıyla teşkilatlanmaya başlıyorlar. Buna karşılık Hacı Emin el-Hüseyni de anavatanı müdafaa için Müslümanların başına geçiyor. Bu mücadele bir tarafta İngiliz ve Fransız devletlerinin desteğini alan dünya siyon teşkilatı, diğer tarafta başlarında Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni olan Filistin mücahitleri olmak üzere 1939'a kadar devam ediyor. Bu büyük insanın kıymetini anlayan Hitler, kendisini, hususi uçağı ile Almanya'ya davet ediyor. Almanya'da 1944'e kadar kalıyor."¹⁸⁶

Belli ki, kimileri için II. Dünya Savaşı'ndan bu yana bir şey değişmemiş.

Rabıta Örgütü Kuruluyor

O sıralar Suudi Arabistan'ın ve ABD'nin gündeminde Ortadoğu'da giderek yaygınlaşmakta olan Baas Partisi vardır. Mısır'da Cemal Abdülnasır, Arap ulusalcısı bir çizgiyle ülkeye laik bir rejim getirmek ister. Abdülnasır liderliğindeki Mısır ABD'den uzaklaşmakta, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaktadır. Yugoslavya ve Hindistan'la birlikte Mısır, Abdülnasır liderliğinde yeni bir akımın öncüsü olur. Soğuk Savaş'taki 3. cephe olarak anılan bu grup "Bağlantısızlar" olarak anılır ve Sovyetler'den destek alır. ABD'ye göre sanayileşmemiş ülkeler için bağlantısızlar hareketi kötü bir örnektir. Cemal Abdülnasır

186 Salih Özcan, *Hicaz Notları, Hilal Dergisi*, Hilal Yayınları, 1962 Mayıs, 3. Cilt, 27. Sayı, s. 6

çizgisi ABD'nin canını sıktığı gibi, ABD'nin bölgedeki ortaklarından Suudi Arabistan'ı da tedirgin eder. Arabistan o dönemde bölgede Müslüman Kardeşler Örgütü'nün destekçisidir ve Abdülnasır bu örgütün karşısında konumlanmıştır. Üstelik Abdülnasır'ın karizması Baas Partisi'nin Arap coğrafyasında giderek güçlenmesine neden olmaktadır ki, bu da Suudi Arabistan'ı endişelendiren bir diğer konudur. Hilal Yayınevi de Mısır'daki Abdülnasır iktidarından rahatsızdır. Zira Nasır, Müslüman Kardeşler hareketini tasfiyeye girişmiş, örgütünün ideologlarını yargılamaya başlamıştır. Bunlar arasında en popüler olan, Hilal Yayınları tarafından da kitapları basılan Seyyid Kutub'un tutuklanmasının ardından *Hilâl* dergisinde, "Hilâl" imzalı yazıda şu ifadeler kullanılır: "Bir tek kişi çıkıp da bu Müslüman kardeşlerimizin hesabını Nasır'dan sormuyor. Mitingden vazgeçtik, bildiriden vazgeçtik, bir protesto telgrafı bile çekilmiyor. Bir avukat çıkıp da bu malum inanmışların davasını almak için, jest olsun diye Nasır hükümetine başvurmuyor. (...) Müslüman! Bugün bir başka ülkede dindaşlarına reva görülen cinayete kayıtsız kalırsan şunu iyi bil ki, yarın her şeyden önce bu ilgisizliğine ilahi bir ceza olarak o cinayet mutlaka sana ulaşacaktır."¹⁸⁷

Yıllar sonra Müslüman Kardeşler 2012'de Mısır'da yaşanan halk ayaklanmasından faydalananarak iktidarı ele geçirdi. Hareketin önde gelen isimlerinden Muhammed Mursi 30 Haziran 2012'de Mısır'ın cumhurbaşkanı oldu. Ancak halk ayaklanması devam etti ve 3 Temmuz 2013'te Mısır ordusu bir darbeyle Mursi iktidarına son verdi. 2013 Türkiye'si mitingler, bildirimler yayımlamakla kalmadı, Mısır'la tüm diplomatik ilişkilerini sonlandırdı. 2022 yılı itibarıyla Mısır'la Türkiye arasında resmi düzeyde diplomatik ilişki bulunmuyor.

Arap ulusalcılığındaki yükselme hem ABD, hem de ABD'nin bölgedeki müttefiki Suudi Arabistan'ı rahatsız eder. Aynı dönemde Suudi Arabistan Kralı Faysal, Müslüman ülkelere ziyaretler düzenleyerek Baas partilerine karşı işbirliği tasarlamaktadır. Bu kapsamda Kral Faysal, 29 Ağustos 1966'da Türkiye'yi ziyarete gelir. Bu ziyaret yalnızca Faysal'ın değil, aynı zamanda bölgedeki gerilimi fırsata çevirmeye çalışan Başbakan

187 Salih Özcan, *Mısır'da Olup Bitenler, Hilal Dergisi*, Hilal Yayınları, 1966 Mart, 56. Sayı.

Süleyman Demirel'in de talebidir. Salih Özcan ise söz konusu Suudi Arabistan olunca yine sahnededir. Nurcularla ilişkisinden doğru tanıyor olacak ki, Süleyman Demirel 1966 yılının başında Salih Özcan'ı çağırır ve ona "Biz Kral Faysal'ı davet ediyoruz ama gelmiyor. Onunla sen görüş, belki gelir" der.¹⁸⁸ Faysal, o dönemde Baas partilerine karşı Sudan, Tunus ve İran'ı ziyaret etmiş, ziyaretler de oldukça başarılı geçmiştir.

Salih Özcan da Demirel'in ricası üzerine Suudi Arabistan'ın yolunu tutar. Gerisini kendisinden dinleyelim: "Kral Faysal'ın Riyad'da olduğunu öğrenince, ben de oraya gittim. Nerede olduğunu sordum: 'Akşam namazından sonra Mazer Divanı'nda oturur' dediler. Ben de akşam namazından sonra oraya gittim. Kasrın kapısına vardığımda, kapıda bir bedevi duruyordu. Benim ne istediğimi sordu. Ben de Kral Faysal'ı ziyaret etmek istediğimi söyledim. Kapıdaki adam: 'Kral burada kendi aşiretinden başkasını kabul etmiyor' dedi. Ben de 'Haber verirsiniz beni kabul edecek' dedim. Kartımı verdim, adam içeriye girdi ve geri döndü. Başını sallıyordu: 'Şimdiye kadar biz bunu görmedik' dedi ve içeriye davet etti."¹⁸⁹

Kimdi bu Salih Özcan? Suudi Arabistan Kralı'nın yanına randevusuz biçimde girebilen, Türkiye'nin başbakanına aracılık edebilen bu kişi sadece İslamcı bir derginin imtiyaz sahibi miydi? Bu soruya cevap aramadan önce Kral Faysal ile Salih Özcan'ın konuşmasına dönelim: "İçeri girince büyük bir salon ve dizilmiş sandalyeler vardı. Faysal'ın kendi aşiretinden insanlar oturuyordu. Birisi bir şiir okuyordu. Şiir 50-60 beyit vardı. Kral Faysal da aynı vezinle 50-60 beyitle cevap verdi. Sonra bana döndü; 'Bir isteğin mi var?' diye sordu. Ben de 'Efendim, siz Sudan'ı ve İran'ı ziyaret ettiniz. Türkiye'yi ziyaret etmeyecek misiniz?' dedim. Bunun üzerine Faysal; 'Gittiğimiz devletler bizi çok iyi karşıladılar. Türkiye'ye gidip iyi karşılanmazsam o zaman Nasır defi alır, oynamaya başlar. Propaganda yapar, ben de çok üzülürüm' dedi."¹⁹⁰

Belli ki Kral Faysal'ın o dönem için en önemli gündemi Mısır'daki gelişmeler ve Cemal Abdülnasır'dı. Demirel ise bu

188 Ahmed Özer, *Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan*, Işık Yayınları, 1. Baskı, 2011, s.43

189 A.g.e., s. 44

190 A.g.e., s. 44

durumu fırsata çevirmek maksadıyla Kral Faysal'a yakınlaşmaya çalışıyordu. Salih Özcan ise kendini naza çeken Faysal'a türlü sözler vererek Kral'ı Türkiye'yi ziyaret etmeye ikna edebilmişti. Kral Faysal'ın Türkiye'ye ayak bastığı gün olan 29 Ağustos 1966'da Mısır'da Seyyid Kutub idam edilmişti. Havalimanında kendisini karşılayan Salih Özcan'ı görünce Kral Faysal Özcan'a "başın sağ olsun" dedi. Özcan da "Müslümanların başı sağ olsun" cevabını verdi.¹⁹¹

Kral Faysal neden Salih Özcan'a başsağlığı dilemişti? Bu sorunun altında İslam coğrafyasındaki güç çatışmaları yatıyor. Arabistan Kralı Vahabiydi ki bu da İslamın radikal bir yorumunu benimsediği anlamına geliyordu. Buna göre Kuran ve sünnette olmayan her şey bidattı yani sonradan türemiştir. Bu nedenle Vahabiler de çağın gelişmeleri karşısında son derece muhafazakârdı. Bunun yanı sıra bağışlanma talebi yani şefa'at yalnızca Allah'tan dilenebilirdi. Ancak başkaca mezheplerde örneğin peygamberlerden veya şeyhlerden, velilerden de şefa'at dilenebiliyordu. Vahabiler bunun şirk olduğuna inanırdı. Bu vb. nedenlerle Suudi Arabistan Krallığı'nın İslam anlayışıyla Körfez coğrafyası dışında kalan Müslüman coğrafyanın İslam anlayışı benzeşmiyordu. 29 Ağustos 1966'da idam edilen Seyyid Kutub da, Türkiye'de Kral Faysal'ı karşılayan Salih Özcan da Vahabi değildi. Kutub, Müslüman Kardeşler ideologlarından biriydi, Özcan ise Müslüman Kardeşler hareketine yakın bir kişiydi. Bu nedenle Kral Faysal, Salih Özcan'ı görünce başsağlığı dilemişti. Her ne kadar aynı mezhepten olmasalar da, Suudi Arabistan Türkiye'de Müslüman Kardeşler çizgisindeki dini akımları destekliyordu.

Peki, Türkiye'nin bizzat başbakanı çağırmasına rağmen Türkiye'ye gelmeyen Kral Faysal, nasıl oluyordu da Salih Özcan'ın davetini kabul ediyordu. Özcan'ın Kral Faysal üzerindeki etkisinin kaynağı neydi? Bunu anlamak için 18 Mayıs 1962'ye dönmek gerekiyor. Otarihte hacsırasında Mekke'de toplanan Genel İslam Konferansı'nda (el-Mü'temerü'l-İslâmiyyi'l-â'm) alınan kararla yeni bir örgüt kuruldu; Râbıtâtü'l-âlemi'l-İslâmî (Muslim World League, Dünya İslam Birliği) namı diğer Rabita...

191 A.g.e., s. 45

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Rabita örgütünü şu şekilde tanıtıyor: “Râbîta, İslâmî prensiplere uygun yaşama-ları konusunda Müslümanları aydınlatmak, İslâm’a hizmet için çalışan kişi ve kurumların çalışmalarına destek vermek, aralarındaki işbirliği ve tecrübe aktarımını sağlamak, İslâm’a davet konusunda yeni metotlar geliştirmek ve uygulamak, eğitim, öğretim, iletişim ve kültür alanlarında İslâm ülkeleri ve Müslüman toplumların seviyesini yükseltmek, hac mevsimiinde Mekke’de bir araya gelen Müslüman önderlerin katkı-sıyla bütün dünyada Müslümanlar arası birlik ve dayanışmayı sağlamak, Müslümanların ortak dili olan Arapçanın öğretimini yaygınlaştırmak, Müslümanları aydınlatıcı toplantılar düzenle-mek, yayınlar yapmak, eğitilmiş ve bilinçli kadrolar yetiştirmek, bu kadrolar için burslar vermek, camilerin Müslümanların ha-yatındaki rolünü daha etkin bir hale getirerek yeni camilerin in-şasına yardımcı olmak, ekonomik sebepler, savaşlar veya doğal afetler yüzünden yardıma muhtaç duruma düşen Müslüman-ların ihtiyaçlarını gidermek gibi amaçları gerçekleştirmek için kurulmuştur.”¹⁹²

Diyanet Vakfı’nın tanımına göre Rabita, hayır hasenat iş-leriyle uğraşan, Müslümanlık için canla başla mücadele eden bir hayır kurumu gibidir. Diyanet’in Rabita’yı böyle anması doğal, çünkü 12 Eylül 1980’den sonra Diyanet’in yurtdışında görev yapacak imamlarına maaşlarını bizzat Rabita örgütü ver-mişti. Ödenen aylık 1100 dolar. Üstelik gayri resmi de değil. Türkiye’nin büyükelçiliklerine para Rabita’dan geliyor, elçilik de bunu Diyanet’in imamlarına ödüyor. Bu skandalın tüm de-tayları gazeteci Uğur Mumcu tarafından 22 Şubat-15 Mart 1987 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde yazı dizisi olarak yayımlandı. Taraflar iddiaları kabul etmek zorunda kaldı.

Peki kimler kurmuştu Rabita’yı? Uğur Mumcu’nun kale-minden takip edelim: “Rabita Örgütü’nün 41 kişilik bir ‘kurucu meclisi’ var. Bu meclis çeşitli İslam ülkelerinden seçilen üyeler-den oluşuyor. Rabita Örgütü’nün kuruluşunda Türkiye’yi *Hilâl* dergisinin sahibi Salih Özcan temsil etmiştir. Salih Özcan’ı daha

192 Mustafa L. Bilge, “Rabîtatü’l Alemî’l İslamî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam An-siklopedisi*, 34. Cilt, 2007, s. 379-380: <https://islamansiklopedisi.org.tr/rabi-tatul-alemil-islami>

sonra MSP (Milli Selamet Partisi) Şanlıurfa milletvekili olarak görüyoruz.”¹⁹³

Salih Özcan böylece küresel ölçekte İslamcı akımları finanse eden Rabıta Örgütü’nün kurucu meclisine girmişti. Mekke’de 18 Mayıs 1962’de toplanan kurucular, bundan 11 gün sonra 29 Mayıs’ta Irak Dünya İslam Kongresi’ne giderek, örgütü dünyaya duyurdular ve örgütün kurumsal kimliğini oluşturdular. Dahası İslam âlemi için Siyonizmden daha tehlikeli olan hareketin komünizm olduğuna karar verdiler. Bu haliyle örgüt çift kutuplu dünyanın Batı Bloku’na göz kırpmış oluyordu. ABD için de Rabıta, meşru bir örgüttü. Peki kimdi örgütün başındaki isim? Salih Özcan’ın anılarından dinleyelim: “Kongre sonunda yapılan seçimde ittifakla Hacı Emin el-Hüseyni genel başkanlığa, Ebu’l-Hasan el-Nedevi ve İbrahim Nuvaz ikinci başkanlığa, İn’amullah Han genel sekreterliğe ve bunlardan başka 15 kişi de idare heyetine seçildiler. Bundan sonra Bağdat’ta toplanan 5. İslam Kongresi 4 Haziran’da sona erdi. Geçen kongreden çok daha verimli olan Bağdat Kongresinde kıymetli neticeler istihsal edildi.”¹⁹⁴

Bu kadar tesadüf fazla değil miydi? II. Dünya Savaşı sırasında Almanya’da Adolf Hitler’in yanında saf tutan, Sovyetler Birliği’ndeki Müslümanları Nazi Ordusu’na devşirmek için propaganda faaliyetlerinde kullanılan Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni, savaşın ardından geçen 17. yılda bu sefer Müslümanları komünizme karşı örgütleyen Rabıta’nın başına geçiyordu. Savaş sırasında Hitler’le kanlı bir mücadeleye giren ABD ise eski düşmanlarıyla komünizme karşı ittifak içinde görünüyordu. Nazi artıklarından ABD’nin işine yaramayanlar ya idam edilmiş ya da sürgün hayatına mahkûm olmuştu. Ancak kimi Nazi aparatları II. Dünya Savaşı’ndaki güçlerini aynen sürdürüyordu. Batı dünyası, başında eski bir Nazi elemanının olduğu böyle bir örgütü tanıyor, hatta Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi’nin faaliyetlerine katılmasına izin veriyordu.¹⁹⁵ Zaten Salih Özcan’ı Rabıta’nın kurucu meclisine

193 Uğur Mumcu, *Rabıta*, um:ag Yayınları, 34. Baskı, 2019, s.158

194 Ahmed Özer, *Bediüzzaman’ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan*, Işık Yayınları, 1. Baskı, 2011, s.101

195 Mustafa L. Bilge, “Rabıtatü’l Alemlü’l İslami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34. Cilt, 2007, s. 379-380: <https://islamansiklopedisi.org.tr/rabıtatul-alemil-islami>

alan kişi de Emin el-Hüseyini'nin kendisiydi. Hatırlanacağı üzere ikili 1962'de Salih Özcan'ın hac yolculuğu sırasında uğradığı Lübnan'da tanışmışlardı. Zaten Rabıta da aynı hac sırasında kurulacaktı. Örgütün kuruluş amacı da açıkça antikomünist propagandayı güçlendirmekti. II. Dünya Savaşı'nda Naziler için yapılan faaliyet Soğuk Savaş sırasında ABD için yapılmaya başlanmıştı. Rabıta'nın örgütlediğı Dünya İslam Kongresi'nde konuşulanlar İslamın antikomünizme dayanak yapıldığını, Rabıta'nın asıl amacının Sovyetler Birliğı'ne karşı bir "yeşil kuşak" oluşturmak olduğunu ortaya koyuyor. Salih Özcan'ın anılarından devam edelim: "Dünya İslam Kongresine Çin ve Rus mahkûmu esir Türkleri temsilen Doğu Türkistan Vali Muavini Mehmet Emin Buğra ve sabık Doğu Türkistan Hükümeti Genel Sekreteri İsa Yusuf Alptekin de iştirak ettiler. Rusya Müslümanları adına Moskova hükümeti 3 delege göndermişti: Orta Asya ve Kazakistan Müftüsü, Moskova Camii İmamı ve Rusya ve İslam Memleketleri Dostluk Şûrası Reisi. Bu üç zatı Rusya, İslam memleketleriyle alakalı her meselede öne sürüyordu. Rusya'ya giden bir Müslümanı bunlar karşılıyor, İslam memleketlerinin kongrelerine bu kişiler gönderiliyordu."¹⁹⁶

Rabıta'nın kongresi sözde tüm Müslüman halklardan çağırılan delegeler aracılığıyla toplanmıştı. Ancak söz konusu ülke Sovyet Rusya olunca, antikomünist bir örgüt olarak Rabıta tavrı konması gerektiğini düşünüyordu. O tavrı da Nazi yandaşları Emin el-Hüseyini gösterdi. Salih Özcan, Hüseyini'yi öve öve bitiremiyor: "Vaziyet nezaket kesbetmişti. Nihayet büyük Türk dostu ve subayı, Çanakkale'de, Galiçya'da dövüşmüş büyük insan, mümtaz şahsiyet, Kongre Reisi Kudüs Müftüsü H. Emin el Hüseyini Hazretleri isyan ve heyecanımı takdir etti, onları başka bir yere nakletti."¹⁹⁷

Salih Özcan ve bazı delegelerin talepleri üzerine Kongre Başkanı Emin el-Hüseyini Sovyet delegasyonun konuşma yapmasına izin vermedi. Salih Özcan söz alarak bu delegelere hitaben konuştu: "Sovyet Müslümanlarını temsilen geldiklerini iddia eden üç zata soruyorum: 'Tarihin bir cilvesi olarak haksız

196 Ahmed Özer, *Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili Seyyid Salih Özcan*, Işık Yayınları, 1. Baskı, 2011, s.101

197 A.g.e., s.104

işgallerinde bulunan 60 milyon Müslüman Türk'ün yaşayışları, eğitimleri, maarif meseleleri ve siyasi ve içtimai hakları ile öz vatanlarındaki birlik durumları hakkında kongreye izahat versinler. Gerçi biz her şeyin içyüzünü pekâlâ biliyoruz. Kendileri de konuşsun! İnançsız bir emperyalizmin hunhar pençesinde, en deni ve şeni meزالım altında kıvranan ve kırılan, hainane metotlarla mukaddes benliklerinden uzaklaştırılan soy ve dindaşlarımızdan haber versinler!' Rusların dilleri tutulmuş, adeta ölüm sessizliğine gömülmüşlerdi. Evet, daha fazlasına tahammül edemediler. Üçü birden en can alıcı yerinden vurulmuştu."¹⁹⁸

Ancak tüm bunlar Türkiye'den binlerce kilometre uzakta yaşanıyordu. Türkiye ayağında ise TSK, ABD ve sermaye el ele vermiş, komünizme karşı Türkiye'deki İslamcı akımların geleceğini tartışıyordu.

198 A.g.e., s. 105-106

8. BÖLÜM

SERMAYE, DEVLET, TSK İŞBİRLİĞİNDE DİNSELLEŞME

“1971 yılında Vehbi Koç’un evinde bir toplantı düzenlendiği ve bu toplantıya Fethullah Gülen, Vehbi Koç, dönemin MİT Müsteşarı Fuat Doğu, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür ve aralarında TSK mensubu olan önemli isimlerin katıldığı iddia edilmiştir.¹⁹⁹ MİT ile ilişkili olduğu düşünülen Yaşar Tunagür Edirne’deki vaizliği sırasında Gülen’le tanışıp derin bir dostluk kurmuş ve Gülen’i himayesine almıştır. 1970’li yıllarda Fethullah Gülen’in Komünizmle Mücadele Derneği üzerinden ABD istihbaratı ile birlikte hareket eden MİT’e angaje edildiği ve Gülen örgütlenmesinin ABD-MİT işbirliği ile kurulduğu iddia edilmekte ve söz konusu toplantı bu iddianın en kuvvetli delillerinden biri olarak değerlendirilmektedir.”²⁰⁰

Bu ifadeler TBMM’nin 15 Temmuz Darbe Girişiminin ardından hazırladığı araştırma komisyonu raporundan alıntıdır. Ancak çalışması esnasında önüne yığınla belge akan komisyon, şüpheli biçimde çalışmalarını detaylandırmadı. Bu çalışmalar detaylandırılıysaydı, sadece Fethullah Gülen’in değil, tüm İslamcı akımların yurtdışı faaliyetleri, TSK ile ilişkileri, sermaye sınıfıyla kurdukları temaslari ortaya daha net çıkabilirdi.

199 Latif Erdoğan’ın 08.08.2016 tarihli “Türkiye’nin Gündemi (CNN Türk” isimli programdaki beyanları. Ayrıca Soner Yalçın’ın 22.07.2016 tarihli *Sözcü* gazetesindeki köşe yazısı ile Selim Çoraklı’nın Ankara Çatı İddianamesinde yer alan ifadelerinde de aynı husus dile getirilmektedir.

200 TBMM Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi ile bu terör örgütünün faaliyetlerinin tüm yönleriyle araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu s. 49-50

Komisyon, çalışma alanını Fethullahçılarla sınırlı tuttu, geriye kalan İslamcı hareketlere dokunulmadı. İslamcı hareketlerin antikomünist rejimde nasıl bir rolü olduğu, bizzat müesses nizam tarafından nasıl desteklendikleri bilinçli biçimde atlandı. Örneğin, 633 sayfalık raporda sadece tek bir yerde Koç Holding'in patronu Vehbi Koç'un adı geçiyordu. Böyle güçlü bir sermayedarın MİT Müsteşarı ve Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı ile bir araya geldiği, bu toplantıda TSK mensubu önemli subayların da hazır bulunduğu, aynı toplantıda Fethullah Gülen'in de olduğu tespit ediliyor ancak Vehbi Koç'un şahsında o dönem sermaye sınıfının İslamcı hareketle kurduğu izaha muhtaç ilişki anlatılmıyordu. Bir el komisyonun daha fazla çalışmasını istememişti. Vehbi Koç'un dışında o dönem İslamcılarla temas kuran ve onları destekleyen büyük sermaye gruplarının adı komisyon raporunda hiç geçirilmedi. Ama yine de Komisyon, ipin ucunu yakalamıştı... Alıntılanan bölümde adı geçen kişileri birlikte inceleyelim.

Kim Bu Yaşar Tunagür?

8 Ocak 1970 tarihli *Cumhuriyet* gazetesini inceleyenler "Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Milleti Bölmekle Suçlandı" başlıklı bir haberle karşılaşacaklar. Haberin spotu şu şekilde: "Cumhuriyet Senatosunda dün, Mucip Ataklı'nın Kanlı Pazar olayları için bir Senato araştırması isteyen önergesi, AP'liler tarafından reddedildikten sonra, Tabii Senatör Mehmet Özgüneş'in Diyanet İşleri Yardımcısı Yaşar Tunagür'ün 'faaliyetleri' hakkındaki Senato araştırması isteyen önergesi bir kısmı gizli oturumda olmak üzere görüşülmüştür."²⁰¹

Tunagür tıpkı Özcan gibi Nur cemaatine mensuptu ve Diyanet'in içine Nur cemaati mensuplarının sızmasını sağladı. Bu isimlerin en meşhuru ise Fethullah Gülen'dir. Tunagür'ün bu faaliyetleri o yıllarda MİT tarafından tespit edilmiş ve hatta dönemin Cumhuriyet Senatosu'nda "Yaşar Tunagür'ün Zararlı Faaliyetlerini Araştırma Komisyonu" bile kurulmuştu. Komisyonun senatoya sunduğu 17.02.1975 tarihli 3. raporunda aynen şöyle deniyor: "(Yaşar Tunagür) Rabitatül Âlemi İslam Cemiyeti

201 "Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Milleti Bölmekle Suçlandı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1970, s.6

Genel Sekreteri olan Muhammet El Savvaf ile temas halinde bulunmaktadır. Yaşar Tunagür bu cemiyetin İsviçre’de bulunan şubesi başkanı Dr. Sait Ramazan ile muhabere etmektedir.”²⁰²

Başta Nur cemaati üyeleri olmak üzere pek çok İslamcılığı Diyanet’e sokan, bu nedenle hakkında Senato’da araştırma komisyonu kurulan kişinin de Rabita örgütü ile temas halinde olması tesadüf olmasa gerek. Ancak sadece bu değil, Tunagür’ün faaliyetleri bir yabancı devlet adına ajanlık yapmaktan farklı değildir.

Hatırlayalım, Suudi Arabistan Kralı Faysal da Müslüman Kardeşler ideologlarından Seyyid Kutub’un ölümü üzerine Rabita’nın kurucularından Salih Özcan’a başsağlığı dilemişti. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler örgütü ile özellikle Nur cemaati çevresinin yakın ilişkileri olduğu herkesin malumuydu. Peki Suudi Arabistan ile Yaşar Tunagür ilişkileri ne âlemdeydi? Tabii Senatör Mehmet Özgüneş’e Milli İstihbarat Teşkilatı’nın (MİT) bir kanadı Yaşar Tunagür hakkında bazı bilgiler vermişti. Bunu Özgüneş’in Senato’da yaptığı konuşmadan anlıyoruz. Buna göre Tunagür ve çevresindekiler, Türkiye Cumhuriyeti aleyhine Suudi Arabistan adına ajanlık yapıyordu. Özgüneş’in 8 Mart 1972 tarihli konuşmasının ilgili kısmı şu şekilde:

“Diyanet İşleri Başkanlığına kurduğu şebeke ile iyice yerleşen Yaşar Tunagür bundan sonra faaliyetlerini dış ülkelere taşırmaya başlamıştır. Şimdi bunlara ait bir iki belgeyi okumamda büyük faydalar var. Her sene Hacca hacı götüren ve Suudi Arabistan’la bazı ekonomik münasebetleri bulunan bir vatandaş Yaşar Tunagür’ün faaliyetlerini MİT Müsteşarlığına ve mahkemeye verdiği ifadede şöyle belirtiyor: ‘Yaşar Tunagür ismini ilk defa *Akis* Gazetesinde okudum. 1967 sonu Bağdat üzerinden Hacca giden bir şirketin rehberi idim. Bağdat’tan önce Musul’dan Kerkük’e geçmek ve o yoldan Bağdat’a gitmek isteyince Irak askerî makamları izin vermediler. Bunun nedenlerini Bağdat’taki soydaşlarımızla konuşunca anladım. Bizimle Kerkük Türklerinin teması istenmiyordu. Gece gizlice benî evlerine götürdüler, Ata Sorgan, Necmettin Haksever

202 Diyanet İşleri Başkanlığında görevli Yaşar Tunagür’ün faaliyetleri konusunda kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonunun üçüncü raporu, s.8

ve Remzi ismindeki bu gençler bana çok dert yandı ve burada Yaşar Tunagür ismi tekrar karşıma çıktı. Gençler, burada aşırı sağcı bir grubun kaçak olarak Âzamiye Medresesinde eğitim gördüklerini, Yaşar Tunagür'ün çok yakından bunlarla ilgilendiğini, yardımlar sağladığını ve genellikle Türkçeden başka bir dille konuşan talebelerle fazlaca ilgisi olduğunu, Sefaretimizde Askerî Ateşemize bunları bildirdik. Bu çocukların Sefaretimizin açtığı Türkçe kursuna devam eden Kerkük ve Süleymaniyeli gençleri Irak Hükümetine ihbar ettiklerini ve bilhassa medresede okuyan, Tunagür'ün büyük desteğini gören talebelerin Türk gençlerini devamlı takip ettiklerini geniş geniş anlattıktan sonra, ertesi gün Âzamiye'de Yaşar Tunagür'ü ve Ankara Denizciler Caddesinde *Hilâl* ve *İttihat* gazetelerini çıkartan Salih Özcan'ı yakından tanıdım. Bir müddet önce Irak olaylarında şehit olan Türk gençleri ve subaylar için dua edilmesini tenkit eden Yaşar Tunagür, bütün Türklerin gözyaşını döktüğü milliyetçi subaylarımıza 'komünist itler' diyecek kadar saygısızdı."²⁰³

Görünen o ki, MİT'in içinde İslamcı akımlardan rahatsız olan bir kanat, o dönemde İslamcılarını takibe almıştı. Fakat düzenin iktidar sahipleri, bu akımların üzerine ısrarla gitmedi. Halbuki, iddialar ulusal güvenlikle ilgiliydi. Senatör Özgüneş'in eline ulaştırılan MİT belgeleri de bunun deliliydi. Özgüneş "Arkadaşlarım, Yaşar Tunagür şebekesini kurup, MİT Müsteşarlığının ayrıntıları ile belirttiği gibi, dış memleketlerde de irtibatını tesis ettikten sonra kendisinin bu makamda kalabilmesi, faaliyetlerinin devam etmesi için birtakım himayelere mazhar olmuştur" diyor ve MİT belgelerinden tanık ifadelerine başvuruyordu. Himaye edenler kimlerdi? İsmi verilmeyen aynı tanığın ifadesi şu şekilde:

"Bir müddet sonra Medine'ye vardığımızda Yaşar Tunagür ismi yine karşımızda idi. Medine'ye yerleşen Gaziantep'li Mahmut Deniz ve oğlu Ahmet Deniz'in dükkânında İspartalı bir gençle tanıştık. Gülyaağı satıyor, cübbe ve sarık giyiyor ve etrafına topladığı Türk hacılanna Cumhuriyet idaresinin ve lâikliğin dinsizlik olduğunu ve illâ Türkiye'de bir şeriat idaresinin kurulmasının şart olduğunu öngören

203 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 11, 7. Birleşim, 8 Mart 1972, s.239-240

nasihatlarda bulunuyordu. Kendisinin kaçak olarak Medine'ye gittiğini, orada medrese okuduğunu, cemiyetten 300 Riyal aldığını, halen muhtelif vilâyetlerden 50 kişi olduklarını ve şeriat ilmi tahsil ettiklerini söyledi. Bahsettiği cemiyet Rabîtatül Âlemül İslâm'dı. Maksatlarının ne olduğunu, şeriat ilminin Türkiye'de ne işlerine yarayacağını sordüğümüzda; 'Bu dinsiz idare ilelebet devam edecek değildir. Elbet bir gün Türkiye'de din devleti kurulacak ve şeriat tatbik edilecektir' demesi üzerine, 'bir aptallık edip sakın Türkiye'ye gelmeyin sizin derinizi yüzerler, memleket kendisine sahiptir. Memleket idaresi sizin gibi mecnunlara kalmadı' dediğimde, bunun neticesini bizi Yaşar Tunagür'e ihbar etmesinde gördük. O esnada Cidde Konsolosluğumuzda görevli Ahmet Kutsi Erdoğan'a durumu anlattım. 'Aman takip et, bilhassa isimleri tespit et, biz de bunları anyoruz' dedi. O günden itibaren bilhassa bizim kafilende bulunan hocaların durumlarını tetkike başladım. Bizim kafilende İstanbul'un kalburüstü hocaları vardı. Herkes bunlara mukaddes adam gözü ile bakarken Ispartalı Ömer'in sözleri benim gözümü açmıştı. Vaizleri toplattıklarını devamlı takip ettim. İşte Yaşar Tunagür'ün forsunu ve azametini orada gördüm. Kraliyet misafiri gibi en lüks otellerde yatıyor, lüks otomobillere biniyor ve bindiği otomobilin üzerinde yeşil bayrak mutlaka bulunuyordu. Hacı Ali Demirel yakınlarına ilâveten *Bugün* gazetesi sahibi Mehmet Şevket Eygi ve Salih Özcan devamlı olarak refakatinde bulunuyordu. Bunların bu azametini sağlayan şahıs Rabîtatül Âlemül İslâm Cemiyeti Genel Sekreteri Muhammet Sürür Süphan'dı. Medine'de oldukları müddetçe şimdi kütüphane olan Hazreti Hasan'ın evi toplantı ve seminer yerleri idi. Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün, Yunanistan gibi yerlerden gelen kalburüstü din adamları için seminer yapılırdı. Konferanslar Arapça idi ve her memlekette tatbik edilecek usuller tartışılırdı."²⁰⁴

Rabîta örgütünün faaliyetleri böylece Uğur Mumcu'nun yazı dizisinden 15 yıl önce TBMM tutanaklarına girmişti. MİT'in Senatör Mehmet Özgüneş'e ilettiği rapora göre Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür, *Bugün* gazetesinin sahibi Mehmet Şevket Eygi ve Hilal Yayınları'nın sahibi Salih Özcan, Suudi Arabistan'da resmi bayraklı makam arabasına sahipti.

204 A.g.e., s.241

Burada lüks otellerde misafir ediliyorlar, devlet yetkilileriyle toplantılara katılıyorlar, burada kendi ülkeleri hakkında bilgiler veriyor, alınan kararları tatbik ediyorlardı. Tüm bu imkânları bu kişilere sağlayan ise Rabîta'nın genel sekreteri Muhammet Sürür Süphan'dı.²⁰⁵ Bu haliyle durup düşünelim, söz konusu faaliyetler Suudi Arabistan değil de ABD eliyle yürütülseydi, bu kişilere ABD ajanı demek gerekmez miydi? O halde bu kişilere Suudi Arabistan ajanı dememek için nasıl bir gerekçe bulunabilir? Açık ki Türkiye'de İslamcı hareketin önde gelenlerinin Suudi Arabistan'la ilişkileri ajanlık faaliyetinden farksızdır. Peki bu faaliyetlerin ABD ile hiç mi ilgisi bulunmuyor?

Arabistan Demek Neden ABD Demek?

Suudi Arabistan ile ABD ilişkileri birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu ilişkinin detaylarını dünya çapında çok satan *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı* adlı kitabında, yazar John Perkins uzun uzadıya anlatıyor. Perkins, aslında CIA için çalışan fakat CIA'in parmağının olduğunu düşünmesini istemediği operasyonlarda kullanılan bir ajan. Bu nedenle çalıştığı yer, CIA değil CIA ile bağlantılı küresel şirketler olarak görünüyor. Kendisini "Ekonomik tetikçi" olarak adlandıran Perkins, mesleğini şöyle tanımlıyor: "Ekonomik tetikçi dediğim kişiler, birçok ülkeyi trilyonlarca dolar dolandıran yüksek ücretli profesyonellerdir. Bu kişiler, Dünya Bankası, Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve diğer yabancı 'yardım' kuruluşlarından büyük şirketlerin kasalarına ve gezegenimizin doğal kaynaklarını kontrol eden birkaç varlıklı ailenin ceplerine para aktarırlar. Kullandıkları araçlar arasında sahte finansal raporlar, hileli seçimler, rüşvet, zorbalık, seks ve cinayet vardır. Oynadıkları oyun imparatorluklar kadar eskidir ama günümüzün küreselleşme sürecinde yeni ve korkutucu boyuta ulaşmıştır. Nereden mi biliyorum? Ben de bir ekonomik tetikçiyim."²⁰⁶

Perkins'in kitabında anlattıkları komplo teorisi denilip kenara atılacak cinsten değil. Dünyanın en büyük petrol

205 Özgüneş bu ismi bu şekilde okuyor ancak isim Mohammed Suroor Sabban şeklindedir. Sabban 1898 yılında doğmuş, 1971 yılında ölmüştü.

206 John Perkins, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafı*, April Yayıncılık, 32. Baskı, 2020, s.5

rezervlerine sahip olan bu Körfez ülkesine dönük ABD ilgisi de şaşırtıcı sayılmaz. Tüm sanayileşmiş dünyanın ihtiyaç duyduğu hammaddeyi elinde bulunduran Suud Hanedanı'nın bu hammaddeyi koruyacak köklü kurumları da yok. O halde ABD dostluğu Suudlar için paha biçilmez önemde. Suudi Arabistan'ın önemi sadece sahip olduğu petrol rezervleri de değil. Aynı zamanda Mekke ve Medine gibi Müslümanlar için kutsal sayılan kentleri de elinde tutması Suudi Arabistan'ın önemini artırıyor. Bu sayede hem Müslüman halklar için manevi önemde, hem de sanayileşmiş dünya için maddi önemde bir ülke Suudi Arabistan.

Bu haliyle özellikle 1970'li yılların ilk yarısında ABD-Suudi Arabistan ikilisi basit bir dost ve müttefik ülkeden daha derin ilişkilere sahip oldular. Öncesinde zaten Sovyetler Birliği'ne karşı müttefik olan bu iki devletin ilişkileri, 1970'lerle birlikte derinlik kazandı. Her ikisi de Arap ulusalcısı Baas partileri tarafından yönetilen Mısır ve Suriye, 6 Ekim 1973 günü en kutsal Yahudi bayramı olan Yom Kippur'da İsrail'e karşı eşzamanlı saldırı başlattı. Bu Arap-İsrail savaşlarının dördüncüsü ve en yıkıcısı olacaktı. Aynı zamanda savaşın sonuçları tüm dünyaya ekonomik bir fatura da çıkaracaktı. Cemal Abdülnasır'ın 1970'teki ölümünün ardından Mısır'ın Başkanı olan Enver Sedat, Suudi Arabistan Kralı Faysal'a geçmişe sünger çekip, İsrail karşısında işbirliği yapmayı, bu işbirliğine Suudi Arabistan'ın petrol silahıyla katılmasını istedi. 16 Ekim'de İran ve Suudi Arabistan'ın da katıldığı beş Körfez ülkesi, petrolün liste fiyatına yüzde 70 zam yaptıklarını duyurdu. Ekonomi tarihi bu olayı "1973-Petrol şoku" olarak kayıtlara geçirdi. Petrol şoku nedeniyle Suudi Arabistan hem savaşa Arap Ligi'nin yanında destek vermiş gibi göründü hem de zenginliğini katladı. Savaşın maliyetini Mısır ve Suriye üstlenirken, Suudi Arabistan savaşın ardından ABD ile işbirliği yaparak saltanatını güvence altına aldı. 1 Ocak 1970'de varil fiyatı 1.39 dolar olan petrol, 1 Ocak 1974'te 8.32 dolara fırlamıştı. 4 yılda yüzde 500'lük fiyat artışı Suudi Arabistan'ın gelirlerini de aynı oranda katladı. ABD ise petrol fiyatlarını bu kadar sert etkileyebilecek bir gücün kendi inisiyatifi dışında karar alabilmesine engel olmak istiyordu. Petrol fiyatlarını belirleme gücü Suudi Arabistan gibi ne yapacağı belirsiz bir hanedanda değil, ABD'de olmalıydı. Suudi

Arabistan ile ABD arasındaki bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulmasında, 8 Haziran 1974 tarihinde iki ülke arasında oluşturulan, ABD - Suudi Arabistan Müşterek Ekonomik Komisyonu²⁰⁷ (JECOR) kilit bir role sahip oldu. İmzalanan anlaşmada komisyonun amacı, Suudi Arabistan'ın sanayileşme, ticaret, bilim ve teknoloji, eğitim ve tarım alanlarında gelişmesini sağlamak olarak belirtilir. Bahse konu komisyon, klasik dış yardımı kabul etmeyen bir yapıda faaliyet gösterir. JECOR'un kapsamına, Suudi Arabistan'a temel devlet fonksiyonlarını yerine getirecek eğitim ve danışmanlık hizmetinin verilmesinden, ülkede ilk milli parkın oluşturulmasına kadar maliyeti oldukça yüksek olan projeleri yürütecek uluslararası firmaların, Suudi Arabistan'da faaliyet yürütmesi girer. Suudi Arabistan'ın küresel ekonomik sisteme uyumlu yapısı, tüm bu projelerin gerçekleştirilmesinde uluslararası firmaların ülkede rahatça hareket edebileceği bir ortam yaratmıştı.²⁰⁸ Özetle petrolünün sınırı bilinmediği için neredeyse sonsuz miktarda parası olan Suudi Arabistan'ın tüm imarını ABD'li şirketler üstlenecekti. Parayı ise Suudi Arabistan ödeyecekti. *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları* kitabının yazarı ise bu anlaşmayı şu şekilde değerlendiriyor: "Gelişmekte olan bu plan uyarınca, Washington, Suudi Arabistan'ın, petrol arzını ve fiyatlarını dalgalandırabilse de, her zaman ABD ve onun müttefiklerinin kabul edebilecekleri bir düzeyde tutacağını garanti etmesini istiyordu. Eğer İran, Irak, Endonezya ve Venezuela gibi diğer ülkeler, bir ambargo tehdidinde bulunursa geniş petrol rezervlerine sahip Suudi Arabistan araya girip boşluğu dolduracaktı. Bunu bilmek bile, uzun vadede diğer ülkeleri ambargo düşüncesinden uzakta tutmaya yetecekti. Bu garanti karşılığında Washington da Suudi Hanedanı'na çok cazip bir teklifle gelecekti: ABD, tam ve tartışmasız bir biçimde politik ve gerekirse askeri destek sağlama garantisi verecek, böylece hanedanın ülkenin hâkimi olarak varlığını sürdürmesi sağlanacaktı."²⁰⁹

207 The US-Saudi Arabian Joint Commission for Economic Cooperation.

208 Oktay Caferoğlu, "Küresel Ekonomik Sistem ve ABD'nin Orta Doğu Politikası: 1991 ve 2003 Irak Müdahalesi", *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Bildiriler Kitabı II. Cilt*, 2013, s. 115: https://www.academia.edu/30743069/K%C3%BCresel_Ekonomik_Sistem_ve_ABD_nin_Orta_Do%C4%9F_u_Politikas%C4%B1_1991_ve_2003_Irak_M%C3%BCdahalesi

209 John Perkins, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*, April Yayıncılık, 32. Baskı, 2020, s.134-135

Dolayısıyla ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ilişki karşılıklı bağımlılık kavramına en tipik örneklerden birini oluştuyordu. Bu nedenle Suudi Arabistan'ın İslamcı akımlara verdiği destek "ABD'ye rağmen" gerçekleşmiyordu. Zaten ABD'nin Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği'ne karşı İslamcı akımlara verdiği destek ayrıca incelenmeye değer.

Aradan on yıllar geçtikten sonra İslamcı akımlarla Suudi Arabistan ve ABD arasındaki ittifak üçgeni, Türkiye'deki İslamcılar tarafından da kabul edilmeye başlandı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Hayri Kırbaşoğlu, 16 Ağustos 2016'da Politikayol haber sitesine verdiği mülakatta şunları söylüyor:

"Fethullah Gülen'in de mensubu olduğu bu hareketin bir zamanlar yurtdışına kaçanlarının neredeyse tamamının kaçtığı yer genelde Suudi Arabistan'dır, keza ihvan-ı Müslimin dahil İslami hareketlerin önde gelen liderlerinin de iltica ettikleri ülke genellikle Suudi Arabistan görünüyor. Bu ülkenin muhalif İslami hareketlerin önde gelen kadrolarını, kontrol altında tutmak için kucak açtığı da söylenir. Kimin adına kontrol! Elbette ABD, İngiltere, İsrail gibi siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarının haleldar olmasını istemeyen küresel güç odaklarının. Biliyorsunuz Amerika demek silah şirketleri ve petrol şirketleri demektir. Bu ikisinin icazetini alamadan hiç kimse kılını kıpırdatamaz. Dolayısıyla meselenin Ortadoğu'yla, petrole, enerji hatlarıyla doğrudan ilişkisi var. İşte Yeşil Kuşak projesi aynı zamanda İslami kesimin ve İslami hareketlerin, küresel güç odaklarının -özellikle de ABD'nin- safında yer almasını sağlamak için yapılan projelerden bir tanesidir. Ülkemizde pek çok sağ ve dindar hareket bilerek ya da bilmeyerek bu projelerde yer almış, en azından bu projelerin çıkarına olacak şekilde hareket etmiştir. Bu dinsiz, imansız komünist karşıtlığı içinde yer almayan sağ bir grup var mı bu memlekette bilmiyorum. Bu bağlamda Komünizmle Mücadele Dernekleri kadar Mehmet Şevket Eygi'nin adı da -aktif bir aktör olarak- sık sık geçmektedir. Bu durumu o zamanlar karşı kampta yer alan sol-sosyalist-komünist kesimler 'Sizin kıbleniz 6. Filo!' diyerek özetlerlerdi. Hatta geçenlerde CNN'de şu cümleyi söylediğim için bana çok kızdılar, bizim mahalledekiler:

Komünistler bir zamanlar bize ‘Sizin kıbleniz 6. Filo’ diyorlardı, galiba pek de haksız değillermiş!”²¹⁰

Derin MİT Müsteşarı Fuat Doğu

Tam adı Mehmet Fuat Doğu... Türkiye’deki İslamcı hareketin hız kazanmasında kilit rol üstlendi. Denebilir ki, Soğuk Savaş döneminin en kritik Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Fuat Doğu’dur. Öncelikle MİT’in kendi yayımlamış olduğu *Tarihçe Kitabı*’nda Fuat Doğu’nun kariyerine göz atalım: “1914 yılında İstanbul’da doğan Mehmet Fuat Doğu, Harp Okulu mezunudur. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra, 14 Eylül 1954 tarihinde Kurmay Yarbay olarak MAH Riyaseti emrine tayin edilmiş, burada çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, birinci defa 27 Ağustos 1962 tarihinde Kurmay Albay rütbesi ile MAH Reisi olarak atanmış, bu görevde 25 Ağustos 1964 tarihine kadar kalmış ve aynı tarihte Sivas 59. Tümen Komutanlığı’na verilmiştir. Mehmet Fuat Doğu, 1 Mart 1966 tarihinde ikinci defa MİT Müsteşarlığı görevine tayin edilmiş ve bu görevi de 23 Temmuz 1971’e kadar sürdürmüştür. Bilahare atandığı Genelkurmay Teftiş Heyeti Üyeliği’ne devam etmiş, aynı yıl Korgeneral rütbesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri’nden emekli olmuş ve 1978 yılına kadar 7 yıl süreyle Lizbon Büyükelçiliği görevinde bulunmuştur.”²¹¹

Fuat Doğu’nun yakın tarihimiz için önemi MİT’in kurucusu olmasıdır. Çünkü 1927’de kurulan Milli Emniyet Hizmeti’nin (MEH ya da MAH diye anılır. Y.N.) 1960’lara gelindiğinde köklü bir reformdan geçerek Soğuk Savaş koşullarına uyum sağlayacak biçimde yeniden yapılandırılması gerekir. Bu yeniden yapılandırma sürecinin başında da 1962’den 1964’e kadar MAH reisliğini yapan Fuat Doğu bulunacaktır. Sıkı bir antikomünist olan Fuat Doğu, MAH’tan MİT’e geçiş sürecinin sancılarının yaşandığı 1966’da yeniden istihbaratın başına ama bu kez adı MİT olarak değiştirilmiş teşkilata müsteşar olarak atanır.

210 İlahiyatçı Kırbaçoğlu, “Komünistler bize sizin kıbleniz 6. Filo diyorlardı, haksız değillermiş!”, İleri Haber: <https://ilerihaber.org/icerik/ilahiyatci-kirbasoglu-komunistler-bize-sizin-kibleniz-6-filo-diyorlardi-haksizdegillermis-58466.html>

211 Dr. Erdal İlter, *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, MİT Basımevi, 2002 s. 59, Link; <https://www.mit.gov.tr/tarihce/tarihce-kitabi.pdf>

MAH'ın MİT'e dönüşmesinin bir nedeni Soğuk Savaş ise bir diğer nedeni de 27 Mayıs'tır. Darbenin ardından askerler yönetime gelir gelmez yaptıkları incelemelerde DP aleyhine gelişen askeri hareketliliklerin yıllardır bilindiğine dair belgeleri görür ve DP için acı acı gülümserler.²¹² Teşkilatın yüzde 90'ı böylece tasfiye edilir. Yeri "teşkilat" doğrudan TSK tarafından yeniden oluşturulacaktır. Ancak ordu içi çekişmeler yüzünden MAH bir türlü dışa dönük istihbarat çalışmalarına kanallize olamaz. Üstelik 1945'ten bu yana devam eden Soğuk Savaş'ta, Türkiye uzun süredir ABD'nin ileri karakolu pozisyonundadır. Zaten 1952'den bu yana NATO üyesi olan Türkiye'de antikomünist bir örgüt de NATO'ya üyeliğin ardından 27 Eylül 1952'de kurulmuştu; Seferberlik Tetkik Kurulu... Daha sonra Özel Harp Dairesi olarak anılacak bu örgütün kuruluşu, Milli Savunma Yüksek Konseyi'nin tavsiyesi, hükümetin kararnamesi ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın onayı ile gerçekleşti. Dolayısıyla Türkiye'de zaten ABD'nin himayesinde bir kontrgerilla yapılanması uzun yıllardır bulunuyordu. Hatta, MAH'ın CIA finansmanıyla kurulan ve İsrail Gizli Servisi MOSSAD'dan da yardım aldığı bilinen bir okulu bile vardı. Emirgan'daki MAH Okulu'nda yabancı eğitmenler Türk istihbarat elemanlarına dersler veriyordu.²¹³ Ancak bunun daha modern bir istihbarat örgütüne ihtiyacı vardı ki, bu ihtiyacı 22 Temmuz 1965'te kurulacak olan MİT karşılayacaktı. Peki kim adına istihbarat toplayacaktı MİT? 6 Temmuz 1965'te çıkarılan yasaya göre MİT'in bilgi vereceği protokol sırası şöyleydi: Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliği. MİT'in müsteşarını hatta daire başkanlarını belirleme yetkisi ise MGK'nin elindeydi. 1965'te MİT Yasası Meclis'ten geçtiğinde MİT Müsteşarına 65 yaşın altında olma şartı konuldu ancak aynı dönem Teşkilat'ın başındaki isim Ziya Selışık 1900 doğumluydu. Dolayısıyla MİT Yasası'nın çıkmasıyla birlikte, MİT'e müsteşar arama çalışmaları da böylece başladı. 10 Ekim 1965 yılında yapılan seçimlerin ardından Başbakan Süleyman Demirel olmuştu. Aynı yıl Seferberlik Tetkik Kurulu

212 Tuncay Özkan, *MİT'in Gizli Tarihi*, 13. Baskı, Kasım 2003, s. 211

213 Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Bay Pipo*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 5. Baskı, 2019, s.69

büyütüldü ve adı Özel Harp Dairesi'ne dönüştürüldü.²¹⁴, ²¹⁵ Önceleri albayların komuta ettiği Seferberlik Tetkik Kurulu, artık general rütbesinde yönetiliyordu. Aynı dönemde MİT'e de yine bir general olan Fuat Doğu "Paşa" atandı. Başbakan Süleyman Demirel'in önerdiği Fuat Doğu ismini MGK onayladı.

Fuat Doğu'nun MİT Müsteşarlığı'na ilişkin çarpıcı bir anekdot 2016'nın aralık ayında o dönem AKP Manisa Milletvekili olan Selçuk Özdağ tarafından A Haber'de yayımlanan "Memleket Meselesi" adlı programda şu şekilde anlatılıyor:

"Ben cezaevinden çıktıktan sonra, 12 Eylül 1980 Darbesi'nde yakalandım ben, 12 Eylül öncesi gençlik lideriydim. Sonra cezaevinden çıktıktan sonra bir dergi çıkarttık arkadaşlarımızla. Güneydoğu Anadolu'da terör artmaya başladı. Devam ediyor hızlı bir şekilde. Ünlü birisiyle röportaj yapayım dedim. Bir arkadaşım, bir bankada genel müdür yardımcısı. Bir sohbet esnasında MİT Müsteşarı Fuat Doğu Paşa'nın torununun kendisinin bankasında çalıştığını söyledi bana. Öyle mi dedim, 71 muhtırasını haber vermeyen Demirel'e, o adam... 'Ya lütfen bir randevu alırmısın bana?' Randevu aldı. Ve ben evine gittim, röportaj yaptım. Röportajı yaparken önüne küçük bir teyp koydum. Yaşlıydı, hanımı kendisinden 15-20 yaş kadar gençti. Ben röportajımı yaptım, eve gittim. Ev telefonum çaldı:

Oğlum benim önüme kaset mi koydunuz, teyp mi koydunuz?

Evet, efendim.

Dünyanın en ünlü gazetecileri benden izinsiz röportaj alamadılar.

Efendim gördünüz, sizden izin almadım ama gördünüz, gözünüzün önünde koydum o teypi.

'Hemen onu bana getireceksin' dedi. 'Şerefine itimat ediyorum' dedi. (...) Evine gittim. 'Çekmediniz değil mi' dedi. 'Çekmedim, şerefime itimat ettiniz ama yolda gelirken bir daha dinledim' dedim. Bana şunu söylemişti; 'Ben MİT Müsteşarlığı yapmadım' demişti. 'Aman efendim, yaptınız' dedim. 'Siz generaldiniz, büyükelçilik yaptınız ve MİT Müsteşarlığı yaptınız' dedim. 'Hayır' dedi, 'Ben CIA'nın şube müdürlüğünü yaptım' dedi. İlk defa

214 A.g.e., s.119

215 Zamanla bu yapı da ihtiyacı karşılamamaya başlayacak ve 1992'de Özel Kuvvetler Komutanlığı kurulacaktır.

burada söylüyorum, şu ana kadar sakladım, sadece Muhsin Yazıcıoğlu'na, kayınbiraderime ve eşime anlatmıştım. İlk defa burada anlattım.”²¹⁶

Böyle kritik bir süreçte 5.5 yıl MİT'in başında kalan Fuat Doğu döneminde toplum polisi de artan gençlik hareketliliğine karşı donatılır. 28 Haziran 1965 tarihli oturumunda Meclis, toplum polisinin zırhlı araba ve otomatik makineli silahlar kullanmasına izin veren yasayı kabul eder.²¹⁷

Adım Adım Katliam: Kanlı Pazar

Selçuk Özdağ'ın tanıklığı sübjektif bir kaynak değeri taşısa da Fuat Doğu hakkındaki birincil kaynaklar Özdağ'ın anlattıklarını doğrular niteliktedir. TBMM'nin 15 Temmuz'un ardından kurulan Araştırma Komisyonu raporunda da Fuat Doğu'nun adı Fethullah Gülen, Yaşar Tunagür'le beraber geçmektedir. Fuat Doğu'nun MİT Müsteşarlığı yaptığı 1966 ile 1971 arasında Komünizmle Mücadele Dernekleri, Milli Türk Talebe Birliği gibi antikomünist kurumlar büyütülmüş, bu kurumların kanlı eylemler yapmasına göz yumulmuştur. Gün gün takip edelim.

12 Şubat günü *Bugün* gazetesi “Tarihimizin en kara günü: Beyazıt Kulesi'ne Kızıl Bayrak Asıldı” manşetiyle çıkar. Bunun üzerine Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği İcra Konseyi Başkanı olan İlhan Darendelioğlu şu açıklamayı yapar: “Dün İstanbul'un en yüksek kulesine kızıl bayrak çekilmesi, hiç kimsenin şüphesi olmasın ki, Türkiye'mizi kızıl karanlıklara gömmek isteyen zihniyetin suratlarındaki maskeyi düşürmüştür. Artık millet olarak şeref ve haysiyetimizin korunması için bu kaba ve kızıl zihniyete dur demenin zamanı çoktan geçmiştir. Vatanperver halkımızın güvenlik kuvvetleri yanında vatana sahip çıkmasının ispatı elbette gecikmeyecektir.”²¹⁸

13 Şubat günü, İstanbul başta olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinde 6. Filo'ya karşı eylemler, mitingler düzenlenir. Aynı gün *Bugün* gazetesi “Milletin sabrı tükenmek üzeredir” diye

216 A Haber, Memleket Meselesi, 27 Aralık 2016: https://www.youtube.com/watch?v=gbUn9EcW9UY&ab_channel=AHaber

217 Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Bay Pipo*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 5. Baskı, 2019, s.120

218 Ertuğrul Meşe, *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2016, s. 177

manşet atar. Aynı gün, Milli Türk Talebe Birliği ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği, tehditkâr iki bildiri yayımlar. İstanbul Komünizmle Mücadele Derneği'nin hazırladığı bildiri şöyledir: "Kim bunlar? Kim bu uzun saçlı hırpani kılıklılar? Kim bunlar, Türk polisine satılmış, Türk ordusuna milli olmayan ordu demek cüretini gösteriyorlar. Kim bu ağızları içki kokan sarhoşlar? Kim ki bunlar üniversiteleri işgal etme cüreti gösteriyorlar? Kim bunlar? Kim ki bunlar, senin reyinle iş başına gelenlere 'Morrison Süleyman', 'cani uşak' diyebiliyorlar. Büyük Fatih'in kurduğu İstanbul Üniversitesi bahçesindeki kuleye kızıl bayrak çekebiliyorlar. Kim bunlar? Kim ki bunlar, senin mukaddes tanıdığın bütün mevhumlara küfür edebiliyorlar. Bu ruh sefilliğine ancak tükürülür. Bir Türk böyle alçalmaz, öyleyse bunlar ne idüğü belirsizler, Türk olamazlar."²¹⁹

14 Şubat günü, Milli Türk Talebe Birliği ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği Beyazıt Meydanı'nda Bayrağa Saygı Mitingi düzenler. Gerekçe ise Beyazıt Kulesi'ne asıldığı iddia edilen kızıl bayraktır. Mitingden 2 gün sonra 6. Filo'yu protesto yürüyüşünde "komünistlere gereken dersi vermek üzere" toplanma çağrısı yapılır. Aynı gün *Bugün* gazetesi "Kızıl Bayrak Asanlara Son İhtar" manşetiyle çıkar. Manşet altında bir çağrı yapılır: "Müslüman İstanbul Halkı! Kızılılara gereken dersi vermek için bugün saat 14'te Beyazıt Meydanına gel!"²²⁰

Mitingde, Milli Türk Talebe Birliği Başkanı İsmail Kahraman (2015-2018 arası TBMM Başkanlığı yapacaktır. Y.N.) "İstanbul'un genelev haline geldiğini söyleyenler, karılarına sahip olsunlar" şeklinde başlayan konuşmasına şöyle devam eder: "Karşımıza kim çıkarsa çıksın, ezeceğiz ve tepeleyeceğiz. Artık hiç kimseye ihtar yapmayacağız. Mini etekli fahişelerin girdikleri yürüyüşlere göz açtırmayacağız. Fikre karşı fikir, yumruğa karşı yumruk zamanının geldiğini iyice bilmeliyiz. İmanlı yumruğumuz, Allahsız komünistlerin beyninde patlayacaktır."²²¹

Kalabalık bu konuşmayı alkışlarken miting alanında "Ya Tam Susturacağız, Ya Kan Kusturacağız" ve "Tek Yol İslam" dövizleri taşınmaktadır.²²²

219 A.g.e., s.176-177

220 A.g.e., s.177

221 A.g.e., s. 178

222 A.g.e., s. 178

Yaşar Tunagür ve Salih Özcan'la tanışık olduğunu Senatör Mehmet Özgüneş'e iletilen MİT belgelerinden anladığımız *Bu-gün* gazetesi yazarı Mehmet Şevket Eygi, 15 Şubat 1969'da "Cihad Hazır Olunuz" başlıklı yazısında şunları kaleme alabilmişti: "Müslüman kardeşim; sen bu savaşta bitaraf olamazsın. Ben namazımı kılar, tesbihimi çekerim, etliye sütlüye karışmam deyip de, kendine zulmedenlerden olma. Komünizm zulmüne karşı derhal silahlan. İslam'da askerlik ve cihad ihtiyari değil, mecburidir. Allaha olan kulluk borcunun içinde cihad farızasının da bulunduğunu bir an bile hatırandan çıkarma. Ey Türkiye halkı! Ey temiz Müslümanlar! Büyük günler yaklaşıyor. Herkes vazife başına koşsun. Herkes komünizm küfrü ile savaşa hazır olsun. Komünistler ve onları destekleyen hain şahıs ve müesseseler kahredilsin. Deccal yıkılsın, tevhid yücelsin. Ey Müslümanlar! Bayrak yücelsin, harekât başlasın. Ey kızıl kâfirler! Ey deccal veletleri! Ayağınızı denk alın. Allah'ın kulları geliyor. Cihad eden zelil olmaz. Sağ kalırsa gazi olur. Canını verirse şehitlik mertebesi kazanır. Cihadda üstünlük var. Zafer var, izzet var. Cihadsızlıkta ise zillet, esaret ve mağlubiyet var. Ey Müslümanlar, imanımız tehlikede. Dinimiz tehlikede. Kuran'ımız tehlikede. Camiler tehlikede. Din, iman elden gidecek. Kalkın, ey ehli İslam. Davranın."

Görüldüğü üzere bir kanlı eylem gün gün tahrik edildi. Başrolde ise İslamcılar bulunuyordu. Ancak yine de kontrgerilla işini şansa bırakmayarak, saldırı gününe de müdahil oldu. Beyazıt'ta kimin kızıl bayrak sallandığı bilinmese de maksat hasıl olmuştu. 16 Şubat günü, saat 10:00 civarında Dolmabahçe Camii ve çevresindeki kalabalık grubun varlığı dikkat çeker. Harun Karadeniz grubu şöyle anlatır: "16 Şubat 1969 günü ilk haber Dolmabahçe Camii'nden geldi. Kalabalık bir grup cami çevresinde toplanmış namaz kılıyordu. Saat 10 sularında durumu bizzat görmeye gittim. Topluluğun çoğunluğu sakallı, bereli kimselerdi. Bize saldıracak olanlar bunlardı. Şehrin yabancısıydılar, garip bir sessizlik içinde ve merakla çevrelerini izliyorlardı."²²³

Buna rağmen yürüyüşe silahsız biçimde devam etmek kararı alan devrimci gençlik, organize bir saldırıyla karşı karşıya kalır. Polisin saldırganlara müdahale etmemesi şok etkisi yaratır.

223 A.g.e., s. 179

Demir sopalar, bıçaklar ve satırlarla onlarca öğrenci yaralanır. Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan isimli iki genç bıçaklanarak katledilir. İslamcı dergiler ve gazeteler olayı “Kızıl Pazar” olarak anmak istese de tarih 16 Şubat 1969’u “Kanlı Pazar” olarak kayıtlara geçer. Ancak olayların seyri incelendiğinde devrimci gençlere dönük planlı saldırının arkasında organize bir gücün olduğu açıktır. Mehmet Şevket Eygi ve *Bugün* gazetesi, Milli Türk Talebe Birliği ve Başkanı İsmail Kahraman ve Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri bu organize güçle ilişki halindedir. Öte yandan söz konusu bu İslamcıların Türkiye’nin merkez-çevre çatışmasında çevrede kaldığını iddia etmek de tarihsel gerçeğe aykırı olacaktır. İslamcılar bizzat antikomünist merkezin içinde, onun aparatı olarak müesses nizamın hâkim güçleri olan TSK, MİT ve sermaye sınıfı ile ilişki halindedir. Bağlantıların Türkiye dışı ayağında ise Suudi Arabistan ve ABD öne çıkmaktadır. Türkiye İslamcılarının Mısır’da kökleşen ancak dünyaya yayılan Müslüman Kardeşler örgütü ile bağlantıları da bulunmaktadır.

Kilit İsim: Said Ramazan

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür’ün Salih Özcan ve Mehmet Şevket Eygi’yle olan ilişkisi ortaya çıktı. Ancak Senatör Mehmet Özgüneş’in eline ulaşan MİT belgelerinde bir başka isim, Said Ramazan da geçiyordu. Hatırlayalım: “(Yaşar Tunagür) Rabitatül Âlemi İslam Cemiyeti Genel Sekreteri olan Muhammet El Savvaf ile temas halinde bulunmaktadır. Yaşar Tunagür bu cemiyetin İsviçre’de bulunan şubesi başkanı Dr. Said Ramazan ile muhabere etmektedir.”²²⁴

Müslüman Kardeşler ile Batılı istihbarat örgütleri arasındaki ilişkiler hakkında onlarca kitap ve makale yayımlandı. Kaynaklar, özellikle Soğuk Savaş’ın başladığı 1945 sonrası dönemde bu ilişkinin derinleştiğini kanıtlar niteliktedir. Örgütün kurucusu ve manevi lideri Hasan el Benna’nın 1949 yılındaki suikast sonucu ölümü üzerine Said Ramazan’ın da örgüt içindeki ağırlığı arttı. Said Ramazan zaten Benna’nın damadıydı. Kendisi için,

224 Diyanet İşleri Başkanlığında görevli Yaşar Tunagür’ün faaliyetleri konusunda kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonunun üçüncü raporu, s.8

Hasan el Benna'nın oğlu Cemal el Benna, "Eğer İhvan'ın bakanlar kurulu olsa, o dışişleri bakanı olurdu" demişti.²²⁵ Bu haliyle Bediüzzaman'ın Hariciye Vekili olarak anılan Salih Özcan'la Said Ramazan'ın kaderi birleşiyor. Elbette Said Ramazan, Türkiye'deki Nurculara göre çok daha yaygın ve güçlü bir örgütün lideri pozisyonundaydı. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün lideri Hasan el Benna'nın 1949 yılındaki ölümü üzerine Said Ramazan Mısır'da 5 yıl durabildi. Mısır lideri Abdülnasır'ın Müslüman Kardeşler'e dönük baskısının artmasıyla Said Ramazan 1954'te Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı. Aslında bu baskı yalnızca Nasır kaynaklı değildi. Zira Müslüman Kardeşler'in adı 1954'te Abdülnasır'a bir suikast girişimine karışmıştı. Ramazan da bu tarihten itibaren öldüğü gün olan 8 Ağustos 1995'e dek Mısır dışında yaşayacaktı.²²⁶

Said Ramazan ve Müslüman Kardeşler devlet merkezli bir İslam anlayışına karşı çıkıyordu. Bu durum, Müslüman Kardeşler'in özellikle Benna'nın ölümünden sonra Batılı ülkelerin radarına girmesini kolaylaştırdı. Zira Müslüman coğrafyadaki devletlere entegre olmayı reddeden bir siyasi hareket olarak Müslüman Kardeşler'in ayakta kalabilmesi için dış dünyadan destek almak hayati önemdeydi. Buna karşılık ABD de bölgede Cemal Abdülnasır gibi bağlantısız liderlerden rahatsızdı. Bu karşılıklı çıkarlara dayalı ilişki Said Ramazan'ın Batı dünyasındaki ilişkilerini hızla derinleştirmesini sağladı. "Said Ramazan 1953 yılında ABD'de Princeton Üniversitesi'nde İslam üzerine düzenlenen bir akademik konferansa, ABD'nin Mısır Büyükelçiliğinin Washington'a Ramazan'ı özellikle önerdiği bir rapor sonrasında davet edildi. Konferans sonrasında ABD Başkanı Eisenhower'ın Beyaz Saray'da ağırladığı heyet içinde yer alıyordu. Müslüman Kardeşler'in 'Dışişleri Bakanı' Said Ramazan daha 27 yaşındayken Oval Ofis'te ABD Devlet Başkanı'nın karşısına çıkacak kadar hızlı yükseliyordu."²²⁷

225 Behlül Özkan, "Türkiye'de Reislamizasyon, Müslüman Kardeşler ve CIA", Yetkinreport.com, 10 Haziran 2020: <https://yetkinreport.com/turkiyede-reislamizasyon-musulman-kardesler-ve-cia/>

226 Tark Ramazan, "Bir Evladın Hatırasında; Said Ramazan ve Hasan el Benna", star.com.tr, 22 Ağustos 2015: <https://www.star.com.tr/acik-gorus/bir-evladin-hatirasinda-said-ramazan-ve-hasan-el-benna-haber-1051649/>

227 Behlül Özkan, "Türkiye'de Reislamizasyon, Müslüman Kardeşler ve CIA", Yetkinreport.com, 10 Haziran 2020: <https://yetkinreport.com/turkiyede-reislamizasyon-musulman-kardesler-ve-cia/>

Ramazan'ın Batı dünyası ile kurduğu ilişkiler uzun uzadıya incelenmeye değer. Ancak öncesinde Said Ramazan ile Rabıta arasındaki ilişkiye değinmekte fayda var. Said Ramazan, Rabıta'nın 1962'deki kuruluş kongresinde bizzat kongreyi idare eden kişiydi. Rabıta, 1962'nin hac döneminde kurulduğu için, o dönem Türkiye'den hacca giden pek çok isim kuruluş kongresini izleme fırsatı bulmuştu. Bunlardan biri de *İslam* dergisinin yazarlarından Kemaleddin Şenocak'tı. "Kongreyi fiilen Said Ramazan idare ediyor, Arapça konuşulanları derhal İngilizceye çeviriyor ve İngilizce konuşmaları da Arapçaya çeviriyor, ateşten bir zekâya, kuvvetli bir hafızaya malik olduğu besbelli" diyor yazısında Şenocak.²²⁸ Ramazan, bu kongrede kendisini İslamcı camianın önde gelenlerine yakından tanıtma fırsatı da buluyor, deyim yerindeyse bu kongrede yıldızlaşıyor. Said Ramazan'ın bir diğer göze çarpan özelliği ise belli ki hatiplik yeteneği. O kadar ki, Şenocak üzerinde de bu yetenek oldukça etkili olmuş: "Kongre iyiden iyiye hareketlenmişti ki, Nasır'ın idama mahkûm etmesiyle memleketini terke mecbur kalan genç hukuk doktoru Said Ramazan söz aldı. İrticali olarak öyle bir hitabede bulundu ki, hayatımda, üzerimde tesir icra eden bu kabil bir konuşmayı ilk defa duyuyordum. Hatip konuşuyor, konuştuğu coşuyor, imanlı bir kalbin akılla işbirliğinin en belîğ bir timsali ve bir yanardağ bir volkan misali coştukça coşuyor. İslamın yeryüzündeki dertlerini davalarını birer birer ele alıyor, Müslümanları İslamiyete sıkı sarılmaya, uyanıklığa, kardeşliğe ve birliğe davet ediyordu. Konuşma biterken, heyecanımdan gözlerimin yaşardığını, tüylerimin ürperdiğini hissettim. Arkadaşıma 'Kalk, derhal salonu terk edelim' dedim. Zira nasıl olsa ertesi gün katılamayacağımıza göre hiç olmazsa son derece tatlı bir rüya gibi unutamayacağım o harikulade nutkun akisleri ömrüm boyunca, hafızamda, kalbimde inikasklar husule getirsin dursun. Her hücresi İslami bir aşk ve vecdile yanıp tutuşan bu İslam mücahidini ömrüm boyunca unutamayacağım."²²⁹

Müslüman Kardeşler'in liderlerinden Said Ramazan Rabıta kongresinde bu şekilde şöhret kazanıyor. İslamcılığın uluslararası ölçekteki temsilcilerinden biri oluyordu.

228 Kemaleddin Şenocak, "İslam Kongresi'nden Notlar", *İslam Dergisi*, Haziran 1962, 5. Cilt, 57. Sayı, s. 277

229 A.g.e., s. 278

Mısır'dan 1954 yılında çıkmak zorunda kalan Ramazan, Avrupa'da İsviçre'nin Cenevre kentine yerleşiyor. Aynı zamanda Almanya'yla da temaslarını koparmayan Ramazan'ın Türkiye'yi daha yakından ilgilendiren hikâyesi de Almanya'da başlıyor.

Münih'te Bir Cami

II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler'den kaçan veya askerken esir düşen çoğu Türk, yüz binlerce Müslüman Almanya'da mahsur kalmıştı. Savaşın ardından Almanya'ya bir biçimiyle gelmiş halklar, ülkelerine geri gönderiliyordu. Ancak yurtları Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan Müslüman Türklerin geri gönderilmesi, onlar için ölüm demekti. Nazi rejimiyle işbirliği yapmış hatta onlar için Sovyetler'e karşı savaşmış bu kişiler için en kötü son Sovyetler'e geri dönmekti. Ancak yenilen tarafın askerleri olarak Almanya'da kalmanın da bedeli olacaktı. Nitekim, Nazi artıklarıyla ilişki tutturan ABD istihbaratı, bu kişilerden antikomünist mücadelede istifade etme kararı aldı. Sadece Müslüman Türkler değil, onları örgütleyen Gerhard von Mende gibi isimler de ABD istihbaratıyla işbirliği yaparak Almanya'da kaldı.²³⁰ Böylece Batı Almanya binlerce muhacirin yeni vatanı oldu. Buna karşılık Nazi geçmişi açıkça bilinen isimleri kamuoyu önüne çıkarmak yeni konjonktürde mümkün değildi. Örneğin, komünizme karşı Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni de Almanya'da tutulabilir, buradaki Müslümanlara önderlik yapması sağlanabilirdi. Ancak müftünün Nazi geçmişi bu açıklığa engel oluyordu. Dolayısıyla Almanya'daki antikomünist Müslüman toplumu bir arada tutacak, onlara önderlik edecek bir Müslüman lidere ihtiyaç duyuluyordu. Aranana kan Dr. Said Ramazan oldu.

Ramazan ile ABD arasındaki ilk temas 1953'ün yaz aylarında gerçekleşti. Beyaz Saray'a önemli Müslüman şahsiyetlerin bir "İslam Toplantısı" için Princeton Üniversitesi'ne gelecekleri iletilmiş, böylece bu toplantıya katılan isimler Oval Ofis'te ABD Başkanı Eisenhower tarafından ağırlandı. Eisenhower, ABD'nin manevi üstünlüğünün Sovyetler'e kabullendirilmesi

²³⁰ Gerhard von Mende hakkında daha detaylı bilgiler için 4. Bölüme bakılabilir.

gerektiğine inandığı için özellikle Müslüman coğrafyada din insanlarıyla temas kurmayı ve onları desteklemeyi tercih eden bir liderdi. Yalnızca Eisenhower değil, ABD'nin istihbarat stratejisi de bunun üzerine kuruluydu. 1957'de yayımlanan Eisenhower Doktrini, fiili komünist saldırganlık ya da saldırı tehdidine karşı Amerikan askeri gücünün kullanılmasını öngörüyordu. Sovyetler'in coğrafi konumu gereği doktrinin asıl hedefi Sovyetler'i çevreleyen Orta Asya ve Ortadoğu topraklarıydı. Başkan Eisenhower da sırdaşı ve Presbiteryen kilisesi liderlerinden Edward Elson'a yazdığı bir mektupta "Seni temin ederim ki Arap liderleri ile görüşmelerimizde ruhani faktörlerin ilişkilerimizdeki önemini sürekli vurguluyor, Tanrı inancının onlarla bizim aramızda ateist komünizme karşı amaç birliği yaratması gerektiğini söylüyorum" diyordu.²³¹

1956 yılında Said Ramazan Köln Üniversitesi'nde hukuk doktorasına başladı. Doktora eğitimini başarılı biçimde sürdüren Ramazan, böylece Almanya'daki ilişki ağını yaygınlaştırmaya başladı. Ancak o yıllar için düşünüldüğünde Batı Almanya, Batılı istihbarat örgütlerinin cirit attığı, Müslüman muhacirlerin hemen hepsinin istihbarat örgütleriyle temas halinde olduğu bir ülkeydi. Said Ramazan ise istihbarat örgütleriyle temas etmekten hatta birlikte çalışmaktan tedirgin olacak bir kimse değildi. İşte bu süreçte Said Ramazan ile artık ABD istihbaratı için çalışan eski Nazi subayı Gerhard von Mende'nin yolu kesişti. Pulitzer ödüllü gazeteci yazar Ian Johnson, von Mende'nin notlarında Said Ramazan'a ilişkin şu satırları bulur: "Said Ramazan, 36, Müslüman Kardeşler'in başı. Suudi hükümetinin hediyesi olan bir Cadillac kullanıyor."²³²

Said Ramazan, Almanya'da geçirdiği sürede Nazi artığı ABD İstihbaratının radarına böylece von Mende sayesinde girer. Von Mende'nin o dönem hedefinde Münih'te bir cami yaptırmak vardı. Böylece cami cemaati şeklinde bir araya gelecek olan Müslüman muhacirler düzenli toplantılar yapabilecek, bir dini liderleri olacak, bu liderleri aracılığıyla yönlendirilebilecekti.

231 Mehmet Ali Tuğtan, "Soğuk Savaş ve Türkiye'de Siyasal İslam'ın Yükselişi", (der) Behlül Özkan – Tolga Gürakar, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s. 95

232 Ian Johnson, *Münih'te Bir Cami*, çev. Serhat Ataman, Mikado Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 124

Ancak bir istihbaratçının dini lider olamayacağı da açıktı. Üstelik von Mende Müslüman bile değildi. Bu koşullar altında Said Ramazan öne çıkan bir isim haline geldi. Von Mende'nin ve çevresindeki Müslümanların aklında basit bir mescit değil, maliyeti milyon markın üzerinde gösterişli bir cami yaptırmak vardı. Böylece von Mende'nin organizasyonuyla 1958'de bir cami yap-tırma komisyonu kuruldu. Komisyonun başına da Özbek asıllı Nurettin Namangani geçirildi.²³³ Namangani II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Ordusu'ndaki Müslümanların da imamlığını yapmıştı.²³⁴ Aynı komisyon Said Ramazan'ı da onursal başkan ilan etti.²³⁵ Aynı yıl Ramazan, hukuk doktorasını tamamladı.²³⁶ Namangani, hayal ettiği cami projesini 1958'de ortaya attığında kimsenin böyle bir caminin finansmanı için gerekecek yüz binlerce markın nereden temin edileceğine ilişkin fikri yoktu. Bu nedenle projenin ilk yılları sürüncemede geçmişti. Bu yıllarda Said Ramazan'ın elini taşın altına koymaması son derece stratejik bir hamleydi. Zira Almanya'daki Müslüman muhacirlerin hepsi Ramazan'ın ve Müslüman Kardeşler'in kontrolünde değildi. Altında Suudi Kralı'nın hediyesi olan Cadillac'la gezen Ramazan içinse cami projesini finanse etmek kolay bir işti. Yani Münih Camii projesinin finansmanını sağlama konusunda Said Ramazan'ın ciddi bir rakibi yoktu. Bu nedenle Ramazan, bir süre iplerin tümüyle eline geçmesi için bekledi. Bu yıllarda Mısır dışındaki tüm dünyayı özel uçağıyla dolaşıyor, İslamcı devrimin gerçekleşmesine yardımcı oluyordu. 1960 yılının temmuz ayında Köln Üniversitesi'ndeki tez danışmanı Prof. Gerhard Kegel'e yazdığı mektupta şunları kaydediyordu Ramazan: "Sevgili Profesör Kegel, Suudi Arabistan ve Doğu Afrika'ya yapmış olduğum seyahatten az önce döndüm. Hakikaten de çok ilgi çekici bir seyahat oldu. Somali'de bir Cumhuriyetin sessiz doğuşuna şahit oldum ve sürgündeki bazı eski arkadaşlarımin, ülkelerinde yapıcı görevlere getirilmeleri beni çok mutlu etti. Bu arkadaşlarımdan biri zaten Devlet Başkanı seçilmişti, bir diğeri de muhalefet lideri."²³⁷

233 A.g.e., s.133

234 "Nazi Üssünden Radikal İslam'a", *Hürriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 2005: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/nazi-ussunden-radikal-islam-a-334364>

235 Ian Johnson, *Münih'te Bir Cami*, çev. Serhat Ataman, Mikado Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 133

236 A.g.e., s. 133

237 A.g.e., s. 153

1960 yılında bağımsızlığını kazanan Somali’de, doğrudan Müslüman Kardeşler kontrolünde bir rejim inşa edilmişti. Yıllar sonra Türkiye’nin kendi toprakları dışında kuracağı en büyük askeri üs de 2017’de Somali’de olacaktı. Türkiye, tarihin akışı içinde Müslüman Kardeşler’in hamiliğini üstlenecekti.

Bundan 2 yıl sonra Suudi Arabistan’da Rabıta örgütünün kuruluşunda aktif rol alacak, hatta kuruluş kongresini bizzat yönetecekti.

İşte böyle bir isim Türkiye’deki pek çok önde gelen İslamcıyla ilişki halindeydi. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür’den, Hilal Yayınevi sahibi Salih Özcan’a, *Bugün* gazetesini yazarı Mehmet Şevket Eygi’ye kadar 1960’lı yılların İslamcılarının Said Ramazan’la doğrudan teması bulunuyordu.

9. BÖLÜM

VE TANRI

İSLAMCI KADINI YARATTI

1961-65 arasında Eisenhower döneminde dinin komünizme karşı kullanılması Avrupa'da yavaş yavaş sonuç vermeye başlamış, Münih Camii projesi yeni kuşak İslamcılarının popülerleşmesini sağlamıştı. Üstelik Ramazan, Suudi Arabistan tarafından finanse ediliyordu ki, daha geleneksel İslamcılarının böyle bir maddi kaynağı bulunmuyordu. Bu haliyle her ne kadar radikal fikirleri olsa da Said Ramazan ve Müslüman Kardeşler geleneksel İslamcılara göre reformist sayılabilirdi. Ayrıca ABD'nin 1960'tan önce Ruzi Nazar, Hamit Raşit gibi eski Nazi askeri, provokatör ajanları vardı ancak bu isimlerin hiçbiri Müslüman dünyanın nabzını tutabilen kanaat önderleri değildi. ABD'nin aradığı kendisi için tehlike oluşturmayan, antikomünist, reformist İslamcılardı. Bu tanıma Müslüman Kardeşler ve Said Ramazan harfiyen uyuyordu.

Geleneksel İslamcı kimlik Avrupa'da veya laik rejimlere sahip Türkiye gibi coğrafyalarda kök salamıyordu. Her şeyden önce hızla kentleşen ve sanayileşen bu ülkelerde toplumsal yapı içinde kadının rolü buna engeldi. Toprağa bağımlı üretim ilişkileri içinde kadın kimliği, yüzyıllardır süregelen dini yaşayışa entegre olabilmisti. Ancak kentte ücretli hale gelen, yer yer kendisi de çalışmak zorunda kalan, köyden ayrılan ve kentte işçileşen kadının köy hayatını koruyabilmesi mümkün değildi. Buna karşılık kentte de kültürel çatışmalar yaşıyordu.

Öte yandan komünizme karşı donatılan İslamcı hareket 1960'lardan itibaren kentli bir hareket olageldi. Gerek

Komünizmle Mücadele Dernekleri, gerek Milli Türk Talebe Birliği gibi örgütler, aileleri taşrada veya köyde yaşayan, buna karşılık kendisi kentte oturan, çoğu zaman eğitim gören gençlerden oluşuyordu. 1960'lardan itibaren büyüyen İslamcı dergilerin okuyucuları da büyük ölçüde kentli gençlerden oluşuyordu. Bu nedenle İslamcılar içinde reformcularla gelenekselciler arasındaki çatışma kentten besleniyordu ki, bu çatışma içindeki en önemli konulardan biri kadın sorunuydu. Zira sosyal hayattan izole edilen İslamcı kadın, kentteki İslamcı harekete de omuz veremiyordu.

Başörtüsüne Müslüman Kardeşler Desteği

Kadının yeri evdi ve siyaset tümüyle erkeklerin işiydi. Bu konuda geleneksel İslamcılar son derece katıyken, Müslüman Kardeşler ve Said Ramazan gibi isimler kadını mücadeleye katmanın yollarını aramaya başladı. 1961'de yazdığı *Günümüzde İslamın Üç Ana Problemi*²³⁸ adlı kitabında Ramazan, Müslüman kadınların ailenin ve özel hayatın dışına çıkabileceğini hatta çıkması gerektiğini savunuyordu.²³⁹ Ancak bu aydınlanmacı anlamda kadın - erkek eşitliği olarak düşünülmemeli. İslamcı kadın, sosyal hayata katılmalıydı, çünkü İslamcılığın adanmış neferlere ihtiyacı vardı. Ramazan'ın ve Müslüman Kardeşler'in İslamcı kadın kimliğine ilişkin fikirleri büyük yankı uyandırdı. Fakat aynı durum modern kentli yaşama tepki gösteren İslamcı çevreler için "kamusal hayatın içinde kadının yeri ne olmalı" tartışmasını da beraberinde getirdi. Zira tüm İslamcı çevrelerin üzerinde uzlaştığı bir önerme vardı: Müslüman kadın ve erkek kamusal alanda ayrı durmalı ve kadın örtünmeli.

Burada sorun kadının nasıl örtünmesi gerektiği idi. Çünkü sosyal hayatta, iş yaşamında, kent pazarında çarşaf vb. kadın kıyafetleri Batı'da marjinal kalıyordu. Yeni İslamcılığın kamusal alanda aktif kadın neferleri modern şehir ve toplum dokusuna uygun biçimde pardösü ve manto giyecek ve başını örtecekti. Başörtüsü bu yeni nesil inançlı kadınların sembolü olacaktı.²⁴⁰

238 Kitabın orijinal adı: Drei Hauptprobleme des Islams in Heutiger Zeit

239 Mehmet Ali Tuğtan, "Soğuk Savaş ve Türkiye'de Siyasal İslam'ın Yükselişi", (der) Behlül Özkan - Tolga Gürakar, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s. 105

240 A.g.e., s. 105

1960'lı yılların başında tartışılmaya başlayan bu fikirler kısa sürede Türkiye'de de alıcı bulacak, yeni tip örtünme tarzı Türkiye'de yaygınlık kazanacaktır. Ancak İslamcılığın yaklaşık 50 yıllık sorunu "türban" ilk örneklerini Avrupa'da gösterecekti.

Başörtüsünü Kim Buldu? Grimm, Scheer, Şenler...

Münih'teki cami projesi Almanya'daki İslamcı çevrelerin güç mücadelesine döndü. Said Ramazan tüm ipleri elinde tutmak istiyor, buna karşılık Nazi askerliği de yapan ve Gerhard von Mende çevresinde kümelenen kişiler Ramazan'a bu denli güvenmiyordu. 1958 yılında cami inşaatı için bir komisyon kurulmuştu ancak bu komisyon güç savaşlarının kurbanı oldu. 25 Mart 1962'de oluşturulan ve başkanlığını Said Ramazan'ın yaptığı 34 kişilik yeni komisyon üyelerinin dördü kadındı.²⁴¹ Bu o dönemki İslamcı camia için son derece radikal bir hamle idi. Tahmin edileceği üzere bu dört kadın Müslüman Kardeşler üyesiydi ve Batıda yaşayan Müslüman kadınlara rol model olarak gösteriliyorlardı. Çarşaf giymeyip peçe takmayana kâfir demek çok tepki çekiyordu ancak yeni İslamcı kadın kimliği, diğer Müslüman kadınlara hitap edebilirdi. Üstelik cami komisyonu içindeki kadınlardan biri sonradan Müslüman olan Alman Fatima Grimm'di. Grimm, SS Generali Karl Wolff'un kızı Helga Lili Wolff olarak 1934 yılında dünyaya geldi.²⁴² İlk eşi Ömer Abdülaziz ile 1962'de Pakistan'a gitti ve orada 3 yıl yaşadı. 1960 yılında Müslüman olan Grimm, 1965'te Pakistan'dan ülkesi Almanya'ya dönünce Münih Camii için oluşturulan komisyona dahil oldu. Peki, yeni İslamcı kadına rol model olarak tanıtılan Fatima Grimm nasıl giyiniyordu. Grimm'in Pakistan'dan Almanya'ya döndükten sonra çekilen bir fotoğrafı Türkiye için son derece tanıdık. Üstünde uzun kollu ve etekli bir elbise, başında ise alnını üstten sararak saçını tamamen kapatan ve boyunun arkasından dolaşan bir başörtüsü.²⁴³ Yeni tip İslamcı kadın böylece "türbanla" tanıştı.

Peki Şule Yüksel Şenler? Türkiye'de başlarda İslamcı kadınların taktığı fakat daha sonradan yaygınlaşan başörtüsünün

241 A.g.e., s. 105

242 A.g.e., s. 106

243 A.g.e., s.106-107

mucininin Şule Yüksel Şenler olduğu bilinir. Hatta Şenler'e göre Şulebaş stil başörtüsü Avrupa'ya da Türkiye'den gitme-
dir. Kendisi bunu *Aktüel* dergisine verdiği röportajda şöyle
açıklıyor: "Bunun siyasi bir tarafı yoktu. Rüzgârda saçım açıl-
masın diye örtümü arkadan bağlama ihtiyacı hissettim. Bunu
da kendime göre bir stile soktum. Hatta Avrupa mankenleri-
nin dergilerdeki fotoğraflarında şapkalarının yerine başörtüsü
yerleştirerek yeni tarzlar oluşturmaya çalışıyordum. Bu yaptığ-
ım çalışmaları daha sonra hayata geçiriyor, konferanslarıma
bu kıyafetlerle gidiyordum. Bu da bayanlar tarafından büyük
bir hayranlıkla kabul ediliyordu. Daha sonra Avrupa mecmu-
alarında başörtüye benzer tarzda kıyafetler de gördük. Türki-
ye'deki bu moda oraya da sirayet etti."²⁴⁴

Buna karşılık Şule Yüksel Şenler kendi hikâyesini anlatır-
ken 27 yaşında yani 1965'te tesettüre girdiğini anlatır.²⁴⁵ Fakat
yukarıda adından bahsettiğimiz Fatima Grimm de hemen he-
men aynı dönemlerde Almanya'da aynı şekilde örtünüyordu.
Grimm ile Şenler tanışıyor muydu? Bilinmiyor. Ancak Şenler'in
tıpkı Grimm gibi örtünen başka Alman arkadaşları da olduğu
biliniyor. Bunlardan biri Rotraud Scheer...

Said Ramazan'ın Münih Camii projesi ve İslamda kadın
kimliği üzerine tartışmalar devam ederken, Almanya'da bulu-
nan bir diğer İslamcı isim de Muhsin Alev'di. Said Nursi'nin
talebelerinden olan Alev, risalelerin çoğaltılması konusun-
da çaba sarf eden, Nurcular içinde saygın bir isimdir. 1954'te
Almanya'ya göç eden Muhsin Alev, burada adını Abdülmuhsin
Alkonavi olarak değiştirir.²⁴⁶ Konyalı anlamına gelen yeni soya-
dıyla Alkonavi'nin yakın çevresinde Şenler ailesi de vardır. Şule
Yüksel Şenler'in erkek kardeşi Üzeyir Şenler, Alkonavi hak-
kında geçmiş yıllardan kalan bir anısını şöyle anlatıyor: "1952
senesinde lise 1. sınıfta okulu ve evi terk edip, 46 numaralı

244 Necla Bayraktar, "Allah'ım bu kitabı herkes okusun", *Sabah Gazetesi*, 12
Ağustos 2012: [https://www.sabah.com.tr/pazar/2012/08/12/allahim-bu-
kitabi-herkes-okusun](https://www.sabah.com.tr/pazar/2012/08/12/allahim-bu-kitabi-herkes-okusun)

245 Adem Demir, Hatice Şenses Kurukız, *Hayatı Mücadeleyle Geçen İsim: Şule
Yüksel Şenler*, Anadolu Ajansı, 28 Ağustos 2019: [https://www.aa.com.tr/tr/
portre/hayati-mucadeleyle-gecen-isim-sule-yuksel-senler-/1567355](https://www.aa.com.tr/tr/portre/hayati-mucadeleyle-gecen-isim-sule-yuksel-senler-/1567355)

246 Necmeddin Şahiner, Abdülmuhsin Alkonavi (Muhsin Alev), sorularlarisale.
com: [https://sorularlarisale.com/taniyanlarin-dilinden/abdulmuhsin-al-
konavi-muhsin-alev](https://sorularlarisale.com/taniyanlarin-dilinden/abdulmuhsin-al-
konavi-muhsin-alev)

dershanede Risale-i Nur'lara çalışırken, içime bir sevda düşmüştü. Mayıs, temmuz ayları gelince Muhsin Alev Ağabeye: 'Ağabey ben Üstad Hazretlerini bizzat ziyaret etmek istiyorum' dedim. 'Üstad kimseyi kabul etmez' dedi. 'Ama ben illa görmek istiyorum' dedim. 'O zaman bir hafta sabret. İnebolu'dan gelen kitaplar ciltlenecek. Üstada ait olanları sen götürürsün, bu vesile ile ziyaret de etmiş olursun' dedi. Biz de öyle yaptık... Üstad o sırada Emirdağ'da idi."²⁴⁷

Muhsin Alev ya da daha sonra seçtiği isimle Muhsin Alkonavi, Almanya'da doğrudan Said Nursi'nin talebesi olduğu için nam salar. Türkiye'den Almanya'ya giden İslamcılar da Alkonavi'nin evinde misafir olur, onu ziyaret ederler. Bu ziyaretçilerden biri de Dr. Ali Kemal Belviranlı'dır. Kendisi, Alkonavi'nin Berlin'deki evini ziyaretini şöyle anlatıyor: "Karşılandık! Benim kendisini gıyaben tanıdığımı zannettiğim bu arkadaşım, meğerse kendi hemşehrim ve aynı zamanda ruhum gibi sevdiğim en aziz bir kardeşim değil miymiş? Görüşemediğimiz 15 sene içinde Berlin'deki Teknik Üniversiteyi bitirmiş, evlenmiş ve çocukları olmuş. Oturduğu ev ise alelade bir ev değil, başlı başına bir kütüphane, bir medrese ve hatta bir külliye hüviyetini taşıyor. Ya o hanımı! Ya o dünya ahiret kardeşimiz! O ne İslami nezaket, giyim ve zarafet, Ya Rabbi! Hazreti Haticelerin, Fatimaların, Aişelerin, Atikelerin, Afra Hatunların ve Havle Sultanların nurundan nur var yüzünde! Türkçe bilmiyordu, İngilizce konuştuk. Adının Cemile ve kendisinin Doğu Almanyalı olduğunu söyledi."²⁴⁸

Belviranlı bu hatırasını Şule Yüksel Şenler'in *Hidayet* adlı eserinin önsözünde anlatıyor. Hikâyenin sonu ise şu şekilde bağlanıyor: "Türkiye'ye dönüp de Şule kardeşimizin yazdığı *Hidayet* adlı kitabı okuyunca, bizim misafiri olduğumuz Cemile hanımla, kitaptaki Cemile hanımın aynı olduğunu öğrendim. Şule hanım kardeşimizi, Cemile hanımı mevzu edinen bu selis ve fevkalade güzel ve faydalı eserden dolayı tebrik eder, bu mevzu ile ilgili bir hatıranın dile gelmesine vesile oldukları için de kendilerine gönülden teşekkür ederim."²⁴⁹

247 A.g.e.

248 Şule Yüksel Şenler, *Hidayet*, Seher Yayınları, 1. Baskı, 1970, s.5

249 A.g.e., s.5

Belviranlı, Cemile Harum'ın Müslüman olmadan önceki adını anmıyor. Hidayet adlı kitapta da Cemile Hanım'ın Müslüman olmadan önce adının Maria olduğu söyleniyor. Ancak hayat hikâyesi basılan bu kişinin Müslüman olmadan önceki adı Maria değil, Rotraud Scheer.²⁵⁰ Muhtemelen yazar Şule Yüksel Şenler, Maria adı Türk okuyucuya daha tanıdık geldiği için Rotraud yerine Maria'yı kullanmayı tercih etmiş kitabında. Ancak Rotraud Scheer'in Müslüman olduktan sonra kullandığı Cemile ismine ve aynı zamanda Rotraud Scheer'in hayat hikâyesine *Hidayet* adlı kitapta sadık kalınmış. *Hidayet* bir kitap olarak basılsa da önsözüyle beraber toplamda 34 sayfalık bir öykü aslında. Bu öyküde Şule Yüksel Şenler, Cemile Alkonavi'nin Türkiye ziyaretini, bu ziyarette başına gelenleri ve ne denli faziletli bir Müslüman olduğunu anlatıyor.

Şule Yüksel Şenler ile Cemile Alkonavi'nin "İslamda kadının yeri ve mükellefiyetleri" başlıklı konferanslara birlikte çıktığını, Cemile Alkonavi'nin de başörtüsünü tanıttığını biliyoruz.²⁵¹ Fotoğraflarda Cemile Harum'ın da başörtüsünü tıpkı Fatima Grimm gibi arkadan bağladığı görünüyor. Ancak 1960'lı yılların başında bu yeni stil tesettürü ilk kimin bulduğu meçhul. Cemile Alkonavi'nin eşi Muhsin Alkonavi, Şule Yüksel Şenler'in kardeşi Üzeyir Şenler ile arkadaş. Dolayısıyla Şule Yüksel Şenler'in Cemile Alkonavi'yi tesettüre girdiği 1965'ten önce tanınması da mümkün aksi de mümkün... Buradan hareketle bu yeni tip örtünme şeklinin Şule Yüksel Şenler tarafından bulunmadığını iddia etmek doğru olmayabilir. Ancak ortada bir gerçeklik de duruyor. 1960'ların ortasına denk gelen tarihin bu anında, birbirinden farklı ülkelerde, birkaç öncü kadın, Müslüman Kardeşler lideri Said Ramazan'ın tarif ettiği biçimiyle örtünmeye başlıyor.

Boyundan Dikişli, Bantlı, Atkılı, Tokalı Eşarp Tarifesi

O dönem kendisini "mukaddesatçı" olarak ifade eden, daha sonra İslamcı olarak adlandırılan hareketler yaygınlaşmaya başlayınca Şulebaş stil başörtüsüne sahip çıktı. Önceleri sadece politik hareketin ön saflarındaki kadınlar tarafından benimsenen

250 Cengiz Özakıncı, *İblis'in Kiblesi*, Otopsi Yayınları, 30. Baskı, 2020, s.69

251 Şule Yüksel Şenler, *Hidayet*, Seher Yayınları, 1. Baskı, 1970, s.36

bu yeni tip örtünme biçimi kadınlar için teferruatlı bazı teknik bilgiler gerektiriyordu. Genellikle köyde veya köyden göç eden kadınlar, kare şeklindeki bir eşarbi üçgen hale getirerek, çene altından bağlıyorlardı. Ancak bu bağlama biçiminde saçlar ve boyun görünüyordu, dahası köylü kadın görüntüsü nedeniyle kentli genç kadınlar tarafından benimsenmiyordu. Yeni tip örtünmeyi Şule Yüksel Şenler okuyucularına teknik detaylarıyla başyazarı olduğu *Seher Vakti* dergisinde şöyle anlatıyor:

“Muhterem okurlarım;

Gerek Türkiye'nin muhtelif memleketlerinde konferanslarımı takip eden kardeşlerimiz, gerekse *Seher Vakti*'nin kadın erkek okuyucuları tarafından gösterilen ısrarlı talepler karşısında genç kızlarımız için bu acizin naçizane buluşu olan 'boyundan dikişli, (bantlı atkılı tokalı) eşarp tarifesini mecmuamızın 13'üncü sayısında vereceğimi vadetmiştim. Ancak mani teşkil eden çeşitli sebepler dolayısıyla bu sözümü yerine getirebilmem nasip olmadı.

Bu sayımızda evvelce vermiş olduğum vaadi yerine getirebilme imkânı bulduğum için kendimi bahtiyar ad-detmekteyim.

Sizlere bu sayıda münderecatın, çokluğu sebebiyle eşarbin yalnız prova tarzını tarif etmeye çalıştım. Bir dahaki sayımızda inşallah, eşarbin dikilişini tarif edecek, aynı zamanda atkı, bone ve file kalıplarını vermeye çalışacağım.

120 cm kumaşı hiç kesmeden başörtü örter gibi, saçlarınızı tamamen örtecek şekilde örtün. Çene altından bir toplu iğne ile tutturun.

35-40 cm uzunlukta bir ekstraforu, yine çene altına diğer iğnenin hemen yanından iğneleyip tutturun.

Ekstraforu, boynunuzun etrafından boynunuzu sara-cak şekilde dolayıp, diğer ucunu da çene altından iğneleyin. Eşarbin büzgülerini muntazam ve müvazi yerleştirerek ekstraforun üzerinden sık sık iğneleyin. (İğneler kumaşın alt katına geçirilmelidir.)”²⁵²

Daha sonraları “türban” diye anılacak başörtüsü modeli, geçmişte kadınlar tarafından bilinen bir model değildi. Bu vb.

252 Şule Yüksel Şenler, “Genç Kızlar Sizin İçin”, *Seher Vakti Dergisi*, 19. Sayı, 01.05.1971, s.6-7

yollarla öğretilirdi. 21. yüzyılda, Türkiye’deki kadınların önemli oranda benimsediği bir örtünme biçimine dönüştü. Tarihin geriye doğru ilerlemeyeceği gerçeğinden hareketle, Şulebaş stil başörtüsüyle mücadele etmenin doğru olmadığını tarih bize gösterdi. Ancak 1960 yılı itibariyle kimsenin bu şekilde örtünmediği de tarihin kayıtlarında yerini aldı. “Türban” öğrenilmiş bir tesettür biçimiydi.

Başörtüsünü Ortaya Çıkaran Nedenler

İslamcı hareketin uzun yıllar ülke gündemini domine edebilen taleplerinin başında geldi başörtüsü sorunu. 1940’lı veya 1950’li yıllarda kimse başörtüsü sorunundan haberdar değildi. Zira geleneksel başörtüsünden farklı biçimde bağlanan ve adına 1980’den sonra türban denmeye başlayan bu yeni tip örtünme şekline Türkiye halkı da yabancıydı. Ancak 21. yüzyıla gelindiğinde artık başörtüsü bir halk gerçeği haline gelmişti. Anadolu kadını 1960’larda ortaya çıkan bu örtünme biçimini azımsanmayacak ölçüde benimsemiş, özellikle taşrada ve büyük şehirlerdeki yoksul muhitlerde Şulebaş stil başörtülü kadınların sayısı hızla artmıştı. Uzun yıllar, devletin başörtüsünü bir kriz olarak kavrayıp, onunla mücadeleye girişmesi ise sorunu politikleştirdi. Konuya ilişkin daha detaylı anlatımı 1980 sonrasına bırakalım ve 1960’lı ve 70’li yıllarda başörtüsünü ortaya çıkarıp yaygınlaşmasına neden olan şartları kavrayalım.

İslamcılık meselesini inceleyen kesimler içinde özellikle ideolojik arka planı Kemalizm olanlar, başörtüsünü bir halk gerçeği olarak kavramadı. Buna göre başörtüsü, tamamen bir siyasi simgeydi ve Türk halkının geleneksel yapısına da uymuyordu. Zaten icat edilmiş bir modaydı ve bu modanın da İslam diniyle bir ilgisi olamazdı. Atatürkçü ilahiyatçılar da bu tip bir örtünmenin İslamda yeri olmadığını anlatmaya başladılar.

Ancak böyle bir bakış açısı, toplumsal gerçekliği kavramamıza engel olabilir. Evet, Türkiye’de yaşayan kadınlar Şulebaş olarak anılan başörtüsü ile 1960’larda tanıştı ancak başörtüsü özellikle İslamcılığın sert şekilde yükselmeye başladığı 1980 sonrasında yaygınlaştı. 2010’lu yıllara geldiğimizde başörtüsü artık “halklaşmış” bir örtünme biçimine dönüşmüştü. Sadece İslamcı kadınlar değil, geniş kesimler içinde sınıfsal ve kültürel ayrılıklardan

bağımsız biçimde başörtülü kadınlar görünmeye başladı. 2000'li yıllara dek, politik aidiyetleri İslamcı partilerden yana olan bu kadınlar, 2010'lu yıllardan itibaren geniş siyasi yelpazeye dağıldı. Denebilir ki, siyasal İslam ile sosyal İslam ayrıştı.

Evet, başörtüsünün doğum sürecinde, İslamcı hareket, bu tip bir örtünmeyi moda haline getirmek için çok çaba gösterdi. Şule Yüksel Şenler, kent kent dolaşarak konferanslar verdi ve kendi stilindeki başörtüsünü Anadolu'ya tanıttı. Elbette bunu tek başına değil, İslamcı hareketin örgütlü gücünün desteğini arkasına alarak yaptı. Fakat nesnel koşullar bulunmasaydı, böyle bir örtünme biçimi yaygınlık kazanmazdı. O halde neydi bu nesnel koşullar?

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 1960 yılı itibarıyla Türkiye nüfusu 27 milyon 754 bin kişi olarak tahmin edilir. Bu kişilerin 18 milyon 895 bini, yani her 100 kişiden 68'i belde ve köylerde yaşıyordu. 1970'e gelindiğinde Türkiye nüfusu 35 milyon 605 bine yükselmiş ama köy ve beldelerde yaşayan nüfusun oranı yüzde 68'den yüzde 61'e düşmüştü. 1980'e gelindiğinde ise bu oran yüzde 56'ya kadar düşecekti. Dolayısıyla kırsal kesimden kentlere akın eden halk kesimleri, kentte yeni bir kültürel ve sınıfsal çatışmanın da zeminini oluşturunuyordu. Bu göç akımları kentte barınma sorununu doğuruyor, halk bu soruna gecekondlu mahalleleriyle çözüm buluyordu. Kentin çeperlerinde hızla çoğalan yoksul halk kesimlerinin kent merkeziyle temasları da hem fiziken hem kültürel olarak zayıftı.

Daha önceki bölümlerde de açıkladığımız gibi, cumhuriyet kentli bir rejim yaratmıştı. Dolayısıyla devrimler kentte kök saldı ancak aynı durumu köy için söylemek, hatta kentin çeperleri için söylemek zordur. Mutlaka cumhuriyetin nimetleri köylerde de hissedilmişti ancak kentte bu süreç çok daha yavaş gelişmişti. Ekonomik geliri yaratan büyük ölçüde köylerdi ancak sanayileşmek için kentte fabrikalara ihtiyaç duyuluyordu. Sanayi sermayesi de yeterince gelişmediği için sanayileşmenin motor gücü devlet olmuştu. Ancak devletin vergi gelirleri tarımdan elde edilen hasılatla dayanıyordu. Sonuç olarak, köyden toplanan verginin bir kısmı kentteki fabrika yatırımlarını finanse etti. Bu doğum yarası cumhuriyet tarihi boyunca yeterince iyileştirilemedi. Kentin imkânları, köyden hep katbekat ilerledi.

Kent merkezlerinde yeni bir “sosyete” oluşuyor, bu sosyete ülkeye rol model olarak tanıtılıyordu ancak kırsal kesimin gerçeği bu sosyeteyle örtüşmüyordu. Gazeteci Cüneyt Arcayürek, anılarında Cumhuriyet Ankara’sı’na ilişkin gözlemlerini aktarırken Ankara Palas’taki Cumhuriyet sosyetesine de yer verir. Arcayürek yoksul bir ailenin çocuğudur ve *Ulus* gazetesinde düşük ücretli bir muhabirdir 1940’lı yılların sonunda. Çetin Altan’la sıkı dost olan Arcayürek, *Ulus*’tan kovulmaya kadar giden hikâyesinde Ankara sosyetesinin sınıf tavrını da aktarıyor: “Devrin önde gidenlerinin toplandığı ‘köprünün öteki yakası’ndaki²⁵³ insanların yaşam düzeyi ile Ulus dolaylarında yaşayanlar arasında belirgin bir ayrım olduğu yadsınamazdı. Özellikle çocukluk günlerimizde ‘köprünün öteki yakası’na sızmaya çalışırdık. Belki davranışlarımızdaki hoyratlıktan, belki de o düzeydeki yaşamın gerektirdiği alışkanlıklara uygun düşmeyen tutumumuzdan olacak, ‘köprünün öteki yakası’ndaki çağdaşlarımız bize biraz tuhaf gözle bakarlardı. Başka dünyalardan gelmiş insanlar gibi süzerlerdi. (...) Oysa, resmi bayramlarda, hele cumhuriyetin yıldönümlerinde okullarda ‘imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz’ diye bağırırdık. Bu slogan Ankara’nın ünlü bulvarlarına asılırdı.”²⁵⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950’ye kadar devam ettirilen bu slogan, Kemalizmin solidarist yani sınıf uzlaşmacı tavrını en iyi şekilde özetleyen ifade. Kemalizm, sınıf çatışmacı sosyalist ya da genel olarak sol akımlardan bu özelliğiyle ayrılır. Solidarizm, bir yandan serbest girişimi ve mülkiyetin dokunulmazlığını gözetir, diğer yandan ekonomide devlet müdahaleciliğini savunarak sınıf çatışmasını ortadan kaldırmaya çalışır. Solidaristler, sosyalistlere genellikle dostça yaklaşırsalar da sosyalizmin toplumsal değişim hedefini benimsememiş, sosyal adaletten yana olsalar bile toplumsal eşitsizliğin kaynağına inmemiştir.²⁵⁵ Gerçekten de cumhuriyetin ilk yıllarında Türklerin, Mustafa Kemal’in anlatımıyla ‘heyet-i umumiyesiyle mazlum ve mağdur

253 Cüneyt Arcayürek, köprünün öteki yakası derken Ankara’daki Demir-köprü’nün Yenisehir tarafında kalan ve kentleşme kurallarına uygun olarak inşa edilen modern semtlerden bahsediyor.

254 Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-1; Demokrasinin ilk yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 1983, s. 34

255 Burak Cop, “Tek Parti CHP’nin İdeolojisi”, (der) Behlül Özkan - Tolga Gürakar, *Türkiye’nin Soğuk Savaş Düzeni*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s. 55

bir millet' olduğu yadsınamazdı. Ancak aradan geçen on yıllarda bu durum değişmemiş miydi? En azından Arcayürek "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" sloganının gerçekliğini kaybettiği görüşünde. "Köprünün öteki yakası"nda geçen hikâyenin devamı şu şekilde:

"Çetin Altan'la gece gündüz sürdürdüğümüz arkadaşlık, mesleğe başladıktan sonra maaşlarımızı birleştirip bitinceye değin harcama alışkanlığı edinmemize kadar uzandı. Ayrıcalıklı kişilerin geldiği Ankara Palas pavyonuna gider, paramızın yettiğince yer içerdik. Biz kimseden rahatsız olmazdık ama bizden rahatsız olanların varlığını çok geçmeden öğrendik.

Partide (CHP) önemli bir yeri olan Cevat Dursunoğlu ikimizi yanına çağırttı. Dursunoğlu, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın, giderek tek parti döneminin aydın kişilerinden biriydi. Baba dostuydu. Karşısına dikti bizi, sordu:

- Her gece Ankara Palas'a gidiyormuşsunuz, orada içiyormuşsunuz, doğru mu?

- Evet, doğru, dedik.

Genç insanları kırmamaya, ezmemeye özen gösteren babacan bir adamdı. Konuşmasına ayrı bir tat, çeşni veren Erzurum şivesiyle:

- Orada görünmeniz uygun görülüyor, dedi.

- Gidiyoruz gitmesine, doğru. Kimseyi rahatsız etmiyoruz, içiyoruz, parasını da veriyoruz.

- Eee, doğru, güzel ama oraya gelenler diyorlar ki 'iki bacaksız, kısa pantolondan yeni kurtulmuş iki genç, pavyona geliyorlar, sağa sola bakıp gülüyorlar, yüksek sesle konuşup, tartışıyorlar, çekip gidiyorlar. Sorduk soruşturduk, *Ulus* muhabiriymişler, uyarın, bir daha gelmesinler' diyorlar.

Karşılık verdik:

-Paramız olduğu sürece gitmeyi sürdürürüz.

Kızdı:

- O zaman sizi gazeteden kovdururlar, dedi.²⁵⁶

Çetin Altan ve Cüneyt Arcayürek asilik yaparak Ankara Palas'a gitmeye devam ederler. Gerçekten de bir süre sonra

256 Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-1; Demokrasinin ilk yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 1983, s. 35-36

Ulus gazetesinden kovulurlar. Ancak bu hikâye sanıyorum ki, Cumhuriyetin o yıllardaki kent içi toplumsal çatışmalarına örnek oluşturuyor. Kaldı ki bu çatışma, 1950’li yıllardan itibaren kente akın eden köylü kesimlerle derinleşecektir.

Kent çeperlerinde oluşan ve ilerleyen yıllarda “varoşlar” olarak adlandırılmaya başlanan gecekondu semtlerinde köylülerin geleneksel yaşayış biçimleri kente entegre olmaya çalışıyordu. Çamur yollarda oyun oynayan çocuklar, evin bahçesinde yetiştirilen sebze ve meyveler, sokak aralarında koşturan tavuklar, batıda görülmeye alışkın olunmayan kent manzaralarıydı. “Şehre inmek” deyiimi de bu yılların ürünüydü. Gecekondu semtleri ve taşra, sınıf çatışmacı sosyalist hareketin kolayca örgütlenebildiği yerler oldu. Ancak geleneksel üretim ilişkilerinden bağı tam anlamıyla kopmamış bu kesimler, İslamcı hareketin de kolayca taraftar toplayabileceği yerlerdi. Sosyalist hareket devlet eliyle bastırıldıkça, gecekondu semtleri İslamcılaşacaktı.

İşte bu şartlar altında bir İslamcı öncü olarak Şule Yüksel Şenler, İslamcı organizasyonun yardımıyla, taşrada ve kent çeperlerinde konferanslara başladı. Konferansların adı “İslamda kadının yeri ve mükellefiyetleri” başlığı taşıyordu. Eski adıyla Rotraud Scherer yeni adıyla Cemile Alkonavi de bu konferanslarda Şule Yüksel Şenler’e eşlik ediyor, Cemile Hanım, Şule Yüksel Şenler tarafından örnek olarak gösteriliyordu. Komünist rejimde büyümesine rağmen, “hidayet”e erip Müslüman olan bu kişi, Müslüman olmasına rağmen başörtüsü takmayan Anadolu kadınlarına rol model olarak tanıtıldı. Şenler’in *Hidayet* adlı kitabında Cemile Hanım’ın 6 yaşındaki oğlunun da bu “başörtüsüne ikna” toplantılarında kullanıldığı anlatılıyor: “Maria (Cemile)’nın 6 yaşındaki oğlu, nasıl olduğunu anlayamadım, yanımdaki sandalyesinden fırladığı gibi mikrofonu elimden kaparak, o yarım yamalak ve bozuk şiveli Türkçesiyle, ‘Dur, bana ver onu. Ben bişey söyleyecem şimdi’ dedi ve hanımlara hitaben şöyle haykırmaya başladı; ‘Sen... Ey Müslüman! Sen... Namaz kılımıyoğ? Yazık sana... Sen, ey Müslüman! Sen, domuz eti yiyöğ? Haram, cehennem! Sen ey Müslüman... Sen içki içiyöğ? Yazık, çok yazık. Sen, ey Müslüman kadın! Sen yüzünü gözleğini, dudaklağını böyle boyuyöğ, başörtüsü takmıyöğ, mini etek giyiyöğ, çıplak geziyöğ... Tuuu! Sana lazım cehennem!’ Önce derin bir sükut ve hayret ifadesi. Arkasından büyük bir

alkış tufanı koptu salonda. Bazı genç kız ve hanımlar, bu küçücük çocuktan, üstelik Alman asıllı bir annenin yavrusundan duymuş oldukları bu ibretli sözler karşısında gözyaşlarını ve boğazlarında düğümlenen hıçkıklarını zaptedememekteydiler.”²⁵⁷

Şule Yüksel Şenler’in bu anısındaki gerçeklik payı ne kadardı? Cevapların her biri şüpheli olacaktır. Ancak gerçek olan şu ki, 1970’lere doğru ilerleyen Türkiye’de İslamcı aktivizm, il il dolaşarak başörtüsüne ikna konferansları organize edecek kadar güçlenmişti. *Hidayet* adlı kitabı ise Mehmet Şevket Eyyi’nin *Bugün* gazetesi 1967’den 1969’a kadar geçen 2 yıl gibi kısa süre içinde 500 bin adet basıp dağıtmıştı.²⁵⁸

Seher Vakti Dergisi: Genç Kızlar, Sizin İçin

İslamcı dergilerde de bu konferanslar büyük bir coşkuyla anlatılıyor, Şule Yüksel Şenler’in bu çevredeki itibarı artıyordu. *Seher Vakti* dergisinde yazan Şenler, siyaset, dış politika, felsefe alanını erkeklere bırakıyor, camiadaki hemen hemen tek kadın yazar olarak kadının örtünme sorununa ilişkin yazılar kaleme alıyordu.

Derginin genellikle göbekte yer alan iki sayfanın ayrıldığı bölümde “Genç Kızlar Sizin İçin” üst başlıklı bu köşede başörtüsünün yaşlılar için olduğuna ilişkin genel kanıyı yıkmaya çalışıyordu Şenler. Gerçekten de, o yıllar için başörtüsü köyde ya güneş çarpmasından ya da tarlada börtü böcekten koruyan bir araçtan öte bir anlam taşımıyordu. Kente göçle birlikte özellikle genç kızlar, başörtüsünü çıkarıyor, kente uyum sağlıyordu. Bu nedenle köylü kadınların taktığı başörtüsünden ayrılmaya çalışıldı, daha estetik olduğu veya moda yaratabileceği düşünülen başörtüsü bağlama biçimleri geliştirildi. Seçilen görsellerde de genellikle Batılı kadınlar kullanılıyor, başörtüsü ile köylülük arasındaki bağ koparılmaya çalışılıyordu. Ancak Şulebaş olarak bilinen yeni tip başörtüsü bağlama biçimi karmaşıktı. Bu nedenle Şule Yüksel Şenler, başyazılarını yazdığı *Seher Vakti* dergisinde başörtüsünün nasıl bağlanması gerektiğini de ince detaylarıyla anlatıyordu. 1971 yılının haziran ayında çıkan *Seher Vakti* dergisinin “Genç Kızlar Sizin İçin” köşesi, boyundan bantlı (dikişli) eşarbin dikiliş tarifesini konu ediniyor. Bir

257 Şule Yüksel Şenler, *Hidayet*, Seher Yayınları, 1. Baskı, 1970, s.37

258 *Seher Vakti Dergisi*, Arka Kapak, 15 Kasım 1969, 1. Cilt, 1. Sayı

sonraki sayıda ise eşarbin içine takılacak ve saçları tümüyle kapatacak bonenin kalıplarının verileceği duyuruluyordu.

Şenler, başörtüsü takmayan kadınları da aşağılayan yazılara, şiirlere veya fıkralara yer veriyordu bu köşede. Mesela yine 1971'in haziran ayında çıkan bir diğer sayısında Alaattin Kıdak imzasıyla, "Açık kartpostal mı, kapalı zarf mı" başlığıyla yayımlanan yazıda başörtüsüz kadınlar açık kartpostala benzetiliyor, açık kartpostalı herkesin okuyacağı ancak kapalı zarfın yalnızca sahibine ait olduğu anlatılıyordu.²⁵⁹

"Genç Kızlar Sizin İçin" başlıklı köşe adından da anlaşılacağı gibi genç kızları hedef kitlesi yapıyordu yapmasına ancak köşenin içeriği o dönemin genç kızlarının İslamcılara mesafeli yaklaştığını da gösteriyordu. Zira başörtülü kadın temsili Batılı kadınlardan seçiliyordu. Kullanılan resimlerde tesettürlü kadın modern bir tarzda sunuluyordu. Bu nedenle köşede başörtülü olmanın nimetleri anlatılarak, Batılı kadınların eşarplı fotoğrafları eşliğinde genç kızların sempatisi kazanılmaya çalışılıyordu. Propaganda o boyuta varmıştı ki 1970 yılının nisan ayı sayısında erkeklerin başörtüsüz kadınlara saygı duymadığını, başörtülü kadınların erkeklerin gözündeki itibarının daha fazla olduğunu anlatıyordu Şule Yüksel Şenler: "Vücutlarını açık saçıklıkla teşhir eden kadın ve genç kızlarımızın, açıklıkları dolayısıyla erkekler tarafından hayvani hislerin galip olduğu en çirkin nazarlara, en müstehcen ve alaylı sözlere, en biçimsiz ve münasebetsiz hareketlere maruz bırakıldıkları hepimizin malumu olan bedihi bir hakikattir. Genç kız ve kadınların, açıklık ve saçıklıklarını büyük bir fütursuzlukla günden güne ifrada vardırımları, netice olarak gözle sarkıntılık, sözle sarkıntılık ve nihayet elle sarkıntılık vakalarının süratle inkişafına sebebiyet vermiştir."²⁶⁰

Taciz ve tecavüz suçlarının sorumluluğunu tümüyle kız(!) ve kadınların sırtına yıkan bu dilin arkasındaki erkek egemen akıl, özellikle 2010'lu yıllarda hızla yükselen kadın hareketi sayesinde mahkûm edilse de, Türkiye'de yaygın bir kanı olmayı sürdürüyor. Şule Yüksel Şenler devam ediyor: "Yine kendileri ne kadar ciddi olursa olsun açık seçik kıyafetli kız ve kadınlara,

259 Şule Yüksel Şenler, "Açık Kartpostal mı Kapalı Zarf mı", *Seher Vakti Dergisi*, 15 Haziran 1970, 1. Cilt, 8. Sayı, s. 6-7

260 Şule Yüksel Şenler, "Örtü Kadına Şahsiyet Kazandırır", *Seher Vakti Dergisi*, 15 Nisan 1970, 1. Cilt, 6. Sayı, s. 6-7

‘Canım... Yavrum... Hayatım...’ gibi hatta çok daha çirkin laflar atan en serseri tipli erkekler dahi, İslami emirlere göre örtünmüş mesture kız ve hanımlarımıza her yerde her zaman şahit olmaktadır ki; ‘Bacım, kardeşim, hemşirem’, tesettürlü yaşlı hanımlara ise ‘Anam’ veya ‘Valide Hanım’ şeklinde hürmet ve tazimle hitabetmekte, onları hakiki birer bacıları, hemşireleri, anneleri gibi görmekte ve en büyük saygıyı göstermektedirler.”²⁶¹

Yazının içine yerleştirilmiş dile yakından bakıldığında Şule Yüksel Şenler’in “kadın” ifadesini yalnızca başörtüsüz kadınlar için kullandığı, başörtülü kadınlara “hanım” demeyi tercih ettiği görülecektir. Şenler’e göre taciz ve tecavüzün nedeni de başörtüsü takılmamasıdır.

Şenler’in yazı diline sadece kadın düşmanlığı değil, Alevi düşmanlığı da damga vurmuştur. 1960’lı yılların sonu itibarıyla Alevi ifadesi pek kullanılmasa da “mum söndü” ifadesi meseleyi özetleyecek şekilde cümlelerin içine yerleştirilir. Yine *Seher Vakti* dergisinin Eylül 1970 tarihli sayısında, “İman Katliamı” başlıklı yazısında Şenler, uzun uzadıya Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren İslama nasıl saldırıldığını şöyle anlatır: “Camileri, camilikten çıkarıp Halk Evleri’ne benzetmek, Halk Evleri’ni cami yapmak, ibadet usullerini ibadet vakitlerini bozmak, değiştirmek, namazlarda okunan Kuran’ın Arapça okunmasını yasak etmek istediler. Köylerde açtıkları komünist batakhanelerini (Köy Enstitülerinden bahsediyor. Y.N.) iffet ve ahlak mezbahaları haline getirdiler. İçkili, danslı ziyafetlerde kız öğrencilere sakilik ettirdiler. Toplantılarda mumlar söndürüldü, oldubittiler örtbas edildi.”²⁶²

Alevilere ilişkin çirkin iftiraları İslamcı dergilerin satır aralarında bulmak mümkün. Şule Yüksel Şenler’in “mumlar söndürüldü” imasında olduğu gibi...

Öte yandan Türkiye soluna ilişkin nefret dili bu dergilerde çok daha yaygın. İslamcı kadınlara yönelik hazırlanan *Seher Vakti* dergisi de bu dilden besleniyor. Laiklik, komünizme giden yol olarak gösteriliyor, komünizm ise kadının iffetini korumasının mümkün olmadığı bir rejim olarak resmediliyor.

261 A.g.e., s.6-7

262 Şule Yüksel Şenler, “İman Katliamı”, *Seher Vakti Dergisi*, 1 Eylül 1970, 1. Cilt, 11. Sayı, s. 3-4

Dolayısıyla sosyalist harekete dönük operasyonlar, baskılar, dergide öve öve bitirilemiyor. Örneğin 1971 Haziranı'nda basılan *Seher Vakti*'nin ön kapağı "Türk gençliğinin sırtında kurulan istismar işletmesi iflas ediyor" başlığını taşıyor. Kapakta bir genç erkek yüzüstü uzanmış görünürken, sırtında kurulmuş bir masada takım elbiseli bir erkek telefonda şöyle konuşuyor: "Alo... Moskova! Haberler çok kötü, gevşek yönetimle işimiz çok iyiydi ama sıkıyönetimde iflasa doğru gidiyoruz."

Yıllarca askeri vesayet üzerinden mağdur rolünü oynayan Türkiye İslamcıları, 1960'lı ve 70'li yıllarda sıkıyönetimi, askerin komünistlere daha sert müdahale etmesini savunan bir dili kullanıyor.

İlk Başörtüsü Mağduru: Hatice Babacan

61 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamının da etkisiyle geçmişte kendisini ancak "milliyetçiler" olarak ifade edebilen İslamcılar, 60'lı yıllarda daha bağımsız bir çizgiyi takip etmeye başladı. İslamcı dergilerin üniversite gençliğini etkilemeye başlamasıyla birlikte 1967-68 eğitim yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazanan Hatice Babacan²⁶³ okula başörtüsüyle girmek istedi. Ancak Bahriye Üçok, Neşet Çağatay, Hüseyin Gazi Yurtaydın gibi akademisyenlerle karşı karşıya kaldı. Bu dönemde yapılan başörtüsü eylemlerine katılan Hatice Babacan, Şubat 1968'de üniversiteden ihraç edildi. Böylece ilk başörtüsü mağduru olarak kayıtlara geçti. Ancak o yıllar itibariyle, böyle bir yaşağı anlayabilmek güç. Türkiye düzeninin merkezinde yer alan güçlerin önemli bir kısmı yükselen sola karşı İslamcılığın önünün açılması gerektiğini savunurken, başörtüsü yaşağı İslamcı harekete verilmiş bir ödül denilebilir. Bu yasak, İslamcı hareketin "ceberut devlet" argümanını güçlendirdi. İslamcılığın düzen karşıtı mücadeleci bir hareket olarak kavranmasına neden oldu. Halbuki durum bunun tam tersiydi. İslamcılık, ülkücülükle beraber devletin nizamını korumak için yönetici merkezin içine yerleştirilmiş, bizzat ceberut devletin kullandığı bir aparatı. Bu durum, 1970'li yıllarda daha da açığa çıkacaktı.

263 2002-2015 yılları arasında Türkiye'nin ekonomi ve dışişleri bakanlığını yapmış Ali Babacan'ın halası.

10. BÖLÜM

MERKEZ SAĞDA İSLAMCI TON KOYULAŞIYOR

1961 yılında Demokrat Parti'nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi (AP), Türkiye'nin merkez sağ geleneğinin kilometre taşlarından biridir. Ancak sadece merkez sağın değil, aynı zamanda İslamcılık ve ülkücülük gibi sağın daha radikal unsurlarıyla arasındaki işbirliği nedeniyle de AP, önem oluşturur. Özellikle partinin dümenini 1965'ten itibaren devralacak olan Süleyman Demirel gibi bir liderin siyaset sahnesine çıktığı partinin adıdır AP.

İslamcı tarih yazınında hatırı sayılır bir yere sahip olan Kadir Mısıroğlu, 4 Nisan 2015 tarihinde kaydedilen konuşmasında Türk sağının 4 liderini İslamcı perspektiften anlatıyor ve Demirel'e özel bir sayfa açıyor. Konuşmanın ilgili kısmı şu şekilde:

“Menderes, ezan üzerindeki yasağı kaldırdı, ilk mekteplere din dersi koydu, imam-hatip kurslarını imam-hatip mektebi yaptı, radyoda Kuran okuttu. İçki içti mi? İçti. Zina etti mi? Etti. Namaz kıldı mı? Asla! (...) Bu saydığım nisbi icraatin neticesi idam edildi.

Demirel, imam-hatip açtı, Mercedes'iyile geldi, mason olmasına rağmen, Kocatepe Camii'nde264 cuma kıldı. İçki içti, zina etmedi. Bakın kötülük azalıyor, iyilik çoğalıyor, ikinci adam!

264 Kocatepe Camii 1987 yılında açılmasına rağmen, 1965'te AP lideri olan Demirel'in Kocatepe Camii'nde namaz kıldığını söyleyen Kadir Mısıroğlu tarih konusunda pek titiz çalışmamasıyla bilinir.

Üçüncü adam Özal! Onda iyilikler daha da çoğaldı. 'Atatürk ilah değildir' dedi. Hatırlayın. Kürtlere ilk defa insani bir muamele yapmak lazım geldiğini o ortaya attı. Çankaya'da iftar verdi, teravih kıldı. İyilik artıyor bak! Bu neyi gösteriyor biliyor musun, milletteki düzelmeyi gösteriyor.

Tayyip Bey bunların her üçünden de daha düzgün ve üstündür."²⁶⁵

Dolayısıyla Kadir Mısıroğlu için Süleyman Demirel, sağ geleneğin en önemli isimlerinden Adnan Menderes'in bile ilerisindedir. Denebilir ki, Demirel ile İslamcılar arasındaki mesafe 28 Şubat sürecinin ardından açılmıştır. Dolayısıyla Demirel'in siyaset sahnesine çıktığı 60'lı yıllardan 90'lı yıllara dek Demirel ile İslamcılar arasında hep iyi olmuştu. 28 Şubat süreci olmasaydı, sadece Kadir Mısıroğlu değil hemen hemen tüm İslamcılar, Demirel'i hayırla yâd ederdi. Ancak Menderes için dediğimiz Demirel için de geçerlidir. Bir kimlik olarak ne Demirel ne de Menderes İslamcıydı. Popülizm denince aklı gelen isimlerin başında gelen Demirel için İslamcılar hem oy deposuydu hem de laikliği esneten politik eylemler Demirel'in geniş Müslüman kesimleri manipüle edebilmesini kolaylaştırıyordu. Onun için halk, iktidar gücünün kaynağından öte bir anlam taşımıyordu. İlk bakışta bu ifade nedeniyle Demirel'in demokrat olduğu iddia edilebilir ancak Türk sağ geleneğinin geri kalan liderleri gibi milli iradede Demirel'in de anladığı "seçimli sultanlık"tan fazlası değildi. Öte yandan tarihsel koşulları objektif değerlendirdiğimizde Demirel'in demokrasi anlayışının milli iradede öteye geçmemesinin nedenlerini de anlamak gerekir. 21 Mayıs 1966'da radyoda yaptığı seçim konuşmasında "Adalet Partisi'ne vücut veren prensip 'haâimiyet kayıtsız şartsız milletindir' ilkesidir" demişti. Buradaki vurgunun 27 Mayıs'ın karşısında olduğunun altını çizmek gerekir. O, darbeye iktidardan indirilmiş Demokrat Parti geleneğinin mirasını devralan AP'nin genel başkanıydı ve askerle ilişkileri her zaman bu doğum yarasının gölgesinde gerçekleşecekti. Buradan hareketle Demirel için, "Türkiye'nin müesses nizamının

265 Konuşmanın tamamını dinlemek için: https://www.youtube.com/watch?v=cnYrFQFmLt8&ab_channel=ara%C5%9Ft%C4%B1mac%C4%B1okuyucu

dışında kalan muhalif bir lider” demek elbette yanlış olur. Demirel, mevcut düzene alternatif bir politik hatta yürümüyordu, aksine, düzenin “baba” sıydı. Ancak düzen koruyuculuğunda yer yer askerle rekabet halindeydi. Zira müesses nizamın politik söylemini aynen benimsemekle kalmıyor, bunu da bir adım ileri götürüyordu. Milliyetçilik anlayışı da dönemin güç ilişkilerine uygun biçimde antikomünistti: “Eğer birisi çıkıp Nâzım Hikmet vatan şairidir diyorsa işte o, turnusol kâğıdına asittir. Bu gibi sapıkların Türk cemiyeti içinde yeri yoktur. Benim doğduğum, benim asıl vatanım Rusya diyen bir adamın arkasından gidecek miyiz?”²⁶⁶

Demirel için CHP’nin 70’li yıllardaki sosyal demokrat çizgisi bile “Ortanın solu, komünizm yolu” denerek itibarsızlaştırılırken, Nâzım Hikmet gibi bir komünist elbette vatan hainidir. Sık sık siyasi rakibi CHP’yi ve onun genel başkanı Bülent Ecevit’i de komünistlikle suçlar. Hatta seçim kampanyalarını da komünizm üzerine kurgular. Dönemin popüler şarkısı Zühtü’nün sözlerinin değiştirildiği, 1977 seçimlerine giderken AP için hazırlanan şarkının sözleri şu şekilde: “Gariban bir vatandaşsın, senin aklın Zühtü, / Kendini tanı Zühtü, / Türklüğünü unutturarlara kanma Zühtü, / Aklını topla Zühtü, / Kafayı vurursun Zühtü, / Uyuma sakın Zühtü, / Sonra yanarsın Zühtü, / Komüniste kanma Zühtü, / Ecdadının kemikleri sızlıyor be Zühtü / Aklını topla Zühtü, / O şehitler olmasaydı sen var mıydın Zühtü / Komüniste kanma Zühtü, / Ar namus gider Zühtü, / Din iman kalmaz Zühtü, (...)”²⁶⁷

Demirel böylece kendisini ve partisini komünizmin karşısında, ar namus savunucusu, din ve iman bekçisi olarak sunar. Bu şekilde aynı dönem siyaset sahnesindeki diğer sağ partilerle aynı cepheye yerleşecektir. Milliyetçi Cephe.

Siyasi rakibi CHP’ye yüklenirken, din, Demirel’in en büyük yardımcısı olur. Ona göre Türkiye’nin en büyük tehlikesi komünizmdir ve CHP böyle bir tehlikenin varlığını reddettiği

266 Süleyman Demirel, *Hükümet Programı’nın TBMM Genel Kurulu’nda Görüşülmesi Sırasında Yaptığı Konuşma*, 28 Kasım 1991, Başbakan Süleyman Demirel’in Konuşmaları, Başbakanlık Basın Merkezi, 1992’den aktaran: Bahadır Türk, *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2018, s.93

267 https://www.youtube.com/watch?v=zovuWQwV2YE&ab_channel=TheKhanate

için tehlike arz etmektedir. Genel olarak solu, bir dinden çıkma durumu, bir kâfirlik alameti olarak göstermeyi faydalı bulur. AP'nin 27 Kasım 1966'da gerçekleşen 3. Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmada şöyle söyler Demirel: "Uhrevi bir dini terk etmiş fakat onun yerine tanrısı madde, kitabı *Kapital*, peygamberi Marx, Engels ve Lenin olan yeni bir din koymuşlardır."²⁶⁸

İslamcı akımların hemen hepsiyle diyalog halinde olmakla birlikte özellikle Nur Cemaati'nin aktif desteğini alır. Birçok Nurcu isim, AP'den vekil seçilir. Demirel de yer yer, Said Nursi hakkındaki olumlu demeçleriyle Cemaat'in²⁶⁹ sempatisini soğutmaz. Nursi'nin uzun yıllar Demirel'in memleketi Isparta'da kalması da bu yakınlığı güçlendiren bir diğer sebeptir. Nurcuların Yeni Asya kolundan olduğu bilinen gazeteci Necmettin Şahiner'in yaptığı röportajda Demirel, Said Nursi hakkında şu ifadeleri kullanıyor:

"- (Şahiner) Nur Risaleleri'ni tetkik edip okuma imkânınız oldu mu?

(Demirel) Merhumun külliyatı benim kütüphanemde vardır. Bunların pek çoğunu okudum. Bu risaleler hakikatlarla ve öğütlerle doludur.

(Şahiner) Babanızın veya yakınlarınızın Bediüzzaman'la ve eserleriyle hiç alakası olmuş mudur?

(Demirel) Babamın ve yakınlarımin tabii merhum Bediüzzaman'la alakaları vardır. Babam, Bediüzzaman'la Barla'da birçok kere görüşmüştür. (...) Merhum Bediüzzaman Barla'ya intikal edince, nüfuzu çok kısa zamanda etrafa yayılmıştı. Çok kimse kendisini ziyaret ediyordu; dersinde ve sohbetinde bulunuyordu. Bu yıllarda babam da merhum Bediüzzaman'ı Barla'da ziyaret edip kendisini dinlemişti. Merhumun nasihatları herkesi tesir altında bırakmıştır. Zaten merhumun yaptığı iş, kişiyi İslamın aydınlığına çağırmaktı. İslamın aydınlığına kişi eğer bilgili bir şekilde çağınılırsa, onun tesiri altında kalmamak mümkün değildir. Tabii, merhum Bediüzzaman'ın lisanı fevkalade kudretlidir. Üslubu çok tesirlidir. Merhum, kayınpederimin

268 Bahadır Türk, *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2018, s. 99

269 Burada kastedilen Nur Cemaatidir. Ancak 90'lı yılların sonundan itibaren Cemaat denince akla Fethullahçıların geldiğini vurgulamak gerekir.

arabasına da binmişti. Buna karşılık olarak bir kese metelik vermişti. Bu kese hâlâ durur.”²⁷⁰

Babası Said Nursi’nin “neredeyse” talebesi, kayınpederi Nursi’yle defalarca kez görüşmüş, kendisi *Nur Risaleleri*’ni tetkik etmiş bir başbakanı Nurcular bırakır mı? Elbette Nur Cemaati, Demirel’in uzun süre sadık takipçilerinden oldu. Demirel de bu ilişkiden gayet memnundu. Çünkü hem halk kesimlerine Nurcular aracılığıyla din, iman bekçisi gibi görünüyor, hem de sadık bir oy deposunu cepte tutuyordu.

Sadece Nurcularla değil, diğer İslamcı çevrelerle de pozitif ilişkiler geliştirme gayretinde oldu. Osman Yüksel Serdengeçti gibi İslamcı isimleri partisinden milletvekili seçtirdi. Seçim kampanyalarında da Türkiye’yi iki kampa bölmeyi ve kendisini İslama sahip çıkan kampta göstermeyi bildi. 5 Haziran 1966’daki kısmi senato seçimlerinde partisinin yüzde 56.9’luk rekor oyunun ardından gazeteci Metin Toker, 11 Haziran’da *Akis* dergisinde Demirel’in İslamcılarla kurduğu ilişki hakkında şu değerlendirmeyi yapacaktı: “Son kısmi Senato seçimlerinin propagandası, milletin iki ayrı kampta bulunduğu esası üzerine yürütülmüştür. AP, din savunucusu rolüne dört elle sarılmışken ve kendini bütün Müslüman Türklerin serbestçe ‘Allah’ diyebilmelerini sağlamak için savaşıyor gösterirken, CHP din sömürücülüğünün karşısında şiddetle vaziyet almış, hedef olarak Müslümanlığın bir deformasyonunu, Nurculuğu seçmiştir. (...) Bu vaziyet almanın temelinde yatan başka bir hesap vardır. Bu hesabı, tuhaf tesadüf, aynı 3 Haziran 1966 günü AP’nin bir milletvekili -Osman Yüksel Serdengeçti- başka bir AP organında şöyle açığa vurmuştur: ‘Nurcuların, her dini bütün Müslüman gibi, CHP’ye karşı AP’yi tuttuğu vakıadır.’ Bu vakıadır ki, kampanya boyunca bizzat AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’in Nurculuğu reddetmesine mani olmuş, Genel Başkanın kendisi ‘vicdan hürriyetini’ Nurcu olmanın bir hakkı gibi saydığını belli etmiş, CHP’nin laik değil, dine baskı yapan bir teşekkül hüviyetinde olageldiğini o söylemiştir.”

İşte böyle bir profili vardı Demirel’in. 7 ayrı hükümette toplamda 10 yıl 3 ay başbakanlık, bunun dışında 7 yıl

270 Kazım Güleçyüz, *Süleyman Demirel: İslam, Demokrasi, Laiklik*, Yeni Asya Neşriyat, 2. Baskı, 2015, s. 181-182

cumhurbaşkanlığı yapan Demirel, lakabına yakışır biçimde İslamcılara da “baba”lık yapacaktı.

1965’te başlayan başbakanlığı 12 Mart 1971 Muhtırası’na kadar kesintisiz sürdü. Yaklaşık olarak 6 yıl süren başbakanlık dönemi İslamcı akımlar için de bir sıçrama rampasına dönüştü. 1950’lerde komünizme karşı yükselen milliyetçilik çizgisi içindeki İslami ton Demirel hükümetleri boyunca etkisini artırdı. İslamcı dergilerin yaygınlık kazanmasıyla birlikte İslamcılar milliyetçilerden daha özerk bir siyasi hareket haline gelmeye başladı. Hareket olabilmek için gereken entelektüel birikimi Demirel hükümetleri boyunca kazandılar. Demirel atama kararlarıyla da İslamcı kadroların bürokrasiye girmesini kolaylaştırdı. O, yükselen sol harekete karşı İslamcı kadroları güvenilir buluyor, böylece, yükselen sola karşı milliyetçi cephe projesini henüz 1960’ların ikinci yarısında hazırlıyordu. İslamcı kadroların yetiştiği derneklerin de sayısında ciddi artışlar yaşandı. 1946 yılında dini amaçlı dernek sayısı 11’di. 1968 yılına gelindiğinde ise dini amaçlı dernek sayısı 10 bin 730’a ulaşmıştı.²⁷¹ 1963’ten itibaren kurulmaya başlanan Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin sayısı 1968’de 141’e varmıştı.²⁷² 1951 yılında sadece 7 olan imam hatip okulu sayısı 1968’de 69’a ulaşmış, aynı yıllarda resmi Kuran kursu sayısı da 237’den 994’e çıkmıştı.²⁷³

Yükselen Sola Karşı Zor ve Rıza

Demirel’in ilk ve en uzun başbakanlık dönemi (1965-1971) aynı zamanda bağımsızlıkçı sosyalist gençlik hareketinin de o zamana kadar görülmemiş yaygınlığa ulaştığı dönemdi. Gençlik hareketindeki parlama beraberinde işçi hareketlerini de etkilemiş, memlekette sol rüzgârlar esmeye başlamıştı. Bu dönemde halk kesimleri ile sol arasına halkın dini inançları konmaya çalışılarak sola karşı ideolojik bir savaş verildi. Bu ideolojik savaş sonucunda, 1950’lerden önce antikemalist denerek rejim dışında konumlandırılan İslamcılar, 1950 ve 60’lardan itibaren antikomünist denerek rejimin merkezine yerleştirildi. Aslında

271 Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Bay Pipo*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 5. Baskı, 2019, s.133

272 A.g.e., s.133

273 A.g.e., s.133

sol hareketin kendisi de Kemalizm tarlasındaki tohumlar gibiydi. İzleyen yıllarda THKO, THKP-C gibi silahlı sosyalist hareketleri kuracak olan devrimci kadroların ilk eylemleri de yükselen İslamcı akımlara ve ABD'nin sömürgeci tavrına karşı Mustafa Kemal'i korumaktı. Bu nedenle İslamcıların antike-malizmden antikomünizme yolculuğunu sol hareket içindeki dönüşümü de düşünerek değerlendirmek gerekir. Türkiye solunun 1960'lı yıllar itibariyle Kemalizme ve/veya Mustafa Kemal'e sahip çıkan tavrı, İslamcılarla omuz omuza komünizme karşı mücadele eden düzen güçlerinin Kemalizmle arasına mesafe koymasına neden oldu. O yıllara kadar sağ veya sol biçiminde değerlendirilemeyecek olan Kemalizm, 1960'lı yıllardan itibaren solda değerlendirilmeye başlandı. Bu noktada Kemalizm ile sol arasındaki ilişkiyi değerlendiren ilk isimlerden biri THKP-C lideri Mahir Çayan'dır. Şöyle der: "Kemalizm, küçük-burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında antiemperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden, Kemalizm soldur; milli kurtuluşçuluktur. Kemalizm, devrimci-milliyetçilerin, emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur."

Mahir Çayan'da temsil olan ancak dönemin diğer devrimci liderleri tarafından da benzer biçimde savunulan²⁷⁴ ve Kemalizmle sol arasındaki mesafeyi kısaltan bu yorum, antisol hareketlerin de Kemalizmle arasındaki mesafesinin uzamasına neden olmuştu. Böylece 60'lı yıllarda önemli bir kırılma yaşandı. Kemalizm, bir kurucu ideoloji olmaktan çıktı ve çok partili hayata solsuz başlayan Türkiye siyasetinin solunda konumlandı. Bu süreç doğalında sağda duran partilerin Mustafa Kemal'le ve laiklikle aralarındaki mesafenin artmasıyla sonuçlandı. Türkiye sağ, antikomünizmin dozunu kaçırdıkça İslamcılaştı. TSK, sermaye, ABD gibi egemen güçler ise yükselen sola karşı Türkiye sağına, milliyetçi ve İslamcı akımlara destek sundukça, Kemalizmin ideolojik referansları yıprandı. Geriye Kemalizmsiz bir Mustafa Kemal Atatürk kültü kaldı ki, o da önemli gün ve haftalarda anılan bir figüre dönüştürüldü. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ise ideolojik dayanakları tümüyle çürütülmüş böyle bir Atatürk imgesini kuvvetlendirdi.

274 Kemalizme karşı takınulan olumlu tutumda diğer devrimci liderlerden ayrılan isim İbrahim Kaypakkaya'dır.

İslamcı söylemin meşruiyet kazanmasıyla birlikte, İslamcı hareket de eylemlerinin sertliğini artırdı. İslamcılık, düzenin merkezindeki konumunu tahkim ettikçe, antiislamcı söylem cezalandırılmaya başlandı. Bu konuda 1960 sonrasındaki ilk örneklerden biri Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenazesidir.

7 Eylül 1967'de yeni adli yıl açılışı töreninde Voltaire'nin sözünü tekrarlayarak "Tanrı'yı da insan yaratmıştır" diyen Öktem, konuşmasında şu ifadeleri kullandı: "Türkiye'de bir İslâm devleti ve hilâfet rejimi kurmak, Türk milletini dini esaslara dayanan bir hukuk düzenine sokmak isteyen ve bunun için gizli ve açık çalışan mistik hezeyan halindeki bir avuç meczûb, ruh hastası veya dini, kazanç metası haline getirmiş kimseler, saf ve cahil yurttaşın en temiz varlığını, itikadını, imanını geçim vasıtası yapmış olan bezirgânlar -o bezirgânlar ki, dinin emrettiğini yerine getirmezler, yasak ettiklerini gizli gizli yaparlar fakat dindar görünürler- evet bunlar ve birtakım hurafeleri dini esaslar gibi göstermeye kalkan ve bu suretle halkı uyuşturan kökü dışarıdaki yurt düşmanları daima hüsrana uğrayacaklardır."²⁷⁵

Yargıtay Başkanı'nın bu vurgusu bizlere, dönemin siyasi iklimi hakkında da fikir verir. O zamana dek adli yıl açılışlarında böyle bir vurguya gerek duymayan konuşmacılar, 60'lı yılların ikinci yarısından itibaren İslamcı akımların büyüdüğünü ve Türkiye siyasetini domine ettiğini gözlemeye başlayacaktır. İslamcıların alameti farikası kendileri iktidara gelmeseler bile, merkez sağ ve sol iktidarlar eliyle meşruiyetlerinin artırılması, iktidar yolunun bizzat İslamcıların dışında kalan hareketler eliyle örülmesidir. Yargıtay Başkanı İmran Öktem, bu konuşmanın ardından İslamcıların, özellikle de Nurcuların hışmına uğradı.

Yargıtay Başkanı Öktem, bu konuşmayı yaptıktan yaklaşık 2 yıl sonra 1 Mayıs 1969'da hayatını kaybetti. 3 Mayıs'ta cenazesi Maltepe Camii'nden kaldırılırken bir grup "Allahsızların namazı kılınmaz" diye gösteri yapmıştır. Camide namazı kıldırarak imam bulunamamıştı. İsmet İnönü, namaz kılınmadan camiden ayrılmayacağını söyleyince, imam olduğunu belirten İzzet Gözübüyük namazı kıldırılmıştı. Namazın ardından

275 İmran Öktem'in 1967-1968 Adli Yıl Açılış Konuşması: https://web.archive.org/web/20070601190745/http://www.yargitay.gov.tr/tarihce_aak/1967-1968.htm

birtakım İslamcılar İnönü'nün üstüne doğru yürüyünce cenazede bulunan bir tuğgeneral "geleni vururum" diyerek silahını çekip İnönü'yü kurtarmıştı. Bunlar yaşanırken Başbakan Demirel'in cenaze törenine gitmeyi tercih etmemesi de döneme ilişkin fikir verir. Olayla ilgili Meclis'e verilen soru önergesi üzerine yaptığı konuşmada Demirel, "olayların bir irtica hareketi olarak değerlendirilemeyeceğini" söylemişti. İnönü'yü koruyan general için de "Hiç kimse kendisine verilmeyen bir görevi üstlenemez" diye tepki göstermişti.²⁷⁶

Reislamizasyon Süreci

Öktem'in cenaze töreninden sadece 3 ay önce İslamcı çevrelerin kışkırttığı "Kanlı Pazar" yaşanmış, 2 genç bu olaylarda yaşamını yitirmiş, onlarca genç yaralanmıştı. Şimdi de eski Yargıtay Başkanı'nun cenaze namazının kıldırılmaması için MTTB kampanya düzenliyor, cenazede İsmet İnönü'nün üzerine yürünüyor, İnönü'yü bir general koruyordu. Öktem'in cenaze namazı kılındı ancak törene yuhalamalar damga vurdu.

"Aynı tarihlerde Batı Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Rudolf Thierfelder, Türkiye'deki seçimler öncesinde Bonn'a 13 sayfalık, diplomatik teamüllere göre oldukça uzun bir rapor gönderdi. 3 Ağustos 1969 tarihli raporun başlığı çarpıcıdır: 'Türkiye'de Reislamizasyon', yani 'Yeniden İslamlaştırma'. Deneyimli Alman diplomat Thierfelder Türkiye'de siyasal İslam odaklı önemli değişimlerin yaşandığını gözlemler. Alman Büyükelçi İslamcıların başrolde olduğu, sol ve laiklik karşıtı gösterileri şöyle sıralar: Temmuz 1968 Konya olayları, Şubat 1969 İstanbul'daki 'Kanlı Pazar' eylemleri, Mayıs 1969 Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenazesinin basılması, Temmuz 1969 Kayseri olayları. Thierfelder bu eylemlerin Türkiye'de bir 'Reislamizasyon' sürecinin sonucu olduğuna dikkat çekerek, bunun öznesinin kim olduğuna dair bir sorgulama yapar. Büyükelçiye göre Türkiye'de, sol kesimlerin iddialarının aksine, Demokrat Parti ve Adalet Partisi reislamizasyon sürecinin baş aktörü değildir. Hem Menderes hem Demirel, İslamcılığı desteklememişler ama engellememişlerdir de. Thierfelder 1945-50 arasında İnönü ve CHP'nin politikalarından örnekler vererek, reislamizasyonun önünün bu dönemde açıldığını vurgular.

276 Ercan Yeşilyurt, "İmran Öktem Olayı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Şubat 2014

Alman büyükelçi, Türkiye toplumunun en muhafazakâr kesimini oluşturan köylülerin, cemaatlerin etkin olduğu esnafların ve komünizme karşı İslamı çözüm olarak gören üst düzey işadamlarının dinselileştirmeyi destekleyen sınıflar olduğunu vurgular. Ancak raporda reislamizasyon sürecinin siyasal öznesinin kim olduğuna dair bir yorumda bulunmaktan kaçınır. Thierfelder'in bir diplomat olarak son derece çarpıcı şekilde gözlemlediği bu gelişmeler başkalarının da dikkatinden kaçmaz."²⁷⁷

Thierfelder'in gözlemleri yanlış sayılmaz. Gerçekten de "komünizm tehlikesine" karşı yükselen İslamcı hareketin kitle tabanını köylüler, kadrolarını esnaf ya da küçük ölçekli işverenler, finansmanını da büyük sermaye çevreleri oluşturunuyordu. Demirel hükümeti doğrudan İslamcı değildi belki ama İslamcılarla çıkar birlikteliği bulunuyordu. Bu süreçte işçi hareketlerinin üzerine sert biçimde gidildi.

Temmuz 1969'da Kayseri'de Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) kongresi İslamcı gruplar tarafından basıldı ve bir katliamın eşiğinden dönüldü. Kongre binası benzin dökülerek yakılmak istendi. 700 öğretmenin yaralı olduğu açıklandı. O sırada Kayseri'de bulunan AP Milletvekili Mehmet Ateşoğlu, *Milliyet* gazetesinin manşetinde şu sözleriyle yer aldı: "Moskof uşaklarını köpek gibi geberteceğiz."²⁷⁸ Eski TÖS Genel Başkanı Feyzullah Ertuğrul, Kayseri'deki katliam girişimine ilişkin şu değerlendirmeyi yapıyor: "Kayseri olayları, yurdun dört bir yandan kopup gelen bine yakın öğretmeni katletmeye kesin kararlı, biraz derebeylik kokan, ama tamamen emperyalizme bulanmış sanayici, tüccar ve politikacı üçlüsünün tertibidir. Olay radyo ve gazetelerde bomba gibi patlamış ve Türkiye'de sanki yer yerinden oynamıştır. Bütün memleket Kayseri olaylarına ve hedef alınan TÖS kongresine kulak kesilmiştir. Hele dağbaşı köylerine dek serpilmiş devrimci Türkiye öğretmenleri, bütün öteki devrimciler ve bunların kuruluşları, TÖS kongresinden verilecek işareti beklemeye durmuşlardır sabırsızlıkla..."²⁷⁹

277 Behlül Özkan, "Türkiye'de Reislamizasyon, Müslüman Kardeşler ve CIA", Yetkinreport.com, 10 Haziran 2020: <https://yetkinreport.com/turkiyede-reislamizasyon-musluman-kardesler-ve-cia/>

278 *Milliyet Gazetesi*, 10 Temmuz 1969 tarihli manşet

279 Feyzullah Ertuğrul, *TÖS Tarihinden Esintiler-I*, Eğitim-Sen Yayınları, 1. Baskı, 2017, s. 142-143

Bu değerlendirmeden anlaşılan o ki, devrimciler kendilerine dönük saldırganlığa karşı öz savunma sürecine geçmişler. Zira Kayseri’deki olaylar sırasında TÖS üyesi devrimci öğretmenler TÖS’ten gelecek çağrıyla Kayseri’ye doğru yola çıkmaya hazır biçimde beklemektedir.

Kitle tabanını köylülerin, kadrolarını küçük ölçekli ve yeni palazlanmaya başlayan iş insanlarının oluşturduğu İslamcı hareket, bu sınıfsal kompozisyona uygun biçimde bürokraside de örgütlendi. 1960’ların sonu itibariyle Türkiye’nin ekonomi yönetimi tümüyle İslamcılarının elinde geçmişti. Burada iki kritik isim tarih sahnesine yine bu yıllarda çıkacaktır: Turgut Özal ve Necmettin Erbakan.

Takunyalılar Meselesi ve Turgut Özal

İlerleyen yıllarda başbakan, daha sonra ise Cumhurbaşkanı olacak olan Turgut Özal’ın bürokraside parlamasına neden olan koltuk Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı’ydı. Bu teşkilat 1961 Anayasasıyla hayatımıza girmişti. 27 Mayıs’ın liderleri 1950’li yıllarda yaşanan ekonomik dalgalanmaların plansızlıktan kaynaklandığını düşünmüşler ve hükümetler için bağlayıcı nitelikte planlar yapmak üzere DPT’yi kurmuşlardı. DPT’nin planlarının hükümetler için bağlayıcı olması, DPT’yi ve onun müsteşarını ekonomi yönetimindeki en güçlü isim haline getiriyordu. Nakşibendi Tarikatı, Halidi Kolu, İskenderpaşa Dergâhı’na bağlı Turgut Özal’ın 1967’de DPT’nin başına geçirilmesi bu nedenle önemli bir gelişmedir.

1967’den önceki DPT’de, büyük ölçüde kamucu ve sosyal korumacı değer yargıları sistemi hâkimdi. Özellikle 1963-1967 yıllarında uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, başarılı kabul edilen tek plandır. Bu planın son yılında DPT’nin başına geçen Turgut Özal’dan sonra 1960’ların DPT’sinden eser kalmayacaktı.

DPT’den önce Turgut Özal’ın geleceği parlak diyebileceğimiz dikkat çekici yönü yok. O yıllar için devlette çalışan binlerce mühendisten biriydi sadece. Demirel 1965’te başbakan olduğunda Turgut Özal Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) Genel Müdür Yardımcısı pozisyonundaydı. Genel Müdür İbrahim Deriner, AP kabinesine “dışarıdan” enerji bakanı olarak atanınca Özal genel müdür olmak istemiş ancak eski genel müdür yeni Enerji Bakanı

İbrahim Deriner bu atamaya taş koymuştu. Bunun üzerine Demirel, kendisine hayatı boyunca “abi” diyecek olan Turgut Özal’ı Başbakanlık’a danışman olarak atadı. Demirel ile Özal arasındaki ilişki de bu atamayla birlikte derinleşecekti. O yıllarda DPT’de Yüksek Planlama Kurulu üyesi olan Günel Kansu anılarında Özal’dan şöyle bahsediyor: “1967 Ocak’ında müsteşarlığa getirildiğinde, plancılar arasında Özal’ı beş altı yıl önce askerliğini tamamladığı DPT günlerinden tanıyan, hatırlayan pek az kişi vardı. Zaten o dönemde ancak birkaç ay süren plancılık macerası sırasında, sonradan ortaya çıkan aktif karakterine uymayacak biçimde etliye sütlüye pek dokunmadan çalışmıştı. Demirel’in aksine, Planlama’dan hemen hiçbir iz bırakmadan ayrılmıştı. Askerliğinden sonra EİEİ’de çalışırken Genel Müdür İbrahim Deriner’in yedeğinde, enerji planlaması ve yatırımları konusunda görüşmek üzere DPT’ye geldiğinde daha çok ilgili sektör sorumlusu plancılarla teması olmuştu. O zamanlar da dikkati çekmemişti; ama bu müzakereleri yapan plancılar sonradan Özal’ın her vesileyle pek akıl erdiremedikleri bir konuyu sık sık açtığını hatırladılar: ‘Acaba İslam dini kalkınmada ve plancılıkta bir araç olarak kullanılamaz mıydı?’ O dönemde plancılar, üzerinde pek durmadıkları, ciddiye almadıkları bu konuyu geçiştirmekte pek güçlük çekmediler. Fakat aradan beş altı yıl geçip de, Özal başlarına müsteşar olarak geldiğinde bunun basit bir sohbet konusu veya entelektüel zihin jimnastiği değil de, başlarına dert açan bir tutkunun ve çok sonraları da henüz ortaya çıkmamış, adı konulmamış bir akımın ‘Siyasal İslamın’ ilk belirtileri olduğunun farkına vardılar.”²⁸⁰

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Özal, İskenderpaşa Dergâhı’na bağlı tarikat ehli bir kişiydi. DPT’nin başına atanması da kurum kültürünü etkilemişti. Müsteşar olmasının hemen ardından makamına bir seccade getirtti. Namaz vakitlerinde kendisini ziyarete gelenleri bekletiyor, bu duruma alışkın olmayan DPT uzmanları arasında dedikodular artıyordu. Özal’ı odasının bulunduğu kattaki tuvalette paçaları sıyrılmış, bacakları ortada, çıplak ayakları lavabonun içinde abdest alırken gören planlama uzmanları hayretler içinde kalıyordu.²⁸¹

280 Günel Kansu, *Planlı Yıllar: Anılarla DPT’nin Öyküsü*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2004, s. 235-236

281 A.g.e., s.237

Bu çaptaki bürokratların dini inancının gerekliliklerini göstermeyi ayıp sayan bir kültürün içinden yetişen plancılar Özal'ı başlarda yadırgasalar da kısa sürede bu görüntüye alıştılar. Ancak Özal'a ad takmaktan da geri durmadılar: Takunyalı.

O sıralarda DPT uzmanları ülkenin en nitelikli gençlerinden seçiliyor, bu uzmanlar çoğunlukla dil bilen, mümkünse yurtdışında yüksek lisans eğitimi görmüş isimlerden oluşturuluyordu. Ancak Özal döneminde bu imaj sarsıldı. Özal'ın 1980'li yıllarda ANAP kabinesini oluşturacak kadrolarıyla teması da 1967-71 arasındaki müsteşarlık döneminde gerçekleşti.

Büyük Sermaye, İslamcılığa Arka Çıkıyor

Türkiye'deki müesses nizamın ana omurgası büyük sermaye çevrelerinin etrafında şekillenir. Zira siyasetin finansman sorunu her zaman büyük sermaye ve partiler arasındaki izaha muhtaç ilişkinin sonucunda çözüme kavuşmuştur. Öte yandan Türkiye'nin ekonomik kalkınması da 1950'den itibaren büyük ölçüde özel sektör eliyle yürüdüğünden, büyük sermaye çevreleriyle siyaset dünyası arasındaki ilişki bu süreçte daha "derin" hale gelmiştir. Bu çevrelerin en büyük tedirginliği ise sosyalist hareketlere taviz veren siyasi partilerin iktidar olmasıdır ki, sermaye çevrelerinin bu "tehlikeye" karşı çözümü tavizsiz bir antikomünist çizgidir. Böylece sermayedarlar ve İslamcılarının yolu 1960'larda kesişmeye başlar.

Büyük sermaye çevrelerinin İslamcılara verdiği maddi ve manevi destek aynı zamanda TSK'den de onay alır. Böylece İslamcı hareketlerin Türkiye'nin egemenleri arasına yerleşmesi büyük sermayedarlar eliyle olur. 21. yüzyıl Türkiye'sinden bakıldığında anlaşılması zor olan ancak dönemin koşulları değerlendirildiğinde İslamcılığı daha iyi anlamamızı sağlayan bu ilişkide başı Koç ve Sabancı grupları çeker.

Koç Grubu'nun patronu Vehbi Koç, sık sık İmam Hatip Okulları'nı ziyaret eder, hatta İlim Yayma Cemiyeti'nin davetlerine katılır, oralarda konuşmalar yapar. İslamcı yayınlar da o yıllar için bu davetleri manşetlerine taşır. 20 Ocak 1965'te Vehbi Koç, İstanbul İmam Hatip Okulu'nda iftar verir.²⁸² Burada İmam Hatip Okulları'nın sayısının artması gerektiğini, bu

282 "Koç, İmam Hatip Okulu'nda iftar verdi", *Milliyet Gazetesi*, 21 Ocak 1965

okulların maneviyatın teminatı olduğunu vurgular. O yıllardan itibaren Ramazan aylarında İmam Hatip Okulları'nda verilen iftarlar İlim Yayma Cemiyeti tarafından organize edilmeye başlanır. Türkiye'nin önde gelen patronları da İlim Yayma'nın iftarlarında İslamcı çevrelerle bir araya gelir, iftarları finanse eder. Kanlı Pazar'ın kışkırtıcısı Mehmet Şevket Eygi'nin *Bugün* gazetesi de bu iftarları manşetine taşır. 12 Kasım 1970 tarihli *Bugün* gazetesinde yayımlanan "İlim Yaymanın iftar yemeği bir ay sürecek" başlıklı haberin spotu şu şekilde: "Ramazan boyunca İmam-Hatip Okulunda tanınmış iş adamları ve sanayicilerimiz tarafından iftar yemeği verilmektedir. Evvelki akşam tanınmış tüccar ve sanayici Vehbi Koç tarafından verilmiştir."²⁸³

Vehbi Koç'un o dönem büyük sermaye çevreleri içindeki itibarı biliniyor. Hatta 12 Mart 1971 Muhtırası'nın hemen ardından 2 Nisan 1971'de kurulan Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin²⁸⁴ (TÜSİAD) kuruluşunda da öncü isim yine Vehbi Koç olacaktır.

Ancak konu Turgut Özal olduğunda akla gelen sermaye grubu Sabancı'lardır. Sakıp Sabancı'yla henüz askerliğini yaptığı yıllarda tanışan Özal, DPT Müsteşarlığı'nın ardından Sabancı Grubu'nda yönetici olacaktı. Hatta Sabancı Grubu'nun Adana'dan İstanbul'a taşınması da Özal'ın tavsiyesi üzerine gerçekleşecektir. Sakıp Sabancı, bu olayı şöyle anlatıyor: "Özal'a 'bak ben seni unutmuyorum, sen de beni unutmuyorsun değil mi, ne zaman terhis olacaksan beraber çalışacağız' diyordum. Bir işaret geldi, ben Amerika'ya gidiyorum, Londra'da uçak değiştirdim. Fakat akşam fazla yemişim. Zehirlenmişim. Perişan bir haldeyim. Yarabbi, bir baktım ki suratım mosmor, şişmişim ama randevum var. Turgut Bey beni Washington'da karşıladı. Semra Hanım'la birlikte beni gördüler, ne oldu sana, nasıl bu hale geldin dediler. Bak dedim, ben böyleyim, perişanım, doğrudan doğruya bir otele gidelim, otel odasında konuşalım, ben yatayım orada, anlaştık. Orada anlaştık, bizimle beraber çalışmayı kabul etti. Ben de mutluluktan uçtum, beraberce geldik. Kaygılardan biri şu; Sakıp diyor, Adana'da çalışıyoruz ama

283 "İlim Yaymanın iftar yemeği bir ay sürecek", *Bugün Gazetesi*, 12 Kasım 1970

284 Dernek adını 48. Genel Kurulu'nda Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği olarak değiştirmişse de kısaltmanın TÜSİAD şeklinde kullanılmasına devam edilmiştir.

bugün bu holding ve camiayı İstanbul'a taşıyalım. Biz de alışmışız, yöreden bundan bir şeyler kaybederiz, kaygılar var, filan. Ama o kadar saygın bir insan, o kadar önemli bir insan, böyle bir öneri veriyor ve akılcı yerleri var. Onun hatırı için Sabancı Holding'i oradan İstanbul'a taşıdık. İstanbul'a da yerleştik, geliştik, şükürler olsun."²⁸⁵

Türkiye siyaseti özellikle 1970'li yıllardan itibaren daha detaylı incelendiğinde sermaye sınıfı ile siyaset dünyası arasındaki çizginin belirsizliği dikkat çeker. Hele ki 1980'den sonra Turgut Özal'la birlikte, sermaye sınıfı artık doğrudan yönetici takımın parçası olacaktır. Bu haliyle, ücretli kesimlerin işsizlik, borç ve enflasyon sarmalına sokulmasının ilk adımları 1960'lı ve 70'li yıllarda komünizme karşı aynı cephede mücadele eden Türk siyasetçileri ve patronlarının işbirliğiyle atılmıştı.

Odalar Birliği'nde İslamcı Hareket

Ticaret burjuvazisinin II. Dünya Savaşı'nın ardından sanayi yatırımları yapmaya başlaması, bu yatırımların hükümet eliyle teşvik edilmesi, büyük sermaye gruplarının palazlanmasına neden oldu. 1950'li yıllardan itibaren Koç, Sabancı, Dinçkök, Çukurova, Yaşar, Profilo gibi gruplar büyüdü ve 1970'lerin başına gelindiğinde her biri ayrı bakanlık büyüklüğünde güce ulaştılar. 1961'den itibaren müesses nizamın başat gücü TSK de onlara katılarak Ordu Yardımlaşma Kurumu yani OYAK'ı kurarak sermaye sınıfının parçası haline geldi. OYAK'ın kurulması, TSK'nin devrimci kimliğini de aşındırarak onu, gelecek yıllarda sermaye sınıfıyla eşgüdümlü hareket eden bir güce dönüştürdü. Türkiye siyasetini domine eden bu büyük sermaye grupları 2 Nisan 1971'de örgütlenerek TÜSİAD'ı kurdular.

Ancak tüm bunlar özellikle Anadolu'da bir gelişmeyi de beraberinde getirdi. Büyük kentlerde ve özellikle İstanbul'da palazlanan sermaye gruplarına karşı, Anadolu'da da küçük ölçekli sınai tesisler veya ticaret sermayesi baş göstermeye başladı. İlerleyen yıllarda "Anadolu kaplanları" olarak anılacak olan bu grup İstanbul sermayesinden tümüyle bağımsız olmamakla birlikte kendi içinde ayrı bir kültürel doku barındırıyordu.

285 Soner Yalçın, Mehmet Ali Birand, *The Özal*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Baskı, 2021, s. 46-47

Hükümet politikalarında belirleyici güç İstanbul sermayesiydi ancak Anadolu'daki küçük sanayici ve tüccar kesimi de toplam pastadan daha fazla pay almak istiyordu. Henüz yurtdışına açılma yeteneği olmayan, sınıf içi dayanışma diyebileceğimiz biçimde büyüyen bu grup, Anadolu'daki muhafazakârlaşma dalgasından da ayrı değerlendirilemezdi. Ancak 1960'lı yıllar itibariyle bu topluluğu temsil eden bir işveren örgütü yoktu. Kentlerde esnaf ve sanayi odalarında örgütlenen bu sermaye çevresi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde (TOBB) giderek aktif hale gelmeye başladı. TOBB'un artan önemi, Türkiye siyasetine bir lideri de tanıtacaktı: Necmettin Erbakan.

Erbakan'ın TOBB macerasını anlayabilmek için öncelikle onun iş hayatındaki tecrübesini bilmek gerekir. Çünkü Erbakan 1966 yılında Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanı olmuştur olmasına ama bu göreve gelmesindeki asıl neden Gümüş Motor Fabrikası'dır.

1954 yılında tarımsal sulamada kullanılacak 5-15 beygir gücünde tek ya da çift silindirli dizel motorlar ile pompalar yapmak amacıyla hükümet tarafından bir proje oluşturuldu. Her bir hissedarın yüzde 5'ten fazla hisse sahibi olamayacağı bu proje kapsamında 200'e yakın ortak bir araya getirildi ve hükümetin de 1 milyon 300 bin dolarlık desteğiyle 26 Ocak 1956'da Gümüş Motor Fabrikası kuruldu. Fabrika ismini Nakşibendiler içindeki en önemli gruplardan biri olan Gümüşhanevi Dergâhı'ndan alır. Bu dergâhın önde gelen isimlerinden biri olan Mehmet Zahid Kotku'nun İskenderpaşa Camii'ne 1 Ekim 1958'de imam olarak atanmasıyla beraber Nakşibendiler içinde İskenderpaşacılar olarak bilinen grup da doğmuş oldu. Turgut Özal'ın da Necmettin Erbakan'ın da hocası işte İskenderpaşa Camii'nin imamı Mehmet Zahid Kotku'ydu. Cemaat, Türkiye siyasetinde öyle güçlü bir yere sahiptir ki, Milli Görüş'ün ilk partileri Milli Nizam ve Milli Selamet bu cemaat içinden çıkmıştır denebilir.

Gümüş Motor hikâyesine geri dönecek olursak, fabrika adını Kotku'nun bağlı bulunduğu Gümüşhanevi Dergâhı'ndan alıyordu. 1963'te Necmettin Erbakan fabrikanın genel müdürlüğünden ayrıldı. Bir yıl sonra, 1964'te maddi zorlukların üstesinden gelemeyen fabrikayı Pancar Kooperatifi'nin satın almasıyla birlikte Gümüş Motor'un adı da Pancar Motor oldu. Bu yerli motor 21. yüzyıla dek çiftçi kesiminin yardımına koştu.

1956'dan 1963'e kadar Gümüş Motor'u yöneten Erbakan, bu dönemde hem Menderes'in hem de Cemal Gürsel'in dikkatini çekti. O kadar ki 27 Mayıs lideri Cemal Gürsel'in 1965 yılında Erbakan'ın sanayi bakanı olmasını dahi istediği rivayet edilir.²⁸⁶ Aynı yıl profesör olan Erbakan, 1966 yılında Odalar Birliği'ne Sanayi Dairesi Başkanı olarak atanır. 1967'de ise artık Odalar Birliği içinde siyaset yapma zamanının geldiğini düşünerek Birliğin Genel Sekreterliği'ne seçilir. Erbakan o yıllarda İstanbul sermayesine karşı Anadolu sermayesinin dikkatini çeker. İlerleyen yıllarda "mücahit" sıfatıyla anılacak olan Erbakan, Odalar Birliği Genel Sekreteri iken karşılaştığı durumu şöyle anlatıyor: "Biz Odalar Birliği'nde çok şeyler teklif ettik. Mesela Elazığ'da... Elazığ'daki vatandaşlar bir bankaya 100 milyon lira para yatırmışlardı, 1968 senesinde. 90 milyon lira umum müdürlük kanalıyla İstanbul'daki mutlu bir azınlığa gidiyor. Sonra bizim 90 milyon lira bizim mutlu azınlığın fabrika sahibi olmasına intikal ediyor. Odalar Birliği Genel Sekreteri olarak, banka kredisi tanzim komitesinin bir üyesi olarak, vazifemizi yapmak için yazılı bir müracaatta bulunduk. Kredilerin dağıtımında şu esası teklif ettik. Anadolu vilayetlerindeki banka plasmanları bu bankalardaki mevduatlardan daha aşağı olmasın. Bu temel prensibi tatbik edelim, dedik. Komisyon üç ay toplanamadı. Elden imza ile çalıştı, maalesef bu çalışmalarımızda istediğimiz neticeleri istihsal edemedik."²⁸⁷

Görüldüğü üzere 1960'lı yıllardan itibaren sermaye sınıfı içinde bir çatışma yaşanıyor ve bu çatışmada Anadolu sermayesinin mücadelesini TOBB'da Necmettin Erbakan üstleniyordu. Bu durum İstanbul sermayesine arka çıkan Süleyman Demirel'le arasını da açacaktı.²⁸⁸ Genel sekreterliği döneminde Anadolu'daki delegelerin desteğini alan Erbakan, 24 Mayıs 1969'da yapılan kongrede delegelerin yüzde 75'inin oyunu alarak Odalar Birliği Genel Başkanı oldu. Ancak Odalar Birliği'nde koltuğun devir teslimi sürecinde yaşanan kriz 1 yıl daha sürecek, sürecin sonunda Erbakan aktif siyasete girme kararı alacaktır.²⁸⁹

286 Işıl Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan*, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2017, s. 54

287 A.g.e., s.55

288 A.g.e., s.56

289 Daha detaylı bilgi için Işıl Arpacı'nın yazdığı *Türk Siyasetinde Erbakan* kitabına bakılabilir.

Milli Nizam Kuruluyor

Başta Nurcular olmak üzere dönemin İslamcıları genel hatlarıyla AP taraftarıydı.²⁹⁰ Bu gizli saklı bir durum da değildi. AP lideri Süleyman Demirel de, o dönem kendilerini mukaddesatçı olarak adlandıran İslamcıların partisinin gölgesinde siyaset yapmasından memnundu. Hatta yeni bir hareketin doğmasına en çok Demirel karşı çıkıyordu denebilir. Zira yeni kurulacak bir İslamcı partinin en çok AP'nin oylarını eriteceği ortadaydı. Erbakan da Odalar Birliği'ne genel başkan olmakla beraber Birlik içindeki güç mücadelesinin krize dönüşmesinin ardından başkanlık koltuğundan istifa ederek siyasete atılır. Millet Partisi'nin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Erbakan'ı partisine davet etse de bir "mukaddesatçı" olarak onun adresi bellidir. 10 Ağustos 1969'da AP'den Konya Milletvekili aday adayı olur. Ancak 18 Ağustos'ta adaylık talebi parti tarafından veto edilir. Veto gerekçesi ise Odalar Birliği Genel Başkanı olduğu süreçte Demirel aleyhine yaptığı konuşmalardır. Gerçekten de Erbakan, Odalar Birliği içinde büyük sermaye fraksiyonunun temsilcisi pozisyonundaki Demirel taraftarlarıyla mücadeleye girişmişti. Ancak genel olarak sermaye cephesinin yeri AP olduğu için, Erbakan da AP'den vazgeçmemişti. O tarih itibarıyla de "mukaddesatçıların" AP'den başka gideceği bir parti de bulunmuyordu. Yıllar sonra bir röportajında AP'den veto edilmesini şu şekilde anlatıyor Erbakan: "O zaman kabul edilseydik, Adalet Partisi, Refah Partisi olurdu veya biz yine Refah Partisi'ni kurardık. Cevabı verdim değil mi? Bu parti Refah Partisi olur diye korktukları için veto edildik. Onlar bizim ne olduğumuzu biliyorlar. Çünkü 40 yıllık mektep arkadaşımızdılar. Bizim adil düzen için çalıştığımızı ta mektep sıralarından biliyorlar."²⁹¹

Erbakan'ın AP'ye ilişkin bu açıklaması, o dönemin şartları düşünüldüğünde pek de anlamlı görünmüyor. Zira, o yıllar için geleneği olan parlamenter siyaset olarak İslamcılık diye bir şey pek bilinmiyor, İslamcılar kendilerini mukaddesatçı olarak tanımlıyordu. Mukaddesatçıların da AP ile herhangi bir husumeti bulunmadığı gibi, AP Nurcular başta olmak üzere İslamcı çevrelerin bir numaralı partisiydi.

²⁹⁰ Burada istisna sayılabilecek grupların başında *Fedai* dergisi çevresi ve *Mücadele Birliği* geliyor. İzleyen bölümlerde bu grup detaylandırılacaktır.

²⁹¹ Işıl Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan*, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2017. s. 61

Değerlendirmeyi şu çerçevede yapmak yerinde olacaktır; Erbakan ve çevresinin AP'den veto edilmesi, aslında İslamcı hareketin o yıllar için gelişkinliğine ilişkin de fikir vermektedir. 1968 Temmuz'unda yaşanan Konya olayları, 1969 Şubatı'ndaki Kanlı Pazar, 3 ay sonra Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenazesinde yaşananlar, 1969 Temmuz'da Kayseri'de TÖS kongresinin basılması ve yüzlerce öğretmen'in yakılmaya çalışılması İslamcı hareketin gelişkinliğini gösteren eylemlerdir. Aynı dönemde *Bugün* gibi bir günlük gazete ve onlarca dergi yayın hayatında İslamcı aktiviteyi artırır. Bürokraside de Turgut Özal, Necmettin Erbakan gibi isimler yükselmeye başlar. Tüm bunlara paralel biçimde İslamcı çevrelerden yetişen isimler, Nurcular, Nakşiler, AP'den siyasete girer milletvekili olur. Kanlı eylemlere rağmen müesses nizam da İslamcılarının arkasındadır. Büyük sermaye çevreleri İslamcılarla fotoğraf vermekten rahatsız olmadığı gibi etkinliklerinde boy gösterir. Diyanet İşleri'nde başkan yardımcılığı koltuğunda bir Nurcu, Yaşar Tunagür bulunmaktadır. Gerek Nakşiler gerek Nurcuların ilişki ağı, AP hükümetinin de desteğiyle giderek büyür. Memleketin dört bir yanına imam hatip okulları açıldığı yıllardır. Bu gelişkinlik düzeyi karşısında doğrudan İslamcı olmayan bir parti olan AP'nin gölgesinde siyaset yapmak artık İslamcılar için yeterli olmamaya başlar. Erbakan'ın yol arkadaşı, daha sonra 28 Şubat sürecinde yasaklı olduğu dönemde Refah Partisi'ni "emanet" edeceği isim Recai Kutan, "mukaddesatçılarla" AP arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyor: "Aslında biz hep AP'liydik. 1968-1969 yıllarına kadar bütün gücümüzle AP'yi destekliyorduk. Ancak Erbakan Hoca'nın meşhur Odalar Birliği macerası sırasında biz arzu ettik ki, Erbakan Hoca AP'ye girsin ve politikaya orada devam etsin. Ancak o dönemde Erbakan'ın AP'ye girmesine rıza gösterilmedi. Dolayısıyla o vakit bir bağımsızlar hareketi başladı ve böylece yollar bir yönüyle ayrıldı. Biliyorsunuz, bizim o ilk kuruluş yıllarında beraber olacağımız arkadaşlarımızın hepsi de neredeyse zaman içerisinde AP'den ayrıldılar."²⁹²

Recai Kutan'ın anlattığı gibi, parlamenter İslamcı hareket olarak Milli Görüş, kendiliğinden ortaya çıkmış bir hareket

292 Soner Yalçın, Mehmet Ali Birand, *The Özal*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Baskı, 2021, s. 54-55

değildi. Dönemin antikomünist havası içinde AP’de kendisine yer bulmuş İslamcılar, gelişkinlik kazanıp AP’den ayrılarak kendi bağımsız hareketlerini oluşturunuyordu. 1960’lardan önce antikemalist tonu daha yoğun olan İslamcılar, mevcut rejim içinde marjinal bir azınlığı oluşturunuyordu. İslamcılarının büyük çoğunluğu antikomünizm atmosferi içinde kendisini “milliyetçi” olarak tanımlama eğilimindeydi. Milliyetçi düşüncede de 1950’li yıllardan itibaren İslamcı ton artmıştı. Ancak 1960’lardan itibaren olgunlaşan şartlar neticesinde İslamcılar kendi bağımsız çizgilerini oluşturabilmeyi başardılar. 19. yüzyıldan sonra İslamcılığın yeniden doğuşunun tarlası Türkiye siyasetinin DP-AP çizgisinde temsil edilen merkez sağdır. Bu çizgi, her ne kadar laiklikle söylem düzeyinde sert bir çatışma içinde olmasa da antikomünizmin nasıl kolayca antikemalizme dönüşebildiğinin en net tarihsel örneğidir.

Ancak AP’den kopuşun aktüel politik bir nedene ihtiyacı vardı. O da Hatice Babacan olayı oldu. Başörtüsüyle üniversiteye alınmayan Babacan’a AP hükümeti umulan desteği vermeyince İslamcı çevrelerin gösterilerinde AP karşıtı sloganlar yükselmeye başladı.

İslamcı tepkilerin AP’ye yöneldiği, Erbakan’ın da AP’den veto edildiği tarihin böyle bir anında Erbakan, bağımsız adaylarla seçimlere gireceğini duyurdu. Bağımsızlar Grubu’nun adayları şu kişilerden oluşuyordu: Necmettin Erbakan-Konya, Faruk Yeğin-İstanbul, Osman Kirişcioğlu-Ankara, Ömer Lütfi Bozcalı-İzmir, İsmail Müftüoğlu-Sakarya, Hulusi Özkul-Adana, Süleyman Karagülle- Aydın, Rifat Boynukalın-Balıkesir, İsmail Coşar-Çankırı, Hüseyin Dura- Elazığ, Murat Hınıslıoğlu- Erzurum, Hüsametdin Fadikoğlu-Gaziantep, Ekrem Ocak-Gümüşhane, Celal Kılıç-Mersin, Ahmet Tevfik Paksu-Maraş.²⁹³

1969 seçimlerine böyle bir iddialı kadroyla giren Bağımsızlar Grubu’nun lideri pozisyonundaki Necmettin Erbakan’a basının ilgisi yönelir. Erbakan ise bu süreçte Türk Ceza Kanunu’nun 163. maddesinin din ve vicdan hürriyetini kısıtladığını söyleyerek bu maddeye savaş açar. Mitinglerinin adı “İmanlı Türkiye”dir.²⁹⁴

293 Işıl Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan*, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2017, s. 63

294 A.g.e., s.63

1960'ların sonu itibariyle ilk kez kendi bağımsız çizgileri içinde aktif siyasete giren İslamcılar, yeni bir siyasi özne olduklarının farkındaydı. AP gibi geleneği olan bir partinin gölgesi altında siyaset yapmaktan çok daha zor bir şeyi deniyorlardı. Bu nedenle, bu yıllarda Erbakan'ın söylemlerindeki tedirginlik hissedilir. Hilafet meselesinde tüm İslamcılar hemen hemen aynı fikirdedir de bunu açık açık söylemekten çekinirler. Seçim sürecinde gazeteci Yılmaz Çetiner'e verdiği demeçlerde Erbakan, o dönemin antikomünist İslamcılığının ötesine geçerek hilafeti yarım ağız şöyle savunacaktır: "Hilafetin gelmesinin birçok büyük faydaları olabilir. Siyasi faydaları da... Ben illa gelsin iddiasında değilim. Ama millet isterse her şey olur, her şey olur... Ancak bu fikirleri tabu gibi göstermekten de bir fayda gelmez... Türkiye'de artık her konu medeni insanlar seviyesinde görüşülebilmelidir."²⁹⁵

1969 seçimlerinde 290 bin 767 oyun yüzde 7.9'una karşılık gelen 22 bin 926 oyu alan Erbakan, Konya'dan bağımsız milletvekili olarak TBMM'ye girer.²⁹⁶ Hemen akabinde siyasi parti kurmak için çalışmalara başlayacaktır. Milli Görüş hareketi olarak adlandırılacak partilerin ilki Milli Nizam Partisi böylece 26 Ocak 1970'te kurulur.

Fakat siyasi yelpaze içinde zaten İslamcı söylemi kullanan bir parti olarak AP'den farklılaşmak da şarttır. Bu nedenle AP'nin de sağında, İslamcı vurguları daha yüksek bir dile ve kadro yapısına ihtiyaç duyulur. Örneğin, Erbakan, yeni kurulacak partinin Samsun teşkilatına üye olacak ilk 500 kişiye iman diploması dağıtacağını söyler.²⁹⁷

Halbuki müesses nizamın AP'nin dışında, onu zorlayacak, hatta AP'nin oylarını bölecek bir partiye ihtiyacı var mıydı? Bu konu tartışmalıdır. TSK'nin de Milli Görüş partilerine olan tavır çelişkili olacaktır. Fakat Erbakan'ın "iman diploması" açıklamasının ardından Samsun'daki Bafra Savcılığı, Erbakan'ın dokunulmazlığının kaldırılması için soruşturma açar.²⁹⁸

Ordu, büyük sermaye ve siyasi düzen İslamcılarını deyim yerindeyse "üfleterek yeme" taraftarıdır. İslamcı hareket, yükselen

295 A.g.e., s.63

296 A.g.e., s.64-65

297 A.g.e., s.65

298 A.g.e., s.66

sola karşı panzehir görevi görecek bir yemektir de, henüz sıcaktır. İslamcılar da o yıllar için düzenin ritmine uyum sağlamakta zorlanırlar. 1970'in başında kurulan Milli Nizam Partisi, 21 Mayıs 1971'de, 12 Mart Muhtırası'nın hemen ardından Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılır.

Bu kapatma, bir finalden çok yeni bir başlangıç olur İslamcı hareket için. Partisinin üyeleri veya yöneticileri hakkında bir ceza davası açılmamasına rağmen, Erbakan 1971'de İsviçre'ye gider. Bu yolculuğun nedeninin sağlık sorunları olduğunu söyler: "Ünlü bir üniversite kliniğinde iki buçuk ay kadar tedavi gördük. Gayet iyi neticeler elde ettik. İsviçre'deki tedaviler gayet faydalı gelmiş, kalp çarpıntıları, geceleri meydana gelen uykusuzluklar ve rahatsızlıklar dinmiştir. Bu gezinin hiçbir siyasi yönü yoktur."²⁹⁹

Erbakan, partisinin kapatılmasının ardından gerçekleştirdiği İsviçre ziyaretinin hiçbir siyasi yönünün olmadığını söylese de Milli Görüş hareketinin en önemli örgütlerinin başında gelen Avrupa Milli Görüş Teşkilatı'nı (AMGT) bu dönemde kurar. Bu tarihten itibaren teşkilat, Nakşibendi öğretisinin temel alındığı çoğunluğu Almanya'da olan yüzlerce şube açar. Bu şubelerde gurbetçilerden toplanan paralar, uzun yıllar hareketi finanse edecek, YİMPAŞ, Kombassan vb. İslami holding dolandırıcılığına da Milli Görüşçülerin adları karışacaktır. Aynı yıllarda Batı'nın da Türkiye'ye dönük ilgisi artmaya başlayacaktır.

Sağcı Sivil Toplum Örneği: Aydınlar Ocağı

Büyük sermaye, siyaset dünyası ve bürokraside yaygınlık kazanan İslamcılık entelektüel camiada da taraftar toplamaya 1960'lı yıllarda başladı. Türkiye akademisinin ağırlık merkezi sol-Kemalizm düşünce yapısındaydı. Buna karşılık, Türk-İslam sentezi olarak kavramsallaştırılan düşünce, Türk milliyetçiliğine İslamcı bir aş yapıyor, bu aşının tutması için de arka planda bir entelektüel çalışmaya ihtiyaç duyuluyordu. Nitekim kavramın ideolojik altyapısı bu haliyle dayanaklarından yoksundu. 27 Mayıs'ın hemen ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in himayesinde kurulan Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü ve bu kurumun çıkardığı *Türk Kültürü* dergisi etrafında toplanan

299 A.g.e., s.67

muhafazakâr aydınlar, İbrahim Kafesoğlu'nun önderliğinde Türk-İslam Sentezi fikrinin tarih tezini şekillendirmeye başladı.³⁰⁰ Atatürkçülüğü solun hâkimiyetinden kurtarmak gibi bir amacı da içinde barındıran bu çalışmayla Türk milliyetçiliğine İslami referanslar yapılıyor, Türk tarihinin ağırlık merkezi Osmanlı'ya dayandırılıyordu.

1960'ların sonuna doğru gelinirken, sağdaki bölünme anti-komünist cephenin en önemli sorunlarının başında geliyordu. AP'de cisimleşen antikomünist hareket bir yanda Alparslan Türkeş liderliğinde MHP'yi, diğer yanda Necmettin Erbakan liderliğinde MNP'yi oluşturacak, sağın kitlesel partisi AP'nin lideri Süleyman Demirel başbakan olabilmek için bu iki parti- nin desteğini almak zorunda kalacaktır.

Bu "tehlikeyi" hisseden muhafazakâr akademisyenler, Türk-İslam Sentezi'nin "sağın birleştirici teorisi" olarak sahiplenilmesi gerektiği konusunda uzlaştılar. Aynı dönemde anti-komünist teşkilatlar hareketin teorik birikimini oluşturacak toplantılar düzenlemeye başladı.

Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri 28 Ağustos 1967'de İzmir'de "Milli Ahlak ve Kültür Semineri" ve 17 Mart 1968'de Eskişehir'de Birinci Milliyetçiler Kurultayı adıyla toplantılar düzenledi. Yine Milli Türk Talebe Birliği 23 Mart 1968'de Bursa'da Milliyetçi Teşekküller İstişare Kurultayı Tertip Komitesi toplantısı yaptı. Bu toplantıların amacı, mukaddesatçı milliyetçi olarak adlandırılan örgütler arasındaki koordinasyonu sağlamak, yükselen sola karşı tek cephede konumlanmaktı. Son olarak 10-11 Mayıs 1969'da Milliyetçiler İlmî Semineri'nde Prof. İbrahim Kafesoğlu, Fazıl Akaya, Cengiz Alpay, Rasim Cinisli, Doç. Haluk Karamağaralı, Prof. Selçuk Özçelik, Prof. Faruk Timurtaş, Metin Eriş gibi isimler bir araya geldiler. Bu isimler zaten Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü aracılığıyla birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı ilişkileri olan isimlerdi. Sakarya Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Fatma Yurttaş Özcan'a 2010 yılında konuşan Metin Eriş, Milliyetçiler İlmî Semineri'ni şöyle anlatıyor: "1969 kurultayında milliyetçi, muhafazakâr kadroların, bir

300 Emin Alper-Özgür Sevgi Göral, "Aydınlar Ocağı", (der) Ahmet Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2017, s.583

üst kuruluş altında birleşmeleri kararı kesinleşti denebilir. Yani bir altyapı oluşturulması, bir dernek kurulması konusundaki irade tahakkuk etti. 1969'daki kurultayın çeşitli komisyon çalışmalarıyla bir öncekinden daha ilmi olduğunu da söylemek zorundayım. Olayların gelişmesi içerisinde şu prensibe varıldı; öyle bir dernek kuralım ki veya öyle bir sivil toplum örgütü kuralım ki, bu sivil toplum örgütü içerisinde o günlerin siyasi platformunda kimler varsa bulunsunlar. Mesela bugünkü MHP'nin atası olan Milliyetçi Çalışma Partisi'nden³⁰¹ arkadaşlarımız veya ona gönül veren arkadaşlarımız, Milli Selamet Partisi var, ona gönül veren arkadaşlarımız var, onlar da olsunlar. Adalet Partisi var, ona gönül veren arkadaşlarımız da olsunlar ama bu bir fikir ocağı olsun."³⁰²

Bu kurultayda altyapısı oluşan fikir 1970'te hayata geçti. O zamana kadar Milli Türk Talebe Birliği, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği, Milliyetçi Öğretmenler Konfederasyonu, İlim Yayma Cemiyeti gibi antikomünist örgütlerde bir araya gelen veya bu örgütlerin konferanslarına konuşmacı olarak çağrılan akademisyenler 14 Mayıs 1970 tarihinde "Aydınlar Ocağı" adı altında bir araya geldi. Derneğin isim babası ise İslamcı yazar ve şair Necip Fazıl Kısakürek'ti. Metin Eriş ise Aydınlar Ocağı'nın ilk genel sekreteri oldu. Kuruluş tarihinin 14 Mayıs olması da bilinçli bir tercih olsa gerek. Zira CHP iktidarının sona erdiği seçimler 14 Mayıs 1950'de yapılmıştı. Süleyman Demirel'in hamiliğinde 12 Eylül 1980'den sonra kurulan Doğru Yol Partisi de ilk büyük kurultayı için yine 14 Mayıs tarihini seçmiştir.

Aydınlar Ocağı, tüzüğüünün üçüncü maddesinde kuruluş amacını şöyle açıklıyor: "Milli ve manevi değerleri yıkıcı ve bozucu akımlara karşı, Türk ahlak ve geleneklerini, Türk dilini ve sanatını müdafaa etmek, memleket meselelerine ve milli davalara Türk milliyetçiliği açısından bakarak milli menfaatlere en uygun çözüm yollarını araştırıp bulmak ve yaymak; fikirde ve davranışta, milli ideale bağlı nesiller yetiştirmeye çalışmak,

301 Metin Eriş 1969 kurultayından bahsediyor ancak siyasi hareketleri değişen isimleriyle anıyor. O yıllar için henüz Milli Selamet Partisi kurulmuş değil, Milliyetçi Çalışma Partisi ise ancak 12 Eylül 1980 darbesinden sonra kurulacaktır.

302 Fatma Özcan Yurttaş, *27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakar Aydınları Örgütlenme Çabaları ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri: Aydınlar Ocağı*, s. 114: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/991225>

üyeleri ile amaca uygun şahıslar ve kuruluşlar arasında sosyal dayanışma kurmak konularında faaliyet gösterecektir.”³⁰³

Kuruluş amacında dahi “milli ve manevi değerleri yıkıcı ve bozucu akımlara karşı” denerek aslında bir karşı faaliyet olarak antikomünizmin altı bu şekilde çiziliyor.

1970’li yıllarda siyasetin sürükleyici gücünün sokakta olduğu dönemde Aydınlar Ocağı’nın Türkiye siyasetinde etkisi zayıf kaldı. Ancak 12 Eylül 1980’den sonraki İslamizasyon süreci, bizzat Aydınlar Ocağı ile Milli Güvenlik Konseyi ortaklığında yürütülecekti.

303 A.g.e., s.117

11. BÖLÜM

RUZİ NAZAR DİYE BİR ADAM

1960'lı yıllarda Türkiye siyaseti Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan gibi yeni isimleri tanıdı. Bu isimler ülkenin gelecek on yıllarına damga vuran ve kendi siyasi geleneklerini yaratacak kadar etkili olan liderlere dönüştü. 1961 Anayasası da hem devlet örgütlenmesinde hem de sosyal hayatta köklü değişiklikler getirmişti. Ekonomi yönetiminin ipleri bürokrasiye ve Devlet Planlama Teşkilatı'na geçmiş, Teşkilatın başına da Turgut Özal atanmıştı. Özal da ilerleyen yıllarda başbakan ve cumhurbaşkanlığı yapacaktı. Diyanet İşleri'ndeki Nurcu örgütlenme yine bu yıllarda artmış, Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür aracılığıyla Fethullah Gülen gibi Nurcular Diyanet'te imamlığa başlamıştı. İslamcı dergilerin hızla yaygınlık kazanmasıyla birlikte İslamcılık fikri kentli üniversite gençliğinin arasında yaygınlık kazanmış, bunun yanı sıra Şule Yüksel Şenler öncülüğünde "Şulebaş" stil başörtüsü İslamcı kadın kimliğini yaratmada etkili olmuş, Hatice Babacan olayıyla başörtüsü sorunu üniversiteye taşınmıştı. İmam hatip okullarının sayısı hızla artırılmış, İlim Yayma Cemiyeti'nin iftar yemeklerine Vehbi Koç gibi isimler katılmaya başlamıştı. Sokakta da yükselen sol harekete karşı, İslamcı hareketin militanları yetişmeye başlamış, özellikle 1960'ların sonunda İslamcılar, Kanlı Pazar, İmran Öktem'in cenazesinde çıkan olaylar, Kayseri'de TÖS kongresinin basılması ve daha birçok irili ufaklı provokasyona imza atmıştı. Tüm bunların sonunda 1970 yılında daha önce AP'de örgütlenen İslamcılar, yeni ve bağımsız bir siyasi hattı yaratacak kadar güçlenmiş ve Milli Nizam Partisi'ni kurmuştu.

Peki tüm bu yaşananlar ülkenin egemenlerine rağmen mi yaşanmıştı? İslamcı hareket büyük sermaye, istihbarat ve TSK eliyle kontrol edilen müesses nizamın hışmına uğramıştı da, direne direne mi bugünlere gelmişlerdi? Bu soruların cevabı elbette hayır! İslamcı hareket, yükselen sola karşı, NATO güçleriyle işbirliği içinde, bizzat Türkiye egemenleri eliyle siyaset sahnesine yerleştirilmişti. Zira 1960'lı yıllarda Türkiye, tarihinde belki de ilk defa sınıf siyaseti üzerinden yükselen bir sol hareketin etkili olabildiğini görmüştü. Bir yandan Türkiye İşçi Partisi (TİP) aracılığıyla sol siyaset cumhuriyet tarihinde ilk defa Meclis'e giriyor, bir yandan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) aracılığıyla 15-16 Haziran direnişi gibi görkemli işçi eylemlerine imza atılıyordu. Üniversite gençliği devrimcileşiyor, Devrimci Gençlik (Dev-Genç) Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya gibi kendi önderlerini yaratıyordu. TSK içinde de yekpare bir görüntü yoktu. Sol Kemalist genç subayların devrimci gençliğe sempatisi giderek artıyordu. Generaller ise 1961 Anayasası'nın ülkeye "lüks" geldiğini düşünmeye koyulmuş, yükselen sol hareketin orduya sirayet etmesini engelleyecek planlar yapmaya başlamıştı. Tüm bu yaşananlar karşısında halk kesimleri içinde sosyalist solun yaygınlığının önüne geçebilecek en etkili siyaset olarak İslamcılık bulundu. Dolayısıyla İslamcılık fikri, bu topraklarda kendiliğinden ortaya çıkmamış, Türkiye'nin egemenlerinin ABD ile işbirliği neticesinde filiz vermişti. Buradan hareketle her İslamcının CIA ajanı olduğunu söylemek elbette büyük yanlış olur. İslamcılar elbette bu toprakların insanlarıydı. Ancak fikirlerinin gelişmesini sağlayan olanaklar, Türkiye'nin egemen güçleri tarafından artırılmıştı.

Her İslamcının CIA ajanı olduğunu söylemenin yanlış olacağını ifade ettik. Ancak CIA faaliyetinin doğrudan İslamcı hareketin içinde olmadığını, İslamcı teşkilatlanmanın CIA'den veya genel olarak ABD hegemonyasından habersiz ve bağımsız yürüdüğünü söylemek de yanlış olacaktır. Zira 60'lı yıllar Soğuk Savaş döneminin istihbarat savaşlarının en çetin yıllarıydı ve Türkiye, Sovyetler Birliği'nin güney komşusuydu. Bu haliyle, ABD'nin ileri karakolu şeklinde konumlanan Türkiye'de, MİT (önceki adıyla MAH) bir CIA şubesi gibi çalışıyordu. Dolayısıyla Türkiye egemenlerinin İslamcı harekete desteği arka planda istihbarat örgütleri tarafından organize ediliyordu.

Bu organizasyonun tam göbeğinde, dönemin siyaset dünyasıyla derin temasları olan, gazetecilerle ve sanat dünyasıyla oturup kalkan, tüm bunları yaparken bir yandan da CIA Türkiye Masası adına ajanlık yapan sembolik bir isim var: Ruzi Nazar.

Ruzi Nazar'ın sinematografik hayatı, üzerine roman yazmaya değer nitelikte. 21 Ocak 1917'de Özbekistan'ın Margilan şehrinde doğan Nazar'ın, henüz 1 yaşına gelmeden doğduğu topraklarda meydana gelen Sovyet Devrimi hayatını tümüyle değiştirdi. II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939'da 22 yaşında genç bir erkekti ve ordunun savaşıacak askerlere ihtiyacı vardı. Hele ki Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla birlikte asker ihtiyacı arttı ve 1941'de Ruzi Nazar gibi yüz binlerce Türkistanlı genç askere alındı. Alman saldırısının bir baskın niteliği taşıması, hızla askere alınan bu kişilerin sıkı bir savaş eğitiminden geçmesine mani oldu. Daha çok cephe gerisinde değerlendirilen bu kişiler, yüksek donanımlı Alman ordusuyla karşılaştıklarında ya öldü, ya kaçtı ya da esir düştü. O sırada Almanya'da yaşayan Turancı yazar Mustafa Çokay, Paris'teki eşine yazdığı mektupta, Alman güçlerine esir düşen Türkistanlı gençlerin durumunu şöyle anlatır: "Türkistanlı harp esirleri, savaşın başlamasından pek az önce Kızıl Ordu saflarına alınmışlardır. İçlerinde, bu tarihten ancak birkaç hafta önce celp edilenler bulunduğu gibi azami iki yıl önce orduya alınanlar da vardır... Bunların yüzde 90'ı silah kullanmasını bilmeyenlerdir. Türkistanlı kızıl askerlerin büyük bir kısmı hizmetlerini seyislik, açıcılık gibi geri hizmetlerde geçirmişlerdir. İçlerinden birçokları, 'Bir buçuk senelik zaman içinde bir defa olsun eline silah almamış olan bizler nasıl asker sayılabiliriz?' demektedirler."³⁰⁴

Savaşın ilk dört ayı Kızıl Ordu için tam bir hezimetti. Alman tanklarının önüne sürülen, henüz bir savaş eğitiminden geçirilme fırsatı bulunmamış yüz binlerce asker savaşın ilk günlerinde hayatını kaybetti. Esir düşenler ise ilerleyen Alman güçlerinin elinde yüktü, böylece savaş esirleri de zor koşullarda öldü. Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ni işgal planı 22 Haziran 1941'de başladığı sıralarda 24 yaşında olan Ruzi de

304 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s. 85

savaşın henüz ilk aylarında Nazilere esir düşmüş Türkistanlı bir gençti.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede Türkistanlılarla Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiyi iyi bilen bir isimdi. Akın akın Almanya'ya getirilen esir Türkistanlılar için Alman yetkililerle görüşmeye başladı. Tarihin en kanlı savaşında esirler için katlanılacak ilave maliyetlerin son derece lüks olduğunu bilen Gerede, Nazilere, Türkistanlı esirlerden faydalanılabileceğini tavsiye etti.³⁰⁵ Bunun üzerine daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz biçimde Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği'yle savaşmak üzere eğitilmiş bir Türkistan Lejyonu kurarak, esirlerin bu lejyona katılmasını sağladı. Ruzi Nazar da bu lejyona katılmak için 14 Aralık 1941'de gönüllü oldu.³⁰⁶

Naziler için savaşan Ruzi Nazar, savaşın sona erip, Nazilerin mağlup olması sonucu, kendisi gibi yüz binlerce Türkistanlıyla birlikte bir bilinmezliğin içine düştü. Şimdi ne olacaktı? Doğduğu topraklara gönderilse savaş suçlusu olarak idam edilirdi. Bulunduğu bölge ise ABD tarafından işgal edilmişti ki, eski bir Nazi askeri olarak bu da iyi bir sonuç değildi. Bu esnada Almanya'da ABD ile işbirliği yaparak kurtulan eski Nazi istihbaratçısı Gerhard von Mende'nin ekibiyle ilişki kuran Ruzi, ABD için çalışmaya gönüllü oldu. Bu gönüllülüğün arkasında yatan zorlayıcı nedenler elbette vardı. Müttefik Kuvvetler'in Sovyetler'e teslim ettiği Türkistan Lejyonu askerleri, Sovyetler Birliği tarafından çok geçmeden kurşuna diziliyordu. Böylece henüz 30 yaşına basmadan, hem Sovyetler Birliği safında hem de Nazi Almanyası safında savaşan, sonra da ABD istihbaratıyla işbirliği yapmaya başlayan orijinal bir hayat hikâyesine sahip oldu.³⁰⁷

Ruzi, bir gün Almanya'nın Rosenheim şehrinde bulunan evine geldiğinde Münih'teki ABD Başkonsolosluğu tarafından gönderilmiş bir mektup aldı. Mektupta Washington'dan önemli bir kişinin geldiği ve Ruzi'yle görüşmek istediği yazıyordu. Görüşmek isteyen kişi eski ABD Başkanı Theodore Roosevelt'in oğlu

305 Daha detaylı bilgi için Bölüm 4'e bakabilirsiniz.

306 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s. 99

307 Ruzi Nazar'ın hayat hikâyesine ilişkin daha detaylı bilgi için kendisinin yakın dostu Enver Altaylı tarafından yazılan, Doğan Kitabevi'nin bastığı *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu* adlı kitap okunabilir.

Archibald Roosevelt'ti.³⁰⁸ Archibald Roosevelt, Ruzi Nazar'la ilk görüşmesinden memnun kaldığını, onun Orta Asya, Sovyetler Birliği ve milliyetler meselesi hakkındaki görüşlerinden son derece etkilendiğini söyledi ve Nazar'ı ABD'ye davet etti.³⁰⁹ Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952'de Ruzi Nazar da ABD'nin yolunu tuttu. Kendisini uğurlayanlar arasında önceki bölümlerde adından sıkça bahsettiğimiz Nazi istihbaratçısı Gerhard von Mende'nin de olduğunu ise Ruzi Nazar'ın anılarını yazan Enver Altaylı'dan öğreniyoruz.³¹⁰ Archibald Roosevelt ise aynı yıl Türkiye'nin CIA istasyon şefi oldu.³¹¹

ABD'de 7 yıl görev yapacak olan Ruzi, burada Orta Asya'ya yayın yapan antikomünist radyolarda çalışarak işe başladı. Bu yıllarda mesai arkadaşları arasında ilerideki yıllarda Türkiye'de CIA istasyon şefliği yapacak Paul Henze de vardı.³¹² Aynı dönemde ABD'de kontrgerilla eğitimi almak üzere bulunan Alparslan Türkeş'le yakın dost oldular. Burada altı çizilmesi gereken bir husus var. Ruzi Nazar, istihbarat jargonuyla söylemek gerekirse CIA'den maaş alan, yani CIA'e angaje bir casustu. Alparslan Türkeş'in bu şekilde CIA'e angaje olduğunu gösteren bir delil bulunmuyor. Ancak CIA ajanlarıyla Türkeş arasında yıllar boyunca benzer ilişkiler tesis edilmişti. Örneğin Ruzi'nin kızı Zülfiye ile Türkeş'in kızı Çağrı'nın arkadaş olduğunu biliyoruz.³¹³

Peki nasıl tanışmıştı Ruzi ve Türkeş? Daha önce 6. bölümde Türkeş'in 1948-1950 arasında kontrgerilla eğitimi için ABD'de bulunduğunu, 1955 ve 1958 yılları arasında da benzer bir eğitim için Washington'da kaldığını söylemiştik. Ruzi ile Türkeş arasındaki ilişki de Türkeş'in ikinci ABD yolculuğunda başladı. Ruzi Nazar'ın yakın arkadaşı Enver Altaylı'nın ifadesiyle ilişki ağı şu şekilde: "MAH (MİT'ten önce istihbarat faaliyeti yürüten Milli Emniyet Hizmetleri. Y.N.) başbakana bağlı olarak çalışan

308 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s. 258

309 A.g.e., s.258

310 A.g.e., s.266

311 A.g.e., s.265

312 Murat Yetkin, *Meraklısı için Entrikalar Kitabı*, Doğan Kitap, 9. Baskı, 2017, s. 33

313 Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Kitabevi, 6. Baskı, 2016, s. 354

ancak bir kuruluş yasası olmayan fiili bir teşkilattı. İşte CIA, 50'li yılların başında bu örgütle işbirliği yapmaya başlamıştı. Ruzi de Fuat Doğu'yla (MİT'in 1965'ten 1971'e kadar müsteşarlığını yapacak isim. Y.N.) ABD'de CIA'deki istihbarat eğitimi sırasında Türkes aracılığıyla tanışmıştı. Ruzi, Washington'a eğitim için gelen NATO üyesi ülkelerin subaylarına Sovyetler Birliği ve milliyetler meselesi konusunda zaman zaman dersler veriyordu. Türkes ile Fuat Doğu Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer almasından, Türkiye-ABD işbirliğinden yanaydı."³¹⁴

1959 yılında CIA Türkiye İstasyonu'nda görevlendirilen Ruzi, 1970 yılına kadar Türkiye'de kaldı. Ankara'da görev yaptığı sürede kâğıt üzerindeki görevi bile bir casus olduğunun delili gibiydi: Sovyetler'le mücadele konularında Ankara'daki ABD Büyükelçisi ile Amerikan askeri heyeti (TUSLOG) komutanı arasında irtibat görevlisi.³¹⁵

Ruzi Nazar, 1960'lı yıllarda İslamcı hareketin nasıl büyü-yüp geliştiğini gözlemledi, Kanlı Pazar, Kayseri olayları gibi provokasyonlarda Türkiye'de bulundu. Bu sırada MAH'ın son müsteşarı Ziya Selışık ve 1965'ten 1971'e kadar kritik yıllarda MİT'in başında bulunan Fuat Doğu'ya yakın mesai yaptı. Aynı yıllar Alparslan Türkes'in de subaylık üniformasını çıkararak siyasete girdiği yıllardı. Tüm bunlar yaşanırken, Türkes'in yanında Ruzi Nazar da vardı. Bu isimlerin hepsi birbiriyle ABD'de, Pentagon'da süren eğitimde tanışmıştı.

Öte yandan 1944'te ünlü Turancılık davasından yargılanan Türkes ile 1960'lı yıllarda siyasete giren Türkes arasında fikri farklılıklar gözleniyor. Bu farklılıkların başını da milliyetçi hareketin İslamcılıkla kurduğu ilişkideki değişim çekiyor.

Antikomünist Cephenin Vurucu Gücü Türkes Siyaset Sahnesinde

"27 Mayıs'ın kudretli komutanı" Alparslan Türkes'in Milli Birlik Komitesi içinde Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun ekibi tarafından tasfiye edilmesiyle beraber Türkes'in sivil hayatının kapısı aralandı. Hindistan'daki sürgün yıllarının ardından

³¹⁴ A.g.e., s.355

³¹⁵ Murat Yetkin, *Meraklısı için Entrikalar Kitabı*, Doğan Kitap, 9. Baskı, 2017, s. 37

Türkiye'ye dönen Türkeş, kendisini Talat Aydemir cuntasının içinde buldu. Türkeş, Aydemir cuntasının içine girmemişti ama cuntadan haberdardı. Aydemir ve arkadaşlarının 21 Mayıs 1963 tarihinde giriştikleri darbe teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanınca Ankara'da iki ayrı Sıkıyönetim Mahkemesi kuruldu. Talat Aydemir ve arkadaşları darbe hazırlığının Türkeş tarafından ihbar edildiğini iddia ediyordu.³¹⁶ Bu iddiaya karşı *Sabah* gazetesinden Hulusi Turgut'un yıllar sonra 1995'te Alparslan Türkeş'le yaptığı röportajda Türkeş şunları söylüyor: "Bana bu şekilde iftiralarda bulundular. Oysa anılarımın diğer bölümünde de anlattım, ihtilal haberleri bana dört ayrı kanaldan geldi. Bu haberler geldiği sırada yanımda milletvekili arkadaşlarım vardı. Onlar aynı akşam kendi liderlerini haberdar etmişler. Konu, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkan Vekili ve Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer tarafından da Başbakan İsmet İnönü'ye ulaştırılmış. İsmet Paşa telefonla bu haberi alınca 'O herif hakkında her gün ihtilal ihbarları geliyor' demiş, yatmış, uyumuş. Talat Aydemir daha sonra kendi hatıralarında rahmetli Fuat Uluç ile aramızda geçen telefon konuşmasını biraz mübalağalı anlatıyor. Oysa benim ihbarım söz konusu değil, her şey orta yerde cereyan etti. Darbe gecesı, evimde muhtelif partilere mensup milletvekilleri vardı. Subaylardan, emekli subaylardan haberler geldikçe onlar da heyecanlanıp, bizim evden hemen ayrıldılar. Başlarının çaresine bakmaya gittiler."³¹⁷

Hem Türkeş'in hem de Ruzi Nazar'ın hatıratından satır araları bizlere bir şey gösteriyor. Türkiye siyasetinin en radikal isimlerinden biri olarak Alparslan Türkeş, ABD ve onun casuslarıyla izaha muhtaç bir ilişki içinde. Dahası, Milli Birlik Komitesi tarafından tasfiye edilmesine rağmen, hem emekli hem de muvazzaf subaylar Türkeş'in evine girip çıkabiliyor. Yani Türkeş'in, TSK'den ayrılmasına rağmen TSK içindeki ilişkilerini sürdürdüğü ortada. Sadece TSK içinde değil, aynı zamanda milletvekilleriyle de diyalogu güçlü bir isim Türkeş. 27 Mayıs'ın kudretli komutanı olarak bilinen bu isimle DP geleceğini sahiplenen AP milletvekillerinin görüşürken çekinmesi

316 Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, 1. Baskı, 1995, s. 382

317 A.g.e., s.384

beklenir. Ancak tam tersi, Türkiye'in AP içinde görüştüğü hatta yönlendirdiği çok sayıda AP milletvekili de bulunuyor. Aynı zamanda Türkiye'in MİT Müsteşarı Fuat Doğu ile de irtibatı olduğunu, bu irtibatın da ABD'deki bir istihbarat eğitiminden kaynaklandığını biliyoruz. "Böyle bir kişinin siyasete atılması, dahası parti kurması, egemen güçlere rağmen değil, bizzat egemen güçlerin himayesinde gerçekleşmiştir" demek muhtemelen yanlış bir değerlendirme olmaz.

'Uçan Kuşlara Bile Komünist Diyorsunuz'

Türkeş'in anılarından, CKMP'de doğrudan Türkiye'le yakın çalışan isimler olduğunu biliyoruz. Aynı dönemde Türkiye'ye hem CKMP'den hem de AP'den davetler geldiğini de... Ancak CKMP'den gelen davetler kendisini genel başkan olarak görmek istedikleri yönünde olunca, Türkiye, aktif siyasete bu partiden girer.

Talat Aydemir davasından dört ay hapis yatan Türkiye, çıktıktan sonra siyaset dünyasıyla ilişkisini sürdürür. 1965'teki AP kongresinde, arkadaşlarına Saadettin Bilgiç'in desteklenmesi talimatı vermişse de o kongrede Süleyman Demirel AP Genel Başkanı seçilir.³¹⁸ İhtilalin en popüler isminin sivil siyasete girerken mevcut partilerden birinden milletvekili olması tuhaf kaçacağından Türkiye'de parti kurma fikri gelişir. O sırada Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) Genel Başkanlığı'ndan ayrılmasıyla birlikte CKMP başsız kalır. Milli Birlik Komitesi'nin tasfiye ettiği 14 ismin dokuzuyla birlikte CKMP'ye giren Türkiye, 1 Ağustos 1965'te bu partiye genel başkan seçilir. 10 Ekim 1965'te girilen genel seçimlerde partisi yüzde 2.24 oy alır ve Türkiye'in milletvekilliği kariyeri de başlar. Antikomünist cepheye AP'nin ardından CKMP de böylece eklenir. Türkiye'in, parlamentoda İsmet İnönü'yle olan ilişkisi zamanın ruhunu ve antikomünist cephede CHP'nin tavrını özetler nitelikte: "İsmet Paşa'nın bende iz bırakan çok konuşmaları var. Mesela kürsüye çıkar, bizi azarlar, isim vermeden bize çatardı. Mesela zaman zaman birtakım olayları anlatır, konuşmasını şöyle sürdürürdü: Gökte yem aramak için uçan kuşlara bile komünist diyorsunuz."³¹⁹

318 A.g.e., s.388

319 A.g.e., s.396

‘Türkiye İşçi Partisi’nin Kısaltılmışı TİP, Bizimki de KİP Olsun’

CKMP, her ne kadar Genel Başkan Alparslan Türkeş olsa da, hafızalarda “Osman Bölükbaşı’nın Partisi” olarak yer etmişti. Ancak CKMP geleneği Türkeş’in arzu ettiği çizgide değildi. Bu geleneğin yükünü taşımak istemeyen Türkeş, partinin adının değişmesi için arkadaşlarına talimat verdi. Burada Türkeş’in partisinin, 1965 seçimleriyle birlikte Meclis’e giren Türkiye İşçi Partisi’nin tam karşısında konumlanmak istediği anlaşıyor. Türkeş partinin adının tartışıldığı günlerden bir anekdotu şöyle anlatıyor: “Partimize yeni bir hava vermek için hazırlıklarımızı tamamlayıp, il başkanlarını Ankara’ya çağırdık. Rıfat Baykal, ‘Partinin adını Köylü İşçi Partisi yapalım, kısaltılmışı da KİP olsun’ dedi. Amblem olarak da bozkurtu önerdi. Baykal’ın önerisinde şöyle de bir gerekçe vardı: Türkiye İşçi Partisi’nin kısaltılmışı TİP, bizimki de KİP olsun.”³²⁰

TİP’e karşı takıntı seviyesinde bir karşıtlıkla kurulan partinin adının daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olmasına, bozkurt ise logo olarak zor olacağından partinin logosunun 3 hilal olmasına karar verildi. 1969 yılında Adana’da toplanan Büyük Kurultay’da partinin adı MHP, amblemi de 3 hilal oldu.

Partinin ilk hedefi, giderek devrimcileşen üniversite gençliğinin karşısında antikomünist bir gençlik teşkilatı kurmak oldu: “Biz özellikle üniversite gençliğini Marksizme karşı daima uyardık. Marksizmin toplumlara acı çektiğini, iddia edildiği gibi mutluluk vermediğini daima anlatmaya ve ispatlamaya çalıştık. Marksizmin, Sovyet emperyalizminin bir silahı olarak kullanıldığını, daima gençlere anlattım. Rusya’nın Boğazları ele geçirmek için Türkiye’yi işgal etmek amacıyla Marksizmi bir araç olarak kullandıklarını söyledim. (...) O dönemlerde Türkiye çapında 250 bin genci eğittik. Gençleri Ankara’da seminerlerden geçiriyorduk. Türkiye’yi 10 bölgeye ayırdık. Her bölgeye eğitimci adıyla yetiştirilmiş öğretmenler tayin ettik. Bunların altlarına otomobiller verdik. Bu işleri, rahmetli Gün Sazak’la beraber organize ettik.”³²¹

Parti yöneticilerinin hemen hepsinin asker kökenli olduğu, genel başkanının MİT müsteşarıyla mesai arkadaşı olduğu

320 A.g.e., s.399

321 A.g.e., s.404

MHP, sadece yüzde 2.24'lük oyuyla, Türkiye çapında 250 bin gence ideolojik bir eğitim veriyor, eğitimcilerin altına da otomobil çekebiliyordu. Üstelik aynı dönemde *Hergün* adında bir günlük gazeteyi çıkaracak kaynağa bir biçimde ulaşabilmişlerdi. Peki parayı nasıl ve nereden buluyorlardı?

Açık seçik bir kaynak yok. Ancak Türkiye'de birtakım sermaye sahiplerinin Türkeş'i ve MHP'yi finanse ettiği biliniyor. O kadar ki, yıllar sonra bir emekli subay ve milletvekili olan Türkeş'in Almanya'da 3 ayrı bankada hesapları ortaya çıkıyor. 15 Şubat 2001 tarihinde *Milliyet* gazetesinden Ersan Tatar imzalı haber şu şekilde:

"İngiltere'deki 'gizli serveti' çocukları arasında miras kavgasına, MHP'de 'kapatılınz' paniğine neden olan Alparslan Türkeş'in 1980 öncesinde Almanya'da 3 ayrı bankada hesap açtirdığı tespit edildi.

Türkeş, Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Konfederasyonu'nun (Türk Federasyon) Genel Müfettişliği'ne atadığı Enver Altaylı'yı Almanya'ya gönderdikten sonra buradaki BfG, Commerzbank ve Deutsche Bank isimli üç bankada hesap açtı. İşte Türkeş'in Alman bankalarında açtığı hesapların numaraları:

* Alparslan Türkeş; Hesap No:10243246 BLZ: 37010111, 5000 Köln 50, Bank für Gemeinwirtschaft (BfG)

* Alparslan Türkeş; 6000 Frankfurt / Main 1, Postfach 5954; Commerzbank. Hesap No: 400/63 - 750828

* Alparslan Türkeş; Deutschebank, Köln, Nesap No: 3873852"

Türkeş'in Altaylı'ya 22 Temmuz 1976'da yazdığı mektuptan ise Başbuğ'un bu hesaplarına yüklü miktarda para girip çıktığı ve Türk Federasyon Genel Müfettişi olarak Almanya'ya giden Enver Altaylı'nın bu hesapların koordinesinden sorumlu olduğu anlaşıldı. Türkeş, MHP ana davasının delilleri arasında da gösterilen mektupta Altaylı'ya şunları yazdı: "Sizin faaliyetlerinize bütün zamanınızı sarf ettiğinizi ve başka bir meslekte yaşamınız için gelir elde etme olanağınızın olmadığını biliyorum. Bizim için önemli olan, maddi olanaklarımıza rağmen faaliyetlerimizin kesintisiz devam etmesidir. Bundan dolayı sen

yaşamın için benim BfG Köln'deki özel banka hesabımdan her ay 2000 mark çekebilirsin.”³²²

2001 krizinin patlak vermesinden sadece 4 gün önce ortaya çıkan haber siyaset dünyasında yeterince konuşulamadı. Ancak MHP'den konuya ilişkin bir yalanlama da gelmedi. Dönemin TBMM İdare Amiri Ahmet Çakar “Alparslan Türkeş ile kim uğraşırsa kazdığı kuyuya kendisi düşer. Herkes bu konuda dikkatli olmalıdır. Eğer böyle fazla giderse o zaman herkesin gizlisini araştırır, biz de dünyaya rezil ederiz. Herkes haddini bilmeli” dedi.

Çakar, Türkeş'in yurtdışında parası olup olmadığı yolundaki haberlerin doğru araştırılması gerektiğini belirterek “Türkeş'in yurtdışında parasının olması kimseyi ilgilendirmez. Herkes, kendi gizli hesabına baksın” diye konuştu.³²³

Öte yandan Türkeş'in Almanya'daki banka hesaplarının Enver Altaylı tarafından işletildiğine dikkat etmek gerekir. Altaylı, aynı zamanda bu bölümün başında hikâyesini anlattığımız Ruzi Nazar'ın anılarını kaleme alan, onun en yakın arkadaşlarının başında geliyordu. Ancak Enver Altaylı'ya bu noktada ayrı bir başlık açmak, MHP'nin kuruluş aşamasında bulduğu kaynağı sorgularken yardımcı olacaktır.

322 Ersan Atar, “Türkeş'in gizli hesapları”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Şubat 2001: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/turkes-in-gizli-hesaplari-5290416>

323 A.g.e.

12. BÖLÜM

ANTİKOMÜNİST CEPHEDE DEVLET PARMAĞI: MÜCADELE BİRLİĞİ

Türkiye'nin 1945'ten sonraki antikomünist rejim deneyiminin "milliyetçiler" üstbaşlığıyla örgütlendiğinden bahsetmiştik. Bugün "İslamcı" olarak andığımız hareket, kendisini 1950'li yıllarda bu şekilde ifade etmiyor, "milliyetçi" demeyi daha uygun buluyordu. Bunun dışında aynı yıllarda politik angajmanları da olan Nurculuk ve Süleymancılık gibi İslami ekoller de yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Ancak bu ekolleri salt bir politik mücadele deneyiminden ziyade, bu politik mücadelenin bir yan unsuru olarak görmek daha doğru olacaktır.

Öte yandan bu İslami ekoller dışında kalan yani cemaat bağlantısı olmayan ya da zayıf olan antikomünistler genel olarak kendisini "milliyetçi" camianın içinde tanımlıyordu. Nitekim 50'li yılların antikomünist teşkilatı Türk Milliyetçiler Derneği Türkçü-Turancılar ile mukaddesatçıları bir araya getiriyordu. Bu yıllardaki milliyetçilik yorumu daha çok "Moskof gâvuru"na karşı milli vatanın korunması şeklinde cereyan ettiğinden, ABD ile düşmanca bir tutum gözlemlemiyoruz. Hatta milliyetçi yazında ABD daha çok "dost ve müttefik ülke" olarak yerini alıyor. Ayrıca II. Dünya Savaşı döneminde, Nazi Almanyası'nın etkisinde kalan ve Nihal Atsız'da temsil olan İrkçi-Turancı bir milliyetçilik de 1950'li yıllardaki milliyetçi hareketi tanımlayamaz. 50'li yıllar milliyetçiliği komünizmin yumuşak karnı olarak görülen din ile milleti bir araya getirmeye çalışır ve bu fikrin Türkiye'deki yansıması Türk-İslam sentezidir. Bu fikir,

kendisini Osman Yüksel Serdengeçti'nin meşhur "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman" ifadesinde gösterir. Türkiye'nin egemen güçlerinin Türk - İslam sentezine alan açmasıyla birlikte Cumhuriyetin laiklik düşüncesi de yıllar yılı aşınacaktır. Antikomünist hareketlerin büyük çoğunluğu, yoğun biçimde güvenlik kaygılı olduklarından son derece otoriter bir görünüme sahip olmaları ortak özellikleridir. Ancak fikri düzeyde bazen Türkçülüğün bazense İslamcılığın ağır basması antikomünist hareketlerin farklılaştığı temel konuyu oluşturur.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise bu kökten büyüyen gövdede çeşitli dallar olarak nitelendirilebilecek İslamcı hareketler kendi bağımsız çizgilerini oluşturma gayreti içine girdiler. Nitekim Milli Görüş hareketi, böyle bir siyasal gelenekten güç alır. Bunun yanı sıra MHP de, AP de aynı geleneğin dallarından bir diğeridir. Milli Görüş hareketini, Türkiye sağından tümüyle koparıp, onu memleketin Müslüman kimliğinin bir parçası görerek, merkezden çıkarıp çevreye yerleştirmek bu nedenle yanlış bir değerlendirme olur. Genel olarak İslamcı hareket, dar anlamda Milli Görüş hareketi, düzenin karşısında değil, tam aksine müesses nizamın bahçesinde, sınıf siyaseti üzerinden yükselen sola karşı konumlandırılmış, kurudukça sulanan, uzadıkça budanan bir ağaca benzer. Müesses nizamın yönetme pratiği kendisini güncelledikçe, Milli Görüş hareketinin de benzer biçimde güncelleneceğini tarih bize gösterir. Dolayısıyla bir İslamcı parlamenter hareket olarak Milli Görüş, ülkenin siyasi yelpazesinin en sağında yer alan radikal bir çizgidir. Karşısında ona direnecek bir sol hareketin yokluğunda müesses nizamı tümüyle ele geçirme ihtirası olması, bu hareketi yer yer egemenlerle çatışma içindeymiş gibi görmemize yol açar. Nitekim 90'lı yıllarda yaşanan da benzer bir süreçtir. Halbuki İslamcılık, yükselen sola karşı beslenip büyütülen faşizmin bu topraklara özgü yorumlarından biriydi. 2010'lu yılların ikinci yarısında, solun yokluğunda düzenin tümünü ele geçirdikten sonra MHP ile el ele vererek kurdukları rejim de İslamcı hareketin faşist rengini en net gösteren dönem oldu.

Bu haliyle antikomünist kök, ülkücülük, İslamcılık gibi dallar üretti. Fakat bu iki dalın yanında, başkaca akımlar da aynı kökten üremiştir. Türkiye'nin siyasi yelpazesinde on yıllar boyunca yerini koruyamasa da, içinde bulunan isimler Türk

siyasal hayatına damga vurdu. Bu hareketlerden biri 1964'ten 1980'e kadar varlığını sürdüren "Mücadele Birliği" veya bir diğer adıyla "Yeniden Milli Mücadele Hareketi"ydi. Soğuk Savaş'ın kültürel boyutuna dair çalışmalarıyla bilinen Torben Gülstorff antikomünist örgütleri üç türe ayırır.³²⁴ Bunlardan ilki ulusal çapta faaliyet gösteren neo-nazi veya radikal milliyetçi örgütlerdir. Bunların uluslararası bağlantıları diğer türlere görece zayıftır. Burada uluslararası bağlantıdan kasıt, finansman sorunlarının çözümünde alınan destekten çok hareketin küresel vizyonu olmamasından kaynaklanır. Türkiye için düşünersek Ülkü Ocakları, Gülstorff'un bahsettiği bu kategoride değerlendirilebilir. İkinci çeşidi, dini veya kültürel gruplardır. Dini veya kültürel çevrenin el verdiği ölçüde uluslararasılaşma potansiyeli bulunur. Katolik, Protestan veya Müslüman olabilirler. Nurcu akımlar bu kategoride değerlendirilebilir. Üçüncü türü ise zaman zaman eski devlet görevlilerinin de yer aldığı, aksiyoner olmaktan ziyade yönetici pozisyonundaki elitlerin bir araya gelerek oluşturduğu örgütlerdir. Mücadele Birliği'nde uluslararası bağlantıların zayıf olduğu, hareketin sadece ulusal çapta faaliyet yürüttüğü gözlemlendiğinden, antikomünist hareketlerden ilkinde daha yakın olduğu söylenebilir.³²⁵

1960'tan 80'e kadar irili ufaklı pek çok benzer hareket mevcuttur ancak Mücadeleciler'in önemini Türk siyasal hayatına "hediye ettiği" kadroları oluşturur. Mücadeleciler içinde kimler yok ki; Cemil Çiçek, Melih Gökçek, Hüseyin Gülerce, Ahmet Taşgetiren, Taha Akyol, Ömer Ziya Belviranlı, Halil Şıvgın, Atilla Yayla, Burhan Özfatura ve daha fazlası...³²⁶

Bizim de Bir Doktrinimiz Olsun: İlmî Sağ

Türk sağındaki makasın milliyetçiler ve mukaddesatçılar olarak ayrılmaya başladığı yıllarda Mücadele Birliği bir

324 Torben Gülstorff, Warming up a Cooling War An Introductory Guide on the CIAS and Other Globally Operating Anticommunist Networks at the Beginning of the Cold War Decade of Detene, Working Paper, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2015'ten aktaran: Ekin Kadir Selçuk, *Mücadeleciler*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2021, s. 15

325 Ekin Kadir Selçuk, *Mücadeleciler*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2021, s. 15

326 Abdullah Kutalmış Yalçın, *Türk Siyasal Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi*, Journal of Universal History Studies, 2021, s. 83: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1758094>

makasın iki ayrı kolunu da kapsamaya çalıştığı için önemlidir. Mücadele Birliği'nin bir diğer önemi ise kendiliğinden ortaya çıkmaktan çok, devlet aygıtını yöneten egemen güçlerin desteğiyle kurulmuş olmasıdır. Bunu, hareketin önde gelen isimlerinden ve daha sonra AKP hükümetlerinde bakanlık yapacak olan Cemil Çiçek, yıllar sonra 2002'de *Yeni Şafak* gazetesinde Mustafa Karaalioğlu'na şu şekilde söylüyor "Yeniden Milli Mücadele devletin ilgisi ve bilgisi dahilinde kurulan bir teşkilattır. Ben orada belli bir süre bulundum ve neticede bazı şeyleri de görüp erken ayrılanlardayım. O neviden gruplar, günün Soğuk Savaş şartları altında kıymet-i harbiyesi olan gruplardı zaten."³²⁷

Türk sağı için pek de bilinmez bir durum olmayan Mücadele Birliği'nin devletle yarı organik ilişkisi, o dönemin şartlarında aslında devletin İslamcı örgütleri desteklediğine ilişkin de önemli bir veri sunuyor.

Mücadele Birliği Derneği adıyla 18 Kasım 1967 tarihinde dernek statüsünde kurulan örgütün üyeleri büyük ölçüde bekâr genç erkeklerden oluşuyordu. Örgütün kitlesellik yönü zayıftı, yani geniş kitlelere hitap etmekte zorlanıyordu. Buna karşılık örgütün öne çıkan faaliyeti olarak *Yeniden Milli Mücadele* adıyla çıkan dergiyi görüyoruz. Bu nedenle bu örgüt, "Yeniden Milli Mücadeleciler" ya da kısa adıyla Mücadeleciler olarak da anılıyor. Henüz Ülkü Ocakları ve MHP'nin, ayrıca Milli Nizam Partisi'nin kurulmadığı Türkiye'de faaliyete başlayan örgüt Erbakan ve Türkeş'in siyaset sahnesine çıkmasının ardından zayıflasa da yayın faaliyetiyle 1980'e kadar İslamcı harekete etki etmeyi başardı. Hatta o kadar ki, kurulduğu 1967 yılında henüz ortada Ülkü Ocakları gibi bir teşkilat olmadığı için yazar Hüseyin Özalp tarafından sağ cephenin Dev-Genç'i olarak adlandırılmıştı.³²⁸ Bu durum yıllar yılı İslamcı hareketin aşamadığı bir soruna dönüşür. 1965 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 14 milletvekiliyle Meclis'e girmesiyle birlikte antikomünist hareketler kendi doktrinlerini yaratma hedefiyle çeşitli terörizm tartışmalar yürütmeye çalıştılar. Bu durum, bir yandan da

327 Mustafa Karaalioğlu, "Yeniden Milli Mücadele Devletin Bilgisi Dahilinde kurulmuştur", *Yeni Şafak*, 16 Haziran 2002

328 Abdullah Kutalmış Yalçın, *Türk Siyasal Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi*, Journal of Universal History Studies, 2021, s. 85: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1758094>

antikomünist cephenin doğum yarası gibiydi. Kendi fikrini, karşıtı üzerinden tanımlayan bu çizginin, iktidar perspektifi hep eksik kaldı. Antikomünist hareketlerin hedefi iktidarda kalarak solun iktidarının önüne geçmekti. Buna Mücadeleciler de dahildir. Onlar, sol doktrinlerin, üniversite gençliği içinde yarattığı etkiyi görerek, kendi doktrinlerini yaratmaya çalıştılar ve fikir hayatımıza “İlmî sağ” denen kavramı en azından belirli bir çevrenin bileceği kadar tanıttılar. 3 Şubat 1970 tarihli *Yeniden Milli Mücadele* dergisi İlmî Sağ şu şekilde tanımlıyor: “İlmî sağ, sadece sola karşı bir protesto hareketi değil, bizzat millet ideolojik yapısının ilimleşmesi ve hareketlenmesidir.”³²⁹

Çoğunluğu İslamcı olan antikomünist dergilerin hemen hepsinde deyim yerindeyse bu “kompleksli dil” rahatlıkla göze çarpar. Dergiler kendi fikirlerini tanıtırken sadece sola karşı bir protesto hareketi olmadıklarını vurgulamak ihtiyacı hissederler. Bunun altını da çeşitli kavramlarla doldurmaya çalışırlar. Burada hareketin motivasyonu, antikomünist cephenin de bir doktrini olduğu takdirde, Dev-Genç gibi sosyalist hareketlere gençliğin sempatisinin azalacağı beklentisidir. Ancak “bizim de bir doktrinimiz olsun” denerek çıkılan bu yolda, fikrin altyapısı entelektüel bir katkıyla doldurulmadığı için sonu hüsrarla biter. İlmî Sağ kavramı da sonu hüsrarla bitmekle birlikte *Yeniden Milli Mücadele* dergisinde haftalarca tartışılmıştır. Dergi, 3 Şubat 1970’ten 23 Haziran 1970’e dek çıkan 21 sayı boyunca İlmî Sağ kavramını ikişer sayfadan oluşacak şekilde anlatıyor. İlk 15-16 sayıda insanın doğuştan sahip olduğu tabiatına ilişkin atıflarla donatılan tefrikada, imanın, ideolojinin temeli olduğu iddia ediliyor. Dolayısıyla dinlerin kendisi de birer ideolojiye dönüşüyor; Hristiyan ideolojisi, İslam ideolojisi, Yahudi İdeolojisi (Siyonizm) gibi... Bunlar dışında duyageldiğimiz sosyalizm, faşizm, liberalizm gibi ideolojiler, din temelli ideolojilerin, çoğunlukla da siyonizmin uydurmalarından oluşuyor. Dergi 9. sayısında ideolojilere dünyevi bir kategori yaratarak sağ ve solu tanımlıyor ve solcuların imanının zayıf olduğu şu şekilde ifade buluyor: “İdeolojiler de ikiye ayrılır: Sağ ideolojiler, sol ideolojiler... İnsan düşüncesi, kâinat ve hayat hakkındaki büyük suale yanlış cevabı vermişse, akide (doktrin) vehimle

329 İlmî Sağ, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 3 Şubat 1970, 1. Sayı, s. 2

kararır ve sol olur. Kâinat ve hayat hakkındaki ana suale doğru cevabı bulan düşünce berraklaşır ve sağ akide haline gelir.”³³⁰

Kurnazca bir metotla, gerçek iman sahiplerinin sağcı, iman sahibi olmayanların solcu oldukları bu şekilde iddia ediliyor. Bu arada kapitalizmi de sol bir ideoloji olarak tarif ediyor. Dolayısıyla dünyanın iki kutbunu oluşturan sosyalizm de kapitalizm de aslında solcular tarafından savunulan rejimlere dönüşüveriyor. Sağa ise dünyevi olan değil uhrevi olan din kalıyor. Böylece dinin tekeline üzerine alan sağ, sola karşı Allah’ı savunan bir fikre dönüştürülüyor. Nitekim, imanın her yaratılanın duygu dünyasında olduğu fikrinden hareketle, insan tabiatına uygun ideolojinin sağcılık olduğu sayfalarca anlatılıyor: “Bugünün iki vahşi solu yani kapitalizm de komünizm de aynı akıbete uğrayacaktır. Bu iki solun bünyesinde vuku bulacak sarsıntılar ve buhranlar yeni bir cemiyeti hazırlayacak, sol ideolojilerin bu iki tipi de devirlerini doldurup tarih olacaklardır. Zira, eşyanın, insanın ve cemiyetin tabi olduğu kanunlar değişmez.”³³¹

Böylece, sağcılık fikri dünyada hali hazırda çalışan bütün ideolojilerden apayrı bir yere konumlandırılıyor. Bu sayede Mücadeleciler aslında oldukları gibi düzen koruyucusu değil, düzen karşıtı bir zırha bürünüyor. Tefrikanın sonu ise şu paragrafla bitiriliyor: “İnsanlık durdurulamaz bir süratle, sağ ideolojiye koşacaktır. Sağ ideolojinin hayat modelleri, insanlığın nihai ve tabii emniyet şekli olacaktır. Sağ ideoloji insanlığı, saadet hedefine götürmede tam bir başarı sağlayacaktır. Zira insanın yapısının kanuniyeti budur.”³³²

Her ne kadar bugünden bakıldığında ciddiye alınmayacak kadar çok boşlukları olsa da bu dil, İslamcı hareketin tarihine yayılmıştır. İslamcılar da gelenekleri boyunca kapitalizme de sosyalizme de karşıt söylem geliştirmişler fakat kendilerinin tam olarak nasıl bir sosyal ekonomik düzen tahayyül ettiklerini ya anlatamamışlardır ya da kendileri de böyle bir tahayyüllerinin olmadığını farkında değildir. Ancak yıllar sonra 90’lı yıllarda Erbakan’ın Refah Partisi “Adil Düzen” kavramıyla, hayallerindeki sosyoekonomik düzene ilişkin bir çerçeve çizmeye

330 İlmi Sağ, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 31 Mart 1970, 9. Sayı, s.2

331 İlmi Sağ, *Yeniden Milli Mücadele*, 23 Haziran 1970, 21. Sayı, s. 2

332 İlmi Sağ, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 23 Haziran 1970, 21. Sayı, s. 2

çalışmışsa da, ortaya hareketin kadrolarının bile anlamadığı bir sonuç çıkmıştı.

Mücadeleciler, sağda birlik arayışında olan, İslamcı tonu son derece koyu, sağ partilerin tümüne eşit mesafede görünen bir dernekti. Bu derneğin içinden Türkiye'nin yönetici kadrolarının çıkabilmesi, 3 büyük şehrin belediye başkanlığını yapmış Burhan Özfatura, Melih Gökçek, Ali Müfit Gürtuna gibi isimleri kendi çatısı altında toplayabilmesi övgüye değer. Ancak bu durum diğer yandan antikomünist cephenin entelektüel derinliğine ilişkin de fikir veriyor.

CIA ve MİT'in Ortak 'Mücadele Birliği'

İslamcıların, sadece komünizmle değil, cumhuriyetin kurucu değerleriyle doğrudan karşıtlıkları vardı. Fakat, 1960'lı ve 70'li yıllar itibarıyla, komünizme karşı kendine çelikten bir zırh örmek isteyen müesses nizam, İslamcı hareketlerin solun karşısında konumlanmasına alan açmış, Mücadeleciler gibi hareketleri desteklemişti. Dernek, çıkardığı *Yeniden Milli Mücadele* dergisiyle de İslamcılarının yıllarca kullanacağı malzemeyi onlara sundu. Antisemitizm bunlardan biriydi ki, dergi Yahudiliği tüm kötülüklerin anası olarak resmediyor, hem kapitalizmin hem komünizmin sol bir ideoloji olduğunu, Yahudilerin de solcuları desteklediğini iddia ediyordu. Bu dil uzun yıllar boyunca sahiplenildi.

Bu durum, elbette akıllara Nazilerle İslamcı akımlar arasındaki ilişkiyi de getiriyor. Önceki bölümlerde masaya yatırdığımız Ruzi Nazar'ın 1952'de ABD'ye yerleşerek CIA adına casusluk yapmaya başladığını, ilk görevinin de Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslümanlara seslenen radyoda çalışmak olduğunu ifade etmiştik. Bu hikâyeyi biraz daha detaylandıralım. Ruzi Nazar'la sağlığında röportaj da yapabilen gazeteci Murat Yetkin, CIA'in radyo faaliyetini şöyle anlatıyor: "CIA'in ilk stratejik görevlerinden birisi de Doğu Avrupa ve Orta Asya'ya antikomünist propaganda yayını yapacak radyo istasyonları kurulmasıydı. (...) Ruzi, Türkistan Lejyonu'yla³³³ da irtibat içinde olmuş bir başka Özbek Türkü, Baymirza Hayıt ile Orta Asya Türkçesiyle 'Azatlık Radyosu'

³³³ Nazilerin Sovyetler Birliği'nden kaçan veya esir alının Müslüman Türklerden kurduğu birlik. Bu birliğin içinde Ruzi Nazar da vardı.

dedikleri kurumun işletilmesinde aktif görev aldılar. Mesai arkadaşları arasında ilerideki yıllarda Türkiye’de CIA istasyon şefliği yapacak olan Paul Henze de vardı. Ruzi Nazar artık New York’ta yaşıyor, Columbia Üniversitesi kadrosunda görünüyor, makaleler yazıyor ve CIA tarafından kurulan radyoda hem metin yazarlığı hem de spikerlik yapıyordu. Bir görüşmemizde ‘Yayınlarınız nasıldı? Ne tür yayın yapıyordunuz? Amerika’nın Sesi gibi miydi?’ diye sordum. Amerika’nın Sesi, ABD Dışişleri’nin gözetiminde, özellikle o yıllarda tamamen resmi Amerikan propagandası yapan bir yayın çizgisindeydi. ‘Yok’ dedi Özbek aksanıyla Nazar; ‘Amerikanın Avazı legal yayın yapar idi, biz daha başka işlerdik’. Yani özetle legal / yasal yollardan açıklanamayacak işler yapıyorlardı.”³³⁴

Azatlık Radyosu tüm Orta Asya’ya yasadışı yollarla Münih ve New York üzerinden yayın yapan, CIA tarafından kurulan ve kontrol edilen, hatta personelin bile CIA mensuplarından seçildiği antikomünist bir propaganda faaliyetiydi. İlginçtir, bu radyonun, *Yeniden Milli Mücadele* dergisinde de sık sık haberleri yapılıyor, radyo Türkiye’ye de tanıtılıyordu. Örneğin derginin 1 Eylül 1970 tarihli 31. sayısındaki “Azatlık kapatılıyor mu” başlıklı haber şu şekilde: “Rus ve Çin zulmü altında inliyen Türkistan’ın hür dünyaya feryadını ulaştırmak için çırpınan bir radyo vardır. Almanya’nın Münih şehrinde yayın yapan bu radyonun adı Azatlık. Ne acıdır ki, son Alman-Sovyet görüşmeleri esnasında, imkânsızlıklar içinde kıvranan Azatlık’ın ısrarla kapatılması istenmiştir. Anne tarafından Yahudi olan Willy Brandt’ın (Dönemin Batı Almanya başbakanından bahsediyor. Y.N.) Rusların teklifini müspet karşıladığı ve kapatılacağına dair teminat verdiği sızan haberler arasındadır.”³³⁵

Cemil Çiçek’in devletle irtibatı olduğunu söylediği Yeniden Milli Mücadele hareketi, CIA’nın Azatlık Radyosu’ndan övgüyle bahsediyor, hatta imkânsızlıklar içinde kıvrandığını iddia ediyor. Onu kapatmaya çalışan ise ancak bir Yahudi olabileceğinden Almanya’nın sosyal demokrat başbakanı suçlanıyor. Aynı dönemde MİT Müsteşarı ise daha önce “Ben MİT Müsteşarlığı

334 Murat Yetkin, *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*, Doğan Kitap, 9. Baskı, 2017, s.33

335 “Azatlık kapatılıyor mu”, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 1 Eylül 1970, 31. Sayı, s. 16

yapmadım, ben CIA Türkiye şubesinin başındaydım” diye Fuat Doğu.

Antisemitist İslamcılık Filistin’e Ne Diyor?

Türkiye İslamcılığının sıkça kullandığı antisemitist (Yahudi karşıtı. Y.N.) dil, 1960’lı ve 1970’li yıllarda hareketin yaygınlık kazanmasıyla beraber zirve yapar. Genel olarak İslamcı dergilerin dilinde kapitalizmin de komünizmin de bir Yahudi icadı olduğuna ilişkin iddialar göze çarpar. Buna göre iki sistemi de kusursuz biçimde yönlendirebilen Yahudiler, doğal olarak gündelik hayatın en basit sorunlarından, küresel ölçekteki krizlere kadar tüm olumsuzlukların nedenidir. Mesela hükümette antikomünistler var ve meyve sebze zam mı geldi, sorumlu Yahudilerdir. *Yeniden Milli Mücadele* dergisi, 9 Haziran 1970’te yayımlanan 19. sayısı, kapağını “Zamlar kime kâr sağlıyor” sorusuna ayırır: “Bilindiği üzere bugün memleketimizde 3900 civarındaki ithalat ve ihracat firmalarından asgari 3500’ü azınlıkların elindedir. Onlar ellerindeki kotaları geciktirerek, millet ihtiyaçlarının karşılanması bakımından, zaruri ithal mallarını, yurda getirmemekte veya getirip piyasaya arz etmemektedir. Talebin fazla oluşu bu nevi mallarda fiyat yükselişine müncer olmaktadır. Hatta Yahudi kota sahipleri, ellerindeki kotaları bir yıl geciktirmekte, bu senenin kotasını gelecek yıl kullanmaktadır. Böylece memlekette karaborsa meydana gelmektedir. Bu durum Yahudinin menfaati icabıdır.”³³⁶

Enflasyon bile hükümetin beceriksizliğinden değil, Yahudinin hainliğinden kaynaklanmaktadır. Zaten piyasayı tümüyle Yahudiler yönetmektedir. Bu dil elbette yer yer Naziler veya Hitler hakkında övgü dolu yazıların basılmasına da yol açacaktı. Yahudiler, her şeyi yönlendirebilecek kadar güçlü oldukları gibi, komünistler de Yahudiler için çalışan ajanlardır. “Sahte Amerikan düşmanlığı yaparak memlekette anarşi çıkaranların aslında bir tür Yahudi uşağı olduğu su götürmez bir hakikattir. Her komünist mutlak Yahudi ajanıdır.”³³⁷

336 “Personel Kanunu ve Zamlar”, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 9 Haziran 1970, 19. Sayı, s. 8-9

337 “Yahudi Aron’un itirafı”, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 1 Eylül 1970, 31. Sayı, s. 16

Bu vb. ifadelerle dolu derginin 1980'e kadar 528 sayı basıldığı, kendine özgü bir harekete dönüştüğü, içinden Türkiye'yi yönetecek kadroların yetiştiği ya da bir dönem harekete bulaştığı unutulmamalı. Dolayısıyla karşımızda alelade bir dergiden ziyade Türkiye sağına rengini vermiş bir hareketten bahsediyoruz.

Ancak böyle bir antisemitist dil beraberinde bir çelişkiyi de taşıyor; 1970'lerin başı itibariyle İslamcılar Filistin'e ne diyordu? Zira o yıllarda henüz Müslüman Kardeşler'e angaje Hamas kurulmamıştı. Filistin direnişi El-Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) gibi İslamcı olmayan örgütler tarafından temsil ediliyordu. *Yeniden Milli Mücadele* dergisinin Yahudi nefreti düşünüldüğünde sosyalist FHKC'ye değilse bile Yaser Arafat'ın El-Fetih'ine sahip çıkması beklenmez mi? Hayır! Filistin Direnişi'ne Türkiye'deki İslamcıların ilgisi ancak Filistin'de İslamcı hareketler özellikle de Hamas kurulduktan sonra artacaktı. Henüz 1970'li yılların başında İslamcılarının gündeminde Filistin meselesi en azından şimdiki kadar yoktu. O kadar ki, Ekim 1973'te başlayan Mısır-Suriye ve İsrail arasında yaşanan savaşa pek çok İslamcı dergi sayfalarında yer bile ayırmamıştı. Hatta *Yeniden Milli Mücadele* dergisine göre Yaser Arafat Yahudiydi: "El Fetih'in kurucusu Yaser Arafat Yahudi'dir: 25 Ocak 1970 tarihli 'EPOCA' dergisinde Yaser Arafat'ın kim olduğuna dair son derece şaşırtıcı ve fakat gerçek bir haber çıktı. Bu habere göre teşkilatın başı ve kurucusu Yaser Arafat 42 sene evvel Kudüs'te doğmuştur ve annesi Yahudidir. (...) Türk basınında ilk defa açıkladığımız bu son derece elim hadise üzerine, milli mücadelemiz yönünden düşünmeli ve kelimenin gerçek anlamında milli olmayan rehber ve kadroların mücadeleyi nasıl dejenere ettiklerini unutmamalıyız."³³⁸

Dergi, böylece okuyucularını Arafat'a karşı uyarıyor, onun, aslında Yahudi olduğunu ima ederek El-Fetih'in Filistin davasının bir kurmaca olduğunu söylüyordu. Aynı dönemde Arafat'ı destekleyen İslamcılar da yok değildi ancak yaygınlık kazanmış, istikrarlı biçimde çıkan yayınlarda Filistin Direnişi'nin en önemli lideri sayılabilecek Arafat ya görmezden geliniyor ya da

338 "Düşman Silahlanmakta Uyanınız", *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 17 Şubat 1970, 3. Sayı, s. 7

karalanmaya çalışılıyordu. Buradan İslamcılarının aslında İsrail dostu olduğu gibi bir anlam çıkmamalı. İsrail İslamcı dergilerde her dönemde nefretle anılan bir devlet olarak kayıtlara geçer. Ancak İsrail Filistin bağlamında değil, “Dünyayı yöneten güçler” bağlamında ele alınır. Böylece Filistin Direnişi savsaklanır.

Öte yandan İslamcı yayınlarda yazılanlara bakacak olursak İsrail elbette komünizmin de destekçisidir. Bugünden bakıldığında akla hayale sığmaz gibi görünür ancak 1960’lı ve 70’li yılların İslamcı yazarları arasında İsrail’in komünist destekçisi olduğu sıkça dillendirilir. Tersinden, komünistlerin de İsrail destekçisi olduğu söylenir. Hatta 1948’de kurulan İsrail aslında birtakım komünistler tarafından kurulmuştur. Yıllar yılı siyonizmle komünizmi birleştiren ve İslamcı basının sıkça kullanacağı kavramı yaratan isim Cevat Rifat Atilhan olacaktır; Kızıl Siyonizm. “Bütün yakın şarkı, bütün Arap Dünyası’nı olduğu kadar memleketimizi de ciddi surette tehdit eden bir tehlike karşısındayız. Bu tehlike ‘kızıl siyonizm’dir.”³³⁹

Bu husus 2002’de Filistin Dostları Girişimi’nin kurucularından olan Hamza Türkmen tarafından da ifade edilir. Geçmişte Milli Türk Talebe Birliği’nde ve Yeniden Milli Mücadele hareketinde bulunan Türkmen, yıllar sonra 2018’de *Gerçek Hayat* dergisine verdiği mülakatta Yahudilerle Siyonizmi ayırt edemediklerini şöyle ifade ediyor: “Biz görece özgürlük ortamını 1945’ten sonra gördük. Bu esnada genelkurmay kökenli Cevat Rifat Atilhan’ın kitapları gündeme geldi. Masonluğu, Yahudiliği, Yahudi düşmanlığını anlatan kitaplardı bunlar. Bu kitaplar 50’li 60’lı yıllardaki dindar kesimin kafasında Siyonizmden çok Yahudiliğe karşı fikir oluşturdu. Yahudilik ve Siyonizmi ayırt etmeyen, Siyonistlerin her yaptığı şeyi Yahudiliğe bağlayan bir yaklaşımdı. Bizim kesimin zaten yazar çizeri çok sınırlıydı. Yahudilik ve Filistin’le ilgili bilgilerimiz buradan geldi. Bu da sadece Yahudi düşmanlığı temelinde bir İsrail algısı oluşturdu. Siyonizm ise ırkçılık, ulusçuluk yani dini ulusa dönüştürme projesiydi. Oysa bu projeyi anlamak yerine konuyu sadece Yahudi dini karşıtlığı bazında ele alan bir anlayış sarmıştı bizi. Her taşın altında Yahudi olduğunu anlatan rivayetler de

339 Cevat Rifat Atilhan, “Filistin için Cihadı Mukaddes”, *Sebilürreşad Dergisi*, Mayıs 1948, 1. Sayı, s. 7

buldular. 70'li yıllara girdiğimizde dünyayı Yahudiler idare ediyor diye düşünülüyordu. Ama daha sonraki iç tartışmalardan sonra *Yeniden Milli Mücadele* mecmuasında 'Siyonizm emperyalizmin bir çeşididir' başlıklı bir başyazı ile işlenince, Siyonizm küresel kapitalizmin kullandığı bir versiyona indirilmiş oldu. Bu yazıdan sonra İslamcılar Siyonizmle, Kudüs'ün işgali, Filistin'in işgali meselesi ile yazılarıyla yeniden ciddi olarak ilgilendi."³⁴⁰

Dolayısıyla henüz 60'lı yılların İslamcı yayınlarındaki dilin antisemitist olduğu, günümüzde İslamcılar tarafından da fark edilmiştir. Hareketin 1945'ten sonra Soğuk Savaş'la birlikte yaygınlık kazanmasından itibaren İslamcı ya da o dönemki adlarıyla mukaddesatçı veya milliyetçi düşünsel faaliyeti açık açık antisemitisttir. Burada kurucu dil, Hamza Türkmen'in de söylediği gibi Cevat Rifat Atilhan'a aitti. Ancak kendisinin 1967 yılındaki ölümünden sonra da İslamcı basın, Atilhan'dan bir kahraman gibi bahsetmeye devam etti.

340 Emeti Saruhan, "Solcular Filistin'e Gerilla Olmaya Gitti", *Gerçek Hayat Dergisi*, 3 Eylül 2018: <http://www.gercekhayat.com.tr/dosya/solcular-filistine-gerilla-olmaya-gitti/>

13. BÖLÜM

12 MART'IN YANINDA GENÇ SUBAYLARIN KARŞISINDA İSLAMCILIK

21. yüzyıldan geçmişe bakıldığında İslamcılarının politik duruşları yanlış değerlendiriliyor. Özellikle 1980'den sonra İslamcılık bir politik duruş olarak değil sadece bir kimlik olarak ele alındığı için İslamcılar azınlığı temsil eden mazlum ve mağdur bir kitleye dönüşüyor. İslamcı olmayan hak savunucularının İslamcılar hakkındaki bu "iyi niyetli" görüşleri politik değerlendirmelerin de akamete uğramasının önemli nedenlerinden biri. İktidarın merkezinde pozisyon alan Kemalist, elitist, ceberrut devletin karşısında bu devletin baskıladığı ve hayatta kalmaya çalışan bir kimlik olarak tasavvur edilen İslamcılık, böylece demokrasi güçlerinin bileşeni haline geliyor. İslamcılığın antikomünist rejimin lokomotifi olduğu ve sınıf siyaseti üzerinden yükselen sola karşı silah olarak kullanıldığı 1960'lı ve 70'li yıllarda hiç kimse İslamcılarını demokrasi mücadelesinin bir bileşeni saymaya yeltenmedi. Bu tuhaf tutum 1980'den sonra ortaya çıkacaktı.

Ancak yine bu tuhaf tutum, tarihin deforme edilmesine de neden oldu. İslamcılık, merkezin içine giremediği için çevrede konumlanan, iktidar ilişkilerinden bağımsız, dininde diyanetinde insanların oluşturduğu, çoğu zaman askerin hışmına uğramış bir gariban hareket gibi resmedildi. Halbuki 1970'li yıllar esaslı biçimde değerlendirildiğinde durumun bunun tam tersi olduğu görülecektir. Öte yandan şu uyarıyı yapmakta da fayda var; 70'li yılların Türkiye'sinin özellikle ilk yarısında egemen güçler

arasında da belli ölçeklerde çatışma yaşanmaktadır. Bu çatışmanın bir neticesi olarak zaman zaman İslamcılara karşı Milli Nizam Partisi'nin kapatılması örneğinde olduğu gibi baskı uygulandığı görülüyor. Ancak özellikle 12 Mart 1971 darbesinden sonra kurulan yeni düzen, 12 Eylül'e dek, İslamcılığı meşru bir rejim aparatı olarak görmektedir. Üstelik buna asker de dahildi...

İslamcılar Askeri Vesayete Hep mi Karşıydı?

"Askeri vesayet" kavramının popülerleşmesi 2000'li yıllara denk gelir. 28 Şubat sürecinin ardından demokrat kesimlerin İslamcılarla birlikte ortaya attığı ve popülerleştirdiği bu kavramın gerçekte bağları kopuk sayılamaz. Adına askeri vesayet demek doğru mudur? Tartışılabilir. Ancak su götürmez gerçek, Türkiye'de düzenin çarklarını döndüren en büyük gücün TSK olmasıdır. Sosyalist devrimciler, İslamcılardan çok daha önce, özellikle 1960'lı ve 70'li yıllardan bu yana rejimin içinde TSK'nin pozisyonunu detaylarıyla ele alan çalışmalara imza attılar. Kimi devrimciler, TSK içinde örgütlenilmesi gerektiğini söylediler ve böylece askeri müdahale yoluyla iktidara gelmeyi arzuladılar, kimi devrimciler bu metodu tümüyle reddettiler. Ancak bu ikili tavrın kırılma noktası 12 Mart darbesi oldu. 12 Mart darbesinden önce askeri darbe metodunu benimseyen Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi isimlerin bu yöndeki fikirleri 12 Mart'tan sonra eski itibarını kaybetti. Çünkü TSK içinde 27 Mayıs'tan kalma sol Kemalist subayların büyük çoğunluğu tasfiye edilmeye başlandı. Sağcılaşan TSK, 9 yıl sonra 12 Eylül'de emir komuta zinciri içinde iktidara geldiğinde solun tümüyle tasfiye edildiği bambaşka bir rejim inşası için kolları sıvayacaktı.

Ancak 1960'lı yıllar için TSK'nin görüntüsü daha karmaşıktır. Bugünlerden farklı olarak subaylar lojmanlar yerine halkın içinde konakladığı için halkın politik eğilimlerinden subayların da etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla subayların benimsediği tek bir fikirden bahsetmek mümkün değil. Öte yandan subayların, kentli, ücretli kesimlerle aynı sınıftan olması ve bu kesimlerin cumhuriyetin kurucu değerleriyle barışık düşünce dünyaları, 1970'e dek TSK'nin içinde devrimci subaylar vakasının nedenlerinden sayılabilir. Sol Kemalist veya sosyalist olarak adlandıracağımız bu subayların 12 Mart

darbesinin ardından tasfiye edilmesi, memleketteki sol Kemalist fikirlerin de büyük hasar almasına neden oldu. Sanırım sol Kemalist fikirlere dönük ikinci en büyük darbe 90'lı yıllarda Uğur Mumcu, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Ahmet Taner Kışlalı, Turan Dursun, Necip Hablemitoğlu, Çetin Emeç gibi aydınların katlidir. 2010'lu yıllara gelindiğinde sol-Kemalizme sempatiyle bakan kitleler fikirlerinin sağlamasını yapabilecekleri aydınlardan mahrum kaldıkça savruldular. 2020'li yıllarda sol-Kemalizmin derinliğini kaybettiğini söylemek yanlış olmaz.

1960'ların sonu 70'lerin başı itibariyle özellikle genç subaylar içinde, devrimci gençliğin yükselen sesine omuz veren bir dil göze çarpar. Bunun sembolik örneklerinden biri 17 Aralık 1969'da dönemin gazetelerinde yayımlanan Subaylar Bildirisi'dir. Devrimci gençlerin faili meçhul suikastlarla öldürülmesine karşı hazırlanan bildiri şu şekilde: "Halkımıza bildiririz! Senden yana olanları bir bir vurmaya başladılar. Yiğit halkım. Önce Vedat'ı öldürdüler. Alacakaranlıkta. 'Bağımsız Türkiye' demişti Vedat. Sonra Mehmet'i vurdular, sonra Taylan'ı. 'Türk halkı ezilmekten kurtulsun' demişti Taylan'la Mehmet. Sonra bir gece bir başka Mehmet, sonra bir gece bir yiğit Battal. Sandılar ki, durdururuz ihanet barikatlarıyla bu coşkun seli. Sandılar ki, söndürürüz salyalarımızla, yanan ateşi. Oysa söner miydi bu kızgın ateş? Durur muydu Milli Kurtuluş Savaşımız? Bu savaş şunun bunun değil ki, dursun. Bu savaş bir avuç insanın değildi ki, dursun. Bu savaş senin; bu savaş ezilenlerin. Bu savaş Mustafa Kemal'in savaşı; ama yetsin artık bu alçakça katliam, bitsin artık bu zulüm. Sahipsiz bildikleri Devrim'i köşe başlarında yok etmeye kalkanların karşısına yeni Mehmet'ler, yeni Vedat'lar, yeni Taylan'lar dikilecektir. Bunu bilsinler. Bunu anlasınlar ezenlerin kulakları. İplerini tutan elleri kıracak güçler de vardır Türkiye'de. Meydan boş değildir. Tüfeklerimizdeki mermi, mermilerimizdeki barut, yüreklerimizdeki ateş yeter size. Milli Kurtuluş Savaşımızın en büyük dayanağı yiğit halkımızsa, onun yumruğu devrimci gençliktir. Onun yumruğu bizleriz. Gece yarılarından alacakaranlıklarda, gençliğe sıkılan kurşun gerçekte Mustafa Kemal'e sıkılıyor. Yiğit halkım, tabancayı tutan bir uşaksa eğer, tetiği çeken seni ezen, tetiği çeken seni sömüren, senin yoksulluğundan yana olandır. Bağımsız

Türkiye diye vuruldular. Yüce Türk halkı, senden yana olanları vuranlara, 'Artık yeter, dur!' diyoruz ve devrimci şarkımızı bir kere, bin kere daha birlikte söylüyoruz. Ne değişir, isterse kesilsin devrimcilerin başları birer birer. Oysa bir yasadır bu, mümkünü yok! Devrimciler ölür, devrimler sürer."³⁴¹

TSK'deki genç subayların içindeki böyle bir devrimci damarın varlığının üst rütbelerde tedirginlik yaratması da olağandır. 27 Mayıs darbesinin ardından düzenin içine monte edilen Milli Güvenlik Kurulu'nda kuvvet komutanları, cumhurbaşkanı ve hükümet temsilcileri bir araya geldiğinde temel gündem maddelerinden biri söz konusu genç subaylar olacaktır. Dolayısıyla 12 Mart öncesinde kuvvet komutanları da tedirgindir. Zira genç subayların isteklerinin tam karşısında konumlanmaları halinde, muhtemel bir kalkışmada kendilerinin de silahların hedefi olacağından endişelenirler. Sadece bu değil, Milli Güvenlik Kurulu üyesi, üst rütbeli generaller genç subaylarla aynı fikirde de değildir. "Komünizm tehlikesinin" üzerine daha sert tedbirlerle gidilmesini isteyen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Başbakan Süleyman Demirel'i bu konuda yetersiz ve hatalı görürler. Demirel'in ne derece antikomünist olduğunu anlattık ancak icraatta toplumun geniş kesimlerinin sempatisini kazanan solun tasfiyesi sivillere bırakılmayacak kadar önemli bir konuydu. Nitekim solun üzerine sert tedbirlerle giden 12 Mart darbesini hazırlayanlar da Milli Güvenlik Kurulu üyeleridir. Bu üyelerden biri olan dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, anılarında 12 Mart'a giderken gözlediklerini şu şekilde aktarıyor: "1971 yılına girildiğinde Silahlı Kuvvetlerce yapılacak bir müdahale beklenir ve hatta bazı çevrelerce farklı amaçlarla da olsa (çok gariptir bazen hem aşırı solcular hem işadamları askeri müdahale isterler – tabii sonunda solcular kaybeder, işadamları yararlanırlar) istenir hale gelmeye başlamıştır."³⁴²

Dolayısıyla 12 Mart öncesi için TSK'yi yekpare bir güç olarak resmetmek gerçeğe aykırı sayılabilir. Öte yandan sermayedarların bile ordudan bir müdahale beklediği, müdahalenin sonunda sermayedarların kazandığını 12 Mart'ın en yetkili

341 "69 Deniz Subayı Katilleri Suçladı", *Milliyet Gazetesi*, 17 Aralık 1969

342 Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, 1. Baskı, 1985, s.217

komutanlarının ağzından böylece okuyoruz. Ordunun üst kademesiyle alt kademesi arasındaki gerilim, genç subayların sol hareketlere dönük sempatisine karşılık, generallerin antikomünist hareketlere alan açması dönemin ruhunu anlamak açısından önemli. Muhsin Batur, 12 Mart öncesinde sol Kemalist hareketlerin özellikle orgeneral ve korgeneral altı rütbelerde yaygınlık kazandığını, bu subayların özellikle Ankara'da görev yapmasının tehlikelerini, generallerin de bu hareketlere karşı teyakkuza olduğunu şöyle anlatıyor: "Silahlı Kuvvetlerin Ankara Grubunda en yüksek rütbeli subay Korgeneral Atıf Erçikan'dı. Örgüt içinde Tüm ve Tuğgeneraller ve çok sayıda albay vardı. Zaten Korg. Atıf Erçikan her toplantıya katılıyor, Albayları tahrik edici konuşmalar yapıyor ve ertesi sabah ilk iş olarak ele alınan konuları Genelkurmay Başkanı'na rapor ediyordu. Zannedirim 12 Mart'tan sonra evinin bombalanması kendisinin bu oynak ve güvenilmez tutumundan olsa gerek."³⁴³

Bu haliyle 12 Mart öncesinde ordu içindeki çatışmalar nedeniyle "Ordu kimin safında, solcu mu yoksa sağcı mı" diye sormak doğru olmaz. Genç subayların sol Kemalist çizgiye yakın konumuna karşılık, generallerin pozisyonu düzenin antikomünist biçimde yeniden restore edilmesi idi. Dolayısıyla İslamcı faaliyetler, generallere daha yakın bir görüntü içindeydi. Örneğin Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın, 61 Anayasası'nın getirdiği "aşırı özgürlüklerden" Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında sıkça şikâyet ettiğini Muhsin Batur'un anılarından öğreniyoruz. Batur'un kaleme aldığı bir bildiri (21 Kasım muhtırası şeklinde de anılır. Y.N.) Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a iletmesinin ardından 28 Aralık 1970'te Milli Güvenlik Kurulu toplanarak, hem ordudaki hem de ülkedeki gidişatı değerlendirir. Org. Tağmaç'ın bu toplantıdaki değerlendirmesi şu şekilde: "Muhtıra; durumu eleştirmiş ve Silahlı Kuvvetler'deki huzursuzluğu belirtmiştir, katılıyorum. Ancak bundan evvel de defalarca söyledim, esas sebep; Anayasa'nın getirdiği aşırı hürriyetlerdir. Basın, TRT, çeşitli kitap vs.'nin tesirinden Silahlı Kuvvetleri durum böyle giderse kurtaramayız. Anayasamızın mutlaka değiştirilmesi lazımdır."³⁴⁴

343 A.g.e., s. 218

344 A.g.e., s. 213

Siviller hadi deyince anayasayı değiştiremeyeceklerine göre bunun süngü zoruyla yapılması gerektiği kısa süre içinde üzerinde uzlaşılan bir konuya dönüşür. Memlekette özgürlükten şikâyet edilen faklı bir dönemdir bu dönem. Bu müdahalede yavaş kalındığı takdirde, Silahlı Kuvvetler içinden bir başka ekip harekete geçecektir ki bu hareket, düzenin egemenleri tarafından istenmez. Zaten Org. Muhsin Batur'un ifade ettiği "işadamları da müdahale istiyor" ifadesindeki kasıt budur.

Türkiye'nin parlamenter rejimi, TSK'deki bu kutuplaşma içinde yolunu bulmaya çalışırken, İslamcılar başta olmak üzere antikomünist faaliyetlerin açık biçimde generallerden yana tavır koyduğu görülür.

12 Mart 1971'in ardından 1-2 ay geçtikten sonra yeni rejimin antikomünist rengi ortaya daha net çıkınca, İslamcı basın, 12 Mart'ı kutlamaya başlar. Örneğin, Şulebaş stil örtünmenin mucidi Şule Yüksel Şenler'in başyazarlığını yaptığı *Seher Vakti* dergisinin 1971 Haziran sayısında kapakta bir Türk genci tasvir edilir. Gencin sırtında bir masada bir Sovyet ajanı kurulmuştur. Gencin konuşma balonunda "Amma da uyumuşum, sırtımda sanki bir yük var" yazar. Gencin sırtındaki Sovyet ajanı da telefonda konuşurken karşısındakine şöyle söyler: "Alo... Moskova... Haberler çok kötü... Gevşek yönetimde işimiz çok iyiydi ama sıkıyönetimde iflasa doğru gidiyoruz."³⁴⁵

Sıkıyönetimin sosyalist devrimcilerin üzerine sert biçimde gitmesi İslamcı basının alkışlarıyla desteklenir. Derginin 12 Mart hakkındaki değerlendirmesi şu şekilde: "Son günlerde su yüzüne çıkan hadiseler, vatandaş olarak hepimizi üzüntüyle ve ibretle düşündürmekte. Demirel iktidarının aşırı bir tolerans şeklinde görünen gevşek idaresi zamanında, meğer yabancı ideolojiler gençlik arasında o derece yayılıp yerleşme imkânı bulmuş ki, bugün onlardan küçük bir azınlık da olsa bir kısmı, devleti yıkmak, devlet içinde devlet kurmak gibi cinnet derecesinde fikirlere kendilerini kaptırmış görünüyolar."³⁴⁶

Bu ifadelerle başlayan yazının devamında, 12 Mart darbesinin gerekçeleri bir bir meşrulaştırılıyor, darbenin ne kadar haklı olduğu anlatılıyor ve yazı okuyuculara şu uyarıyla bitiriliyor: "Şimdilik vatandaş olarak hepimize düşen vazife, her türlü

345 "Türk Gençliğinin Sırtında Kurulan İstismar İşletmesi İflas Ediyor", *Seher Vakti Dergisi*, 1 Haziran 1971, s.5

346 A.g.e., s.5

taşkınlıktan, aşırı hareketlerden şiddetle kaçınarak, neticeyi sabırla beklemek, bu arada Sıkı Yönetim'in ifa ettiği, milli vazifeye elimizdeki tüm imkânlarla kolaylık göstererek yardımcı olmak ve bundan sonrası için aile reisi, öğretmen ve idareci olarak, Türk Gençliği'ni asla ihmal etmemek, onu milli ruha bağlı bir ahlak ve ideolojiyle yetiştirmek gerektiğini şuuru muza iyice yerleştirmektedir."³⁴⁷

Denebilir ki, "askeri darbenin yarattığı iklim nedeniyle baskıdan kurtulmak adına bu vb. yazılar yayınlanmıştır". Hayır! Öyle değil, çünkü henüz 12 Mart darbesi olmadan önce de İslamcı dergiler, askere darbe çağrısı yapmaktaydı. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında açık açık bir askeri darbenin gerekliliği konuşulurken, *Yeniden Milli Mücadele* dergisi 16 Şubat 1971 tarihinde yayımlanan 55. sayısının kapağında Org. Memduh Tağmaç'ın fotoğrafını basıyor ve altına "Komünistlere Karşı Ordu Millet Elele" yazıyordu. Darbenin henüz Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında konuşulan bir senaryo olduğu düşünülürse, *Yeniden Milli Mücadele* dergisi ya öngörüsü yüksek bir birikimin elinden çıkıyordu ya da TSK içindeki bir kanatla derginin irtibatı bulunuyordu.

Muhsin Batur'un anılarından Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın solcuların TSK'nin komuta kademesi hakkındaki ithamlarına öfkelenildiğini biliyoruz. NATO'ya karşı olan devrimciler dergilerinde, bildirilerinde veya pankartlarında isim vermeden komuta kademesine faşist, satılmış, uşak vb. ifadeleriyle yükleniyor, Tağmaç da bu ithamlar karşısında 1971'in Kurban Bayramı'nda sert bir bayram mesajı yayımlıyor. Mesajda şu ifadeler yer veriliyor: "Kurulduğu günden beri büyük Türk milletinin namus ve şerefini temsil eden Ordu'ya hiç kimsenin bugünkü gibi haysızca dil uzattığını görmeyenler, bugün, milli mukaddesatın sembolü kışlaya, komutanlara satılmışlar, faşistler, uşaklar... gibi en iğrenç ifadelerle saldırıldığını ibret ve nefretle görmekte ve duymaktadırlar. Silahlı Kuvvetler'in de bu gerçek satılmışların düşmanca tecavüzlerine daha ne kadar sabırla mukavemet edeceğini kestirmek mümkün değildir."³⁴⁸

Bu bayram mesajının yayımlandığı hafta yayımlanan İslamcı çizgideki *Yeniden Milli Mücadele* dergisinin başyazısı şöyle başlıyor: "Rey endişesinin kirletmediği, sandalye arzusunun

347 A.g.e., s.5

348 "Genel Kurmay Başkanının Bayram Mesajı", *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 16 Şubat 1971, 56. Sayı, s.3

iğrençleştirmedığı bir ses, mübarek Kurban Bayramı boyunca milletimizin endişe ile kararan kalbine ümit ışığı tutuyordu. Milli ordunun en salahiyyetli temsilcisi tarafından, Türkiye'nin kesin gerçekleri şaşmaz bir katiyetle belirtiliyordu. Türk Orduları Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç Paşa, vatan hainlerinin milli orduya karşı giriştikleri köpekçe saldırıları bir sineği kovalayan kızgın bir adam edasıyla takbih etmekte idi.”³⁴⁹

Henüz ortada gerçekleşmiş bir askeri darbe söz konusu değil. Buna rağmen Org. Memduh Tağmaç'ın yükselen sol hareketi hedef alan bayram mesajına dayanarak Tağmaç kahraman ilan ediliyor. Zira o yıllar için TSK'nin komuta kademesine İslamcıların ilgisi son derece yoğun.

Tüm bunlara karşılık çeşitli nedenlerle dönemin şartları içinde birkaç aylığına hapse giren İslamcılar, yıllar yılı konuşuldu, suiistimal edildi.

Şule Yüksel Şenler Neden Hapse Girdi?

Aynı Kurban Bayramı'na Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın mesajı da damga vurdu. Tağmaç sola karşı ültimatom niteliğinde bir darbe tehdidi savururken, Sunay, İslamcıların kadınlara yaptığı “örtünün” çağrılarına ilişkin bir açıklama yayımladı: “Son zamanlarda bir kısım erkek ve kadın vatandaşlarımızın dış kıyafetlerinde görülen değişiklikler dikkati çekmekte ve söz konusu edilmektedir. Bu değişiklikleri bertaraf etmek ve önlemek için geleneklerimiz dinimizin esaslarını aşmamak ve Anayasamızın teminatı altında bulunan bu konuya ait devrim kanunlarını gözetmek zorundayız. Bu hususlarla ilgili olarak ifade etmek isterim; kadınların başlarının açıklığı veya elbiselerinin kısılgılığı yahut uzunluğu ile din arasında bir bağlantı kurulamaz. Kadının iffetini ve namusunu kıyafetinde değil, onun şeref ve haysiyet duygularında aramak lazımdır. Bu sebeple bazı yerlerde kız ve kadınlarımızın başlarını örtmeleri ve uzun elbise giymeleri için yapılan münasebetsiz teşebbüsleri yersiz ve mesnetsiz bulurum.”³⁵⁰

Bu açıklama, devletin en üst kademesinden yeni tip başörtüsü akımına karşı yapılan ilk açıklama sayılabilir. Bu açıklamanın

349 “Milli Ordunun Şuurlu İhtarı”, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 16 Şubat 1971, 56. Sayı, s.3

350 Yıldırım Uğur, “Sokağın Huzurunu Bozan Bir Yazarın Ardından”, *Serbestiyet.com*, 31 Ağustos 2019: <https://serbestiyet.com/yazarlar/sokagin-huzurunu-bozan-bir-yazarin-ardindan-3499/>

ardından devletin radarına giren Şule Yüksel Şenler, “Ağlayın ey Müslüman kardeşlerim ağlayın” yazısında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklandı ve 8 ay cezaevinde kaldı. Tutuklu kaldığı sürenin ikinci ayında Cevdet Sunay tarafından affedildiyse de Şenler, dik durarak affı kabul etmedi, cezasının 6 ayını daha hapiste geçirmeyi tercih etti. Fakat Şenler’in cezaevine girmesiyle başörtüsünün ilgisi yoktu. Hapse girmesine neden olan yazı Papa’nın Türkiye ziyaretine ilişkin. Suç isnat edilen bölüm şu şekilde: “Ve Papa 6. Paul, Müslüman Türk halkının bütün arzu ve isteğine rağmen Cumhurbaşkanımız ve Başbakanımız tarafından hararetle ve son derece samimi bir şekilde karşılandı... Ağlayın ki kardeşlerim, bugün Müslüman atalarımızın torunları olan bizler, bir Hristiyan liderinin önünde en büyük aşağılık duygusuyla saygı ile eğilen bir millet haline düştük.”³⁵¹

Her ne kadar Süleyman Demirel şikâyetçi olmasa da cumhurbaşkanına hakaret soruşturması resen açıldı. Bu yazı nedeniyle bir yazarı hapse atmak haksızca olacaktır. Ancak 12 Mart rejiminin sola en sert tedbirlerle gittiği böyle bir dönemde antikomünistlere hiçbir şey yapılmaması muhtemel ki, siyaseten hatalı görülmüştü. Bu 8 aylık hapis hayatı yıllarca konuşuldu, Şule Yüksel’in mağduriyeti nesilden nesile anlatıldı. 2019’da 81 yaşında hayata gözlerini yumduğunda bu 8 aylık hapis hayatı “başörtülü olduğu için hapse atıldı” denerek servis edildi.³⁵²

Şule Yüksel Şenler faslını kapatmadan önce vurgulamak gereken bazı hususlar var. Şenler bir mücadele insanı olarak İslamcı camia içinde saygı duyulan bir isim. Şenler’in bu saygıyı hak etmediği de söylenemez. Zira bugün sokakta gördüğümüz başörtüsü stiline mucidi kendisidir. Bu haliyle onun mücadelesi hayatımızın orta yerinde durduğu için önemlidir. Onun başörtüsü mücadelesi kendisine Atatürkçü diyen birçok isim tarafından gerçekler çarpıtılarak eleştirilir. Başörtüsü vakasının arkasında yatan sosyolojik resme bakılmadan Şenler ve onun gibi başörtüsü takan kadınlar bu kesimlerin taarruzuna uğrar.

351 A.g.e.

352 “Şule Yüksel Şenler Başörtüsünü Savunduğu İçin Hapis Yatmıştı”, Sabah Gazetesi, 28 Ağustos 2019: <https://www.sabah.com.tr/video/haber/sule-yuksel-senler-basortusunu-savundugu-icin-hapis-yatmisti-iste-sule-yuksel-senlerin-mucadelesi>

Şenler de süttten çıkmış ak kaşık mıydı? Tartışılır... Ama başörtüsünün yaygınlaşmasında Şenler kadar, bahsi geçen kesimlerin de etkisi olduğu reddedilemez. İslamcıların mağdurluk söyleminde mağdur olan kadındır, anadır, eştir, bacıdır. İslamcı erkeğin mağdurluğu istisnadır.

Fakat bu ahlak dile solcuların penceresinden bakıldığında haklı olarak ortada mağdurluk görülemez. Mağdurluk, egemene özgü bir lükstür. Muktedir olmayan mağdur da olamaz. İslamcılar da egemen siyasetin bir parçası olarak kendilerine dönük baskıyı solculara yapılan baskıyla kıyaslamaz. Çünkü muktedir olmayan solcu zaten mağdur da olamaz. Solcuya dönük baskı solcunun hak ettiği baskıdır. Buna karşılık, birkaç aylık hapis hayatının bahsini yapmak bile sosyalistler arasında zul sayılır. İşkence tezgâhlarından geçen sosyalistler hapishane de ödedikleri bedeli anlatmayı, geride idam sehplarında, faili meçhul suikastlarda yitirdikleri yoldaşlarına yapılmış bir ayıp gibi görür. Belki de bu nedenle, solcuların mağdurluğu sağcılar arasında pek bilinmez. Herhalde sosyalistler için “Memleketin en gururlu hareketidir” demek bu yüzden yanlış olmaz... Başka bir dünya hayaliyle yola çıkan bu gururlu insanlar, mağdur olmayı kendilerine hiç yakıştıramadılar. Kendilerini hep güzel, aydınlık geleceğin kurucuları olarak gördüler. Onlar, geride bıraktıkları yoldaşlarının isimlerini çocuklarına vererek yaşattılar mücadelelerini. En çok da Deniz ismini sevdiler...

Denizlerin İdamını İslamcılar Nasıl Karşıladi?

12 Mart darbesinden üç gün sonra yani 15 Mart 1971’de bir motosiklette Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan, diğer motosiklette ise Sinan Cemgil yola çıktılar. Sinan Cemgil daha sonra yol ayrımından Nurhak’a doğru yol aldı. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ile birlikte Sivas’a gitmekteyken motosikletleri bozuldu. Bir ihbar sonucu polislerin gelmesi üzerine çıkan çatışmada Aslan ile birbirlerini kaybettiler. Aslan, o esnada Elmalı’da iken Gezmiş, 16 Mart 1971 Salı günü Sivas’ın Gemerek ilçesinde etrafı sarılarak yakalandı ve Kayseri’ye getirildi. Buradan Ankara’ya zamanın İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu’nun makamına götürüldü. Yargılanması 16 Temmuz 1971 günü Altındağ Veteriner Okulu binasında Tuğgeneral Ali Elverdi başkanlığında

Baki Tuğ savcılığında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Askeri Mahkemesi'nde başlayıp 9 Ekim 1971 günü bitti. Deniz ve arkadaşları, 16 Temmuz 1971'de başlayan THKO-1 Davası'nda TCK'nin 146. maddesini ihlal ettikleri gerekçesiyle 9 Ekim 1971'de idam cezasına çarptırıldı.

Alternatifler içinde verilebilecek en ağır cezaya çarptırılan devrimci gençler için bu tarihten itibaren yoğun bir kampanya başlatıldı. Kamuoyu idamların Meclis'te onaylanmayacağını zannediyor, bu nedenle Denizler'in idamına ihtimal vermiyordu. Buna karşın idamların onaylanmaması için Meclis mektup bombardımanına tutuluyordu. Çok geniş çapta bir kampanya yürüyor, kamuoyu devrimci gençlerin idamına karşı duruyordu. Deniz Gezmiş ve arkadaşları ABD'li askerleri rehin aldığı dönemde CHP lideri İsmet İnönü, askerlerin öldürülmemesi halinde her şeye çare bulunacağını söylemişti. ABD'li askerler öldürülmedi, kampanyada bu durum hatırlatılıyor, Denizler'in kimseyi öldürmediği vurgulanıyordu. İnönü de kampanyaya destek veriyor, "Siyasi suçlarda idam cezasına karşıyım" diyordu. CHP bununla da kalmamış, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştu. İdamların beklendiği sırada bir umut ışığı 6 Nisan 1972'de Anayasa Mahkemesi'nden geldi. Mahkeme, idam kararını usulden bozmuştu. Herkes yeniden umutlandı. Kampanyalar hızlandı, sanatçılar da idamların durdurulması için seslerini duyurmaya başladı. Deniz Gezmiş'in arkadaşları Deniz'in babası Cemil Gezmiş'le birlikte senatörleri geziyor, imza topluyordu. Baba Cemil Gezmiş, o günleri şöyle anlatıyor: "33 senatöre ihtiyacımız var, 33 imzaya... 28'e kadar çıktık. Çocuklar çalışıyor arı gibi böyle... Onların evlerini mevrlerini dolaşıyorlar, avukatlar falan hepsi, imza topluyorlar. Anka Ajansı'nda oturuyoruz, Ankara'daki gökdelende. Dediler ki, Jandarma Genel Komutanı'nı vurmuşlar. Bunun üzerine paniğe kapıldılar. Senatörlerden telefonlar geldi. Aman benim imzamı sil. Ondan da mahrum kaldık. Elimiz ayağımız bağlı kaldı, hiçbir şey yapamadık."³⁵³

6 Mayıs 1972'de sabaha karşı idamlar gerçekleşti. İlk asılan Deniz Gezmiş'ti. Onun idamını arkadaşları Yusuf Aslan'a seyret-

353 12 Mart Belgeseli, 32.Gün Arşivi: https://www.youtube.com/watch?v=UcCKCx5G0dM&ab_channel=32.G%C3%BCnAr%C5%9Fivi

tirdiler, Yusuf'un idamını ise Hüseyin İnan seyretti. Deniz'in son sözleri şöyleydi: "Yaşasın tam bağımsız Türkiye! Yaşasın Marksizm Leninizmin yüce ideolojisi! Yaşasın Türk ve Kürt halklarının bağımsızlık mücadelesi! Kahrolsun emperyalizm! Yaşasın işçiler, köylüler!"

İslamcı çizgideki *Yeniden Milli Mücadele* dergisi, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamını şöyle duyurdu: "Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan haklarında verilen ölüm cezası, 6 Mayıs günü sabah saat 2:00-3:40 arasında Ankara Merkez Cezaevi'nin avlusunda infaz edilmiştir. (...) İnfaza sadece kanunda belirtilen şahıslar gelmişlerdir. Komünistler infazdan evvel yanlarına gelen imamı kabul etmemişler, bizim imamla ve dinle işimiz yoktur demişlerdir. Mahkemeler esnasında ihtiraslarından yanlarına yaklaşılamayan komünistler, ölüm korkusunun verdiği çöküntü ile ancak iki kişinin yardımlarıyla idam sehpasına getirilebilmişlerdir. Hepsinin rengi bozulmuş ve dizleri tutmaz bir halde idam sehpasına getirilmişler ve ceza infaz olunmuştur."³⁵⁴

354 "İdam Edildiler", *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 15 Mayıs 1972, 119. Sayı, s.

14. BÖLÜM

NURCULARIN YÜKSELİŞİ

Cumhuriyet tarihine damga vuran İslamcı hareketler arasında Nakşibendi tarikatı Halidi kolunu özel bir yere koymakta fayda var. Bu ekol, Şeyh Sait isyanı, Menemen Olayı gibi erken Cumhuriyet dönemindeki İslamcı ayaklanmalarda karşımıza çıkmıştı. 1930'lu yıllarda devletin, bu harekete karşı sert ve tavizsiz bir tutum içine girmesiyle birlikte, hareket güçten düştü. Yeniden doğuş 1950'lerde yaşanırken, 1960'larda daha önceki bölümlerde anlattığımız nedenlerle güçlenmeye başladı, içinden başbakanlar ve cumhurbaşkanları çıkardı.

Ancak tohumları Cumhuriyetten sonra atılan ve buna rağmen Nakşibendiler kadar güçlenen, bu nedenle üzerinde ayrıca durulması gereken bir diğer ekol Nurculuk oldu. Said Nursi'nin Risalelerine dayanan ve talebeleri tarafından yaygınlaştırılan bu ekol, kendisini bir tarikat olarak adlandırmıyor. Dolayısıyla Nurculukta Nakşibendilere benzer bir şeyh-mürit ilişkisi bulunmuyor. Belki de bu nedenle, hareket içi çatışmanın ve hizipleşmenin en yoğun olduğu İslami ekollerin de başında geliyor Nurcular. Bugün Said Nursi'nin yolunu takip ettiğini söyleyen ve kendisine Nurcu diyen irili ufaklı pek çok cemaat bulunuyor. Bu cemaatlerin yer yer başka partileri desteklediği de oluyor. Siyasetle yakın temas içinde olan Nurcular, bu nedenle 1970'li yılların en popüler İslami çevresi. Sık sık bölünmeleri de özellikle 1970'li yıllarda siyasetle kurdukları sıkı ilişkiden kaynaklanıyor. Koalisyonlar, bakanlık ve milletvekilliği pazarlıkları, Nurcuların bölünerek çoğalan bir İslami ekole dönüşmesine neden oluyor.

Nursi'den Sonra Nurculuk

23 Mart 1960'ta yurdun dört bir yanından Said Nursi'nin cenazesine gelen binlerce Nurcu'nun aklında "bundan sonra ne olacak" sorusu vardı. Cenaze töreni, Nurcuların bundan sonraki liderlerine ilişkin de fikir verecekti.

Urfa'ya gelen ziyaretçiler Said Nursi'nin en yakınlarından olan Zübeyir Gündüzalp, Bayram Yüksel, Mustafa Sungur, Tahiri Mutlu, Hüsrev Altınbaşak, Ceylan Çalışkan gibi "ağabeyler" tarafından karşılandı. Bu kişilerin hepsi, Said Nursi'yle kurdukları yakınlık dolayısıyla topluluğun saygın isimleriydi ancak hiçbirisi tek başına Nursi'nin boşluğunu dolduracak ağırlığa da sahip değildi.

Daha Said Nursi'nin sağlığında hizipleşmeler başlamış, Hüsrev Altınbaşak, Risalelerin Arap harfleriyle yazılıp dağıtılmasını savunan bir grubun lideri haline gelmişti. Bu nedenle bu gruba "Yazıcılar" adı verildi. Said Nursi'nin Risalelerin Latin alfabesiyle matbaalarda bastırılmasına izin verdikten sonra bu işleri yürütüp, Risaleleri yaygınlaştıranlara ise "Okuyucular" denmeye başlanacaktı. Nursi'nin 1960'taki cenazesinde henüz bir ihtilaf görünmese de bu vb. nüanslarla ayrılan "ağabeyler" cenaze törenini organize ediyordu. Sorun da buydu; şimdi ne olacaktı? Ağabeyler arasında en ağır top Zübeyir Gündüzalp'ti ancak diğer ağabeyler ona, Nursi'ye bağlandıkları gibi bağlanabilecek miydi?

Nurcuların bir kısmı cemaatin başına bir kişinin seçilmesini isterken, kimileri ise Said Nursi'nin sağlığında yanından ayrılmamış isimlerden oluşan bir İstişare Heyeti'nin yönetimi devralmasını savunuyordu. Süreç Zübeyir Gündüzalp'in liderliğinde bir istişare heyeti oluşturulmasıyla tatlıya bağlandı gibi görünse de o dönemde sayıları yüz bini aşan Nurcular arasında çekişmeler hız kazandı. Gündüzalp'in başında bulunduğu "ağabeyler konseyi", Yazıcıların lideri Hüsrev Altınbaşak tarafından eleştirilmeye başlandıkça, Okuyucular ve Yazıcılar arasındaki mesafe giderek arttı. Tüm bunlar yaşanırken, bir de iktidarda 27 Mayıs'ın Milli Birlik Komitesi bulunuyordu ki, bu da Nurcular açısından olumsuz bir diğer durumdu.

1965 seçimlerinde Nurcular, AP için oy vermekle kalmadı, seçimlerde aktif biçimde AP'nin kazanması için çalıştılar. AP ile

Nurcular arasındaki ilişki öylesine güçlendi ki, Nurcuların ana omurgası, Erbakan'ın Milli Nizam Partisi'ni kurmasına karşı çıktı, MNP-AP geriliminde AP'nin yanında saf tuttu.

Aynı dönemde cemaat ve tarikatlar açık faaliyete başladıklarından sadece Nurcular değil, Nurcuların dışında Nakşi liderler de adından söz ettirmeye başladı; İskenderpaşa'dan Mehmet Zahit Kotku, İsmailağa'dan Mahmut Ustaosmanoğlu, daha sonra Işıkçılar olarak anılan cemaatin lideri Hüseyin Hilmi Işık gibi isimler 60'lı ve 70'li yıllarda antikomünist atmosfer içinde kendilerini tanıttı, cemaatlerini yaygınlaştırdı. Nakşibendiliğin Halidi kolunda üreyen bu ekoller içinde İskenderpaşa cemaatinin lideri olan Mehmet Zahit Kotku daha çok akademisyen, teknokrat ve siyasetçi gençlerle yakından ilgilenerek cemaati içinden Necmettin Erbakan, Korkut Özal, Turgut Özal gibi isimleri yetiştirerek, cemaatinin devlet iltimaslarından faydalanmasını sağlayacaktı. Mahmut Ustaosmanoğlu liderliğindeki İsmailağa, daha ziyade yoksul semtlerde taraftar toplayacak, İslamcı hareketin kitle tabanını güçlendirecekti. Hüseyin Hilmi Işık liderliğindeki Işıkçılar, daha sonra İhlas Holding'i kuracaklar ve dini referanslarından çok paralarıyla konuşulacaklardı.

Aynı dönemde bir tarikat veya cemaat bağlantısı olmamakla beraber antikomünist mücadele içinde İslamcılar veya İslamcılarla aynı cephede bulunan birçok siyasi isim de bulunur. Örneğin MHP lideri Alparslan Türkeş'in 1945 yılındaki fikirleri ile 70'li yıllardaki fikirleri arasında İslami ton farkı dikkat çeker. Bunun dışında Aykut Edibali'nin liderliğindeki Yeniden Milli Mücadele veya Mücadele Birliği grubu yine cemaat veya tarikat bağlantısı zayıf olmakla birlikte kendi siyasi ekollerini oluşturabilen bir diğer İslamcı çevreydi.

Yani 60'lı ve 70'li yıllar, İslamcı hareketler için son derece bereketli yıllardı. Bu bereketi ise sola karşı kendilerini meşru bulan düzen içindeki birtakım egemenlerden alıyorlardı ki, daha önceki bölümlerde bundan bahsettik.

Milli Nizam'a Karşı Yeni Asya

Milli Nizam Partisi'nin kurulmasını önlemeyi başaramayan Nurcular, bu partiyi kendi hareketleri için uzun süre tehdit olarak gördüler. Zira güçlerini büyük ölçüde iktidardaki AP'ye ve

onun başkanı Süleyman Demirel'e dayandırıyor, MNP'nin kendi tabanlarını daraltacağını düşünüyorlardı. Bu amaçla, Nurcuların ağır toplarından Mehmet Kutlular'ın liderliğinde günlük *Yeni Asya* gazetesi, Demirel'in Boğaz Köprüsü'nün temelini attığı 21 Şubat 1970'te yayın hayatına başladı.

Yeni Asya adı zamanla cemaatle bir arada anılmaya başlandı. Zübeyir Gündüzalp liderliğindeki cemaat, *Yeni Asya* gazetesinin yayımlanmaya başlamasıyla birlikte Yeni Asya'cılar olarak bilindi.

12 Mart darbesi, İslamcı *Bugün* ve *Sabah* gazetelerini kapatınca *Yeni Asya*'nın okuyucu kitlesi bir anda genişledi. 12 Mart'ın başbakanı Nihat Erim *Yeni Asya*'yı kapatmak istemişse de, Yeni Asyacılar İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün'ün "çok sert yazıyorsunuz arkadaşlar" uyarısıyla yayın hayatına kesintisiz devam etti.³⁵⁵

Nurcular "Paşalar" tarafından himaye edilirken, solcuların payına Ziverbey Köşkü'ndeki işkence tezgâhları düşüyordu. Ancak tarih, Nurcuları bir ölümle daha sınadı; hareketin Said Nursi'nin ardından gelen lideri Zübeyir Gündüzalp, 12 Mart darbesinden hemen sonra 2 Nisan 1971'de öldü. Bu tarihten itibaren sayıları yüz binlerle ifade edilen Nurcuların liderlik sorunları, bölünmeleri de beraberinde getirecekti.

Erbakan 'Selamete' Türkiye'ye Dönüyor

Partisine kapatma davası açıldıktan hemen sonra, Necmettin Erbakan, sağlık sorunları gerekçesiyle İsviçre'ye gitti ve 12 Mart sürecinde İsviçre'de kaldı. Aynı süreçte Milli Nizam Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından 20 Mayıs 1971'de "Laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı olduğu" gerekçesiyle kapatıldı. Ancak bu kapanma olayının, darbeci generallerle İslamcı siyasetçiler arasına mesafe koyduğu düşünülmemeli. Örneğin MNP'li Hasan Aksay'ın, 12 Mart darbesine ilişkin "12 Mart'ta ordumuz yetişip anarşiyi durdurmasaydı, mevcut siyasetlerin elinden millet ve memleketimiz bir uçuruma yuvarlanırdı" değerlendirmesi, Milli Görüş'ün 12 Mart değerlendirmesini özetler niteliktedir.

355 Oral Çalışlar, *Fetullahçılığın Tarihi*, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2017, s. 49

Yine, kapatılan Türkiye İşçi Partisi'nin liderleri 15 yıla varan hapis cezalarına çarptırılırken, bu taarruz MNP yöneticilerini pas geçti. Hatta Necmettin Erbakan'ın İsviçre'de kaldığı dönemde Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Org. Turgut Sunalp'in İsviçre'ye giderek Erbakan'ın yurda dönmesi ve yeniden siyasi hayata dahil olması için görüştükleri ve teminatta bulundukları iddia edilir.³⁵⁶ Nitekim Erbakan'ın 12 Mart'ın hemen ardından Türkiye'ye dönmesi, 1980'de ise CHP'nin cumhurbaşkanı adayı Muhsin Batur'u desteklemesi iddiaları destekler niteliktedir.

Milli Nizam Partisi'nin kapatılmasından 1.5 yıl sonra 11 Ekim 1972'de hareket bu sefer Milli Selamet Partisi (MSP) adıyla yeni partisini kurar. Ancak dönemin hassaslığı nedeniyle genel başkan Necmettin Erbakan değil, bir süreliğine Süleyman Arif Emre olur. Emre'nin başkanlığında 1973 seçimlerine giren MSP yüzde 11.8'lik oy oranıyla önemli bir başarı elde eder. MSP'nin en çok oy aldığı 5 il, izleyen yıllarda Alevilere dönük katliamlarla ve saldırılarla anılacaktır. O iller ve MSP oyları şu şekilde: 1) Erzurum: % 29.5, 2) Elazığ: % 27.8, 3) Maraş: % 26.7, 4) Sivas: % 25.7, 5) Bingöl: % 25.5³⁵⁷

1973 seçimlerinin galibi, partisinin sol kanadının parlayan ismi Bülent Ecevit'in liderliğindeki CHP olur. Böylece Ecevit, CHP Genel Başkanlığı'nın doğum sancılarını 1973'te aldığı yüzde 33.3'le atlatır. Bu tarihten itibaren CHP'nin eski genel sekreteri yeni genel başkanı Ecevit, siyaset sahnesinde "Karaoğlan" olarak anılmaya başlayacak, adı dağlara yazılan önemli bir lidere dönüşecektir.

1973 seçimlerinin açık ara kaybedeni ise Süleyman Demirel ve AP'dir. 69 seçimlerinde yüzde 46.5 oyla tek başına iktidara gelen AP, 73 seçimlerinde ancak yüzde 29.8 oy alabilmişti. CHP, Meclis'te 46 sandalye artırırken, AP'nin sandalye sayısı 107 azalacaktır. Bu seçimle birlikte AP sağ siyasetteki baskın gücünü önemli ölçüde kaybedecek, antikomünist rejimin taşıyıcı gücü olmaktan çıkacaktır. Oylarının önemli kısmını daha sağdaki MHP ve MSP'ye kaptıran Demirel, bundan sonra 1980'e

356 Işıl Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan*, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2017, s. 68

357 https://tr.wikipedia.org/wiki/1973_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri

kadar ancak bu partileri bir araya getireceği Milliyetçi Cephe hükümetlerinde başbakanlık koltuğuna oturabilecektir.

Karaoğlan Geliyor

Türk siyasal hayatına damga vuran liderlerin başında belki de Bülent Ecevit geliyor. 1957’de milletvekili olarak girdiği Meclis’e 12 Eylül darbe dönemindeki yasaklı yıllar hariç tutulursa 2002’ye kadar milletvekili olarak devam etti. Ancak Ecevit’in asıl başarısı siyasi kariyerinin uzunluğundan çok, Türkiye’nin siyasi yelpazesini kendisine göre konumlandırmasından ileri geliyordu. Ecevit, halkla doğrudan temas kurmayı başarabildiği için geniş kitleler tarafından sahiplenildi. Halka doğrudan seslenebildiği için, seçkinlere, halkı sömürenlere karşı kendi sempati-zanlarını seferber edebildiği için halkçı, Karaoğlan gibi sıfatlarla anıldı. “Ne ezen ne ezilen, insanca hakça bir düzen” ve “Toprak işleyenin, su kullananın” gibi sloganlar Ecevit’in sol popülizmini özetler niteliktedir. Öte yandan Ecevit siyaseti, başlıca çelişkiyi sınıflar arasında değil de, halkla iktidar bloku arasında tanımladığı için Marksistler tarafından eleştirilmeye müsaittir.³⁵⁸ Nitekim 1977’den sonra yavaşça, 12 Eylül’den sonra ise daha keskin biçimde bu politikadan vazgeçecek, daha ziyade milli güvenlikçi bir siyasi hattı takip edecektir.

Ecevit, İslamcı hareketin de içinde bulunduğu antikomünist cephe için bir nefret objeksidir. İsmet İnönü’ye bile tahammül edilemeyen bu atmosferde, İnönü’den daha solda duran Ecevit, İslamcı basında büyük bir tehlike olarak anlatılır. Ecevit’in durdurulamamasının bedeli, dinsiz bir rejim inşası hatta komünizm olacaktır. Nitekim bu durum AP’nin “ortanın solu, komünizm yolu” sloganında vücut bulur. CHP’nin düzen dışı veya düzene alternatif söylemi, Ecevit’in popülerliğini artırırken, sağ siyaset büyük ölçüde düzenin bekçiliğini üstlenecek ve bu durum egemen güçlerden de destek bulacaktır. Genel olarak dönemin antikomünist konsepti, Ecevit benzeri sol popülist hareketlere tahammülsüzdür. Nitekim, 1970’li yıllar boyunca halk desteği açısından lider parti CHP olmasına rağmen, sağ, CHP karşısında konsolide olabilmeyi başarmış ve Ecevit’e iktidarı,

358 Bu konuda daha detaylı bilgi için Fatih Yaşlı’nın yazdığı *Halkçı Ecevit* kitabı incelenebilir.

gayrimeşru yolları da devreye sokarak vermek istememiştir. Milliyetçi Cephe hükümetleri bu tezi kanıtlar niteliktedir.

‘Eco ve Neco’ Koalisyonu

Ecevit siyasi kariyerinin zirve yolculuğundayken, Erbakan’ın MSP’si de kurumsallaşma sürecini tamamlıyordu. Teşkilatlarını hızla yaygınlaştıran MSP, 12 Ocak 1973’te partisinin görüşünü yansıtacak *Milli Gazete*’yi çıkarmaya başlıyor, gazetenin dağıtımını üstlenen gençlik teşkilatının bir yandan aktivizmi artıyor diğer yandan da MSP adayları gazete sayesinde halka tanıtılıyordu. Bu hareket tarzının 1973 seçimlerinde başarı getirdiğini gören Erbakan, her geçen yıl teşkilata daha fazla önem vererek, İslamcı hareket içinde Milli Görüşçüler olarak anılacak grubu yaratmayı başardı. Bu grup yeri gelecek tasavvufi İslami hareketlere meydan okuyacak kadar güçlenecekti.

1973 seçim sonuçları CHP ve MSP’nin bir araya gelerek hükümet kurmasına imkân tanıyordu. Bu koalisyonun önündeki “ideolojik” engeller ortadadır. Sağın en ucundaki MSP’nin bir nefret objesi olarak resmedilen CHP ile bir araya gelmesi kendisi açısından risk oluşturmuyordu. Ancak bir yandan da CHP ile girilecek koalisyon MSP’nin tam anlamıyla bir düzen içi aktör olarak algılanmasını sağlayacağından bu risk alınmaya değerd. CHP-MSP koalisyonu böylece 6 Ocak 1974’te kuruldu. Ancak Türk siyasal hayatında eşine rastlanmayan bu ortaklık yılın sonunu göremeden 17 Kasım 1974’te bozulacaktı.

MSP’nin CHP ile koalisyon kurması İslamcı çevrelerde büyük bir şok yarattı. AP ile birlikte hükümet kurmak varken, CHP ile bir araya gelmek davaya ihanet olarak yorumlandı. Bu eleştirilerin odak noktasında, AKP’li yıllara kadar Demirel’den desteğini esirgemeyecek olan, 1970’li yıllarda Nurcuların ana omurgasını oluşturan Yeni Asya cemaati bulunuyordu. Zaten sağ böldüğü için MSP çizgisini sert şekilde eleştiren Yeni Asya grubu için, CHP-MSP koalisyonu büyük bir fırsattı. Böylece *Yeni Asya* gazetesi hem koalisyona hem de MSP’ye karşı çok sert tavır aldı.

12 Mart’tan sonra seçimlerle kurulan ilk hükümet olan CHP-MSP koalisyonunun önünde af gündemi bulunuyordu. 12 Mart’la birlikte binlerce siyasi suçlu hapse atılmış, bu durum

toplumsal muhalefette af talebinin daha yüksek sesle dillendirilmesine yol açmıştı. Koalisyonu çatırdatacak gelişme de af kanununun gündeme gelmesiyle başladı. İslamcılara göre af kanunu, komünistlerin salıverilmesi anlamına geliyordu. Zira 12 Mart'ın ardından büyük ölçüde solcular hapse atılmıştı. Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi, İslamcı çevrelerin 12 Mart'a ilişkin tutumu çok soğuk değildi. Dolayısıyla af talebi büyük ölçüde solcular tarafından dillendiriliyordu. İslamcıların MSP'ye dönük bu sert tutumu, MSP'deki Ahmet Tevfik Paksu, Hüsamettin Akmumcu gibi Nurcu isimleri de zora sokuyordu. Bir yandan da Süleyman Demirel, İslamcı muhalefete güç vermeye, MSP'yi komünistleri affetmeye teşebbüs etmekle suçlamaya başladı.

Bu koşullar altında 1974 Af Kanunu Meclis'e geldi. Maddeler birer birer görüşülürken, İslamcıları hedef alan 163. madde Meclis'ten geçerek, hapisteki İslamcı isimler affedildi. İş, solcuları kurtaracak 141 ve 142. maddelere gelince, MSP içindeki Nurcular, siyasal hayatımızda eşine az rastlanır bir manevrayla muhalefet lehine oy kullandılar. Böylece, İslamcıların sıkça bahsettiği "harp hiledir" ifadesi, siyasal hayatımızdaki örneklerinden birini yaşattı. 14 Mayıs 1974'te kanun çıktığında solcuların çoğu af kapsamının dışında kalmıştı. Bunun üzerine Ecevit, Anayasa Mahkemesi'ne 141 ve 142. maddelerin af kapsamı içine alınması için başvurarak solcuların da temmuzda salıverilmesini sağladı.

MSP'nin ihanetine rağmen, MSP dışında kalan İslamcı çevreler affın MSP tarafından çıkarıldığına ilişkin propagandaya devam etti. Yeni Asya cemaati, peş peşe broşürler yayımlıyor, bununla da yetinmeyip *Eco ve Neco* adında bir kitap da bastırıyordu.³⁵⁹

İslamcı yazar Mehmet Şevket Eygi daha da ileri giderek izleyen yıllarda Erbakan'a "manyak" diyecekti: "Gurur, kibir, nefsanîyet, riya, nifak içindesin. Ve işin kötü tarafı, bütün bu helak edici sıfatlara dindarlık perdesi altında sahiipsin. Etrafına üç-beş safdil ve tecrübesizi toplamışsın ve onlara liderlik taslıyorsun. Reis olmak ihtirasını emretmek manyaklığını tatmin için onları alet ediyorsun. Başkanlık elinden gidecek diye korku ve telaş içindesin. Mütevazı ol, manyaklığı terk et."³⁶⁰

359 Nurettin Doğan, *Eco ve Neco*, Yeni Asya Yayınları

360 Mehmet Şevket Eygi, *Büyük Gazete*, 5 Mayıs 1976, 2. Sayı, s. 11

Bu yıllar itibariyle Necmettin Erbakan, İslamcı hareket içindeki ağırlığını izleyen yıllara kıyasla henüz kazanmamıştı. İslamcılar, şiddetli kavgalara tutuşurken, Erbakan, etliye sütlüye bulaşmayan bir gençlik hayatı yaşamış, gözaltına bile alınmamış olduğu için İslamcı çevreler tarafından hep küçümsendi. MNP ve MSP de İslamcılarının geniş bir koalisyonunu oluşturamadı. Görüldüğü üzere Nurcuların ağırlık merkezi MSP'ye muhalifti. Bunun yanında İmam Hatiplere düşman Süleymancılar da MSP yerine AP'yi tutuyordu. Zaten Süleymancıların lideri, Süleyman Hilmi Tunahan'ın damadı Kemal Kaçar AP sıralarından milletvekiliydi. Nakşibendi ekollerin dışında kalan grupların MSP'yle mesafeyi koruyan bu tavrı, Erbakan'ın kendi teşkilatını güçlendirmesini zorunlu kılacaktır. Uzun yıllar enerjisinin tümünü köylere kadar uzanan geniş bir teşkilat kurmaya ayırdı. Bu teşkilat büyüdükçe kendisi diğer cemaat liderleri kadar güçlü bir konuma yükseldi. "Hoca" veya "mücahit" gibi sıfatlarla çağrıldı.

Nurcular Siyasete Bulaştıkça Bölünüyor

Yeni Asya grubunun Demirel'e dönük desteği, siyasi dilin sertleşmesiyle birlikte MSP'ye dönük öfkeye dönüştü. Demirel, partisini bölen Erbakan'a yüklendikçe, *Yeni Asya* gazetesinde de Erbakan sert şekilde eleştirilmeye başlandı. Ancak bu durum, zaten Zübeyir Gündüzalp'ten sonra liderlik krizi yaşayan cemaatten kopmalara fırsat tanıdı. "Yanlışlık yapsa bile MSP de Müslüman partisiydi." Bu nedenle eleştirinin dozu daha makul sınırlara çekilmeliydi. Yeni Asya grubunun ağır toplarından He-kimoğlu İsmail böylece cemaatten koparak TÜRDAV yayınlarını kurdu ve *Sur* dergisini yayınlamaya başladı.³⁶¹ Kendisi bir cemaat lideri olmamakla birlikte, bir lider kadar saygı duyulan ve sevilen bir isimdi ki, *Minyeli Abdullah* adlı kitabı satış rekorları kırıyordu. *Sur* dergisinde de büyük ölçüde aktüel siyasetten uzak edebiyat veya fikir yazıları yayınlayan bir çizgi takip edildi. Aynı dönemde Yeni Asya'dan ve dolayısıyla siyasetten uzaklaşanların edebiyat ve fikir dergisi kurmasında artış gözlenir. *Sur* dergisinin yanı sıra *Zafer* dergisi de bunlardan biriydi ve yer yer Yeni Asya'nın dergilerinden daha çok satıldığı gözlenecekti.³⁶²

361 Oral Çalışlar, *Fetullahçılığın Tarihi*, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2017, s. 57

362 A.g.e., s.70

Nurcular içinde adından söz ettirmeye başlayan, ancak henüz ülke çapında tanınmayan bir isim daha vardı ki, o da bu süreçte Yeni Asya grubuyla arasına mesafe koyarak MSP'ye yakınlaşacaktı: Fethullah Gülen.

Gülen, Yeni Asya cemaati içindeydi ancak cemaatin liderliğini yeterince tanımayan, kendi çevresini oluşturmaya çalışan bir isim olarak öne çıkıyor. Yeni Asya cemaatinin yıprandığını, MSP'nin de gün geçtikçe güçlendiğini gözleyen Fethullah Gülen, Erbakan'a bu dönemde yakınlaştı, Yeni Asya grubunu eleştirmeye başladı. Bu yakınlaşma MSP'nin de işine geliyordu zira, karşındaki Nurcuları bölebilmek, Erbakan için hayati önemde sayılırdı. Fethullah Gülen'in MSP'yle temasının artmasıyla birlikte, Milli Görüş çevresi de Gülen'i tanımaya başladı. İzmir Bornova Camii'nde cuma vaazlarını başka şehirlerden dinlemeye gelenler büyük ölçüde bu gelişmelerin sonucuydu. Yine bu gelişmeler Fethullah Gülen'in Nurculuğun ağırlık merkezi olan Yeni Asya grubuyla arasının açılmasıyla sonuçlanacaktı.

Yeni Asya grubu MSP'ye dönük sert muhalefeti sürdürmeye çalıştıkça zayıflıyor, zayıfladıkça Süleyman Demirel'e yakınlaşıyordu. Cemaat içinde Said Nursi hakkında çalışmalar yapan Necmettin Şahiner, Said Nursi'nin Isparta'da kaldığı yıllarda henüz çocuk olan Demirel'in başını okşayarak "Isparta'dan biri çıkacak, İslamı savunursa şerefli, savunmazsa rezil olacak" dediğini yazdı.³⁶³ Nurcular arasında Bediüzzaman'ın bile Demirel'i işaret ettiğine ilişkin dedikodular yayıldıkça, Nurcuların Demirel'e olan bağlılığı arttı. Demirel de Nurcularla yaptığı özel görüşmelerde Nurcuların avukatı Bekir Berk'e İslamdan yana olduğunu, hatta Bediüzzaman'ın talebesi olduğunu söylüyor, Nurculardan desteğini esirgemiyordu. Hatta yanına gelen Nurcular "Hükümette niye bir Nurcu arkadaşımız bakan olarak görev almıyor" diye sorduğunda Demirel "Ben varım ya, yeter" diye cevap veriyordu.³⁶⁴

12 Mart Sonrası İslamcılar İçin Ortalık Günlük Güneşlik

Önceki bölümlerde, 12 Mart öncesinde TSK içindeki özellikle genç subayların, 27 Mayıs'ı daha ileri taşıma gayretinde

363 A.g.e., s.78

364 A.g.e., s.79

olduğunu yazmıştık. Buna karşılık komuta kademesi, büyük sermaye grupları ve AP’de temsil olan sağ siyaset bu gayretin karşısında konumlanıyordu. İslamcılar da ikinci grupla birlikte hareket ediyor ve Türkiye’nin yerleşik düzeninin koruyucusu haline geliyordu.

12 Mart darbesi, sol-Kemalizmin tasfiyesiyle sonuçlanınca, antikomünist hareketin önündeki engeller kalkmış oldu. Böylece 1972’den itibaren İslamcılar, müesses nizamın içinde daha rahat pozisyon aldılar. 21. yüzyılda çeşitli entelektüeller ve İslamcı yazarlar daha farklı bir tarih okuması yaparak, İslamcılarının sürekli mazlum ve mağdur olduğunu, ceberut merkeze karşı çevrede konumlandığını iddia etse de, bu durum bir “28 Şubat yanılsaması” gibi görünüyor. İslamcılarının, Türkiye’deki müesses nizamla tarihleri boyunca sert bir kapışmaları olmadığı gibi, aksine, egemen güçlerle birlikte, düzene alternatif olan sola karşı taarruz ettiler. Dolayısıyla 2000’li yıllardan itibaren İslamcılar hakkında söylenegelen mağdurluk aslında 28 Şubat sürecine dayanan ve tarihin özel bir bölümünü tüm tarihe yaygınlaştıran bir saptırma sayılabilir.

12 Mart darbesiyle beraber, İslamcılar Türkiye’nin egemen güçleri arasında yerini almıştı ve bu güçler içinde 12 Mart öncesinde olduğuna benzer çatışmalar yaşanmıyordu. 1976’da yayın hayatına başlayan *Büyük Gazete*’nin 17. sayısında İslamcı yazar Mehmet Şevket Eygi, Necmettin Erbakan’a yüklenirken, aslında 12 Mart sonrasında her şeyin günlük güneşlik olduğunu şöyle anlatıyor: “Sen kara günlerin adamı değilsin... Sen Allah yolunda dayak yemeyi sevmezsin, lakin İslam davası uğrunda baklava, börek, kaymak ve kuzu kızartması yemeye bayılırsın. Nerede Allah yolunda bir külfet, meşakkat varsa sen orada bulunmazsın. Ama mukaddes davayı istismar ve istihdam ederek ucu nimetler peşinde koşarsın. Sabıkasız birisin sen! Şimdi ortalık günlük güneşlik ve sen ağustos böceği gibi ötüp duruyorsun.”³⁶⁵

İslamcılar için ortalık günlük güneşlikken, hareketin siyasi çeşitliliği artmaya başladı, ılımlılar ve radikaller ortaya çıktı.

365 Mehmet Şevket Eygi, *Büyük Gazete*, 17.sayı, s. 16’dan aktaran Oral Çalışlar, *Fetullahçılığın Tarihi*, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2017, s. 67

15. BÖLÜM

İRAN DEVRİMİ VE RADİKALLEŞEN TÜRKİYE İSLAMCILIĞI

Başlangıçta fikir birliği sağlamış bir grup kadro tarafından kurulan her siyasi harekette olduğu gibi, hareket büyüdükçe, kadroların periferinde konumlanan daha ılımlı ya da daha radikal gruplar MSP’de de görülmeye başlandı. Bu durum, İslamcıları sola karşı destekleyen egemen güçlerin önemsemediği bir durum olsa da 1980’lerden itibaren bu radikal görüşler, silahlı örgütlerin de ideolojik altyapısını oluşturacaktı. Öte yandan partinin merkezinden daha radikal veya daha sağda konumlanan bu kesimler, İslamcı gençlik hareketinin de dinamismosunu oluşturdu. *Sebil*, *Şûra*, *Tevhid*, *İslami Hareket* gibi dergi çevreleri şeklinde görünen, MSP’yle doğrudan temas halinde, çoğu gençlerden oluşan bu radikal cephe, partinin de sürükleyici gücü gibiydi. O kadar ki *Şûra* dergisi, zaman zaman partinin yayın organı *Milli Gazete*’nin tirajını geçecektir. İlerleyen yıllarda İslamcı çevrelerin içinde adından sıkça söz ettiren Ali Bulaç, bu derginin yazarları arasındaydı. İlk sayısında “Şeriatçı gazete olabilir mi” kapağıyla çıkan *Şûra* dergisi, dönemin diğer İslamcı dergilerinden ayrılarak Kemalizmi açıktan hedef almaya başladı. Bu kesim, aynı zamanda MHP’ye de MSP merkezinden daha mesafeli duruyor, MHP çizgisini “kavmiyetçi” olarak eleştiriyordu. Örneğin dergi 23 Mart 1978’de çıkan 10. sayısının kapağında Ziya Gökalp’in resmini basıyor ve “Siyonist katillerden hesap soracağız, Osmanlı Şeriat Devleti’nin katili de Siyonistlerdi... İşte mason Ziya Gökalp” ifadeleri kapaktan duyuruluyordu. 13 Nisan 1978’deki 13. sayı ise “Firavun

Atatürk'ü rehber edinmiş" kapağıyla çıkıyordu. Bu radikal dil elbette beraberinde silahlı mücadeleye çağrı yapıyor, o dönem, silahlı çatışmalarda ölen İslamcı isimler dergide tanıtılıyordu. MSP'ye yakın durduğu gözlenen derginin düzen dışı dili, bazı sayılarının toplatılmasına, yazarlarının yargılanmasına da neden oldu. Kendisini dönemin devrimci hareketleriyle rekabet halinde sayan *Şûra* çevresi, işçinin hakkını sosyalizmin değil şeriatın vereceğini söylüyordu. Derginin 31 Temmuz 1978'deki kapağında şunlar yazıyordu: "Oligarşik kefare rejimleri, ya emeğimizi sömürürler, ya üç buçuk kapitaliste veya kefare devletine peşkeş çekerler. Fiyatları artırır, ücretleri dondurur, ekmeğimizi elimizden alırlar. Kardeşler! Çoluk çocuğumuzun rızkına sahip çıkalım. İşbirlikçi iktidara kaptırmayalım. İşçinin alınterini şeriat verir."³⁶⁶

MSP'nin gençlik teşkilatlarında yaygınlık kazanan bu dil, aslında dönemin sol hareketlerine dönük sempatiyi de gösterir niteliktedir. Türkiye'de sınıflar mücadelesi, siyasi yönelimleri bir tercih yapmaya mahkûm kılmıştır. Kimi siyasi yönelimler, sınıf mücadelesini görmezden gelerek, merkezde konumlanmaya çalışmışsa da belli ki, İslamcılar içinde daha radikal görüşleri savunan kesimler, sermaye sahiplerine "oligarşik kefareler" veya "üç buçuk kapitalistler" diyerek sınıf mücadelesine kendi yorumlarını katmayı başardılar. Bu kesimler İslamcı camia içinde hiçbir zaman "ana akım" olamadı. Nitekim benimsedikleri dil, egemen güçlerin hışmına uğramalarına neden oldu.

İran, Türkiye'deki İslamcıların Takibi Altında

İslamcı hareketin antikomünist kimliği onun merkezde, düzen içi biçimde konumlanmasını zorunlu kılıyordu. Nitekim komünizme karşı mücadele egemenlerle omuz omuza veriliyordu. Ancak hareket içinde ideolojik tonu daha koyu hale gelen gençlik kesimleri, 1980'e doğru ilerlerken, bahsettiğimiz şekilde düzen dışılaşma eğilimleri göstermeye başladı. Bunda kuşkusuz İran'daki Humeyni hareketinin de etkisi vardı.

366 "İşçinin Alınterini Şeriat Verir", *Şûra Dergisi*, sayı 29, 31 Temmuz 1976

İran Devrimi'nin Etkisi

İran'daki devrim sürecini en yakından takip eden çevrelerin başında *Tevhid* dergisi geliyor. İlk sayısını 17 Aralık 1978'de yayımlayan dergi, bu sayıda, Erbakan'ın "İran halkının isteğini saygıyla karşılamak gerekir" sözünü kapağına taşıyor ve manşetini "İran'da zafere duacıyız" şeklinde atıyordu. İlk sayıda Necmettin Erbakan'la uzun bir röportaj yayımlanıyor, Erbakan'ın hac ziyaretini vesilesiyle bölgedeki ülkeler ve İran meselesi konuşuluyordu. Bu dönemde İslamcı camianın derinlerinde çıkan bu dergilerin MSP'ye, MSP'nin de bu çevrelere verdiği destek açıktır. Bu çevreler açıkça, önceki kuşak İslamcılarının aksine anti-NATO'cu ve anti-Amerikancı bir dili benimserler. Temel gündemleri ise Türkiye olduğu kadar İslam ülkelerindeki İslamcı hareketlerdir. Dolayısıyla yeni bir İslam enternasyonalizmi, 1980'e giderken bu dergiler aracılığıyla yaygınlaşmıştır.

Demokrasi karşıtlığı da açık açık dillendirilmeye bu dönemde başlar. *Tevhid* dergisinin 23 Ocak 1979'da yayımlanan 6. sayısının kapağı "İran halkı demokrasi değil şeriat istiyor" şeklindedir. Derginin kapağına İran'daki bir gazeteden alınan karikatür basılıyor ve altına şunlar yazılıyor: "İşte bir İran günlük gazetesinde çıkan bir karikatür. İran halkını temsil eden şahıs sırtından 'Demokrasi Nizamı'nın hançerini yemiştir. (...) Karşısında ise batıcı kılığı ile Şahpur Bahtiyar³⁶⁷ elinde yine 'demokrasi' yazılı bir paketi gösteriyor. *İttılaat* adlı İran gazetesinden aldığımız bu karikatür, İran halkının demokrasi denen düzenden neler çektiğinin açık bir göstergesi." ³⁶⁸

1979 İran Devrimi, kuşkusuz İslamcı gençliği de etkisi altına aldı. O zamana kadar büyük ölçüde antikomünist bir faaliyet olarak genişleyen İslamcılık, İran Devrimi'yle beraber kendi ütopyasına kavuştu. 1979'dan önce demokratik laik bir ülkede İslami bir rejim kurma deneyimi olmadığı düşünülürse İslamcı gençlik kesimlerinde İran Devrimi'nin yarattığı heyecan daha iyi anlaşılabilir. Zira Türkiye'deki İslamcı gençler, İranlı yoldaşlarıyla kolaylıkla empati kurabildiler.

367 4 Ocak 1979-11 Şubat 1979 arasında İran'da başbakanlık yapan, devrimden sonra Fransa'ya kaçan, 1991'de Paris'te suikast sonucu öldürülen İranlı siyasetçi.

368 "İran Halkı Demokrasi Değil Şeriat İstiyor", *Tevhid Dergisi*, sayı 6, 23 Ocak 1979

Öte yandan bu durum İslamcı hareketin anti-Amerikan-
cı, anti-NATO'cu çizgisinin görünür olmasına neden oldu.
Özellikle 1980'den sonra yayın hayatına başlayan *İstiklal* gibi
dergiler, doğrudan İran Devleti tarafından desteklenen yayın-
lara dönüştü. İslamcılar içinde İranlılar olarak anılan gruplar
oluşmaya başladı. İslami bir rejimin ancak devrimle mümkün
olacağını düşünen bazı İslamcılar radikalleşti, sokak siyasetini
önemsemeye başladı. Bu durum, o zamana kadar sınıf siyaseti
üzerinden yükselen sola karşı İslamcılığı destekleyen egemen
güçlerin arzu ettiği bir durum olmasa gerek. Zira böyle bir ra-
dikallik, genişlemesi halinde egemenlere de zarar verecek ni-
teliğe bürünebilirdi. 12 Mart ve 12 Eylül rejimleri ardından 28
Şubat'ta TSK, özellikle bu radikalizme karşı dikkatli davrandı,
İslamcılığı sadece sola karşı konumlandığında korudu ve kolla-
dı. Müesses nizam, radikal İslamcı kesimlerle açıktan değil an-
cak Hizbullah örneğinde göreceğimiz gibi örtülü işbirliklerine
girişti. Öte yandan 90'lı yıllar boyunca faili meçhul suikastlarda
bu örgütlerin maşa olarak kullanılması da düzen siyaseti dışın-
da kurulan derin ilişkiler sonucu gerçekleşecektir.

Öte yandan 21. yüzyılda Adalet ve Kalkınma Partisi'ni
(AKP) kuran ve iktidarı ele alan kadroların, 70'li yılların sonun-
da siyasete başladığı düşünülürse, AKP iktidarının yolculuğu
daha iyi anlaşılabilir. Ancak bu konu başka bir çalışmanın ürü-
nü olabilir.

16. BÖLÜM

12 EYLÜL REJİMİ VE TÜRK-İSLAMCI YENİ HEGEMONYANIN İNŞASI

“Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05’ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00’deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.”

12 Eylül 1980 sabahı Türkiye’deki 45 milyon insan Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren’in okuduğu bu bildiriye kilitlendi. Askeri bir darbeyi ilk kez yaşamıyorduk ancak ilk kez bir genelkurmay başkanı televizyona çıkarak yönetime el koyduğunu duyuruyordu. Operasyonun adı Bayrak Harekâtı’ydı.

12 Mart 1971’de muhtıra ile başlayan ancak TSK’nin talimatlarıyla kurulan hükümetler nedeniyle darbe olarak nitelendirmediğimiz süreç, Türkiye solunun üzerine çok sert tedbirlerle gitmişti. 12 Mart’ta her ne kadar memlekete bol geldiği söylenen 61 Anayasası’ndaki özgürlüklerin bir kısmı tırpanlanmışsa da

bu durum sınıf siyaseti üzerinden yükselen sol hareketi durdurabilmiş değildi. Yükselen sola karşı, sokakta sivil ve silahlı unsurlar bizzat müesses nizam tarafından desteklenmişti. Bahçelievler, Beyazıt, 1 Mayıs, Maraş ve Çorum gibi katliamlarda kontrgerillanın parmağı izleyen yıllarda ortaya çıkacaktı. Söz konusu kontrgerilla faaliyetlerinin bizzat MİT ve TSK eliyle kontrol edildiği de sır değildi. Dönemin Soğuk Savaş konjonktürü düşünüldüğünde MİT'in ve TSK'nin doğrudan parmağı olduğu bu süreçte CIA'in de işin içinde olduğunu söylemek komplo teorisi olmasa gerek.

TSK'nin Kontrolündeki MİT

1965 yılında Soğuk Savaş şartlarına göre kurulan Milli İstihbarat Teşkilatı, 1990'lı yıllara kadar askerler tarafından yönetildi. MİT'in başına ancak Soğuk Savaş bittikten sonra sivil bir müsteşar (Sönmez Köksal) atanması, komünizme karşı mücadelede TSK'nin ne derece titiz olduğunu ortaya koyuyor. Soğuk Savaş süreci boyunca MİT'in müsteşarları, rütbeleri ve görevde kalış süreleri şu şekilde:

Korgeneral M. Fuat Doğu: 1966-1971, Korgeneral Nurettin Ersin: 1971-1973, Tuğgeneral Mehmet Kanbur: 1973-1974, Korumiral Bahattin Özülker: 1974-1974, Orgeneral Hamza Gurgüç: 1974-1978, Orgeneral Adnan Ersöz: 1978-1979, Korgeneral Bülent Türker: 1979-1981, Korgeneral Burhanettin Bigalı: 1981-1986, Korgeneral Hayri Ündül: 1986-1988, Korgeneral Teoman Koman: 1988-1992 (Soğuk Savaş'ın sonu), Sönmez Köksal 1992-1998.

Dolayısıyla Soğuk Savaş konjonktüründe güvenlik bürokrasisinde TSK'nin tam anlamıyla kontrolü sağlanmıştır. İstihbarat faaliyeti aynı dönemde aksiyoner bir nitelik de kazanır. MİT mensuplarının daha önceden sadece istihbarat faaliyetleriyle sınırlı görev tanımları, Soğuk Savaş sürecinde genişler. MİT mensupları operasyonlarda görülmeye başlamakla kalmaz, sahadaki elemanları aracılığıyla provokasyonlara da girer. Bu operasyonlar TSK içinde uzun zaman varlığı bilinmeyen Özel Harp Dairesi aracılığıyla da desteklenir.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit de söz konusu kontrgerilla faaliyetlerinin üzerine gitmeye niyetlenmişse de tuttuğu

ipin ucunun TSK'ye çıktığını anlayacak, mücadelesini orada durduracaktı. 28 Kasım 1990'da *Milliyet* gazetesine konuşan Ecevit, kontrgerilla faaliyetine ilişkin tanıklıklarını anlatmış, haber "Demirel Kontgerillaya Açıklık Getirsin" başlığıyla duyurulmuştu. Şöyle diyordu Ecevit: "Eğer bir ülkede gizli silahlarla donatılmış devlet içinde fakat devlet denetimi dışında bir örgüt var ise, bütün karanlık olayların ardında o gizli örgütten bazı elemanların yer almış olabileceği kuşkusu herhalde hafife alınmaz."³⁶⁹

Ecevit, iddia ettiği örgütün Özel Harp Dairesi olduğunu zamanın Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'dan duyduğunu da şöyle açıklıyordu: "1974'teki başbakanlığım sırasında, zamanın Genelkurmay Başkanı rahmetli Orgeneral Semih Sancar, Başbakanlığın örtülü ödeneğinden acil bir ihtiyaç için birkaç milyon istedi. Benden istenen miktar örtülü ödenekteki paranın tümüne yakındı... Genelkurmay'dan bu paranın ne amaçla istendiğini sormak zorunda kaldım. 'Özel Harp Dairesi için istiyoruz' yanıtı geldi. Öyle bir resmi dairenin o zamana kadar adını bile duymamıştım... 'Şimdiye kadar bu dairenin giderleri nereden karşılanıyordu' diye sordum. O zamana kadar dairenin tüm giderlerini bir gizli ödenekle ABD'nin karşıladığı; ancak artık ABD'nin bu parasal katkıyı kestiği, o nedenle Başbakanlık'ın örtülü ödeneğinden para istemek zorunda kalındığı bana bildirildi... Özel Harp Dairesi'nin nerede bulunduğunu sordum. 'Amerikan Askeri Yardım Heyeti ile aynı binada' yanıtını aldım... Hayrete düşmem ve kaygılanmam herhalde doğaldı... Bu dairenin işlevleri ve kuruluş biçimi hakkında bilgi istedim... Benim için bir brifing düzenlendi. Bilgi vermek üzere de rahmetli Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'la, o sırada Özel Harp Dairesi Başkanı olduğunu öğrendiğim General Kemal Yamak ve bir-iki subay katıldı."³⁷⁰

Aslında Ecevit'in böyle bir örgütün varlığından haberi olması bir zorunluluktan doğuyordu. Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD, Özel Harp Dairesi'ne ilişkin ödeneği kesmiş, bunun üzerine örgütün finansman sorunları baş göstermişti.

369 Bülent Ecevit, "Ecevit'ten Evren'in Anıları Üzerine Düşünceler 4: Demirel Kontrgerillaya Açıklık Getirsin", *Milliyet Gazetesi*, 28 Kasım 1990, s.9

370 A.g.e.

Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'ın Başbakan Ecevit'e çıkmasının nedeni de bu zarurettten kaynaklıydı. Yani Kıbrıs Harekâtı olmasa, Özel Harp Dairesi, başbakanı habersiz biçimde çalışmaya devam edebilecekti. Bu durum, 12 Mart ile 12 Eylül arasındaki süreçte TSK'nin ne derece etkin bir oyun kurucu olduğunu gösteriyor.

Ancak Ecevit'in *Milliyet* gazetesine verdiği demeçlerde dikkat çeken bir diğer bölüm ise Süleyman Demirel'e ilişkindi. Şöyle diyordu Ecevit: "Demirel açıklasın, bu kuruluşun sivil uzantısının bazı iç olaylarda kullanıldığını biliyor muydu? Yoksa Sayın Demirel, Özel Harp Dairesi'nin 1974'te edindiğim bilgilere dayanarak açıkladığım özelliklerden hoşnut muydu?"³⁷¹

Ecevit, bu açıklamada ima yoluyla da olsa, kontrgerillanın Süleyman Demirel tarafından da bilindiğini, hatta Demirel ile işbirliği halinde olduğunu deşifre ediyordu.

MİT'in Sağ Gözü Kör mü?

1960-80 arasında özellikle güvenlik bürokrasisi içindeki kurumlar teker teker incelendiğinde idari bağımsızlığın çerçevesi çizilirken zorlanılır. Mesela CIA nerede bitiyor MİT nerede başlıyor sorusuna verilecek cevap muğlaktır.

Öte yandan 1960'tan 1980'e kadar geçen 20 yılda, devletin resmi makamları irticai faaliyetler adı altında İslamcı hareketleri tehdit olarak gördüklerini ifade ederler etmesine ancak güvenlik bürokrasisi İslamcı hareketlere karşı harekete geçmez. Sadece güvenlik bürokrasisi değil, İslamcı hareketlere ilişkin istihbarat bile toplanmaz. Müesses nizam onu "zararsız" görür ya da ABD'nin isteği üzerine solculara o kadar yoğunlaştırılmıştır ki, İslamcılara ilişkin bilgi toplamaya fırsat kalmamıştır. 12 Eylül döneminin Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanı Nevzat Bölügiray konuya ilişkin bir anısını şöyle anlatıyor: "28 Ağustos 1981 tarihinde Türkiye'deki terörün nedenleri, önleme yöntemleri ve teşkilat gereksinmesini inceleyerek bir direktif hazırlamasına başladık. Bu direktif benim başkanlığında; İçişleri Bakanlığı, MGK Genel Sekreterliği, MİT Müsteşarlığı, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı ve Genelkurmay

371 A.g.e

Harekât Dairesi Başkanlığı³⁷² temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubunca hazırlanıyordu. Aylarca süren bu çalışmalar sırasında her temsilcinin hazırladıkları bölümleri bana getirmelemini istedim. Hepsisi değerli çalışmalar yapmışlardı. MİT'ten iki temsilci geliyordu; biri 'Komünizm terör örgütleri' diğeri 'İrtica terör örgütleri' ile ilgili bilgiler hazırlıyordu. Komünizm belgesi onlarca sayfalık geniş bir hazırlığı içerirken irtica belgesi sadece 3-4 sayfayı buluyordu. Bunu görünce birden sinirlenerek görevliye bağurdım. 'Kardeşim, Türkiye'de irtica tehdidi bu denli hafif mi ki anlatması birkaç sayfaya sığıyor? Biz burada tehdidin ayrıntılı bir değerlendirmesini yaptığımızı anlatmıştık. Gerçi MİT'in sağ gözü iyi görmez ama siz yine de irtica tehdidini yeniden ve ayrıntılı olarak değerlendirmeye çalışın' dedim. Bir hafta sonra geniş bir irtica belgesi önüme gelmişti."³⁷³

MİT'in sağ gözünün iyi görmediğinin 12 Eylül generalleri bile farkındaydı. Öte yandan MİT, komünizme karşı faaliyet göstermeye o kadar alışmıştı ki, ellerinde irticaya ilişkin hazırlık bulunmuyordu.

Buna karşılık İslamcı siyasi gelenek 12 Eylül'ün kendilerine karşı yapıldığı yönünde bir propagandayı sürdürüyor. Bu propagandanın ne derece gerçekçi olduğunu sorgulayalım.

12 Eylül Rejiminin Opus Dei'si: Aydınlar Ocağı

12 Eylül darbesinin sadece sola karşı değil, sağa karşı da yapıldığı, hatta MSP'nin ünlü Konya mitinginin darbenin gerekçesini oluşturduğu yazılır, çizilir. Ancak darbenin ardından 1980-83 arasında düzenin nasıl restore edildiği kavranırsa, yeni rejimin arka planı daha iyi anlaşılacaktır. Darbe "sağcıların" bir kısmının üzerine gitmiştir de "sağcılığın" üzerine gitmiş midir? Evet, başta Necmettin Erbakan olmak üzere MSP çizgisi siyaset dışına itilmiştir de bu İslamcılığın siyaset dışına itildiği anlamına gelir mi?

12 Eylül darbesi açıkça solu hedef alan, memlekete yeni bir tarih anlayışını dayatacak olan ve bunun sonucu izleyen yıllarda İslamcılar iktidara taşıyacak bir rejim inşa etme girişimiydi. Bunu darbenin yöneticisi konumundaki Milli Güvenlik Konseyi

372 Özel Harp Dairesi'nin bağlı olduğu birim.

373 Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Bay Pipo*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 5. Baskı, 2019, s.322-323

üyeleri öngörmüş müydü, bilerek ve isteyerek mi yapmışlardı? Bunları bilmek için Konsey üyelerinin niyetlerini okumak gerekir. Ancak 1980-83 arasında ülkenin yönetiminin bizzat Konsey’de olduğu dönemde yapılanların sonuçları, rejimin İslamcılaştırması oldu. 12 Eylül açıkça yazmak gerekirse İslamcılarının işine geldi.

O halde Konsey’in bu süreçte kimlerle temas kurduğuna odaklanmakta fayda var. Politik duruşu olan herkesin bir biçimiyle hapse atıldığı veya yasaklandığı yönündeki algı gerçeği yansıtmıyor. 12 Eylül’ün koruyup kolladığı, bununla kalmayıp işbirliği yaptığı, hatta yetki vererek bürokrasiyi teslim ettiği bir dernek var: Aydınlar Ocağı.

Aydınlar Ocağı 14 Mayıs 1970’te dönemin antikomünist İslamcı ve milliyetçi akademisyenleri tarafından kurulan, isim babalığını Necip Fazıl Kısakürek’in yaptığı bir dernekti. Bu derneğin kuruluş sürecini önceki bölümlerde anlatmıştık. Ancak 70’li yıllarda siyasetin itici gücü sokakta çalıştığı için Aydınlar Ocağı’nın bu yıllarda siyasete etkisi sınırlı kalmıştı. Aydınlar Ocağı’nın ilk siyasi ilişkileri, 12 Mart darbesinden sonra 14 kişilik bir heyetle dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ı biri Çankaya’da diğeri Florya’da ziyarete gitmeleri ile başlatılabilir.³⁷⁴ Türk-İslam Sentezi fikrinin tarihsel altyapısını oluşturmak üzere bir araya gelerek Aydınlar Ocağı’nı kuran isimler 1970’li yıllar boyunca dönemin sağ tandanslı *Tercüman*, *Ortadoğu* gibi dergilerinde köşeler yazarak kendilerini sağ kesime tanıttılar. Türkiye’nin karşı karşıya olduğu temel tehdidin CHP hükümetleri eliyle büyütülen sol hareketler olduğunu düşündükleri için Milliyetçi Cephe hükümetlerini açıktan desteklediler. O kadar ki Süleyman Demirel’in hükümet teklifleri, güvenoyu almak için Meclis’te görüşülürken, Aydınlar Ocağı yöneticileri Meclis’e gelerek vekilleri ikna turu yapıyor, Milliyetçi Cephe’nin hayati önemde olduğunu anlatıyordu.³⁷⁵

Dolayısıyla Soğuk Savaş konjonktürü içinde kurulmuş, sağda konumlanan, İslamcılığı ve milliyetçiliği tek potada eritme gayretinde olan bir dernekti Aydınlar Ocağı.

374 Fatma Özcan Yurttaş, “27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakar Aydınları Örgütlenme Çabaları ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri: Aydınlar Ocağı”: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/991225>

375 A.g.e.

Dernek üyesi sağcı seçkinler, kendilerini ne kadar Milliyetçi Cephe'nin (AP-MHP-MSP) ideoloğu olarak görseler de AP'yi, komünizme karşı mücadelede ve Türk-İslam Sentezi'ne sahip çıkmada yetersiz gördükleri için kaçınılmaz olarak MHP ve MSP çizgisine daha yakın düşüyorlardı. Bu çizginin farklılığı hem solun karşısındaki çok daha sert ve tavizsiz tutumları hem de gençliği mobilize edebilecek ideolojik argümanlarıydı. "Ya tam susturacağız, ya kan kusturacağız", "Kanımız aksa da zafer İslamın" gibi, dönemin MHP-MSP çizgisinin popüler sloganları, dönemin atmosferini özetler nitelikte.

Nitekim Aydınlar Ocağı'nın icadı Türk-İslam Sentezi devlet katında tanınmaya da 1975-78 arasında iktidar olan Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde başladı. Özellikle AP'nin elinde bulunan Kültür Bakanlığı ve onun Aydınlar Ocağı üyesi müsteşarı Emin Bilgiç, Türk-İslam Sentezi fikrinin yaygınlaşmasına katkı sundu.³⁷⁶ Aydınlar Ocağı üyeleri bu tezi Türkiye sağının birleştirici unsuru olarak sola karşı işlevsel buluyorlardı. 1970'ler Türkiye sağının genel olarak 3 parçalı yapısı (AP-MHP-MSP) antikomünist cephenin önemli bir sorunuymdu ve dolayısıyla bu sorun Aydınlar Ocağı'nın temel gündemiydi.

12 Eylül darbesinin ardından Ocağın tezleri sadece Türkiye sağının değil, devletin temel tezleri haline geldi. Kurumlar adına anayasa önerisi yapmanın yasak olduğu bir dönemde Aydınlar Ocağı ortak bir taslak hazırlamış ve iki genel başkanın, Süleyman Yalçın ve Salih Tuğ'un imzalarıyla Milli Güvenlik Konseyi'ne gönderebilmişlerdi. Genel Başkan Süleyman Yalçın, 1982 Anayasası taslağını gördükten sonra şu değerlendirmeyi yapıyor: "Bizim hukukçu, tarihçi, sosyolog arkadaşlarla çalışarak oluşturduğumuz taslağın içindekilerle Konsey'in kabul ettikleri yüzde 75-80 aynıdır."³⁷⁷

12 Eylül darbesinin ardından iktidara gelecek olan Turgut Özal da Aydınlar Ocağı'nın üyesi ve toplantıların sürekli izleyicileri arasındaydı.³⁷⁸ Hatta 12 Eylül darbesinin ekonomi-politiğini oluşturan ve Türkiye'yi neoliberal sisteme açan 24 Ocak Kararları'nın

376 Emin Alper-Özgür Sevgi Göral, *Aydınlar Ocağı*, (der) Ahmet Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2017, s. 585

377 A.g.e., s.585

378 A.g.e., s.585

taslağı, darbe öncesinde ilk kez Turgut Özal tarafından Aydınlar Ocağı'nın bir etkinliğinde kamuoyu ile paylaşıldı.³⁷⁹

Bu haliyle araştırmacı yazar Gencay Şaylan'ın Aydınlar Ocağı'nı İspanya'nın Franco diktatörlüğü dönemindeki Opus Dei Örgütü'ne benzeten değerlendirmesi yerindedir. Söyle diyor Şaylan: “ Özellikle 1980 Askeri Darbesi'nden sonra yaşanan gelişmelere ve politik uygulamalara bakınca Aydınlar Ocağı'nın sıradan bir dernek olmadığı, oldukça önemli işlevlere sahip olduğu söylenebilmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse Aydınlar Ocağı'nı, Türkiye'nin Opus Dei'si saymak hiç de abartma sayılmamalıdır. Bilindiği üzere Opus Dei, Latin ülkelerinde ve özellikle demokrasi öncesi İspanya'da çok etkili bir politik hareketi temsil etmektedir ve temel işlevi o ülkelerdeki faşist rejimler için ideoloji üretmektir.”³⁸⁰

Gerçekten de Aydınlar Ocağı, 12 Eylül Rejimi'nin sadece ideologluğunu yapmakla kalmamış, aynı zamanda rejimin kurumlarını da bizzat kendisi yönetmişti. Dolayısıyla 12 Eylül Rejimi'nin vitrindeki isimleri darbeyi gerçekleştiren ve daha sonra Milli Güvenlik Konseyi'ni oluşturan Kenan Evren, Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer, Sedat Celasun iken, vitrin arkasında Aydınlar Ocağı rejimin bürokratlarını oluşturuyordu. Üniversiteler, TRT, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu yöneticileri Milli Güvenlik Konseyi tarafından Aydınlar Ocağı üyelerinden seçiliyordu.

12 Eylül'ün hemen ardından Salih Tuğ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne, Ahmet Sonel Ankara Üniversitesi'ne, Ümit Akkoyunlu ise Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne dekan olarak atandı. Tarık Somer Ankara Üniversitesi rektörlüğüne, Erol Cansel Ankara Üniversitesi rektör yardımcılığına, Hikmet Tanyu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığına, Erol Güngör Konya Selçuk Üniversitesi'ne, Halil Cin ise Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirildi. Ayhan Songar, Leyla Elbruz ve Zeynep Korkmaz ise TRT yönetim kurulu üyesi yapıldılar.³⁸¹

379 Fatih Yaşlı, “12 Eylül 37 yıldır sürüyor”, *BirGün Gazetesi*, 13 Eylül 2017: <https://www.birgun.net/haber/12-eylul-37-yildir-suruyor-179122>

380 Gencay Şaylan, *Türkiye'de İslamcı Siyaset*, Verso Yayıncılık, 2. Baskı, 1992, s.110

381 Fatih Yaşlı, “12 Eylül 37 yıldır sürüyor”, *BirGün Gazetesi*, 13 Eylül 2017: <https://www.birgun.net/haber/12-eylul-37-yildir-suruyor-179122>

Türk-İslam Sentezi Resmi İdeolojiye Dönüştürülüyor

“Medeniyet, kültür ve sanatta kendimize dönüş ve kaynaklarımıza eğiliş döneminin ayak sesleri gelmektedir. (...) Yüzyıllık ihmal, gaflet ve cahilliklerden sonra, İslami-Milli terkiye yöneliş hazırlıklarını görmek neslimiz için yine de bir şanstır. Bu yolda harcanan ferdi gayretler, beslenen ümitler, çekilen acılar boşa gitmemiş sayılır. (...) Allah’ın takdiri ve 800 milyon Müslümanın istekleri ile yeniden ‘efendi olmak’ çağı bize açılıyor. Tarihi-iktisadi şartlarla coğrafi ilmi ve estetik kaderin bizi getirdiğ noktadayız.”³⁸²

1983’ün 23 Nisan’ında *Tercüman* gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı, 12 Eylül’den itibaren geçen 3 yıllık süreyi böyle kutluyordu. Kendisi, Türkiye’de sağı en popüler yazarlarından biriydi. Düzenli olarak yazmaya mukaddesatçı çizgideki *Hareket* dergisinde başladı. 1961 yılında *Tercüman* gazetesinde başladığı köşe yazarlığı kariyerine 1991’den itibaren *Türkiye* gazetesinde devam etti. Hayata veda ettiğ 2001 yılına dek bu gazetede yazılarını sürdürdü. 12 Eylül’ün Opus Dei’si olarak andığımız Aydınlar Ocağı’nın kurucularındandı. Nitekim 1996 yılında Aydınlar Ocağı öncülüğünde toplanan bir grup sivil toplum kuruluşu tarafından kendisine “Şeyh-ül Muharririn” (Yazarları şeyhi/üstadı) payesi verildi.³⁸³

Neydi Kabaklı’yı bu denli önemli yapan? Kitabın ilk bölümlerinde Yusuf Akçura’nın 3 tarz-ı siyasetinden bahsetmiştik. Buna göre Türkiye’de ana akım siyasi düşünce Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık olarak üç ana damarda akıyordu. Ancak 1970’lerden itibaren Aydınlar Ocağı çevresinde, 1980’den sonra ise Aydınlar Ocağı ile 12 Eylül generallerinin işbirliğiyle yeni bir resmi ideoloji doğdu: Türk-İslam Sentezi. Bu haliyle İslamcılık ve Türkçülüğün buluşması ve bunun resmi ideolojiye dönüşmesi tarihsel bir kırılmadır. Araştırmacı Tanıl Bora bu kırılmayı şöyle değerlendiriyor: “19. yüzyılın ortalarından itibaren en önemli gelişme muhafazakârlıkla milliyetçiliğın eklemlenmesi oldu. Bu gelişmenin saiki olarak milliyetçiliğın

382 Ahmet Kabaklı, “Değerlerimizin idrakine doğru”, *Tercüman Gazetesi*, 23 Nisan 1983

383 Hasan Sami Vural, “Ahmet Kabaklı”, (der) Ahmet Çiğdem, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Muhafazakarlık*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2017, s. 390

anlamlandırılmasında, eşit yurttaş katılımı anlayışına dayanan ‘iradi’ ve ‘evrenselci’ tasarım ile bir cemaate doğuştan aidiyetle bağlanan aşkın bir kader ortaklığı ideolojisi arasındaki gerilimde ikinci kutbun belirginleşerek milli devlete hâkim olmasını kaydetmeliyiz. Muhafazakârların, milletin yeni ve daha dayanıklı cemaat biçimi olduğuna veya yeni bir din olduğuna kanaat getirmeleri söz konusu eklemlemede önemli bir rol oynadı.”³⁸⁴

Bu haliyle müesses nizam özellikle yükselen sol akımlar karşısında “iradi” ve “evrenselci” bir tasarım olan milliyetçiliğin yetersiz kaldığını görmüştü. Zira Türkiye’deki sınıflar mücadelesi güç kazandıkça, cumhuriyetin “sınıf uzlaşmacı milliyetçi çizgisi” özellikle gençlik hareketleri tarafından eleştirilmeye başlanmıştı. İkinci Kurtuluş Savaşı’nın işçi ve köylü sınıfların öncülüğünde emperyalizme karşı verildiği tezi Devrimci Gençlik (Dev-Genç) tarafından dile getirildikçe sınıf uzlaşmacı milliyetçilik anlayışı yerini “sınıf çatışmacı bir milliyetçiliğe”, daha sonra ise sosyalist devrimciliğe bıraktı. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Soğuk Savaş’a kadar görülen milliyetçiliğe İslamcılık aşısı yapılma ihtiyacı hissedildi. Böylece 19. yüzyılda seküler ve dünyevi bir hareket olan Türkçülük ve Türk kimliği, 1960’lardan itibaren yeni ve “daha dayanıklı” bir “cemaat” biçimine kavuşturuldu. Ulusu bir cemaat olarak kavrayan Türk-İslam sentezcileri, böylece aynı ulusa dini dayanakları olan ahlaki değerler de atfedebiliyorlardı. Kuran ve sünnetteki antikomünist olduğu düşünülen ifade ve eylemler bir anda bütün Türk milletinin varoluşsal özelliği haline getirilebiliyordu. Ulus ile dini bir arada kavrayarak, milliyetçiliğe ahlaki bir form kazandırma yönteminin II. Dünya Savaşı sırasında Nazi propagandacısı Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni tarafından da sıkça kullanılan bir yöntem olduğunu hatırlatalım.

Günün sonunda Türk’ün varoluşu gereği Müslüman olduğu, Müslümanın da varoluşu gereği antikomünist olduğu bir oldubittiye getirilir. Böylece aslında dünyevi olan kurnazca uhrevi bir dayanak kazanır. Bu okumayla birlikte, Tanıl Bora’nın “19. yüzyılın ortalarından itibaren en önemli gelişme muhafazakârlıkla milliyetçiliğin eklemelenmesi oldu” önermesi daha değerli hale geliyor.

384 A.g.e., s.390

Sömürsüz Emperyalizm Okuması: Kültür Emperyalizmi

12 Eylül rejimini “medeniyet, kültür ve sanatta kendimize dönüş ve kaynaklarımıza eğiliş döneminin ayak sesleri” olarak tanımlayan Ahmet Kabaklı, Türk-İslam Sentezi’ni geniş kitlelere tanıtan sağın popüler köşe yazarlarından biriydi. Kabaklı’nın Türkiye sağına hediye ettiği önemli kavramlardan biri de ‘Kültür Emperyalizmi’ydi. Uzun süre MHP ve MSP gençliği tarafından emperyalizm bu kavrama indirgenmiş, emperyalizmin asıl motivasyon kaynağı olan “sömürü” unsuru sağcı gençlerden bu sayede saklanmıştı. Emperyalistler, tüm dünyayı ya Hıristiyanlaştırmak veya Yahudileştirmek isteyen kötülük merkezi gibi kavrandı. Bu kötülük merkezi neredeydi, kimin ağzında dile gelirdi, nerede toplanırdı, bu sorular meçhul. Zaten izleyen yıllarda emperyalizmi ancak buzlu camın arkasında görebilen, onun kapitalizme içkin bir şey olduğunu kavrayamayan bu okuma nedeniyle çeşitli komplo teorileri yaygınlık kazanacaktı. Emperyalizmi, dış güçler, üst akıl vb. şeklinde anmak 1980’li yıllardan itibaren gelişen resmi ideolojinin bir sonucuydu. Emperyalizm, tüm sömürü ilişkilerinden kopartılarak tümüyle kültürel asimilasyona indirgenince İslamı veya onun ayrılmaz parçası olarak Türklüğü savunmak her şekilde antiemperyalist bir tavır olarak tanıtıldı. Bir Müslüman varoluşu gereği antiemperyalistti. Müslüman olarak yaşaması ve komünizme sempati beslememesi antiemperyalist bir tavidir. Dolayısıyla Müslümanca görüntü içinde olmayan her türlü hareket emperyalizmin maşası sayılabilirdi. Böylece, bu akıl yürütmenin sonunda, solun, emperyalizmin maşası olduğu sonucuna ulaşılabildi. Çünkü ne yeterince Müslümanlardı ne de yeterince Türk. Bunun yerine Afganistan’da ABD ile işbirliği yaparak Sovyetler’e karşı mücadele eden mücahitler de antiemperyalist oluverdi, kendi ülkelerinde Rabita’nın casusluğunu yapanlar da... Bu okuma nedeniyle 6. Filo’nun Dolmabahçe açıklarına gelişini protesto eden öğrencilere “emperyalizmin asıl uşakları bunlar” denebildi. Devrimci gençler yeterince Müslüman olmadığına veya görünmediğine göre antiemperyalist de sayılamazdı. İşte Kabaklı, bu tezin gençlik kesimlerine tanıtılmasında önemli rol üstlenen popüler bir yazardı. Elbette burada komplocu bir

okumaya girişmek hatalı olur. Kabaklı muhtemelen tezlerinin doğruluğuna samimiyetle inanıyordu.

Ancak Türk-İslam Sentezi denince Ahmet Kabaklı kadar önemli bir diğer isim olan Nevzat Yalçıntaş'a da bakmak, çerçeveyi genişletmek için faydalı olacaktır. Zira yeni rejimin politik argümanları, onun yaslandığı sermaye sınıflarının çıkarlarını teşhir eder. Bu politik argümanların arkasında İslamcılarla sermaye cephesinin kurduğu ilişkiye göz atmak gerekir. O halde kimdir bu Yalçıntaş? Biraz açalım...

1975'te kurulan Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin en rahatsız olduğu konuların başında TRT geliyordu. Nitekim İslamcı dergilerde de TRT bu yıllarda hedef haline getirilecektir. Örneğin, 9 Şubat 1971'de yayımlanan *Yeniden Milli Mücadele* dergisi, TRT'yi kapağına taşır ve Yahudiliği temsil eden Davud'un yıldızı, komünizmi temsil eden orak çekiç ve ABD'yi temsilen dolar işaretini bir arada resmeder. Derginin rahatsızlığı ise TRT'nin Nurcular ve Süleymancılarla ilgili yayınlarıdır. Başyazıda şöyle deniyor: "... bir kısım basına ve TRT'ye bakılırsa bu vatandaşlar devletin güvenliğini tehdit ediyorlarmış. Çünkü kitap okuyorlarmış. 'Nur okulları' yahut 'Süleymancı kursları' adıyla damgaladıkları yerler, netice itibarıyla Müslüman halkın dini kültürlerini artırmak için meydana getirdikleri sohbet toplantılarıdır."³⁸⁵

Derginin bu sayısında yayımlanan "TRT de millileşecektir" başlıklı yazı açıkça TRT'yi hedef gösteriyor ve şöyle bitiriyor: "Millet düşmanlarının istila ettiği devlet müesseselerinin, hainlerin istismarından kurtulacağı günler uzak değildir. Dil, din, örf tarihimizin düşmanı TRT adlı mikrop merkezi, köstebek yuvası da bu kurtuluş ve temizlikten payını alacağı muhakkaktır. Türkiye'deki bütün siyonizmin kontrolündeki gayri milli müesseseler gibi TRT de millileşecek, işgal kuvvetlerinin yayın organı olma durumundan kurtarılacaktır."³⁸⁶

TRT'den duyulan rahatsızlık 12 Mart'ın lideri Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın da gündemindeydi. 12 Mart'ın bir diğer generali, dönemin Hava Kuvvetleri

385 "Milletin Hürriyetiyle Oynamayınız", *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 9 Şubat 1971, 54. Sayı, s.3

386 "TRT de Millileşecektir", *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, 9 Şubat 1971, 54. Sayı, s. 4-5

Komutanı Muhsin Batur, 28 Aralık 1970 günü yapılan ve Batur'un kaleme aldığı bir muhtıra üzerine toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda Memduh Tağmaç'ın şunları söylediğini anılarında yazıyor: "Muhtıra, durumu eleştirmiş ve Silahlı Kuvvetlerdeki huzursuzluğu belirtmiştir, katılıyorum. Ancak bundan evvel de defalarca söyledim, esas sebep; Anayasa'nın getirdiği aşırı hürriyetlerdir. Basın, TRT, çeşitli kitap vs.'nin tesirinden Silahlı Kuvvetleri durum böyle giderse kurtaramayız. Anayasamızın mutlaka değiştirilmesi lazımdır."³⁸⁷

TRT'nin özerk kimliğinin dönemin antikomünist cephesini rahatsız ettiği ortada. Hele ki CHP-MSP hükümeti döneminde 1974'te TRT'nin başına atanan İsmail Cem, bu rahatsızlıkları derinleştiren isimdir. 12 Nisan 1975 seçimlerinin ardından Demirel'in başkanlığında kurulan Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin (AP-MSP-MHP-CGP) ilk eylemlerinden biri de İsmail Cem'i, 12 Mayıs 1975'te TRT Genel Müdürlüğü'nden almak olur. Cem'in yerine atanan isim ise yukarıda Ahmet Kabaklı'yla birlikte andığımız Nevzat Yalçıntaş'tır. Yalçıntaş, Aydınlar Ocağı'nın önde gelen isimlerinden biri olarak tanınır. Ocağın, MSP'ye yakın duran ve zamanla İslam ülkeleri liderlikleri ve finans çevreleriyle iyi ilişkiler kuran bir kuşağın öncülerindendi.³⁸⁸

Aydınlar Ocağı'nın 12 Eylül sonrasında Milli Güvenlik Konseyi ile ilişkilerini yürüten ve 1988-1998 arasında Ocağın başkanlığını yapan isim de Nevzat Yalçıntaş'tı.

İslamcı camia içinde entelektüel birikimiyle ön plana çıkan Yalçıntaş'ın bürokrasi kariyeri Turgut Özal'ın Devlet Planlama Teşkilatı'na Demirel tarafından müsteşar olarak atanmasıyla başladı. Özal, Yalçıntaş'ı DPT'ye müşavir olarak almış, Yalçıntaş ise bürokrasideki basamakları hızla tırmanarak kısa süre içinde TRT genel müdürlüğüne kadar yükselmişti. Aynı dönemde Nurcularla yakın olduğunu *Hilâl* dergisine yazdığı yazılardan anlıyoruz. Hatırlanacağı üzere *Hilâl* dergisi, Rabıta'nın kurucularından ve Said Nursi'nin "Hariciye Vekilim" diyerek andığı Salih Özcan'ın dergisiydi. Yalçıntaş iktisatçı olması ve

387 Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, 1. Baskı, 1985 s.213

388 Yüksel Taşkın, "Nevzat Yalçıntaş", (der) Ahmet Çiğdem, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Muhafazakarlık*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2017, s. 385

yüksek lisansını London School of Economics’de yapması nedeniyle uluslararası meselelere de ilgiliydi.

Özal, Yalçıntaş, TÜSİAD ve 24 Ocak

Darbenin ekonomik motivasyonu anlaşılmadan, rejimin neden İslamcılaştırılması gerektiği kavranamayabilir. 12 Eylül’le beraber tesis edilen yeni düzen, açıkça emek düşmanıydı ve kitlelerin bu düzene rıza göstermesi için İslam dini önemli bir araca dönüştürülmeliydi. 12 Eylül darbesi, 24 Ocak 1980 yılında açıklanan ekonomik programın uygulanabilmesi için son derece işlevseldi. Nitekim, kararların demokrasi çerçevesinde uygulanamayacağı dönemin siyasileri tarafından da kabul edilen son derece popüler bir anlatımdı. Bu bakış açısı iktisatçı yazar Prof. Korkut Boratav tarafından da ifade edilir. Şöyle diyor Boratav: “Demirel hükümeti bu programı, Özal’ın ve sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda, yani sistemli ve sürekli olarak ‘emek aleyhtarı’ bir doğrultuda uygulayabilmenin ve geliştirmenin araçlarından yoksundu. İşte 12 Eylül 1980’de gerçekleşen rejim değişikliği 24 Ocak programının önündeki engelleri ortadan kaldırdı. Özal’ı sadece fiilen değil, resmen de ‘ekonominin patronu’ konumuna getiren 12 Eylül rejimi, sonraki üç buçuk yıl boyunca iktisat politikalarının ‘sermayenin karşı saldırısı’ biçiminde gelişmesini, işgücü piyasasını ‘askeri’ bir denetim altında tutarak gerçekleştirdi. Bu bağlamda 12 Eylül müdahalesinden hemen sonra kamuoyuna ilk kez hitap eden Kenan Evren’in konuşmasında da ‘yüksek ücretlerden’ şikâyet edilmesi ilginç ve öğreticidir.”³⁸⁹

Boratav’ın da belirttiği gibi, sermaye çevreleri, 79’dan itibaren derinleşen ekonomik krizin faturasını emek kesimlerine kesme niyetindeydi. Kenan Evren’in de sermaye çevrelerinin taleplerine paralel biçimde ücretlerin aslında çok yüksek olduğundan şikâyet eden çok sayıda konuşma yapması bu tezi güçlendirir. Darbeden hemen sonra 16 Ocak 1981 günü Adana’da yaptığı konuşmada garsonların maaşının ne denli yüksek olduğundan hareket ederek, işçi sınıfını yüksek ücret talep etmemeye şu şekilde çağırır: “İstanbul’da bir otelde, otelin ismini vermeyeceğim,

389 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, 18. Baskı, 2013, s.148

çalışan metrotelin maaşı, aldığı ücret 100 bin lira. Eline geçen 57 bin lira. Benim elime geçen 40 bin lira. Sayın vatandaşlarım, bu adalet değildir. Bir otelde, diğer bir otelde çalışan şef garsonun eline geçen net 47 bin lira, diğer bir garsonun o otelde eline geçen net para 36 bin lira. Başka bir otelde 35 bin lira. Başka bir otelde 30 bin lira, bunlar eline geçen net paralar. Ayrıca, bahşişler buna dahil değil. Ondan sonra, tutuyorlar bunları yapanlar, karşımıza geçip sosyal adaletten bahsediyorlar. Bu mu sosyal adalet?"³⁹⁰

Darbenin lideri yüksek ücretlerden şikâyet ediyordu. Zaten çok partili hayata "solsuz" başlamış olan Türkiye'de emek kesimlerinin haklarını savunan siyasi hareketler zayıftı. Şimdiyse 12 Eylül generalleri ücretlerin yüksekliğini hedef tahtasına oturtabiliyordu. Ekonominin sorumluluğunu sivillere bırakan 12 Eylül darbesi, bu sivilleri TÜSİAD çevresinden seçmeye gayret gösterdi. Bu süreçte öne çıkan kimi iktisatçılar da yine İslamcılarla temas halindeki isimlerdi. Durumu daha iyi anlayabilmek için darbeden 1 yıl öncesine göz atmakta fayda var.

24 Ocak kararları aslında Ecevit hükümetinin TÜSİAD eliyle yıkılmasının ardından imzalanabilmişti. Patronlar kulübü TÜSİAD, Nisan 1979'da "Gerçekçi Çıkış Yolu" başlığını taşıyan 4 ilanı gazetelere bastırdı. İlanlar, sermaye cephesinden gelen muhtıra niteliğindeydi. TÜSİAD'ın o dönemki başkanı Feyyaz Berker, muhtıra niteliğindeki ilanları 2009'da gazeteci yazar Güngör Uras'ın *Fikir Üreten Fabrika TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980* adlı kitabının tanıtım toplantısında şöyle anlatıyor: "O ilanlar hazırlandığında TÜSİAD'ın 120 üyesinin tek tek onayı alındı. Hazırlanan ilanları Nejat Eczacıbaşı, Sıkıyönetim Komutanlığı'na götürdü. Yayın için onların izni alındı. O sırada Sayın Ecevit'e de ilanlarla ilgi bilgi gitti. Bülent Bey'in bu ilanları daha evvel gördüğünü, okuduğunu, fakat önemsemediğini biliyoruz. Biz 7 gün sürecek ilanlar hazırlatmıştık. 4'ü yayınlandıktan sonra durduruldu. 3'ünü yayınlamadık."³⁹¹

Aynı toplantıda Prof. Emre Gönensay, o dönemden beri "TÜSİAD'ın Ecevit Hükümeti'ni deviren ilanları" diye anılan

390 Yıldırım Koç, "30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı", *Mülkiye Dergisi*, 2010, 268. Sayı, s. 49-50: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/526>

391 "TÜSİAD, Ecevit Hükümeti'ni Nasıl Devirdi", T24, 14.01.2009: <https://t24.com.tr/haber/tusiad-ecevit-hukumetini-nasil-devirdi,24648>

ilanları kaleme alan ekipte kendisiyle birlikte Prof. Memduh Yaş ve Prof. Nevzat Yalçıntaş'ın da olduğunu anlatıyor.

Ecevit artan ekonomik krize karşı, piyasada bulunamayan ürünlerin getirdiği rahatsızlık ve TÜSİAD'ın muhalefeti sonucu 12 Kasım 1979'da başbakanlıktan istifa etti. Yerine Süleyman Demirel'in azınlık hükümeti kuruldu. Demirel hükümetinin ilk icraatı TÜSİAD'la beraber hazırlanan 24 Ocak Kararları'nın imzalanması oldu. Kararları hazırlayan ekip Aydınlar Ocağı'nın iktisatçılarıydı. Başta Turgut Özal ve Nevzat Yalçıntaş bulunuyordu. Turgut Özal o yıllar için 1977 seçimlerinde MSP'den İzmir milletvekili adayı olan, geçmişte DPT müsteşarlığı yapmış ve ardından Sabancı Holding'in yönetiminde bulunmuş, İskenderpaşa Cemaati çevresinden gelen İslamcı bir isim olarak biliniyor. Nevzat Yalçıntaş ise Aydınlar Ocağı'nın kurucularından olan, Özal'ın DPT'sinde teşkilata müşavir olarak giren, Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin TRT Genel Müdürlüğüne atadığı bir isimdi. Zaten milletvekilliği kariyeri de 1999 yılında Fazilet Partisi'nde başlayacak, daha sonra 2002'den 2007'ye kadar AKP milletvekilliği de yapacaktı. 12 Eylül rejimi, ekonominin kontrolünü bu isimlere vermişti. Zaten İslamcılık, belli sınırlar içinde kalmak kaydıyla, Türkiye'nin egemen güçleri tarafından güvenilir bir ideoloji olarak kodlanıyordu. Neden mi güvenilir? Bunun için İslamcı hareketin sendikal ayağı Hak-İş'in 12 Eylül'den sonraki tutumuna bakmak öğreticidir. Sermaye sahiplerinin yaka silkittiği DİSK'i kendisine rakip olarak gören Hak-İş'in 1981 yılında yayımlanan 3. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda 12 Eylül darbesi şöyle değerlendiriliyor: "12 Eylül öncesi günlerde, iller, ilçeler, köyler, mahalleler işgal edilmiş, rahatça Enternasyonal Marşı söylenmiş, komünizm şiddet derecesine varmıştı. Sanayi tesisleri, fabrikalar çalışamaz hale gelmiş, yabancı ideolojiye bağlı işçi teşekkülleri ve bundan yararlanan sendika ağaları türemişti. Bu işçi örgütleri büyük şehirlerde kanlı meydanlar oluşturmuşlar ve bazı politikacılar bile hareketlere katılmışlardır. Bu durumlar karşısında Türk ordusu ülke yönetimine tümüyle el koymuş, 12 Eylül 1980 tarihi yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur... Harekâtın ilk gününde yayımlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 No'lu bildirisiyle anarşiyi körükleyen, işçileri karanlık emelleri uğruna ve kendi

menfaatları doğrultusunda yönlendiren sendika ve konfederasyonlar faaliyetten men edildiler.”³⁹²

Başta ücretlerin yüksekliğinden şikâyet eden bir devlet başkanı, yanında TÜSİAD’la beraber 24 Ocak Kararları’nı hazırlayan İslamcı iktisatçılar, aşağıda tüm bunları alkışlayan bir İslamcı sendika... Yeni düzenin taşları bu şekilde döşeniyordu. 1980 itibariyle 6.5 milyon ücretli çalışana karşılık 1.5 milyon sendikalı işçi bulunmaktaydı. Ücretli çalışan sayısının 19 milyona çıktığı 2010’lu yıllarda da sendikalı işçi sayısı 1.5 milyon dolayındadır. Bu haliyle 12 Eylül rejiminin bir işçi sendikası tarafından desteklenmesi ya tümüyle işçi düşmanlığı ya da ideolojik bir bakış açısının neden olduğu saflık olarak değerlendirilebilir. O kadar ki Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Halit Narin ile bir işçi sendikası olan Hak-İş 12 Eylül hakkında aynı çizgide buluşabilmişti.

TİSK Yönetim Kurulu 22 Şubat 1983 günü toplanarak çalışma yaşamına ilişkin yasa tasarılarını görüştü. TİSK Başkanı Halit Narin, tasarıda grev hakkının kısıtlanmasına ilişkin bir soru üzerine şunları söyledi: “20 yıldır biz ağladık, onlar güldü. Dengenin bozulduğu bir ortamda 12 Eylül’e gelen olaylar yaşandı. Grev hakkı ekonomik ve milli sınırları aştığı takdirde sınırlandırılmalıdır. Sendikalar, yalnızca sendikal faaliyet içinde kalmalıdır.”³⁹³

TİSK Başkanı Narin’in “20 yıldır biz ağladık, onlar güldü” dediği insanlar Türkiye’nin işçi sınıfıydı. Aynı sınıfın çıkarlarını savunmak için bir araya gelmiş Hak-İş’in de aynı düşüncede olması, İslamcı akımları anlama çabası için öğretici niteliktedir.

12 Eylül’ün Aydınlar Ocağı ile kurduğu ilişki, yeni rejimin tesisinde kurucu bir rol üstlenir.

12 Eylül İslamcılığı DPT Raporu’nda

Türk-İslam Sentezi’nin ne olduğunu ve devlet katında nasıl kabul gördüğünü gösteren temel metinlerden biri 1983 yılında

392 Hak-İş (1981). 3. Genel Kurul Çalışma Raporu, 19-20 Aralık 1981, Ankara, s.31’den aktaran: Yıldırım Koç, “30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı”, *Mülkiye Dergisi*, 2010, 268. Sayı, s.55: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/526>

393 Yıldırım Koç, “30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı”, *Mülkiye Dergisi*, 2010, 268. Sayı, s. 49-50: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/526>

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yayımlanan Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu'dur. Rapor çarpıcıdır zira 12 Eylül rejiminin DPT'yi ele geçirmesinin ardından DPT tarafından hazırlanan Beşinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'nın ürünüdür. Rapor bir kalkınma planının parçasıdır ancak ekonomik dönüşümde dinin ne derece etkin kullanıldığına ilişkin fikir verir. Bununla da kalmaz, Cumhuriyetçilerin felsefesini İslamcıların bakış açısıyla eleştirir. Laikliğin dinsizlik demek olmadığına ilişkin tespitler, bir anda geçmişte yapılan hatalara bağlanır. 12 Eylül Rejimi, aslında İslamcılardan Cumhuriyet adına özür diler. Raporun giriş bölümünde Türk toplumunun hızlı bir sanayileşme ve değişim içinde olduğu belirtilmekte, bu süreç içinde devletin korunması ve ulusal birliğin parçalanmaması için din kurumuna büyük bir rol düştüğü vurgulanmaktadır.³⁹⁴

Öncelikle raporun sorumluluğunu üstlenen isimlere göz atalım. Raporu hazırlayan komisyonun başındaki isim Ord. Prof. Sulhi Dönmezer, *Zafer*, *Yörüngen*e ve *Anadolu Gençlik* gibi İslamcı dergilerde yazıları basılan ve görüş alınan bir hukukçuydu. Daha önce de 1977 yılında Risale-i Nur Külliyyatı'nın mahkeme incelemesinde bilirkişi olarak görev almıştı. Komisyonun raportörü Leyla Elbruz Aydınlar Ocağı üyesiydi ve 12 Eylül'ün ardından TRT'nin Yönetim Kurulu'na atanmıştı. Bu isimler için İslamcı demek doğru olmayacaktır. Ancak genel anlamda sağcı akademisyenler tarafından yürütülen bu rapor Aydınlar Ocağı çizgisiyle 12 Eylül rejiminin buluşma noktasıydı denebilir.

Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu askeri yönetimin jargonuna uyarak din ile ilgili çözümlemeleri "Atatürk'ün de dediği gibi" parantezleriyle ele alıyor, dine yüklenen sosyo-politik işlev böylece Atatürk'e dayandırılıyordu. Örneğin, 12 Eylül darbesinin ardından zorunlu hale getirilen "din kültürü ve ahlak bilgisi" derslerine ilişkin rapordaki değerlendirme şöyle yapıyordu: "Atatürk milletin cehaletten kurtulması için uğraşmıştır; ama dininden ve ahlâkından uzaklaşmadan bunun için 'Türk milleti daima dindar olmalıdır, Türk milleti mütesaviyen dinini öğrenmelidir. Dinini öğrenmek için tek bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir' demiştir. Bunun için tevhid-i tedrisat kanununu

394 Gencay Saylan, *Türkiye'de İslamcı Siyaset*, Verso Yayıncılık, 2. Baskı, 1992, s. 111

çıkartıp, herkesin aynı öğretimden geçmesini istemiştir. Bu kanuna ve bu direktiflere dayanan Milli Güvenlik Konseyi din ve ahlâk derslerini bu sebeple mecburî hale getirmiştir.”³⁹⁵

Yani 1924’te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayanarak din dersini zorunlu tutmayı, Mustafa Kemal Atatürk akıl edememiş, ardından gelen hükümetler düşünememiş, kanunun çıkmasından 56 yıl sonra zorunlu din dersi uydurulmuş, bu da 56 yıl önce çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayandırılmıştı!

Raporda Atatürk’e sık sık atıf yapılıyordu ancak İslamcıların Cumhuriyete dönük eleştirileri aynen kabul ediliyordu. Rapora göre çarpık bir Batılılaşma anlayışı bugünkü olumsuz tablonun nedeniydi. O zamana kadar kurgulanan ve savunulan laiklik anlayışı da dine hayat hakkı tanımıyordu. Artık bu durum değişecekti. Şöyle deniyordu: “Daha XVIII. yüzyıldan itibaren Batı’nın teknolojik ve ilmî alandaki üstünlüğünü fark ederek eziklik hissetmeye başlayan Türk aydını, Tanzimat’tan itibaren geri kalmışlığın sebebini umumiyetle dine yüklemeye başlamış, bu sebeple dine karşı açıkça cephe alırken, halk ile kendisi arasındaki köprüünün giderek yıkıldığının ve aydın-halk ikileşmesinin doğduğunun farkına varamamıştır. Bunun farkına varıldığında ise yapılan hatanın sebebi başka yerlerde aranmıştır. Tiyatro ile roman ve şiirle ve hatta bazı yabancı ideolojilerle bu aydın-halk uçurumu kapatılmaya çalışılmış, fakat bugüne kadar hiçbir başarı sağlanamamıştır. Çünkü Türk aydını ve halkını toptan kucaklayan ve kucaklaması gereken Türk kültürünün temel unsurlarından biri bilgisizce veya kasten köreltilmek istenmiştir. Cumhuriyet döneminde çoğu zaman yanlış bir yaklaşımla yorumlanan ve dine hayat hakkı tanımama şeklinde anlaşıp anlatılmaya çalışılan bir lâiklik anlayışının sonucu, sanayileşme sürecinde bulunan ve bunun getirdiği çok çeşitli, karmaşık meselelere tavır almayı beceremez hâle düşen Türk toplumu, bu konuda en büyük yardımcısından uzak tutulmuştur. Türk toplumu, bu suretle kültürünün hemen her kesimi dinle yoğrulduğu için, geçmişiyle bağını yitirmiş, dolaşısıyla tabii temellerinden kopuk hale gelmiştir.”³⁹⁶

395 V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 517

396 A.g.e., s. 520

DPT eliyle hazırlanan, 12 Eylül rejiminin politika metinlerinden biri olarak kabul edilebilecek bu belgede 12 Eylül darbesinin cumhuriyete dönük eleştirisi de açıkça görülüyor. Bu eleştirinin kökleri, 1960'tan sonra gelişen İslamcı akımlara dayanıyor. İslamcı dergilerde sıkça karşılaşılan laiklik eleştirisi, 12 Eylülcüler tarafından aynen devralınıyor.

Dolayısıyla bir yanda Türk-İslam Sentezi'ni kabul eden bir rejimle sınıflar çatışması ideolojik olarak rafa kaldırılacak, neoliberal program uygulanırken ortaya çıkacak halk direnişleri, İslamcı tonu yoğunlaşan bir atmosferde boğulacaktı. İşçi de patron da alnı aynı secdeye değen Türkler değil miydi? İşçinin haklarını savunanlar 12 Eylül öncesini mi özlemekteydi? Sermaye cephesinin, neoliberal dönüşüm için daha fazla İslamcılığa bu soruları sorabilmek için ihtiyacı vardı. Ama nasıl bir İslamcılık? 1980'e doğru giderken ortaya çıkan radikal İslamcılık elbette müesses nizamın işine gelmeyecektir. Burada müesses nizamın dışına çıkmaması amaçlandığı için Türkiye'nin sağ geleneginden kopmayan bir İslamcılık giderek güç kazandı. Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam Sentezi içinde serpilen bu düşünce ilerleyen yıllarda yerini İslam-Türk Sentezi'ne bırakacak, rejimin İslamcı tonu artırılacaktı. Ancak altını çizmekte fayda var; bahsettiğimiz çizgi hiçbir zaman rejimin dışına çıkmadı, bizzat rejimin koruyucusu oldu. Birtakım İslamcılar rejimin sınırları dışına çıktıkları anlarda tasfiye edilecekti. Böylece egemenler için dikensiz bir gül bahçesi rejimin İslamizasyonu sayesinde gerçekleşecekti. Antikomünizmden neoliberalizme geçilen bu sürecin taşıyıcı kolonları İskenderpaşa dergâhından Turgut Özal tarafından dikilecekti.

17. BÖLÜM

İSLAMCI FİNANSIN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ

12 Eylül darbecileri, darbeden 3 yıl sonra siyasi partilerin kurulmasına izin verdiler. Ancak darbeden önce siyasetin içindeki popüler isimlerin, yeni rejimde adını tekrar duyurmasını istemiyorlardı. Bu nedenle Milli Güvenlik Konseyi, kimlerin parti kurucusu olması gerektiğini sıkı şekilde denetledi. Tasarlanan şuydu; parlamenter siyasetin solunda Halkçı Parti, sağında ise Anavatan Partisi yer alacaktı. 12 Eylül darbecileri kendilerini sağda ya da solda görmedikleri için tam ortada da Org. Turgut Sunalp'ın liderliğinde Milliyetçi Demokrasi Partisi bulunuyordu. Rejimin sınırlarını da ANAP ve HP belirliyordu. Ancak siyaset bilimi açısından Sunalp'ın MDP'sinin ne kadar ortada olduğu tartışmalıdır. MDP için bir merkez parti demek için 12 Eylül'ün bir "sağ restorasyon" operasyonu olduğunu unutmak gerekebilir. Türkiye'deki herhangi bir siyasi geleneğe yaslanmayan MDP ilk seçimden sonra siyaset sahnesinden göçüp gitti. Yerini, sağ siyasi geleneği sahiplenene ANAP'a bıraktı.

Rejimin içinde ama sağda kalan partinin lideri Turgut Özal, Türkiye'nin merkez sağ geleneği içindeki mukaddesatçı çizginin takipçisiydi. Kardeşi Korkut Özal, 70'li yıllarda MSP sıralarından milletvekilliği ve bakanlık yapmış bir isimdi. Turgut Özal da Mehmet Zahit Kotku'nun lideri olduğu İskenderpaşa cemaatindendi. Zaten 1977 seçimlerinde de MSP'den İzmir milletvekili adayı olmuştu. Bu, Özal'ın İslamcı kimliğine ilişkin fikir veriyor. Diğer yandan İslamcılarının sermayeyle buluşmasını sağlayan bir figür olarak Özal'ın ekonomi yönetimindeki

kariyeri de önemlidir. 1960'lı yıllardaki Demirel döneminde DPT müsteşarlığı ve ardından Sabancı Holding yöneticiliği yapması, son olarak 24 Ocak Kararları'nı hazırlaması İslamcı kimliğiyle birlikte değerlendirilmeli.

Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi, 70'li yıllardaki Milliyetçi Cephe hükümetlerinin ve Aydınlar Ocağı'nın sağda birlik hayalini hayata geçirmeyi amaçladı. Bunun için ekonomide liberal, serbest piyasacı, politikada ise yer yer muhafazakâr yer yer İslamcı bir çizgi takip edildi. Partinin kurmayları da büyük ölçüde Milliyetçi Cephe'nin içinden seçildi. Mehmet Keçeciler, Korkut Özal, Cemil Çiçek gibi MSP'liler, Sadi Somuncuoğlu, Namık Kemal Zeybek, Halil Şıvgın gibi MHP'liler, Yıldırım Akbulut gibi AP'liler ANAP'a transfer oldu. Antikomünizm davulundan çıkan ses memleketin her yerinden duyulmaz olunca, 70'li yılların antikomünist cephesi kendisini ANAP'ta buldu. Sermayenin savunmada değil bizzat taarruzda olduğu neoliberal dönüşümün partisi ANAP'tı.

6 Kasım 1983'te gerçekleşen seçimlerde ANAP, 400 sandalyeli Meclis'te 211 milletvekili çıkararak tek başına iktidar oldu. Partinin oy oranı yüzde 45.1'di. Seçimlerin ardından 45. Hükümet, Turgut Özal'ın başbakanlığında 13 Aralık 1983'te kuruldu.

Hükümetin kurulmasının ardından bakan olduğunu henüz yeni öğrenen isimler, tebrik telefonlarını cevaplarken, bazı kararnameler Özal tarafından alelacele imzalanması için kabinenin önüne kondu. Hükümetin 3. gününde "Özel Finans Kurumları kurulması hakkında 16.12.1983 tarihli ve 83/7506 sayılı kararname" Bakanlar Kurulu tarafından imzalandı, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylandı ve 19 Aralık 1983'te *Resmi Gazete*'de yayımlandı. Peki neydi bu "Özel Finans Kurumları"?

İslami Finansın Doğuşu

Bankacılık tarihini 2005'ten bu yana okuyanlar "Özel Finans Kurumları" kavramına rastlamazlar. Çünkü bu kurumlar 19 Ekim 2005'te TBMM'de onaylanan ve 1 Kasım 2005'te *Resmi Gazete*'de yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte "Katılım Bankaları" olarak anılmaya başladılar. Böylece daha önce çıkarılan ve Özel Finans

Kurumları'nu düzenleyen mevzuat şu ifadeyle mülga hale geldi: "Diğer kanunlarda ve mülga 3182 sayılı Bankalar Kanunu ve bu Kanunla yürürlükten kaldırılan 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda özel finans kurumlarına yapılan atıflar, katılım bankalarına yapılmış sayılır."³⁹⁷

Faizsiz para alışverişi yapan, o yıllar için banka sayılmayan, bu nedenle özel finans kurumu olarak adlandırılan İslami finans, böylece Özal'ın ilk icraatlarından biri oldu. Fakat Türkiye'de faizsiz bankacılık yapmaya niyetli bir sermaye grubu bulunmuyordu. Kaldı ki Müslümanların tasarruflarını ekonomiye kazandırmak diye pazarlanan İslami finans, yıllar içinde gelişmesine rağmen pazar payı yüzde 5'i geçemedi. Zaten amaç da Türkiye'deki bir sermaye grubunun ya da Müslüman halk kesimlerinin talebini karşılamak değil, Körfez sermayesinin isteklerini yerine getirmektir. Körfez sermayesi ile 1970'lerde palazlanmaya başlayan, 80'lerde ise hızla büyüyen, risk iştahı yüksek, Anadolu'da kümelenen küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin finanse edilmesi amaçlanıyordu. Bu işletmelerin ana omurgasını da İslami sermaye çevreleri oluşturuyordu. Sermayenin güvencesi ise Türk Ticaret Kanunu'na değil bizzat Başbakan Turgut Özal'a dayanıyordu. Çünkü başta Suudiler olmak üzere Körfez sermayesi Türkiye'deki mevzuata güvenmiyordu. O kadar ki, Ticaret Kanunu hükümleri Türkiye'deki tüm şirketler için bağlayıcı olurken, ileride kurulacak Özel Finans Kurumları için bağlayıcı değildi. 16 Aralık 1983'te imzalanan kararnamede Suudi sermayesi için tüm sorunlar çözülüyor, düzenlemelerin Başbakan tarafından yapılacağı kararnamede şöyle açıklanıyordu: "Özel finans kurumlarının kuruluş, organ, faaliyet ve tasfiyesine ilişkin esaslar ve usuller, T.C. Merkez Bankası'nın görüşü alınarak Başbakanlık'ça düzenlenir. Düzenleme dışı kalan hususlarda Türk Ticaret Kanunu ve ilgili diğer kanun hükümleri uygulanır."³⁹⁸

Kim için alelacele böyle bir düzenleme yapılır? Henüz ortada ne olduğu dahi bilinmeyen özel finans kurumları için neden Türk Ticaret Kanunu bağlayıcı hale getirilmez de yetki doğrudan başbakana verilir? Özel finans kurumlarına ilişkin

397 "5411 Sayılı Bankacılık Kanunu", *Resmî Gazete*, 01.11.2005

398 "83/7506 Sayılı Karar", *Resmî Gazete*, 19.11.1983

düzenleme yapıldıktan bir sene sonra bu soruların cevabı bulundu. Özal'ın alelacele çıkardığı düzenleme Faisal Finans ve Albaraka Finans Kurumları için çıkarılmıştı. Bu kurumlar birbiri ardına 1984'te yukarıda adı geçen karara dayanarak kuruldu ve 1985'te faaliyete başladı. Bu gelişme, İslamcılığın antikomünist bir Soğuk Savaş ideolojisinden çıkıp, neoliberalizme entegre edilmeye çalışılan ülkenin egemen gücü olma hikâyesinin başlangıcıydı. Yeni düzende para demek güç demektir...

Faisal'ın Prensleri Türkiye'de Kral Oldu

"Rabita dizisinde dinsel akımların yurtdışındaki merkezlerini, bağlantılarını ve ilişkilerini vurgulamaya çalıştım. Yurtdışında iki merkez var, bunlardan biri Tahran, yani Humeyni rejimi, ikincisi ise Riyad yani Suudi Arabistan... Araştırmamda iki tip gericilik ön plana çıktı. Önemli olan buydu, bu yazı dizisi gericiliğin devlet içindeki odaklarını ortaya çıkardı. Sanırım bu yüzden hışım çekti. İleride bu gericiliğin para kaynaklarını daha net ve daha geniş biçimde ortaya koyacağıma inanıyorum. İslami finans kurumları Türkiye'ye yeni yeni geliyorlar... Türkiye'de bugün yurtdışından maddi yardım alan İslami akımlar cirit atıyor. Bunu daha net, daha açık, isim isim açıklayacağım. Hangi siyasal gücün içinde olduklarını, hangi sermaye gruplarının arkalarında olduklarını ortaya çıkarmaya çalışıyorum..."

Rabita yazı dizisi ile Sedat Simavi Gazetecilik Ödülü'nü alan Uğur Mumcu, teşekkür konuşmasında bunları söylüyordu. Ona göre Özel Finans Kurumları Türkiye'deki İslamcı akımlara parasal destek sunmak, dahası İslamcı sermaye sahiplerini özel olarak desteklemek üzere kurulmuştu. Rabita yazı dizisinde de Faisal Finans'a özel bir başlık ayırmıştı Mumcu: "İstanbul Ticaret Sicili'ne '205923-153466' sayı ile kayıtlı şirketin öteki Suudi ortakları da Suudi Krallığı'nca kurulmuş şu İslami finans kurumlarıydı; Dar-ül Maal İslami Trust, Mısır'daki 'Faisal Islamic Bank', Sudan'daki 'Faisal Islamic Bank', Bahreyn'deki 'Masaraf Faisal Al İslami'."

Yıllar önce Uğur Mumcu'nun dile getirdiği gibi Faisal Finans, aslında tüm Müslüman ülkelere yayılan bir finans imparatorluğuydu. Bankanın sahibi Suudi Hanedanı olduğu için

banka doğrudan Suudi Arabistan devletinin sayılabilir. Peki bu finans kurumunu Türkiye’de kim kurmuştu?

Faisal Finans Kurumu’nun ilk kurucu ortağı, önceki bölümlerde de adından sıkça söz ettiğimiz Salih Özcan. Hatırlanacağı üzere kendisi 1962’de kurulan Suudi Arabistan’ın şariat örgütü Râbıtâtü’l-âlemi’l-İslâmî (Dünya İslam Birliği) kurucu üyeleri içindeki tek Türk’tü. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür ve *Bugün* gazetesini sahibi Mehmet Şevket Eygi ile birlikte Suudi Arabistan’da yeşil bayraklı resmi arabalarla seyahat ettiklerini daha önceki bölümlerde geçen MİT raporundan biliyoruz. Dolayısıyla ilginç bir üçgenle karşı karşıyayız. Bir tarafta Rabîta’nın kurucusu Salih Özcan, bir tarafta Suudi sermayesi, diğer tarafta çiçeği burnunda Başbakan Turgut Özal... Bu üçgenin bir araya geldiği dönem ise 12 Eylül rejiminin kimileri için baskı dolu kimileri için müreffeh yılları...

Tam burada filmi biraz ileri sarmak, Özel Finans Kurumlarının önemini anlamak için faydalı olabilir. 2021 yılı itibarıyla Türkiye’nin ekonomi yönetimini elinde bulunduran bürokratların özgeçmişlerine beraber bakalım. Çünkü oldukça entressan bir tablo ile karşılaşacağız.

BDDK Başkanı Mehmet Ali Akben: Bankacılık kariyerine 1986 yılında Faisal Finans’ta muhasebe şefi olarak başladı. 1989’a kadar bu kurumda görevini sürdürdü. Kariyerine yine Suudi sermayeli Kuveyt Türk’te mali işler müdürü olarak devam etti. 2006-2011 arasında ise Faisal Finans’ın devamı niteliğindeki Türkiye Finans’ta genel müdür yardımcılığına kadar yükseldi. 2015’te BDDK başkanı oldu.

SPK Başkanı Ali Fuat Taşkesenlioğlu: Üniversiteden mezun olduktan sonra çeşitli özel firmalarda çalıştı. Ardından 1988-1996 yılları arasında Faisal Finans’ta baş uzman olarak görev yaptı. 17-25 Aralık sonrası tutuklanan Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan’ın yerine atandı. 2018’de SPK Başkanı oldu.

Eximbank Genel Müdürü Ali Güney: 1990-1993 yılları arasında Faisal Finans’ta fon yönetim müdürlüğünde görev yaptı. Ardından Faisal Finans’ın yıllar içerisinde geçirdiği tüm kurumsal değişimine tanıklık etti. Faisal Finans’ın devamı niteliğindeki Türkiye Finans’ın genel müdür yardımcılığına kadar yükseldi. SPK yönetim kurulu üyesiyken 17 Ekim 2019 tarihinde

Cumhurbaşkanı Kararı ile Eximbank Genel Müdürü olarak atandı.

Son Hazine Müsteşarı Osman Çelik: Türkiye’de başkanlık sistemiyle beraber müsteşarlıklar kaldırıldı, fakat son hazine müsteşarı da kariyerine Faisal Finans’ta başlamıştı. Bankacılık kariyerine 1988-1995 yılları arasında Faisal Finans Kurumu Proje Değerlendirme ve Hazırlama Müdürlüğü’nde uzman olarak başlayan Çelik, ardından baş uzmanlığa yükseldi, 2006-2013 yılları arasında ise Türkiye Finans’ta kredilerden sorumlu Genel Müdür Yardımcısı oldu.

Görüldüğü üzere, Türk bankacılık tarihinde yıllarca çok küçük bir pay sahibi olmuş, pazar payı yıllarca yüzde 1’lerde dolaşmış, 2005’e kadar banka dahi sayılmayarak “Özel Finans Kurumu” olarak adlandırılmış bir kurumda yetişenler, 21. yüzyıl Türkiye’sinin ekonomisini yönetiyorlar. İslami finans kurumları, İslamcı sermayeye sadece fon sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda, İslamcı şirketlerin nitelikli beyaz yakalı personel ihtiyacını da gideriyor. Dolayısıyla bu kurumların ortaklık yapısına ve müşteri portföyüne daha yakından bakmak, bugüne ilişkin fikir verebilir.

Faisal Finans’ın Ortakları

Faisal Finans, Rabıta örgütünün 41 kişilik kurucu meclisindeki tek Türk olan Nurcu Salih Özcan tarafından kuruldu. Öteki kurucu ortak da Ahmet Tefvik Paksu. O da tıpkı Salih Özcan gibi MSP’de milletvekilliği yapmış, Demirel hükümetinde Çalışma Bakanı olmuştu. Bankanın sermayesi Suudi Prensi Muhammed Al Faisal’a aitti. Salih Özcan ve Tefvik Paksu’ya verilen pay senetleri 93 kişiye devrediliyordu.³⁹⁹ Bu 93 kişi içinde dönemin ünlü politik isimlerinin bulunması dikkat çekicidir. AP’li Tarım Bakanı Cemal Külahlı, ANAP’ın ilk genel başkan yardımcılarında İstanbul Milletvekili Halil Şıvgın, Demirel hükümetinde sağlık bakanlığı da yapmış MHP’li Cengiz Gökçek bunlardan sadece birkaçı...⁴⁰⁰ Bunun yanı sıra artık giderek bağımsız bir sermaye fraksiyonu haline gelmeye başlayan yeni İslamcı sermayeyi de Faisal Finans’ın kuruluşunda görüyoruz. Sabri, Asım ve Murat

399 Uğur Mumcu, *Rabıta*, Um:ag Vakfı Yayınları, 34. Baskı, 2019, s.162

400 A.g.e., s.162

Ülker kurucu listenin içinde. Bunun yanı sıra Uzertaş A.Ş., Güngen Dış Ticaret, Yücelen İnşaat, Feniş Alüminyum gibi şirketler de Faisal Finans'ın pay senetlerini devralan ortaklardan.

Çerçeveyi geniş açıdan ele alalım. Suudi Arabistan'ın prensi, yine Suudi Arabistan'ın İslamcı örgütü Rabıta'nın kurucusu olan bir Türk'e yani Salih Özcan'a kendi adında bir banka kurulması için talimat ve para veriyor. Özcan da yakın arkadaşı ve eski çalışma bakanı Tefvik Pakıu'yla birlikte yola koyuluyor. Dönemin İslamcı ya da muhafazakâr siyasetçileri bankaya ortak ediliyor ve tüm bunlar Turgut Özal'ın henüz başbakanlık koltuğuna oturmasından 3 gün sonra çıkarılan bir Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleşiyor. Bu kararı da Cumhurbaşkanı Kenan Evren ikiletmeden imzalıyor. Bu bankada kariyerine başlayan isimler, aradan geçen 40 yılın sonunda ülkenin ekonomi bürokrasisinin en yetkili koltuklarına oturuyorlar. Bu mücadeleye bir dava denebilir elbette. Ancak durup düşünmek de gerekecektir; gerçekten mağdur kimdi?

Mağdur, egemen olana tanınmış bir ayrıcalıktı. Bu topraklarda egemenlerin karşısında konumlanan ya da egemen siyasetin gündeminde olmayan kesimler mağdur bile olamazlar. Köleler mağdur olmazlar, ezilenler mağdur olmazlar, devrimciler de keza aynı şekilde. Mağdur olmak için önce egemen olmak gerekir. İslamcılar da egemen siyasetin tam ortasında ydı ve iktidarın tümünü istediklerinde önlerine çıkan engeller onları mağdur etmişti.

Korkut Özal ve Al Baraka 'Türk'

Faisal Finans'ın kuruluşu 5 Ağustos 1984 tarihli *Resmi Gazete'*de yayımlandı. Aynı yıl kurulan bir diğer Özel Finans Kurumu da Al Baraka Türk. Kurucu ortakların başında Korkut Özal geliyor, ilk yönetim kurulu da şu isimlerden oluşuyordu: Başkan; Şeyh Saleh A. Kamel. İkinci Başkan; Mustafa Topbaş. Üyeler; Mahmoud Jamil Hassoubah, Dr. Abdul Rezzak Kamel, Kemal Unakıtan, Talat İçöz ve Genel Müdür Yalçın Öner. Yönetim kurulu geleceğin parlak siyasetçileriyle dolu. Başkan Suudi iş insanı. İkinci Başkan Erenköy cemaatinden Mustafa Topbaş. Yönetim Kurulu üyelerinden Kemal Unakıtan AKP döneminin ünlü maliye bakanlarından.

Özal ailesinden Korkut ve Turgut kardeşlerin, Nakşibendi tarikati Halidi kolundan, İskenderpaşa cemaatinin üyesi olduğu biliniyor. Ancak yine Nakşi-Halidi kolundan Erenköy cemaatiyle de ticari ortaklıkları bulunuyor. Cemaatin lideri Osman Nuri Topbaş Hoca. Nitekim bu ortaklığın en güçlü şirketi Al Baraka Türk oluyor. Şirketin kurucu ortağı Korkut Özal, ikinci başkan Mustafa Topbaş. Korkut Özal'ın abisi Turgut Özal bu sırada başbakan, Erenköy cemaatinden bir diğer isim Eymen Topbaş ise ANAP'ın İstanbul İl Başkanı. Tarikat, ticaret ve siyaset üçgeni 1980'li yılların ortalarından itibaren böylece tamamlanıyor.

Finans sektörüne girilmesiyle birlikte bankalar arası rekabete din sosu dökülmeye başlanıyor. Müslüman kamuoyuna, bizzat siyasetçiler ve din insanları tarafından paralarını İslami bankalara yatırımları öğütleniyor. Milyonlarca dolar Suudi bankalarda toplanırken, paralar, İslamcı sermayeye kredi olarak dağıtılıyor. Yetmiyor, Vakıfbank şubeleri aracı yapılarak, Al Baraka Türk'e para yatırılabilir. Böylece kamu bankası da Al Baraka Türk için müşteri toplamaya başlıyor. Dönemin İslamcı dergileri Faisal Finans ve Al Baraka Türk reklamlarıyla büyüyor. Örneğin, 80'li yılların sonunda Faisal Finans'ın İslamcı dergilere verdiği ilanlarda kullandığı slogan "Biz kâr dağıtırız" şeklinde. 4 yıllık faaliyetinin sonunda Faisal Finans, 220 milyar TL fon topluyor, karşılığında ise 30 milyar TL kâr payı dağıtıyor.⁴⁰¹ 1989 yılı dolar kuru ortalamasının 2 bin 120 TL olduğu hesaba katılırsa toplanan fonun büyüklüğü yaklaşık olarak 104 milyon dolara karşılık gelir. Bundan daha büyük Al Baraka Türk'ü ve 1989'da kurulacak olan Kuveyt Türk'ü de hesaba kattığımızda, 1980'lerin sonu itibariyle Suudi bankaların elinde 400 milyon dolara yakın kaynak bulunuyordu. Bu kaynak, İslamcılara kredi olarak verildikçe İslami sermaye hormonlu biçimde büyütülmeye başlandı. Örneğin 1970'li yıllarda Yeni Asya cemaatini fazla politik bulduğu için buradan kopan Hekimoğlu İsmail'in TÜRDAV Yayınları, Özal'ın başbakan olmasıyla birlikte öylesine büyüdü ki TÜRDAV'ın kendi dergisi *Sur'a* 1993'ün kasım ayında verdiği ilana göre sadece 10 yıl içinde mütevazı bir yayınevinin büyük bir holdinge dönüştüğü anlaşıldı. Yayıneviyle başlayan yolculuk TÜRDAV Yatırım Holding

401 *Sur Dergisi*, 163. Sayı, Ekim 1989, s.16

A.Ş.'ye evrildi. Holding, bünyesinde şu şirketleri barındırıyor-
du; TÜRDAV Basın Yayım Tic. A.Ş., Tür-İş Pazarlama A.Ş., Tür-
İnşaat A.Ş., Esvap Tekstil San. ve Tic. A.Ş., Tümersan Mermer
San. A.Ş., Komaş Modern Mağazacılık İsl. A.Ş.⁴⁰²

Elbette TÜRDAV Yatırım Holding, İslami sermaye gerçe-
ğini anlayabilmemiz için sadece küçük bir örnek. Öte yandan
1980'den önce de İslami sermayenin varlığından söz etmek
mümkün. Ancak 1980'li yıllarda neoliberal dönüşüm veya
Korkut Boratav'ın ifadesiyle sermayenin karşı saldırısının
Türkiye'nin siyaset arenasındaki dengeleri değiştirdiğini vur-
gulamak gerekir.

İslamcı Hareketin Yaslandığı Sermaye Fraksiyonu

Önceki bölümlerde Milli Görüş Hareketi'nin kurucusu
Necmettin Erbakan'ın Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde
(TOBB) küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) temsil-
cisi ve onların çıkarlarını kollayan bir başkan olarak öne çıktığı-
nı ifade etmiştik. TOBB'un temsil ettiği bu sermaye fraksiyonu-
nun tümü için İslamcı demek doğru olmayacaktır. Ancak Milli
Selamet Partisi'nin 1970'li yıllar boyunca bir hükümet partisi
haline gelmesi, bu sermaye grubunun MSP'yle olan ilişkileri-
ni derinleştirmişti. Bu sermaye grubunu alışlageldiği üzere
"Anadolu Kaplanları" olarak anmaya devam edebiliriz. Buna
karşılık büyük ölçüde İstanbul dışında kümelenen, merkeze ve
dolayısıyla merkezin olanaklarına uzak Anadolu Kaplanları,
İstanbul'da kökleşen ve büyüyen ve 1971'den itibaren TÜSİAD
tarafından temsil edilen daha büyük ölçekli sermaye çevrelerin-
den oluşan grubun gölgesinde hayata tutunmaya çalışıyordu.
Dolayısıyla İslamcıların, yer yer görülen büyük sermaye karşıtı
dili ve hükümetteki uygulamaları Anadolu Kaplanları'nın hem
kültürüne hem de çıkarlarına uygundu. Ancak 70'li yıllar için
konuşacak olursak, Anadolu Kaplanları ile TÜSİAD grubunun
birbiriyle çatışacak "lüksü" yoktu. Zira gelişkin bir işçi sınıfı
hareketi, bu iki sermaye fraksiyonunun birbiriyle mücadele et-
mek yerine, topyekûn savunmaya çekilerek aynı cephede yer
almasına neden olmuştu. Zaten 70'li yıllar itibariyle Anadolu
Kaplanları olarak andığımız KOBİ'lerin, TÜSİAD grubuyla

402 *Sur Dergisi*, 212. Sayı, Kasım 1993, s.2

mücadele edebilecekleri çapı ve ilişki ağı da bulunmuyordu. Bu nedenle olacak ki, İstanbul sermayesi de hem Anadolu Kaplanları'nın hem de onu temsil eden İslamcı akımların büyümesinden çok, işçi sınıfı hareketinin büyümesinden tedirgin olmuştur. 70'li yılların antikomünist iklimi içinde sermaye düzeni, İslamcı siyaseti de düzenin içinde yoğurmuş ve egemen güç haline getirmiştir. Elbette bu dediklerimizin sosyal hayatta karşılık bulması için zaman gerekecekti.

Ancak 1980 darbesi, örgütlü ve güçlü işçi sınıfı hareketi “sorununu” çözmüştü. Dolayısıyla artık bahsettiğimiz bu iki sermaye fraksiyonunun bir arada durması gibi bir zorunluluk da ortadan kalkmıştı. Öte yandan iktidardaki Özal, hem İstanbul sermayesi hem de İslamcı sermaye için son derece faydalı bir başbakandı. 80'li yıllar boyunca İslamcı sermaye büyüyüp gelişti. Türkiye'nin 2000'li ve 2010'lu yıllarda AKP iktidarı eliyle yaşadığı dönüşümü anlayabilmek için bahsi geçen İslamcı sermayeye daha yakından bakmakta fayda var.

İslamcı Sermayenin Dört Biçimi

Anadolu Kaplanları, yeşil ya da İslamcı sermaye... Adına ne dersek diyelim, 1980'li yıllardan itibaren giderek görünürlük kazanan bu sermaye fraksiyonu, ülkenin siyasi çatışmalarının da nedenini oluşturur. 2000'li yıllarda AKP'yi iktidara taşıyan en önemli gelişme de bu iki sermaye fraksiyonunun sınıf içi çatışmasıdır denebilir. Bu önermenin altını diğer bölümlerde dolduracağız. Kuşkusuz bahsi geçen İslamcı sermaye için homojen bir yapıdan söz etmek mümkün değil. İslamcı sermaye farklı ölçeklerde üretim yapan, farklı ortaklık yapılarına sahip ancak sınıf çıkarları açısından bir arada hareket edebilme yeteneği de olan bir sermaye fraksiyonu.

İslamcı sermayeyi bir sorun alanı olarak ele alan araştırmacı Özgür Öztürk, dört tip İslamcı sermaye tanımlıyor.⁴⁰³

İlk olarak tarikat ve cemaatlerin küçük veya orta ölçekli sermaye toplulukları karşımıza çıkıyor. Burada sermaye

403 Konuya ilişkin daha detaylı okuma için Yordam Yayınları'ndan çıkan *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* adlı kitapta, Özgür Öztürk'ün kaleme aldığı “Türkiye’de İslamcı Büyük Burjuvazi” başlıklı makale incelenebilir.

birikiminin en önemli avantajı müşşit - mürit ilişkisidir. Cemaatin üyeleri hem birer gönüllü müşteri, hem gönüllü emekçi hem de gönüllü ortaklara dönüşebildiği için, böyle bir ağ içinde büyüyüp serpilme kolaydır. Örneğin Uğur Mumcu'nun Rabıta yazı dizisi için söyleşi yaptığı Avrupa Milli Görüş Teşkilatları Genel Sekreteri Ali Yüksel, henüz 1980'li yıllarda Süleymancıların nasıl büyüdüğüne ilişkin şu ifadeleri kullanıyor: "Bildiğim kadarıyla birbirine bağılı olan ve bir talimat ile hareket eden insanlar. Bir tanesi, mesela belli bir konuda bir ticarethane açtığı vakit, hepsi gider ondan alır. Mutlaka, onda yoksa da onun tavsiye edeceği başka birisinden... Yani yine kendilerinden alırlar."⁴⁰⁴

Dışarıdan bakarak anlaşılması güç bir ilişki ağı olan cemaatler, ticarete atıldıktan sonra kendi üye sayılarını müşteriye dönüştürmekte zorlanmıyorlar. Bu konuda 2010'lu yıllarda şahit olunan en popüler örnekler Cübbeli Ahmet Hoca olarak bilinen Ahmet Mahmut Ünlü'ye ait. Hoca yeri geliyor *Noel Tehlikesi* adlı kitabını, yeri geliyor yanmaz kefeni, yeri geliyor Peygamber terliğini tanıtabiliyor. Bu sayede maliyeti düşük kalitesiz ürünleri, piyasa fiyatının üzerinde kendi üyelerine veya müritlerine satabiliyor. Bu üyeler, çıkarlarına aykırı gibi görünen bu alışverişi neden yapıyor? Çünkü aynı dayanışma ağından günü geldiğinde onlar da faydalanabiliyorlar. Türkiye'nin siyasi yapısındaki değişimle beraber üye sayısı artıkça, tarikat sermayesi de büyüyor.

İkinci olarak, bir tarikata ait olmamakla birlikte, aynı ilişki ağından beslenen İslamcı veya muhafazakâr firmalardan bahsedilebilir. 1980'li yıllardan itibaren başlayan ihracata dayalı büyüme modeliyle birlikte serpilme, özellikle tekstil ve inşaat sektöründeki KOBİ'lerden oluşan bu grup emek yoğun ve baskıcı bir çalışma düzeni içinde büyürler. Kayseri, Konya, Gaziantep, Denizli gibi Anadolu'nun görece sanayileşmiş kentlerinde kümelenen KOBİ ölçeğindeki bu işletmeler işçi-patron ilişkisinin kurumsal olmadığı aile şirketlerinden oluşuyor. Bu alanda önemli bir araştırma, sosyolog Yasin Durak'ın "Emeğin Tevekkülü" başlığını taşıyan saha çalışması.⁴⁰⁵ Durak, Konya

404 Uğur Mumcu, *Rabıta*, Um:ag Vakfı Yayınları, 34. Baskı, 2019, s.69

405 Çalışma, İletişim Yayınları tarafından 2011'de *Emeğin Tevekkülü* başlıklı bir kitaba dönüştürüldü. Durak bu çalışmada Konya Organize Sanayi Bölgesi'ndeki 15 işçi, 10 işveren ve 5 işsizden oluşan 30 kişiyle derinlemesine mülakat yaparak çarpıcı sonuçlara ulaşıyor.

Organize Sanayi Bölgesi'nde İslamcı ilişki ağları içindeki işçi ve işverenlerle görüşerek çarpıcı sonuçlar elde ediyor. Sendika, sigorta, insanca çalışma koşulları işçi ve işverenin arasındaki gayri resmi ilişki tarafından belirleniyor. Bu gayri resmi ya da yazılı olmayan ilişkiyi ise dini değerler adı altında anlatılanlar tesis ediyor. Parasını alamayan bir işçinin anlattıkları bu sermaye çevresi için aydınlatıcı sonuçlar doğuruyor: "Maaşları veremeyeceğim, iki ay yatın dediler. Biz iki ay çok dedik... Sonra kimse yatmadı. İki üç ay para görmedik. Ben babamın evinde kaldım o sıra... Allah'ıma şükür Abi (patronundan bahsediyor) hepsini böyle az az da olsa verdi. Başka yerde olsa çıkın gidin derler. Ama burası (işyerinden bahsediyor) bildiğimiz yer... Abi bizi bilir, biz onu biliriz. O zaman bıraksak şimdi daha kötü olurduk belki tabii."⁴⁰⁶

İşçiler büyük ölçüde dini cemaatlerin ve Diyanet'in dayattığı şükürcülüğün esiri konumunda. Bir başka işçinin anlattıkları şu şekilde: "Sabredeceksin arkadaşım, ayağını yorganına göre uzatacaksın. Buraya bir sürü adam (başka işçilerden bahsediyor) geldi gitti, şimdi söyle, en ufak bir şey olduğunda hemen dönüp vay patron şöyle yaptı, vay patron böyle yaptı, vay böyle olur mu? Arkadaşım patron kötü niyetliyse onun cezasını Allah verir zaten. İşinize bakın. Yahu her işin bir zorluğu vardır değil mi ama... Hazreti Eyüp aleyhiselam Allah onu çile çeksin diye mağaraya koyduğunda dönmüş Allah'ım ben bu mağarayı beğenmedim mi demiş? Olur mu öyle şey? Sabredeceksin arkadaşım... Orası da (çalıştığı yerden bahsediyor) bizim çilemiz."⁴⁰⁷

Bu koşullar altında çalışmaya büyük ölçüde İslamcı ilişki ağları nedeniyle razı olan, razı olmakla kalmayıp, çalışma koşullarını savunmak durumunda kalan bu işçiler, dışarıda daha güvenceli işçilerden de hoşlanmıyor. Onları şükürsüzlükle suçluyor. 2010'da gerçekleşen Tekel grevinin Konya Organize Sanayi Bölgesi'ndeki yansımaları şöyle: "Tekel'i özelleştirerek çok güzel yaptılar... Tekel işçilerine de tamamen karşıyım ben onlara. Arkadaşım çok güzel maaş alıyorsun. O kadar maaş almana rağmen, asgari ücretli ne yapsın peki, sen gitmişsin orada grev yapıyorsun. Ne hakkına senin? Neymiş bir buçuk milyar maaş

406 Yasin Durak, *Emeğin Tevekkülü*, İletişim yayınları, 3. Baskı, 2013, s.50

407 A.g.e., s. 125

alıyormuş, yetmiyormuş. Ayağını yorganına göre uzat arkadaşım. İki yiyeceğine bir ye bugün. Ama ömrünün sonuna kadar senin yüksek alman gerekmiyor ki. Sen zaten sırtını devlete dayamışsın. Senin sigortan yatıyordur, ne bileyim, aldığın maaşın belli, çalışma saatlerin belli, sosyal faaliyetlerin belli daha ne istiyorsun sen? Yani ben çok karşıyım yani. O işçilerin grev yapmasına ben karşıyım. Hatta yeri geldi babamgillerle oturup muhabbet ederken ben bağırdım bile babamgillere, televizyonda haberleri izlerken... Sizin neyinize? Bunların hepsini amele pazarına göndereceksin, güzel bir çalıştıracaksın, ondan sonra o Tekel şeyini görecekler. Hakkını verecekler ondan sonra. ‘Ulan biz grev yapmasaydık keşke’ diyecekler.”⁴⁰⁸

İşçiler doğal olarak sendikanın da gereksiz ve hatta zararlı olduğunu düşünüyor. Bir başka işçi “biz pek sıcak bakmayız böyle şeylere” diyor: “Valla ben sendikalara hiç bulaşmadım. On sene öncesinde filan vardı ortalıkta... Eskiden ben daha önceki firmada çalışırken bazı sendika isimleri duyduyudum o zamanlar. İşte sağı solu rahat bırakmıyorlardı, elemanları sıkıştırıyorlardı, işte gelin sendikamıza üye olun, şöyle olun, böyle olun, patron, işçi filan diye söylüyorlardı. Biz pek sıcak bakmayız böyle şeylere.”⁴⁰⁹

Böyle bir çalışma ortamının yaygınlaşması, toplumsal yozlaşmayı da beraberinde getiriyor. Dayanışmanın sadece cemaat ağı içinde sınırlı kaldığı, toplumsal dayanışmanın tasfiye edildiği böyle bir üretim ilişkisi İslamcı siyasetin de işine geliyor. Nitekim 2010’da gerçekleşen Tekel grevinin ardından 2011’de gerçekleşen seçimlerde iktidar partisi AKP oyunu yüzde 50’ye çıkarabiliyor ve 2014’te yaşanan ve Türkiye’nin en büyük işçi katliamı olarak kayıtlara geçen Soma faciasından sonra iktidar partisi yine Soma’da birinci parti olabiliyor. Konyalı bir işletmecinin “Her gün sabah uyandığımızda Tayyip Erdoğan’ın öldürüldüğü haberini almaktan korkarak yaşıyoruz”⁴¹⁰ demesi bu nedenle onun sınıfsal çıkarlarına dayanıyor.

İslamcı sermayelerden ilkinin cemaat/tarikat sermayesi olarak, ikincisini ise sanayileşmiş Anadolu kentlerindeki KOBİ’ler

408 A.g.e., s.91

409 A.g.e., s.89

410 A.g.e., s.57

olarak ifade ettik. Üçüncü olarak çok sayıda ortağı ve çeşitlenmiş iş portföyleri olan sermaye gruplarından bahsedilebilir. YİMPAŞ, Kombassan, Jetpa, İttifak gibi büyümek için dini ilişkilere yaslanan bu grubun adları sıklıkla dolandırıcılıkla anıldığı için hafızalardaki yeri oldukça olumsuz. 1980'li ve 90'lı yıllarda özellikle Avrupa'daki gurbetçi Türklerden topladıkları paralarla arkalarında yüz binlerce mağdur bırakan bu şirketler, 2000'li yıllarda iktidar ilişkileri sayesinde yakayı kurtardılar.

Bir de bu üç grubun dışında daha profesyonel ve daha az dinsel olan büyük sermaye grupları bulunuyor. Bu gruplardan Ülker veya Kale gibi bazıları 1980'den önce de Türkiye'nin büyük iş dünyasının parçasıydı. Ancak birçoğu 1980'den sonra büyüdüler. Çalık, Albayrak, Boydak gibi holdingler 1980'den sonra büyüyen bu grupta sayılabilir. Genel olarak bahsi geçen bu dördüncü grubun İslamcı çevrelerle olduğu kadar TÜSİAD grubuyla da bağlantıları olduğu açık. Bu durumun iki temel nedeni bulunuyor. Birincisi, dini çevrelere diğer İslamcı sermaye grupları kadar ihtiyaç duymuyorlar. Yukarıda bahsi geçen ilk üç grup için İslami ilişki ağı var olmanın koşuluyken, dördüncü grup için aynı durum söz konusu değil. Öte yandan, işletme ölçekleri son derece büyük olduğu için piyasa mekanizması içinde TÜSİAD grubuyla ortaklık kurmaları veya alışveriş yapmaları çıkarlarıyla örtüşüyor.

Üretmeden Kazanma Yöntemi: Bağış Mekanizması

İslamcı sermayeyi kabaca dört gruba bölmüş olduk. Tarikat / cemaat sermayesi, YİMPAŞ-Kombassan örneklerindeki gibi kolektif sermaye, Kayseri, Denizli, Gaziantep gibi sanayileşmiş Anadolu kentlerindeki orta büyüklükteki atölyeler ve Boydak, Çalık, Ülker örneklerindeki gibi büyük sermaye...

Fakat diğer sermaye fraksiyonlarından farklı biçimde İslamcı sermayenin siyasetle ilişkisi çok daha organiktir. Burada yalnızca İslamcı patronların siyasete girmelerinden öte, İslamcı sermayenin siyaseti finanse etme gerçeğiyle karşılaşyoruz. Böyle bir finans gücünün siyasete akması için kullanılan aparat olarak karşımıza İslamcı vakıflar çıkıyor. İslamcı sermayenin hızla büyüdüğü 80'li yıllarda aynı hızda İslamcı vakıfların sayısında da artış gözleniyor. Bu vakıflar, bağış adı altında İslamcı

sermayedarlardan topladıkları paraları büyük ölçüde eğitim faaliyeti olarak adlandırdıkları kadro yetiştirme çalışmalarına harcıyorlar. En büyük örneklerini Fethullah Gülen cemaatinde gördüğümüz bu yöntemde para giderek büyüyen bir çemberin içinde tutulmuş oluyor. Böylece çember kendi içinde siyasetçileri, iş dünyasını ve cemaat üyelerini barındıran büyük bir ilişki ağına dönüşüyor. Cemaat üyeleri hem iş güçleriyle hem de kendi güçleri ölçüsündeki bağışlarıyla çemberin büyümesine ve güçlenmesine katkı sağlıyor.

Bağışların vakıflar için önemi artıkça, İslamcılar için zengin iş insanları daha değerli hale geliyor. Kişi ne kadar zenginse, bağışlar da o ölçüde büyüyebiliyor. İktidar olanaklarının ele geçirildiği alanlarda ise bu olanaklar kullanılarak astronomik rakamlar çemberin içine çekilebiliyor. Yıllar sonra 2010'lu yıllara gelindiğinde müesses nizamın gücünü tümüyle kendi kontrolü altına almış bu çemberler ağı, onlarca milyon dolarlık bağışları tek seferde kasalarına koymaya başlıyor. İslamcı sermaye fraksiyonunun küreselleşmesiyle yurtdışındaki birikimler de İslamcı vakıflara katkı koymaya başlıyor.

Bu çemberi anlamamıza yardımcı olacak bir örnek TÜRGEV (Türkiye Gençlik ve Eğitime Hizmet Vakfı) ile Suudi Arabistan arasındaki bir para trafiğinde gözleniyor.

CHP Genel Başkan Yardımcısı Haluk Koç, "Royal Protocol" adlı hesaptan 26 Nisan 2012 tarihinde TÜRGEV'in Vakıfbank'taki hesabına 99 milyon 999 bin 990 dolar aktarıldığını söyledi, IBAN numarasını paylaştı ve hesaptaki hareketliliği belgeledi.⁴¹¹ Haluk Koç, 6 Şubat 2014'te parti genel merkezinde gerçekleştirdiği basın toplantısında şunları söyledi: "Önce Bilal Erdoğan'ın sonra TÜRGEV'in Vakıfbank'taki hesaplarına, Royal Protocol'den bir seferde gelen paranın miktarı 99 milyon 999 bin 990 ABD doları. 10 dolar eksik; 10 dolar havale masrafı alınmış herhalde. Vakıfbank'a geliş tarihi 26 Nisan 2012. IBAN: TR 2200 0150 0158 0480 1323 9675. Bu ve bunun benzeri para trafikleri mevcut. Hepsinin tarih ve IBAN'ları var."

411 "CHP'li Haluk Koç, TÜRGEV'e 10 doları eksik 100 milyon dolar yatırılmış", T24, 6 Şubat 2014: <https://t24.com.tr/haber/chpli-haluk-koc-turgeve-10-dolari-eksik-100-milyon-dolar-yatirilmis,250397>

SONUÇ

İSLAMCILAR

DEMOKRASİ SINAVINI GEÇEMEDİ

1980’den sonra kurumsallaşan, devlet aygıtının organizasyonunda belirleyici hale gelen İslamcılık, giderek devlet ideolojisinde de değişimlere neden olmaya başladı. “Türk-İslam Sentezi olarak ifade edilen resmi ideoloji, 90’lı yıllara doğru gelindiğinde İslam-Türk Sentezine dönüşmüştür” dersek yanlış olmaz. Buna karşılık kitap boyunca anlatageldiğimiz bu bakış açısı 28 Şubat askeri müdahalesi ile akamete uğradı. Madem İslamcılık müesses nizamın dışladığı, çevrede konumlanan bir ideoloji değildi, madem bizzat müesses nizamın parçasıydı, nasıl olurdu da 28 Şubat’ta İslamcılar TSK tarafından tasfiyeye girişilmişti?

Bu soru kitap boyunca aklımızın bir köşesinde durdu. İslamcıların tarih anlatımında 1946 ile 1996 arası büyük bir boşluğu oluşturur. Bu yarım yüzyıllık süreç, İslamcı tarih anlatımında kelimenin tam anlamıyla geçiştirilir. Cumhuriyet döneminin devrimci süreci ve 28 Şubat süreci tek potada eritilerek çarpık bir tarih okuması yapılır. 1923’ten 1996’ya hatta AKP’nin iktidara geldiği 2002’ye kadar kesintisiz bir tarih okuması yapılır ki bu kitapta bu okumanın yanlış olduğunu ele aldık.

İslamcılık, çevreden yükselen bir ideoloji değil, bizzat merkez tarafından, milli güvenlikçi hassasiyetlere uygun biçimde büyütülen bir ideolojydi. Merkezin desteği olmadan yaşayamazdı.

Peki 28 Şubat’ı nasıl yorumlamak gerekir. Merkez, kendi eliyle büyüttüğü çocuğunu yine kendi eliyle yok etmek mi istemişti? Bu soruya vereceğimiz cevabı Yalçın Küçük’te bulmak

mümkündür. Küçük'e göre 28 Şubat'ı Kemalizme dönüş olarak görmek doğru değildir. Gerçekten de öyledir. 28 Şubat sürecinde Refah Partisi kapatılmış, ardından kurulan Fazilet Partisi'nin de başına aynı şey gelmiştir. Fakat bu süreçte, zaten düzenle uyumlu bir ideoloji olan İslamcılar arasından, TSK'nin de arzu ettiği biçimiyle bir başka İslamcı yorum ortaya çıkmış, bu yorum "Yenilikçiler" olarak pazarlanmıştır. Milli Görüş Hareketi içindeki "Yenilikçiler" grubu, başını Abdullah Gül, Bülent Arınç, Tayyip Erdoğan gibi isimlerin çektiği, Batıyla ve demokrasiyle daha uyumlu görünen bir çizgiyi benimsemiştir.

Bu isimler, ortaya çıktıklarında "Değiştik, geliştik" demişlerse de bu kitapta sizlere sunduğumuz İslamcı tarihin özeleştirisini vermeye tenezzül etmemişlerdi. Bu haliyle "Değiştik, geliştik" söylemine inanmak için 2000'li yıllarda elimizde herhangi bir nüve yoktu. Ülkenin önemli bir kısmı yenilikçiler tarafından kurulan "Adalet ve Kalkınma Partisi"ne güvenmedi. Fakat yanlış bir tarih okuması, AKP'ye önemli bir destek verdi. Bu tarih okuması, Türkiye'yi Batıdan gözleyen, Türkiye'nin demokrasi mücadelesini Batılı anlamıyla taklide yeltenen liberal akımlardan geldi.

Buna göre Türkiye'nin demokrasisinin önündeki en önemli engel, geniş Müslüman çoğunluğun, dar laik seçkinler tarafından görmezden gelinmesiydi. Türkiye demokrasinin eksiği, Batıdaki Hıristiyan demokrat partilere benzer bir Müslüman demokrat partiydi. Refah, Fazilet değil belki ama 2000'li yıllarda kurulan AKP bu boşluğu doldurmaya adaydı. AKP böylece, ülkenin entelektüel çevreleri içinde azımsanmayacak bir ağırlığa sahip liberal sol çevrelerden ummadığı ölçüde bir destek gördü.

Toplumun içine sindiremediği başörtüsü yasağı gibi mağduriyet söylemini güçlendirici, sınıf siyasetinde kültürel bir manipülasyon kaynağı olan uygulamalar AKP tarafından ustaca ele alındı. Bu süreçte, tıpkı muhafazakâr kesimler gibi, çevrede konumlandıkları düşünülen Alevi ve Kürt kesimler de AKP'nin demokrasi radarına girdi. 2000'li yıllara Alevi ve Kürt açılımları damga vurdu.

Türkiye'nin Alevi ve Kürt kimliğine ilişkin sorunları vardı elbette ancak bu sorunlar gerçekten demokratik bir zeminde ele alınabilir miydi? Ya da daha farklı ifade edersek, Türkiye'nin

yakın tarihindeki tüm sağıcı katliamlara omuz veren İslamcılar, gerçekten azınlıkların hakkını savunabilecek samimiyette miydi?

Yanlış tarih okuması, İslamcıları çevrede konumlanan mazlumlara olarak gösterince, İslamcılar eliyle yürütülen Alevi ve Kürt açılımlarından da medet umuldu. Günün sonunda bunların tümü bir hüsrarla sonuçlandı. 2022 yılı itibariyle Aleviler de Kürtler de hâkim çoğunluğu AKP'nin karşısında konumlanan kesimlere dönüştü.

Kitap boyunca, İslamcılığın, faşizmin bu topraklara özgü bir yorumu olduğunu anlatmaya çalıştık. 2022 yılı itibariyle bu tezin dayanakları son derece kuvvetli. Ama marifet bunu 2000'li yıllarda AKP'nin "demokrasi rüzgârları" estirdiği dönemde de görebilmekti. Fakat Türkiye aydını bu sınavı geçmiştir dersek doğru söylemiş olmayız.

Bu kitabın yazıldığı 2021-2022 yılları boyunca Türkiye, 2023 seçimlerine hazırlandı. Tarihin ilginç bir cilvesi, AKP karşısında konumlanan İslamcılara da yine bu dönemde şahit olduk. Bu durum demokrasi güçleri adına umut vericidir diyebiliriz. Fakat AKP karşısındaki İslamcı muhafazakâr çevrelerin de sadece AKP dönemine ilişkin değil, 100 yıllık Cumhuriyet tarihine ilişkin bir özeleştirici vermesi gerekir. Sadece 28 Şubat ve Cumhuriyet dönemine dönük bir tarih okuması yetmez. Bu kitabın amacı İslamcılar tarafından geçirtilen 1946-1996 arasındaki yarım yüzyılı İslamcı hareketler bağlamında tartışmaya açmaktır.

AKP karşısında konumlanan muhafazakâr partilerden, 2023 seçimlerinden önce bir özeleştirici beklenmemelidir. Ancak Türkiye siyasi yelpazesinde "muhafazakâr demokrasi" diye bir akım, ülke aydınını ikna etmek istiyorsa, İslamcılar derinlikli bir özeleştirici sürecinden geçmek zorundadır. Bu tavsiye aynı zamanda ülkenin tüm aydınlanmacı güçlerine de bir uyarı niteliğindedir. İslamcılar, demokrasi sınavını ne dünyada ne de Türkiye'de henüz geçemedi. O halde bu ideolojiye ilişkin endişelerimizi korumakta haklıyız.

- Siyasal İslamcılık nedir?
- Siyasal İslamcılığın doğuşu, önemli aktörleri, hedefleri...
- Siyasal İslamcılığın siyasi, sosyal ve ekonomik tarihi...
- Alman ve İngiliz emperyalizminin 1. Dünya Savaşı'nda Siyasal İslamcılıkla ilişkisi
- Hitler Faşizmi Siyasal İslamcılığı nasıl bir propaganda aracı olarak kullandı?
- ABD emperyalizminin 2. Dünya Savaşı'nın ardından Siyasal İslamcılıkla ilişkisi
- Emperyalizm Siyasal İslamcılığı nasıl biçimlendirdi, nerelerde kullandı, ne hedefledi?
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'ten Erdoğan rejimine Siyasal İslamcılığın yol haritası...
- Siyasal İslamcılık ile Atlantik Kampına bağlanan Türk devleti arasındaki ilişki...
- Egemen kapitalist sınıfın Siyasal İslamcılarla ilişkileri...
- Sermaye-Ordu-Siyaset üçgeni Siyasal İslamcılığı sola, komünizme karşı nasıl kullandı?

kirmizikedi.com
 /kirmizikedyayinevi
 /krmzikedikitap
 /kirmizikedyayinevi

KDV muafiyeti uygulanmıştır

